

Куриляк В.В.

**ТЕОЛОГІЯ ЗДОРОВОГО
СПОСОБУ ЖИТТЯ ЦЕРКВИ
АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ**

МОНОГРАФІЯ

УДК 249.14-44

К93

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол №12 від 30.06.2021 р.)

Рецензенти:

Богачевська І. В. – доктор філософських наук, професор

Горохолінська І. В. – доктор філософських наук

Рубський В. М. – доктор філософських наук

Куриляк В.В.

Теологія здорового способу життя Церкви адвентистів сьомого дня /
В.В. Куриляк. – Київ: Дух і літера, 2021. – 328 с.

ISBN 978-966-378-860-9

У монографії вперше представлено історію, генезу, зміст, теологію та практики здорового способу життя вірян Церкви адвентистів сьомого дня. Представлено в історичній ретроспективі витоки та відмінності адвентистських принципів здорового способу життя в контексті рівня медицини на початку XIX століття в США. Визначено роль та місце Еллен Уайт у розвитку принципів здорового способу життя в ЦАСД. Розкрито питання філософського та теологічного підґрунтя оздоровчої системи адвентистів у контексті ідеї «великої боротьби». Уперше подано термінологічні концепти щодо адвентистської доктрини про здоров'я з акцентом на окремі сфери застосування, а саме: теологія особистості (розум, характер), теологія відпочинку, теологія гігієни й зовнішнього вигляду та теологія харчування. Подано обґрунтування оздоровчої теологічної позиції адвентистів у контексті концепту цілісності фізичного та духовного здоров'я людини.

Монографія адресована богословам, філософам, релігієзнавцям та церковним історикам, що вивчають протестантизм, у т. ч. адвентизм.

УДК 249.14-44

ISBN 978-966-378-860-9

© Куриляк В.В., 2021

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

КУРИЛЯК В.В.

**ТЕОЛОГІЯ ЗДОРОВОГО
СПОСОБУ ЖИТТЯ ЦЕРКВИ
АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ**

МОНОГРАФІЯ

Київ
ДУХ І ЛІТЕРА
2021

ЗМІСТ

ВСТУП 6

Розділ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ПИТАННЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія тематики здорового способу життя 11

1.2 Джерельна база дослідження 29

Розділ 2

ЗАРОДЖЕННЯ, ГЕНЕЗА ТА КОНСОЛІДАЦІЯ ВЧЕННЯ ПРО ЗДОРОВ'Я В ЦЕРКВІ АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ

2.1 Огляд рівня медицини Сполучених Штатів
Америци ХІХ століття 66

2.2 Витоки ідеї про принципи
здорового способу життя 69

2.3 Запровадження реформи здорового харчування
піонерами-адвентистами 77

Розділ 3

ВЧЕННЯ ПРО ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ У КОНТЕКСТІ ТЕОЛОГІЧНОЇ ІДЕЇ «ВЕЛИКА БОРОТЬБА»

3.1 Філософсько-теологічні основи вчення про здоров'я 89

3.2 Роль Еллен Уайт як ідеолога «реформи здоров'я» 128

3.3 Суть концепту «велика боротьба» у вченні адвентистів ... 140

Розділ 4

ТЕОЛОГІЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЦЕРКВИ АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ

4.1 Теологія здоров'я: розум, характер, особистість	161
4.2 Теологія відпочинку	194
4.3 Теологія гігієни та зовнішнього вигляду	203
4.4 Теологія харчування	217

Розділ 5

КОНЦЕПТ ЦІЛІСНОСТІ ФІЗИЧНОГО І ДУХОВНОГО ЗДОРОВ'Я

5.1 Роль та місце принципів здоров'я в протестантизмі	236
5.2 Концепт цілісності фізичного та духовного здоров'я людини	245
5.3 Вісім принципів здоров'я	264
5.4 Прояв «фанатичності» як форма відхилення від реформи здоров'я Церкви	276
Висновки до п'ятого розділу	296
ВИСНОВКИ	299
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	309

ВСТУП

Монографія присвячена історії становлення та розвитку теології здорового способу життя Церкви адвентистів сьомого дня. Авторка робить спробу заповнити нішу, яка у вітчизняному богослов'ї досі залишається ґрунтовно не розкритою. Дефіцит серйозної наукової літератури по релігійній деномінації адвентистів умотивував авторку запропонувати українській богословській, релігієзнавчій та історико-релігійній спільнотам дослідження, яке містить теологічний бекграунд вчення про здоров'я конфесії, яка більше ніж півтора століття практикує принципи здоров'я для внутрішніх та зовнішніх потреб вірян та суспільства. За час своєї діяльності у сфері збереження здоров'я Церква адвентистів сьомого дня пройшла не простий шлях від моменту проблемної рецепції та інтеграції вчення про здоров'я у лавах Церкви до світового визнання більше ніж у 200-х країнах світу.

На сьогоднішній день особливо в умовах боротьби із коронавірусною інфекцією забезпечення здорового способу життя і добробуту людей різновікової категорії є важливою складовою стійкого та стабільного розвитку країни. З 2000-х років світова спільнота домоглася колосального прогресу в боротьбі зі значною кількістю смертельних захворювань, проте одночасно з підвищенням рівня достатку, покращенням способу життя, зміною раціону харчування, швидкою урбанізацією з'являється низка вірусних захворювань, які є загрозою для здоров'я людей. У зв'язку з цим Положення Організації Об'єднаних Націй під назвою «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» повинно стати концептуальним фундаментом для побудови здорового світу, у т.ч. української нації.

Зауважимо, що мета ООН щодо практичного втілення принципів здорового способу життя співпадає з ідеологією Церкви адвентистів сьомого дня (далі ЦАСД), яка з 1863 року є світовою релігійною організацією, що діє у сфері пропаганди принципів здорового способу життя. У 2017 році в американській національній телепрограмі «The Today Show» були на загал підкреслені переваги слідування адвентистським принципам здоров'я. А в серії програм «Секрети довголіття» спеціальний кореспондент від «NBC News» Марія Шрайвер після візиту до міста Лома-Лінда, у якому проживає високий відсоток дієдатних столітніх адвентистів, зазначила, що це перший феномен «блакитної зони» на урбанізованій території. Відтак

вбачаємо, що досвід вірян Церкви адвентистів сьомого дня привертає увагу не лише самих адвентистів, але й активних суспільних діячів, які переймаються проблемами здоров'я населення.

Основу пропаганди здорового способу життя членів ЦАСД складають «Вісім принципів здоров'я», концепція та зміст яких відображаються у наступних назвах: стабільна фізична активність, вживання достатньої кількості чистої води, здорове харчування, стриманість, правильний відпочинок, довіра до близьких та Бога, сонячне світло, повітря. Іншими словами, ЦАСД закликає до практики здорового способу життя заради повноцінного духовного, душевного та фізичного здоров'я.

Джерелами пропаганди здорового способу життя є релігійна організація – ЦАСД та різноманітна філантропічна діяльність вірян-адвентистів, які окрім гуманітарних питань обов'язково зосереджують увагу на принципах здорового способу життя. Безумовно, будь-яка практична оздоровча діяльність ЦАСД через центри здоров'я, санаторії, медико-місіонерські програми тощо базується на теологічному фундаменті та внутрішньо-сформованому адвентистському світогляді, комплексне дослідження якого варто помістити у фокус цього монографічного дослідження.

Актуальність дослідження обумовлена також тим, що теологічний, філософський, релігієзнавчий та історичний аналіз вчення, рецепції та практики здорового способу життя ЦАСД у підсумку представить українській науковій спільноті обґрунтовану, критично-осмислену відповідь на запитання: «Чи може оздоровча програма ЦАСД використовуватися у якості ефективного фізичного, душевного чи духовного інструментарію, сприяючи оздоровленню української нації?». У той же час дане дослідження допоможе комплексно розглянути історію, філософію, теологію та релігійні практики адвентистів у розрізі тематики «вчення про здоровий спосіб життя Церкви адвентистів сьомого дня».

У монографії поетапно представлено та прослідковано розвиток засад медичної практики у Західній Європі та Сполучених Штатах Америки. Показано генезу становлення та вкорінення вчення про здоров'я у Церкві адвентистів сьомого дня. Досліджено процес розвитку системи охорони здоров'я та медичної науки в ЦАСД. Розглянуто витоки запровадження реформи харчування та визначено роль Еллен Уайт (однієї із засновниць ЦАСД) у впровадженні «реформи здоров'я». Здійснено комплексний огляд концептуальної основи забезпечення здорового способу життя Церквою адвентистів сьомого дня, а саме проаналізовано

теологічний, філософський та медичний аспекти. З'ясовано спільні та відмінні риси вчення адвентистів про здоров'я у порівнянні із іншими протестантськими конфесіями. Всебічно розкрито принципи обґрунтування здорового способу життя в працях адвентистів, а особливо роль теології восьми принципів здоров'я в релігійній практиці Церкви адвентистів сьомого дня. Окреслено теології: «великої боротьби», «розуму та інтелекту», «гігієни», «зовнішнього вигляду», «відпочинку», «харчування» в адвентизмі. А також проаналізовано теологічне підґрунтя концепції цілісності у вченні про здоров'я адвентистів. Наостанок розкрито причини та форми прояву фанатизму у втіленні принципів реформи здоров'я окремими адвентистами, який, як правило, обов'язково супроводжує тих, хто не збалансовано, не осмислено та не критично підходить до застосування оздоровчих та релігійних практик адвентистів.

Авторка зробила спробу цілісно представити теологічну, філософську та медичну основи вчення про здоровий спосіб життя Церкви адвентистів сьомого дня, де: теологічна основа ґрунтується на біблійній концепції цілісної природи людини. Поняття «шалом» стосується не лише фізичного, соціального, розумового, а й духовного аспекту людського життя. Зміст слова «шалом» (мир, спокій) передає ідею цілісності, здоров'я, добробуту, довголіття та гармонію усіх сфер людського життя. Тему здоров'я адвентисти розглядають як свій релігійний обов'язок, оскільки воно тісно пов'язано з трьохангельською вісткою з книги Об'явлення Івана Богослова, а євангельська ідея «спасіння» тісно пов'язана з ідеєю зцілення усіх сфер людського життя. Філософська основа ґрунтується на Біблії та творах Еллен Уайт, де природа людини представлена цілісною, а не дуалістичною, тому спасіння тіла адвентисти вважають важливою складовою спасіння всієї людини, а поняття душі та духу, на думку ЦАСД, уособлює лише вольову, розумову та емоційну сфери цілісної людської особистості. Медична основа ЦАСД ґрунтується на цілісному, логічному підходах, зокрема на принципах раціональної медицини та обов'язковій емпіричній перевірці (на базі численних медичних закладів церкви – від санаторіїв до медичних університетів), з урахуванням філософських та теологічних ідей і вимог на кшталт вживання м'яса нечистих тварин, ідеї першопочаткової рослинної дієти та міцного зв'язку між фізичною, душевною та духовною складовими людини.

У процесі дослідження з'ясовано роль Еллен Уайт у впровадженні реформи здоров'я у ЦАСД, яка полягала у створенні теологічного підґрунтя, яке базувалося на практичному досвіді та підкресленні

тісного взаємозв'язку між тілесним, душевним та духовним здоров'ям людини з обов'язковим практичним просуванням реформи: здорового харчування, корисного та якісного одягу, принципів поміркованості й стриманості в усіх сферах адвентистського буття. Встановлено, що ключові складові здорового способу життя були запроваджені в ЦАСД низкою піонерів-адвентистів. Зокрема, Джозеф Бейтс на основі власних спостережень дійшов до висновку, що алкоголь, тютюн, кава та чай негативно впливають на фізичний стан людини. Джеймс Уайт також присвятив низку праць поясненню шкідливості вживання тютюну. Джон Харві Келлог акцентував увагу на важливості здорового харчового раціону, основою якого була вегетаріанська дієта, що практично була реалізована в санаторії «Батл Крік». На основі досліджень Стівена Нельсона Хаскелла було представлено вчення про «чисте» та «нечисте». Інші адвентистські автори також неодноразово підкресливали цінність принципів реформи здоров'я в різних її виявах та аспектах. Проаналізовано та систематизовано низку праць протестантських діячів, які паралельно з ЦАДС дійшли висновку, що здоровий спосіб життя є невід'ємною складовою спасіння людини, зокрема визначено, що пресвітеріанин Сільвестр Грем був прихильником раціону вегетаріанського харчування та щоденного виконання фізичних вправ; пастор Біблійно-християнської церкви – Вільям Меткалф – відмовлявся від вживання м'яса та пропагував принципи тверезості; пресвітеріанин Чарльз Фінней виступав за відмову від використання отруйних ліків, чаю та кави. П'ятидесятник Дон Кольберт найбільш наблизився до ідеї адвентистських восьми принципів здоров'я; мормони відмовлялися від алкоголю, тютюну, чаю, кави.

Запропоновано терміни та окреслено зміст теологій: «великої боротьби» у контексті вселенської боротьби між добром та злом, «розуму та інтелекту» на духовному рівні, «гігієни», «зовнішнього вигляду», «відпочинку» та «харчування» як зовнішніх проявів рецепції вчення про здоров'я в адвентизмі. Уточнено різницю між фанатичним ставленням у процесі втілення принципів реформи здоров'я та раціональним використанням оздоровчого інструментарію вчення про здоров'я ЦАСД, останній із яких базується виключно на принципах збалансованості, поміркованості, стриманості, раціональності та здорового глузду.

Осмислення розуміння змісту та базових принципів використання раціональних медичних методів у лікуванні фізичного, душевного та духовного здоров'я людини у лікарнях та медичних центрах адвентистів дозволило прослідкувати генезу доктрини здоров'я

у розрізі практичного застосування вчення. Авторка акцентувала увагу на тому, що згідно вчення адвентистів фізичне здоров'я людини тісно пов'язане не лише із фізичними законами, що діють у тілі, але є результатом моральних та духовних цінностей. Саме тому визначено, що здоровий спосіб життя людини напряму залежить від дотримання моральних та природних законів, джерелом яких є Бог. У Церкві АСД принципи здоров'я викладені в аббревіатурі «NEWSTART».

У підсумку монографічного дослідження зазначено, що питання практик здорового способу життя, які обговорюється у дослідженні, є центральними ідеями та ядром тематик у багатьох сучасних медичних, релігійно-теологічних та медико-профілактичних дискусіях. У той же час питання, розкриті у монографії, не є суто адвентистськими або такими, які притаманні й хвилюють лише представників цієї деномінації, навпаки – тема підтримки доброго здоров'я людини, особливо в час боротьби із пандемією, стосується кожного. Саме тому актуальність дослідження здорового способу життя на прикладі практик Церкви адвентистів сьомого дня є суттєвою допомогою у комплексному розкритті питання профілактики здоров'я та пошуку практик, які сприяють збереженню особистого та громадського здоров'я кожної нації, зокрема України.

Авторка має надію, що запропоноване дослідження допоможе читачам різних категорій, які досліджують та цікавляться теологією, історією та практиками вчення про здоровий спосіб життя Адвентистів сьомого дня краще дізнатися про вірян цієї Церкви, знайти відповіді на питання, які виникають при зіткненні із доктринальними вченням цієї конфесії та знайти для себе корисні поради щодо профілактики та збереження фізичного, душевного та духовного здоров'я. А тим, хто вже належить до вірян цієї Церкви, книга допоможе зрозуміти теологічне підґрунтя їхніх оздоровчих практик з богословської точки зору. На завершення хотілося б використати відомий латиський вислів, автором якого був Юлій Ювенал – «У здоровому тілі здоровий дух». Цією фразою автор намагався підкреслити необхідність гармонійного розвитку тіла і духа людини. Тому, кожному нашому й не нашому читачеві від щирого серця бажаємо доброго здоров'я та добробуту.

РОЗДІЛ 1.**ІСТОРИОГРАФІЯ ПИТАННЯ
ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ****1.1. Історіографія тематики здорового способу життя**

Невід'ємною умовою об'єктивного дослідження теології та практики здорового способу життя Церкви адвентистів сьомого дня є спроба зрозуміти процес його становлення та розвитку, контекст практичного застосування та місце у світовій науковій ніші. Зазначимо, що основним джерелом інформації про здоровий спосіб життя є самі адвентисти-науковці та дослідники, які паралельно з розвитком теологічного обґрунтування вчення апробують отримані результати на практиці, корелюючи з останніми науковими дослідженнями у сфері здорового способу життя (детальніше в наступних розділах монографії). У цьому розділі ми зосередимо увагу на низці дослідницьких праць, автори яких з наукової точки зору намагаються зрозуміти історію розвитку та засадничі принципи вчення про здоров'я цієї конфесії з різних кутів, у тому числі з позицій теології. Поданий нижче аналіз наукових праць допоможе глибше зрозуміти теологічну, філософську та медичну основу досліджуваного вчення та розкрити бібліографічний контекст цього дослідження.

З історичного ракурсу намагався оцінити традиційний погляд на виклад історії розвитку вчення про здоров'я Церкви адвентистів сьомого дня (ЦАСД) Енді Лампкін у своїй дисертації «Критичне дослідження традицій викладання адвентистів у галузі охорони здоров'я у світлі сучасної ситуації охорони здоров'я та глобалізації»¹. У роботі детально описано розвиток адвентистської вістки про здоров'я та акцентовано увагу на вагомому вкладі реформаторів здоров'я XIX століття. Автор дослідження за конфесійною приналежністю є адвентистом сьомого дня. Він зробив спробу критично оцінити праці деяких адвентистських вчених-істориків, погляд яких він назвав «догматичним історизмом». На його думку, прихильники цього погляду у дослідженні історії розвитку адвентистської доктрини про здоров'я виконують апологетичну роботу на захист доктринальних позицій ЦАСД.

¹ Lampkin A. A critical study of the Seventh-day Adventist health teaching tradition in light of the contemporary situation of public health and globalization: PhD / Lampkin Andy – Nashville. Tennessee, 2000. – 168 c.

Однак необхідно зазначити, що ці викладки не базуються на об'єктивних підходах, тому їх не можна назвати об'єктивними дослідженнями. Енді Лампкін неодноразово підкреслює, що уподібних писемних працях позиція ЦАСД завжди викладена правильно, а погляди опонентів зображені завідомо хибними. Таким чином, автор дисертації висловлює незгоду з догматичними, апологетичними інтерпретаціями, які замовчують або згладжують гострі кути адвентистської історії. Тому автор вважає, що вчення про здоров'я повинно вийти за межі мети поширення інтересів деномінації. Воно не повинно розглядатися лише через призму теології та релігійного обов'язку, оскільки здоров'я людини є цінністю само по собі, саме так його й треба досліджувати. У цьому контексті Енді Лампкін позитивно розглядає намагання провідного адвентистського реформатора здоров'я Джона Харві Келлога вивести вістку про здоров'я за межі конфесійних інтересів ЦАСД,² не акцентуючи увагу суспільства на тому, що вісім принципів здорового способу життя були розвинуті та пропагуються однією з релігійних організацій. Зазначимо, що автор дисертації не виступає нищівним критиком погляду ЦАСД на вчення про здоров'я. Але він висуває власну позицію щодо даної теми, яка полягає у тому, що на першому плані повинно бути здоров'я людини як цінність без прив'язування до теологічних та філософських аспектів церковного вчення.

Цінним внеском у розвиток досліджуваної теми є праця Олаоце Обед Габасіане «Медична місія адвентистів у Ботсвані: на шляху до ефективної та відповідної моделі»³. У роботі розглянуто питання ефективних підходів у розвитку адвентистської медицини у Ботсвані та інших країнах Південної Африки. Представлено методологічно-історичне дослідження розвитку адвентистської місії в Ботсвані та задокументовано історію медичних місій ЦАСД у цій країні з акцентом на медичне служіння через призму Святого Письма. Акцентовано увагу на здоров'ї людини з точки зору Святого Письма, яке, на думку автора, полягає у гармонії фізичної, психічної, емоційної, соціальної та духовної сфер людського буття.

У цьому контексті представлено глибоке значення біблійного принципу «шалом» як процесу зцілення та відновлення усіх аспектів життя. Автор пропонує альтернативну біблійну модель для медичного служіння ЦАСД у Південній Африці, використовуючи

² Wilson B. Dr. John Harvey Kellogg and the Religion of Biologic Living / Brian Wilson. – Indianapolis: Indiana University Press, 2014. – 240 с.

³ Gabasiane O. O. Adventist Medical Mission in Botswana: Toward an Effective and Appropriate Model: PhD / Olaotse Obed Gabasiane. – Andrews University, 2014. – 241 с.

цілісний підхід до відновлення здоров'я людини. Дослідження також показало, що не існує співпраці адвентистської медичної місії у Ботсвані з традиційними народними африканськими системами оздоровлення. Автор вважає, що між ними треба налагодити шляхи для діалогу, оскільки африканська народна медицина послуговується знаннями місцевих трав. Про важливість використання природних методів лікування, зокрема рослинних засобів, неодноразово йдеться в працях Еллен Уайт. У дисертації глибоко висвітлено теологічний аспект адвентистського вчення про здоров'я, однак історія розвитку адвентистської оздоровчої місії обмежена територіальними межами.

З незвичного ракурсу дослідив вісім принципів здоров'я Джордж Ешлі у своїй дисертації «Стрес викладачів і практика здоров'я: стрес серед викладачів адвентистів сьомого дня в системі вищої освіти, яка практикує принципи здоров'я NEWSTART»⁴. У цьому дослідженні автор вивчав рівні стресу людей, які в щоденному житті втілюють вісім принципів здорового способу життя, що містяться в аббревіатурі NEWSTART, пропаговані ЦАСД. Автором досліджувався зв'язок між практикою принципів NEWSTART та рівнями стресу, професійного та емоційного вигорання у вчителів трьох адвентистських шкіл. Результати дослідження показали, що особи, які намагалися дотримуватися принципів здоров'я, мали нижчий рівень стресу у порівнянні з тими, хто втілював принципи здоров'я меншою мірою. У цій роботі було глибоко висвітлено медичний аспект адвентистської реформи здоров'я у його практичному вияві.

Також цінною є праця Кайла Бальтуйса «Їжа для думки, їжа для дії: історичний аналіз дієтичних законів святого останніх днів та адвентистів сьомого дня»⁵. У ній автор описав розвиток дієтичних практик двох релігійних течій, які виникли в США у XIX столітті: Церкви Ісуса Христа святих останніх днів (мормонів) та Церкви адвентистів сьомого дня. Виокремлено причини, які спонукали засновників цих рухів прийняти дієтичні правила харчування: 1) як ознаку релігійної ідентичності; 2) заради досягнення кращого стану здоров'я. Щодо ЦАСД, автор описує розвиток походження реформи здоров'я та приклади її втілення на практиці серед членів

⁴ Ashley G. Faculty Stress and Health Practices: Stress Among Higher Education Seventh-Day Adventist Faculty Who Practice NEWSTART Health Principles: PhD / Ashley George – Walden University, 2004. – 164 c.

⁵ Bulthuis K. Food for Thought, Food for Action: An historical analysis of Latter-Day Saint and Seventh-Day Adventist dietary laws: MA / Kyle Bulthuis. – Logan, Utah: Utah State University, 2000. – 139 c.

цієї конфесії. Цікаво, що він часто у роботі використовує термін «теологія харчування», однак філософську та теологічну основу дієтології АСД розглянуто поверхнево та подекуди викривлено, можливо, це пов'язано із тим, що автор не є членом ЦАСД.

Зв'язок фізичного та духовного здоров'я досліджував Дуглас Якобс у своїй докторській дисертації «Здоров'я та духовність – розробка та презентація семінару з приводу ролі вчення про здоров'я у вістці та місії Церкви адвентистів сьомого дня»⁶. Дослідження представляє собою матеріали для низки семінарів щодо ваги доктрини про здоров'я у вістці та місійній діяльності ЦАСД. У дослідженні коротко подано історичний розвиток адвентистської вістки про здоров'я, розглянуто біблійні підстави цієї вістки та виявлено різницю між біблійною філософією здоров'я та іншими концепціями здорового способу життя, які засновані на релігійній філософії Сходу або на сучасному русі New Age («Новий вік»). Зроблено висновок, що ЦАСД може зберегти унікальну ідентичність своєї вістки про здоров'я за умови наявності міцної біблійної основи. Безумовною цінністю роботи є детальний аналіз теологічного та філософського підґрунтя вчення про здоров'я в релігійній практиці ЦАСД, історію розвитку вчення розглянуто побіжно.

Дисертацію Рендалла Хафнера «Визначення основних переконань адвентистів сьомого дня у сфері здоров'я: узгодження із сучасною практикою охорони здоров'я»⁷ сміливо можна віднести до категорії практичної теології у сфері здоров'я. Робота переважно присвячена практичному втіленню оздоровчих переконань на базі однієї з адвентистських лікарень, розташованої у штаті Флорида. Підкреслено, що основними переконаннями ЦАСД є: 1) цілісність людської природи; 2) служіння зціленню людей Христом; 3) принципи здоров'я; 4) віровчення ЦАСД; 5) образ Божий у людині; 6) служіння для суспільства. Звернена особлива увага на збереження конфесійної ідентичності вістки про здоров'я та адвентистських медичних закладів. Ґрунтовно представлено теологічні та філософські переконання, які складають основу вчення про ЦАСД.

⁶ Jacobs D. Health and spirituality- The development and presentation of a seminar on the role of the doctrine of health in the message and mission of the Seventh-day Adventist church: DMin / Douglas Jacobs. – Andrews University, 1993. – 305 с.

⁷ Haffner R. Identification of Seventh-day Adventist Health Core Convictions: Alignment with Current Healthcare Practice: PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – 348 с.

Автор Мануель Васкес у своїй дисертації «Цілісне здоров'я New Age: наслідки для віри та практики адвентистів сьомого дня»⁸ звертає науковий погляд на поширену у світі лікувальну терапію руху «Новий вік», порівнюючи її з вісткою про здоров'я, яку поширює ЦАСД. У роботі було підмічено, що обидві оздоровчі системи є «холістичними», цілісними за своєю природою, оскільки торкаються багатьох сфер життя людини. Однак було встановлено, що альтернативна оздоровча система руху «Новий вік» ґрунтується на небіблійних світоглядних позиціях, а саме на містичних релігіях Сходу, астрології та окультизмі. У результаті було зроблено висновок, що для християн участь у таких методах лікування є небезпечною, оскільки вона негативно впливає на духовну сферу вірянина, а іноді й на фізичну. Також автором у стислій формі представлено теологічні та філософські аспекти адвентистської реформи здоров'я. Для посилення теологічної аргументації автор часто використовує переклад слів із оригінальних мов Старого та Нового Завітів.

Джонатан Пеннер свою дисертацію «Публічний виступ у русі за реформу здоров'я в США, 1863–1943»⁹ присвятив дослідженню формування фундаменту реформи здоров'я, яка пізніше зайняла одну з основних ніш місіонерської діяльності адвентистів. Автор хронологічно розділив досліджуваний ним проміжок часу на два періоди: 1) з 1830 року до початку Громадянської війни в США у 1961 році; 2) з 1863 року по 1943 рік. Метою роботи стало оцінювання впливу публічних виступів на зміну думки американського суспільства щодо питання дієти та здорового способу життя. У праці описано соціальні та культурні умови Руху за реформу здоров'я, розглянуто життя та діяльність особистостей, які зробили значний вклад у поширення принципів здоров'я, харчування та гігієни серед населення США. Щодо першого періоду, то у ньому автор звернув увагу на діяльність Сільвестра Грема та його послідовників, які проголошували принципи здоров'я та звернули увагу на те, що багато вад американського суспільства випливають з неуцтва щодо законів фізіології людського тіла та нехтування правил особистої гігієни у поєднанні з проблемою потурання апетиту. Грем протягом десяти років з 1830 по 1840 рр. читав лекції для широкої аудиторії по великих містах східного узбережжя США. У цьому дослідженні

⁸ Vasquez M. *New Age Holistic Health: Implications for Seventh-day Adventist Faith and Practice*: DMin / Manuel Vasquez. – Andrews University, 1996. – 140 c.

⁹ Penner J. G. *Public Speaking in the Health Reform Movement in the United States, 1863–1943*: PhD / Jonathan Gunther Penner. – Purdue University, 1962. – 360 c.

згадано про вплив таких реформаторів здоров'я, як Уільям Олкотт, Рассел Трейл, Джеймс Джексон, Мері Гоув.

Другий період роботи присвячено видатним публічним пропагандистам у сфері здоров'я, лідерам ЦАСД – Еллен Уайт (1827–1915 роки) та Джону Харві Келлогу (1852 – 1943 роки). Автор дисертації вказав, що Еллен Уайт протягом п'ятдесяти років своєю писемною роботою та публічними виступами на тему здорового способу життя сприяла створенню багатьох медичних закладів, надихнувши чималу кількість лікарів та пасторів стати пропагандистами у поширенні реформи здоров'я. У результаті цієї діяльності члени ЦАСД прийняли у своє життя вістку про здоров'я. До прикладу, Джон Харві Келлог упродовж своєї шістдесятирічної діяльності прочитав п'ять тисяч лекцій про здоров'я. Його виступи та опубліковані праці прочитало багато американців із різних верств населення. Келлог довгий час був керівником санаторію Батл-Крік, саме він надав реформі здоров'я респектабельного та привабливого вигляду. Зокрема, автор детально висвітлив історію розвитку адвентистської вістки про здоров'я, звернувши увагу на американських реформаторів здоров'я середини XIX століття.

Рональд Намберс у своїй монографії «Дослідження Еллен Г. Уайт / Рональд Намберс. – Гранд-Репідс»¹⁰ досліджував життя та діяльність Еллен Уайт з точки зору світського історика. Ця праця викликала низку дискусій в ЦАСД щодо божественного походження пророцтв Еллен Уайт. Головною темою монографії була концепція «Пророчиця здоров'я». У своїй праці Рональд Намберс намагався дискредитувати Еллен Уайт та звинуватити її у плагіаті, невідповідності та нелогічності її розповідей, говорячи про те, що в неї був психічний розлад, який виник у результаті травми, отриманої у дитинстві. Відносно плагіату Намберс вважав, що вона копіювала вістку про здоров'я у тогочасних реформаторів здоров'я Джеймса Калеба Джексона, Рассела Т. Трейла та інших. Намберс пропонував адвентистам сьомого дня критично ставитись до учень Еллен Уайт про здоров'я та визнати, що її праці мали не божественне, а людське походження. Незважаючи на критичний погляд на діяльність Еллен Уайт, ця праця є корисною завдяки використанню великої кількості першоджерел щодо розвитку адвентистської реформи здоров'я. Ґрунтовною відповіддю на критику служіння Еллен Уайт є праця, видана організацією Ellen G. White Estate під назвою «Критика книги “Пророчиця здоров'я”».

¹⁰ Numbers R. Prophetess of Health: A Study of Ellen G. White / Ronald Numbers. – Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 2008. – 456 c.

Дисертація Річарда Шварца «Піонерський реформатор охорони здоров'я»¹¹ корисна тим, що містить інформацію про перебування доктора Джона Харві Келлога в місті Солт Лейк Сіті, штат Юта, у якому розташовано духовний центр мормонів. Саме в цьому дослідженні наведено відомий вірш Джона Келлога під назвою «М'ясо Метушалаха», текст якого відстоює принципи вегетаріанського раціону харчування (зміст вірша подано та розглянуто у розділі про піонерів адвентистської реформи здоров'я).

Огляд основних принципів здорового способу життя Церкви АСД представлено у низці ґрунтовних досліджень, представлених у вигляді монографій та різноманітних посібників, книг. Так, наприклад, книга «Основи вістки та місії адвентистів сьомого дня»¹² містить розповідь про походження основних пунктів віровчення ЦАСД, які стали рушійною силою прихильників цієї конфесії, дозволивши церкві зайняти позицію однієї із найпоширеніших протестантських церков у світі. Автором представлено розвиток самоусвідомлення цього релігійного руху через їхню систему дослідження текстів Біблії. Також дослідником зроблено акцент на тому, що без вивчення початкової біблійної основи адвентизму сьомого дня неможливо правильно зрозуміти значення місійного характеру цієї конфесії. Автор дослідження помітив, що як би сильно та чи інша церковна доктрина не ґрунтувалася на Святому Письмі, вона, насамперед, є пережитим досвідом віри, який знайшов свій відголосок у тій чи іншій доктрині. Наприклад, адвентистський погляд на пророче значення 1844 року, окрім теологічної аргументації, знаходиться в пережитому міллеритами досвіді, яке отримало назву «Велике розчарування».

У цій роботі також представлено розвиток адвентистської еклезиології, сотеріології та есхатології. Звернено увагу на усвідомлення ЦАСД своєї ролі, яку вона відіграє в історії християнства та історії спасіння загалом. Описано адвентистський погляд на відносини з іншими конфесіями. У книзі також розглянуто евангельсько-протестантський підхід до традиції тлумачення Біблії у ХІХ столітті, його вплив на розвиток теології міллеритського руху та зокрема ЦАСД. Крім того, автор поставив за мету дослідити, чому адвентистський рух не припинив свого існування після

¹¹ Schwarz R. John Harvey Kellogg, M.D.: Pioneering Health Reformer / Richard Schwarz. – Hagerstown, Maryland: Review and Herald, 2006. – 240 с

¹² Damsteegt G. Foundations of the Seventh-day Adventist Message and Mission / Gerard Damsteegt. – Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1981. – 348 с.

невиконаних очікувань та передбачень міллеритів щодо другого приходу Христа. У книзі вміщено розповідь про те, що після 1874 року, коли місіонерська діяльність адвентистів сьомого дня поширилася за межі американського континенту, це призвело до менш апокаліптичного та більш христологічного зміщення у змісті та напрямку місії цієї конфесії. У дослідженні були використані першоджерела, зокрема друковані видання міллеритів, також публікації суботніх адвентистів та адвентистів сьомого дня.

Цінністю цієї книги є підрозділ під назвою «Реформа здоров'я», у якому коротко представлено загальний стан американської медицини у першій половині XIX століття. Також коротко описано історію вістки про здоров'я в ЦАСД та приділено увагу теологічному та філософському аспекту цієї вістки за рахунок огляду тем: «Зв'язок між релігією та здоров'ям», «Реформа здоров'я та трьохангельська вістка».

Історичний словник адвентистів сьомого дня¹³ містить стислу розповідь про важливі події історії цієї конфесії, відомих людей, періодичні видання, навчальні заклади тощо. Автор цієї праці визнає, що на час її написання ЦАСД була маловідомою для широких верств населення. Ця книга є спробою висвітлити важливі моменти адвентистської історії та сучасності. Праця написана термінами, які є легко зрозумілими не членам ЦАСД. Гаррі Ленд, автор книги, адвентист сьомого дня, який з 1970 року працював викладачем в університеті Ендрюса, має значну низку праць з ематики адвентизму, зокрема декілька наукових статей. Також він був редактором та співавтором праць з історії цієї конфесії. Цінність цієї праці полягає в тому, що там міститься багато словникових статей, присвячених історії реформи здоров'я, принципам роботи церковних оздоровчих закладів, стану розвитку адвентистської оздоровчої системи на момент написання книги та видатним особистостям, які пов'язані зі становленням та розвитком церкви.

Книга Річарда Шварца «Носії світла до залишку»¹⁴ є однією із книг, які описують історію розвитку ЦАСД від виникнення до часу написання самої праці. Книга містить розповідь про події та світові тенденції, у яких зародився адвентистський рух. Автор книги визнає, що на інтерпретацію описаних історичних подій впливає його приналежність до ЦАСД. Він називає свої теологічні переконання

¹³ Land G. Historical Dictionary of Seventh-day Adventists / Gary Land. – Toronto: The Scarecrow Press, 2005. – 419 с.

¹⁴ Schwarz R. Light Bearers to the Remnant / Richard Schwarz. – Mountain View, California: Pacific Press, 1979. – 656 с.

своєрідними «окулярами», через які він дивиться в минуле. З позиції історика Річард Шварц зробив спробу викласти історію своєї церкви якомога об'єктивніше. При цьому автор стверджує, що немало аспектів адвентистської історії найповніше можна зрозуміти через призму концепції «великої боротьби». Він переконаний, що для адвентистського історика розуміння цієї концепції дає ключ для критичного осмислення не тільки історії власної конфесії, але й загальної світової історії. Корисними для нашого дослідження є два розділи цієї книги з теми розвитку адвентистської вістки про здоровий спосіб життя під назвами: «Стаючи реформаторами здоров'я» та «Вплив вістки про здоров'я».

Наступна книга є автобіографією одного з піонерів адвентистського руху, а саме капітана Джозефа Бейтса¹⁵. Це єдина людина, яка стояла біля витоків суботнього адвентизму та одночасно відіграла визначну роль у русі Уільяма Міллера. Він був одним з перших, хто після дня Великого розчарування серед розгублених міллеритів усвідомив важливість дотримання суботи як сьомого дня тижня, згідно з четвертою заповіддю Декалогу. Для нашого дослідження ця книга цінна тим, що в ній описано оздоровчу діяльність Джозефа Бейтса, який одним із перших серед суботніх адвентистів звернув увагу на принципи стриманості та здорового способу життя. Капітан Бейтс, розмірковуючи над різними життєвими обставинами, поступово прийшов до рішення відмовитися спочатку від міцних алкогольних напоїв, куріння та нецензурної мови.

Згодом він взагалі відмовився вживати будь-які спиртні напої і був співзасновником одного з перших в США товариств повздержливості. Після знайомства з міллеритським рухом Бейтс перейшов на вегетаріанську дієту, повністю відмовившись від вживання м'ясних продуктів. Бейтс перестав вживати чорний чай, каву та деякі інші некорисні для здоров'я страви. Він у своїй практиці утримання від шкідливих речовин став прикладом для суботніх адвентистів, які у 1850–1860-х роках поступово почали переходити та приймати принципи реформи здоров'я.

Варто оглянути книгу під авторством Мервіна Максвелла «Розкажи це світу».¹⁶ У ній висвітлено різні аспекти історії ЦАСД у літературному стилі для читачів, незнайомих з тонкощами адвентизму та його специфічною термінологією. Більше того, стиль

¹⁵ Bates J. Life of Joseph Bates: An Autobiography / Joseph Bates. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1927. – 224 с.

¹⁶ Maxwell M. Tell it to the world. The story of Seventh-day Adventists / Mervyn Maxwell. – Mountain View: Pacific Press, 1977. – 287 с

цієї книги наближений до художнього, що робить процес читання захоплюючим та полегшує засвоєння нової інформації. Ця праця є цінною, оскільки містить розділ про розвиток реформи здоров'я ЦАСД під назвою «Щасливі, святі й здорові» (Happy, Holy, and Healthy). Особливістю цього розділу є дані про те, що у середині XIX століття слово «реформа» набуло особливої популярності. Цей період був названий «Ерою реформ» в американському суспільстві, саме тому поняття «реформа здоров'я» органічно вплелося в тогочасний контекст мейнстріму.

Двотомна праця «Наша тверда основа»¹⁷ складається з матеріалів виступів, які були викладені на біблійній конференції ЦАСД у 1952 році. Захід відбувався у місті Вашингтон, столиці США, упродовж 1–13 вересня. У процесі інтенсивної програми із вивчення Святого Письма учасники вивчали теологію та доктрини ЦАСД, перевіряючи, чи мають вони міцний богословський фундамент. Із різних точок зору адвентистські теологи проаналізували різні пункти віровчення церкви. У результаті досліджень було встановлено, що основні доктрини стоять непорушно і мають міцний біблійний фундамент. Метою публікації цього збірника стало зміцнення та духовне збагачення рядових членів ЦАСД. Матеріали дослідження були зібрані в певній тематичній послідовності. Цінністю для нашого дослідження є розділи другого тому під загальною тематикою «Здоров'я та вістка Євангелія». Наведемо назви цих розділів: «Наші тіла – жива жертва», «Закопи здоров'я», «Наш мінливий медичний світ». У цих розділах автор порушив біблійно-теологічні та філософські аспекти адвентистської вістки про здоров'я.

Артур Уайтфілд Спалдінг, автор праці «Походження та історія Адвентистів сьомого дня»¹⁸, яка складається із чотирьох томів, підкреслив, що його історія написана швидше для членів ЦАСД, ніж для широкої аудиторії. Більше того, Спалдінг вважає: для того щоб описати історію будь-якого великого руху жваво та цікаво, автору обов'язково треба бути прихильником цього руху. Окремою метою цієї праці було познайомити молодь та дорослих членів ЦАСД з продовженням та розвитком тієї справи, до якої вони долучились. Оскільки у цій роботі автору неможливо було згадати всіх піонерів та видатних учасників адвентистського руху, то він, насамперед,

¹⁷ Our Firm Foundation: A Report of the Seventh-day Adventist Bible Conference, Vol. 2 – Washington, D.C.: Review and Herald, 1952. – 767 с.

¹⁸ Spalding A. W. Origin and History of Seventh-day Adventists Vol.1 / Arthur Whitefield Spalding. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1961. – 414 с.

поставив завдання передати дух та силу цього руху, не завжди називаючи конкретні імена.

Перший том цієї праці містить розповідь про зародження міллеритського руху та руху суботніх адвентистів із описом історії утворення перших інституцій та напрямків служінь ЦАСД. Другий та третій томи зосереджуються на описі подальшого розвитку та розширення адвентистської вістки в інших країнах та територіях, а також в них згадано про драматичні моменти в історії цієї конфесії. Четвертий том розповідає історію діяльності ЦАСД на різних континентах та віддалених територіях. Цінність цієї праці полягає в тому, що в першому томі містяться розділи про «Запуск програми охорони здоров'я» та «Медичне служіння», які описують розвиток вістки про здоров'я та її практичне втілення серед адвентистів.

Офіційне рішення щодо підготовки та публікації 12-го тому біблійного коментаря ЦАСД¹⁹ було прийняте у 1988 році на річній нараді виконавчого комітету Генеральної Конференції ЦАСД. Метою цієї праці було подати детальний огляд доктрин Біблії, як їх розуміють та сповідують адвентисти сьомого дня. Проект з її розробки виконувався під керівництвом «Інституту біблійних досліджень». Різні біблійні теми та доктрини у книзі розглядаються з огляду на три джерела: Біблію, історію та праці Еллен Уайт. Цей доробок планували видати як підручник із теоретичного богослов'я для користі особистої віри та практичного життя. Книга містить біблійне, христоцентричне конструктивне богослов'я, спрямоване, насамперед, на широке коло читачів. Кожен розділ книги описує один з пунктів віровчення адвентистів сьомого дня. Цінність цієї праці полягає у тому, що там міститься розділ «Здоров'я та зцілення» під авторством Джорджа Рейда, який детально розглядає теологічні, філософські та медичні аспекти адвентистської реформи здоров'я. Зокрема, була звернена особлива увага на 1) біблійний опис цілісності людської природи, 2) на концепцію «шалому», 3) на принципи лікування та зцілення, які згадуються у Святому Письмі, 4) йдеться про зв'язок між здоров'ям, духовністю і святістю, 5) є опис профілактики хвороб.

Книга «Адвентисти сьомого дня Південно-Тихоокеанського регіону у 1885–1985 роках»²⁰ була присвячена століттю присутності та діяльності ЦАСД в Австралії та Новій Зеландії. Автори цієї

¹⁹ Настольная книга по теологии. Библиейский комментарий АСД Том 12 – Заокский: Источник жизни, 2010. – 725 с

²⁰ Clapham N. Seventh-day Adventists in the South Pacific 1885-1985 / Noel Clapham. – Warburton: Signs Publishing Company, 1985. – 272 с.

праці у доступній формі після детального дослідження та ретельної перевірки фактів описали історію розвитку адвентистів сьомого дня у цій частині світу. Метою книги було показати, який вклад у сучасне суспільство здатні зробити люди з твердими релігійними переконаннями. Книга не була розроблена з метою енциклопедичного чи довідкового матеріалу з історії адвентизму, однак події, наведені в ній, автори намагалися передати правильно. Книга містить інформацію про різноманітні напрямки діяльності адвентистів: 1) літературна праця, 2) служіння оздоровлення із заснуванням власних лікарень, 3) діяльність адвентистської харчової компанії, 4) освітня робота через опис діяльності коледжу в Авондейлі (Австралія) та заснування церковних шкіл, 6) служіння серед аборигенів тощо. Її цінністю є описання діяльності співпраці адвентистів з організацією «Союз християнських жінок за стриманість», які виступали проти носіння важких та довгих жіночих суконь зі стягуючими шнурівками та корсетами, де реформаторки ілюстрували свої переконання у віршованій формі за допомогою графічних фігур.

Книга Дореса Робінсона «Історія нашої вістки про здоров'я»²¹ – це, можливо, найповніша праця, яка розглядає не просто загальний розвиток ЦАСД, а зосереджує свою увагу саме на розвитку адвентистської реформи здоров'я та її практичній реалізації як у житті вірян, так і в утворенні різноманітних конфесійних оздоровчих закладів. Ця праця акцентує увагу на той факт, що адвентисти є релігійним суспільством, яке турбується про своє здоров'я. А також при здійсненні євангельського служіння ця конфесія робить наголос на принципі здорового способу життя, поєднуючи їх з фізичним добробутом та духовністю.

Книга наголошує, що найкращою мотивацією втілення на практиці принципів здоров'я є включення реформи здоров'я у систему релігійних вірувань. Цей погляд був виражений у ЦАСД, яка вважає реформу здоров'я «правою рукою» трьохангельської вістки, записаної у 14-му розділі книги Об'явлення. Початок книги присвячено описанню стану американської медицини XIX століття, також згадано низку реформаторів здоров'я того часу, зокрема Сільвестра Грема. Ця праця показує вплив ЦАСД у сфері здоров'я на формування дієтичних звичок багатьох людей у всьому світі та на медичну практику в цілому. Ще є окремі розділи,

²¹ Robinson D. E. The Story of our Health Message / Dores Eugene Robinson. – Nashville: Southern Publishing Association, 1965. – 445 c.

які розповідають про адвентистські медичні навчальні заклади.

Самуель Баккіоки (1938–2008 рр.) – адвентистський богослов, був першим некатоліком, який отримав вчений ступінь від папського Григоріанського університету в Римі. Він був автором багатьох книг, які отримали схвальні відгуки вчених-теологів. У цій монографії ми використали наступні книги Самуеля Баккіоки: «Божественний спокій для неспокійного людства»²², «Безсмертя чи воскресіння»²³ та «Вино в Біблії»²⁴. Ці праці мають тверду біблійну аргументацію з посиланням на текст оригіналу. Вони були використані у цій монографії з метою кращого висвітлення теологічних та філософських аспектів вістки про здоров'я. У контексті теми про реформу здоров'я автор показав хибність дуалістичного погляду на природу людини та негативні наслідки для фізичного тіла людини, до яких призводить дуалістична концепція.

Баккіоки чітко та аргументовано стверджував, що Біблія навчає холістичному, цілісному погляду на людську природу, який спонукує людину слідкувати за станом свого здоров'я. Автор звернув велику увагу на «теологію повздержливості», висвітлюючи цю тему в контексті утримання від шкідливих для здоров'я речовин, зокрема алкоголю. Також він описав ставлення до теми повздержливості та стриманості в ЦАСД у XIX столітті. Крім того, одним із принципів здорового способу життя є відпочинок, важливість та користь якого для людини забезпечується щотижневим суботнім відпочинком, який автор всебічно описує.

«Критика книги “Пророчиця здоров'я”» – книга, видана організацією Ellen G. White Estate. Ця праця є відповіддю ЦАСД на книгу Рональда Намберса «Пророчиця здоров'я»²⁵. Поштовхом до написання роботи стала незгода адвентистів-істориків з висновками вищеназваної книги, вони вважають, що у ній не дається точної та повної картини ключових моментів історії життя та діяльності Еллен Уайт. Ці адвентистські вчені переконані, що образ одного з піонерів та лідерів адвентистського руху зображений у книзі одностороннім та спотвореним чином. Автори праці заявляють, що, у першу чергу, їхньою метою не був захист

²² Баккиоки С. Божественный покой для беспокойного человечества / Самуэль Баккиоки. – Заокский: Источник жизни, 2005. – 352 с.

²³ Баккиоки С. Бессмертие или воскресение [Электронный ресурс] / Самюэль Баккиоки – Режим доступа до ресурсу: <http://soteria.ru/s1143/>.

²⁴ Баккиоки С. Вино в Библии / Самуэль Баккиоки. – Заокский: Источник жизни, 2004. – 384 с.

²⁵ A Critique of the Book Prophetess of Health – Washington, D.C.: Ellen G. White Estate, 2008. – 121 с.

Еллен Уайт, бо, за їхніми словами, ніякий захист їй не потрібний. Цей доробок було розроблено з метою надати читачу найбільш об'єктивну та повну інформацію, щоб у тих, хто ознайомився з книгою Рональда Намберса, була можливість порівняти, як автор «Пророчиці здоров'я» використовував ті чи інші першоджерела. Ця праця надає можливість дослідити згадані Намберсом фрази та речення в їхньому безпосередньому контексті в першоджерелах. За потреби використовуються додаткові першоджерела з періоду життя Еллен Уайт, які не були згадані Намберсом. Це дало можливість спростувати деякі його висновки. Більше того, автори вважають, що висновки щодо життя та діяльності Еллен Уайт повинні робити самі читачі. Цінність праці полягає у тому, що вона передає повнішу картину життя Еллен Уайт на основі використання значної кількості першоджерел, з яких читач або дослідник може робити свої висновки про діяльність та особистість Еллен Уайт.

Книга адвентистського історика Джорджа Найта «Передчуття приходу»²⁶ не є повним оглядом історії ЦАСД, а, швидше, коротким нарисом яскравих моментів адвентистської історії. Вона дає загальний погляд на розвиток цієї релігійної організації, представляючи розуміння її теперішнього стану. Ця книга є корисною тим, що серед різних порушених тем вона має підрозділ «Здоровий спосіб життя і Західний інститут реформи охорони здоров'я», у якому міститься розповідь про історію розвитку адвентистської вістки щодо здоров'я та першого конфесійного оздоровчого закладу. Автор підкреслює, що реформа здоров'я для адвентистів стала не просто ознакою конфесійної ідентичності, а нагальною необхідністю. Найт цей висновок робить з того факту, що в середині 1860-х років значно погіршилось здоров'я значної кількості провідних церковних служителів. Також автор стверджує, що адвентисти інтегрували реформу здоров'я у свою теологію.

Магістерська робота Річарда Хемонда присвячена дослідженню та опису життя одного з видатних піонерів ЦАСД – Урії Сміта²⁷. Ця людина займала посади редактора адвентистського видавництва, проповідника та письменника впродовж 50 років служіння в ЦАСД. Ця праця порушує питання його відносин з церковною організацією. Автор описує причини, які спонукали Урію Сміта прийняти вчення адвентистів сьомого дня у молодому віці. Зроблено огляд його

²⁶ Knight G. *Anticipating the Advent: A Brief History of Seventh-Day Adventists* / George Knight. – Boise, Idaho: Pacific Press Publishing Association, 1993. – P.59.

²⁷ Hammond R. J. *The life and work of Uriah Smith: MA* / Richard Julian Hammond. – Andrews University, 1944. – 151 c.

служіння на різних посадах у церковній організації, його вподобань із питань політики, відносин та ставлення до Еллен Уайт. Також автор звернув увагу на поведінку та позицію Урії Сміта в складні періоди церковної історії. Цінністю цієї роботи є слова проповідника щодо до його власних дієтичних уподобань.

Книга «Історія адвентистів сьомого дня у роботі з соєвими продуктами, вегетаріанством»²⁸ – це одна з найповніших опублікованих праць на дану тему. Книга перераховує та описує всі наявні документи та комерційні продукти в хронологічному порядку. Так, є інформація про 2530 опублікованих документів, 498 неопублікованих архівних документів, 755 комерційних соєвих продуктів. Розповідається історія від самого початку зацікавленістю соєю до часу написання праці. Цінність цієї роботи полягає у тому, що вона надає інформацію про особистість Дореса Робінсона, автора книги «Історія нашої вістки про здоров'я».

Крім того, відома праця Нормана Уокера «На многие лета»²⁹ розповідає про принципи здоров'я ЦАСД з медичної точки зору. Він був за професією лікарем, прожив повноцінним життям до 116 років. У цій книзі він відкрив секрет, як насолоджуватися повнотою життя та творчою енергією навіть в похилому віці.

Книга Фостера Вернона «Новий старт»³⁰ спонукує читачів почати турбуватися про своє здоров'я та показує переваги такого способу життя. Вона розрахована на широке коло читачів, які не знайомі з ЦАСД. У легкій, доступній, однак переконливій формі автор книги розповідає про те, як можна без використання ліків мати міцне здоров'я і позбутися багатьох хвороб. У книзі також коротко згадано історію діяльності адвентистського санаторію Батл-Крік та його керівника Джона Харві Келлога.

Таким чином, розглянувши дані дослідження, ми з'ясували, що неможливо без біблійної основи правильно зрозуміти значення місійного характеру конфесії Церкви АСД. Переважна кількість авторів висвітлює у своїх працях передумови появи вістки про здоров'я, її історії. Це відбувається у контексті інших тем: дослідження стану американської медицини у першій половині

²⁸ Shurtleff W. History of Seventh-day Adventist work with soyfoods, vegetarianism, meat alternatives, wheat gluten, dietary fiber and peanut butter (1863-2013): extensively annotated bibliography and sourcebook / W. Shurtleff, A. Aoyagi. – Lafayette, CA: Soyinfo Center, 2014. – 1344 с.

²⁹ Уокер Н. На многие лета / Норман Уокер. – Заокский: Источник жизни, 2005. – 160 с.

³⁰ Фостер В. Новый старт [Електронний ресурс] / Вернон Фостер. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: <http://soteria.ru/s726/>.

XIX століття, важливих подій в адвентистській історії. Зокрема, наголошується на оздоровчій діяльності суботніх адвентистів: Е. Уайт, Дж. Бейтса, У. Сміта, Д. Робінсона. Лише в декількох працях наголошується, у першу чергу, на розвитку адвентистської реформи здоров'я у поєднанні з добробутом і духовністю, говориться про інтеграцію адвентистами цієї реформи у свою теологію. Фактично в кожному виданні автори торкаються питання розвитку вістки про здоров'я, зокрема, розглядають теологічний, філософський та медичний аспекти адвентистської реформи здоров'я, говорять про її практичне втілення серед адвентистів.

Принципам здорового способу життя присвячено низку наукових публікацій. Так, у статті «Глобальний вплив Церкви адвентистів сьомого дня на діету»³¹ зроблено акцент на системі охорони здоров'я, яку було розроблено адвентистською конфесією. Уже з перших років історії розвитку ЦАСД було порушено питання щодо створення власного оздоровчого закладу у Батл-Крік, штат Мічіган, приклад якого наслідували у різних куточках світу, внаслідок чого виникла мережа церковних клінік та санаторіїв. Підкреслено той факт, що адвентисти ініціювали розробку вегетаріанського харчування, як-от сухі сніданки та рослинні заміники м'ясних продуктів. Перший дієтолог санаторію Батл-Крік став співзасновником Американської асоціації дієтологів, яка виступала за перевагу вегетаріанської дієти. Ця дієта є важливою частиною адвентистської вістки про здоров'я, яка до сьогодні залишається важливим аспектом євангельських зусиль цієї конфесії. У статті також наголошено на тому, що ЦАСД ініціювала дослідження впливу втілення принципів здорового способу життя на стан здоров'я своїх вірників. Значна частина цих досліджень була проведена в адвентистському університеті Лома-Лінда, штат Каліфорнія. Упродовж півстоліття зусилля дослідників були відзначені в трьох медичних галузях: протонна терапія, пересадка серця та переваги вегетаріанської дієти. Останній аспект був науково представлений у провідних дієтологічних журналах світу, де стверджувалося, що вегетаріанська дієта пов'язана з більшою тривалістю життя та кращим самопочуттям.

Цікавою для огляду є стаття «Годування святих тіл: дослідження соціального значення вегетаріанської дієти для піонерів Церкви

³¹ The Global Influence of the Seventh-Day Adventist Church on Diet / [J. Banta, J. Lee, G. Hodgkin та ін.] // Religions. – 2018. – №9. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.mdpi.com/2077-1444/9/9/251/htm>.

адвентистів сьомого дня»³², оскільки в ній акцентовано увагу на загальновизнаному факті того, що адвентисти сьомого дня у місті Лома-Лінда є однією із спільнот довгожителів у світі, зокрема завдяки дотриманню вегетаріанської дієти. У роботі автор намагається висвітлити з соціально-наукової точки зору походження ідеї важливості, яку ця релігійна організація надає вегетаріанській дієті, та чому впродовж півтора століття після заснування церкви цей раціон харчування залишається актуальним для адвентистів у всьому світі. Був зроблений висновок, що для адвентистів сьомого дня вегетаріанська дієта сприймається як божественна настанова, дотримання якої сприяє зміцненню зв'язку людини з Богом за умови збалансованого підходу до змісту харчового раціону. Також помічено, що адвентисти вплели у харчовий раціон моральну категорію своєї системи переконань.

Варто звернути увагу на дослідження Брента Балмера³³, яке становить собою описання кар'єри доктора Джона Харві Келлога – відомого реформатора здоров'я кінця XIX – початку XX століть у США. Він був керівником санаторію Батл-Крік. Ця праця показує розвиток відносин цієї видатної людини з ЦАСД та Еллен Уайт – одним з духовних лідерів даної конфесії. Д. Х. Келлог з молодих років належав до цієї церкви, завдяки йому реформа здоров'я активно пропагувалася в США, починаючи з другої половини XIX століття. Автор звертає особливу увагу на розрив відносин Джона Келлога з цією конфесією внаслідок суперечностей щодо цінностей адвентистського суспільства, соціальних, наукових та культурних тенденцій на початку XX століття, яким реформатор надав перевагу, церква ж мала на це питання кардинально відмінну позицію. Як результат, він вивів своє бачення реформи здоров'я поза адвентистський контекст.

Стаття Річарда Шварца «Розкол Келлога: приховані проблеми»³⁴ присвячена опису причин відходу доктора Джона Харві Келлога від ЦАСД. Автор детально розглядає напружені відносини доктора з церковними керівниками, які тривали, починаючи з 1880 року. Апогей конфлікту припав на 1902 рік, коли Келлог випустив

³² Feeding holy bodies: A study on the social meanings of a vegetarian diet to Seventh-day Adventist church pioneers / R.Sánchez, R. Gelabert, Y. Badilla, C. Del Valle // HTS Theologese Studies / Theological Studies. – 2016. – №72. – 2016. – Режим доступу до рецусу: <https://hts.org.za/index.php/hts/article/view/3080/6991>.

³³ Balmer B. John Harvey Kellogg and the Seventh-Day Adventist Health Movement: MA / Brent Balmer. – Laramie, Wyoming: Department of American Studies, 1991. – 139 с.

³⁴ Schwarz R. W. The Kellogg Schism: The Hidden Issues / Richard William Schwarz // Spectrum. – 1972. – Vol.4, No.4. – P. 23–39.

книгу «Живий храм», яка була наповнена пантеїстичними ідеями. Він офіційно залишив церкву в 1907 році. Шварц розповідає, що критика Келлога відбувалася здебільшого у двох напрямках. По-перше, за спостереженнями доктора, між адвентистським вченням та реалізацією принципів здорового способу життя на практиці є велика різниця. Особливо це стосувалося питання відмови від м'ясних страв у харчовому раціоні. По-друге, Келлог став критично ставитись до витрат на церковні поїздки, на рівень зарплати служителів та іншу діяльність, яку він сам вважав надмірною тратою коштів. Особливо це стосувалося обставин, коли медико-місійні проекти, заплановані ним, отримували неналежне на його думку фінансування. Зокрема, цінність цієї статті – у висвітленні ставлення Джона Келлога у 1902 році до тогочасного президента Генеральної Конференції Артура Даніельса стосовно дієтичних впадобиць.

Стаття Рона Грейбілла «Розвиток адвентистського мислення про чисте і нечисте м'ясо»³⁵ містить розповідь про розвиток поглядів адвентистів сьомого дня на питання чистої та нечистої їжі, список якої подано у книзі Левит, 11-й розділ. Ці дослідження мають цінність у тому, що показують поступовий розвиток розуміння теми принципів здоров'я в середовищі ЦАСД. Автор звертає увагу на причини, якими керувалися адвентисти у 1860-х роках, коли відмовлялися від вживання свинини. Рон Гейбіл показує на працях піонерів адвентизму, що вони відмовлялися від м'яса здебільшого з питань здоров'я, майже не аргументуючи свою позицію біблійними текстами. Досліджено також, що чітка позиція на підставі Святого Письма щодо категоричного неживання м'яса нечистих тварин сформувалася у адвентистів на початку ХХ століття.

Як бачимо, у наукових публікаціях переважно акцентують увагу на висвітленні діяльності системи охорони здоров'я Церкви АСД, на створенні оздоровчих закладів, на питаннях, що стосуються їжі, її поділу на чисту та нечисту, на дотриманні вегетаріанської дієти як фактору, що впливає на довголіття представників цієї конфесії. Декілька публікацій присвячено діяльності Дж. Харві Келлога – реформатора здоров'я, його відомому розриву з адвентистською церквою, з'ясовуються причини.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, по-перше, про те, що принципи здорового способу життя Церкви адвентистів сьомого

³⁵ Graybill R. The Development of Adventist Thinking on Clean and Unclean Meats [Електронний ресурс] / Ron Graybill // Ellen G. White Estate. – 1981. – Режим доступу до ресурсу: <https://whiteestate.org/legacy/issues-clean-uncl-html/>.

дня є об'єктом наукових досліджень переважно самих адвентистів. По-друге, погляди цих науковців, звичайно, дещо різняться, але фактично всі вони дотримуються положень про гармонію людини з Богом та фізичними, духовними, психічними тощо сферами буття. Амплітуда коливається від тих, хто пропонує говорити, у першу чергу, про здоров'я людини як цінність без прив'язування до теологічних і філософських аспектів церковного вчення. Але більшість дослідників звертають увагу саме на теологічний аспект адвентистського вчення щодо принципів здоров'я. З їхніх досліджень постає факт: люди, які дотримуються принципів здорового способу життя, є стресостійкими. Як бачимо, висвітлюється медичний аспект адвентистської реформи здоров'я у практичному вимірі. Також у багатьох працях робиться акцент на дієтологічних практиках різних релігійних течій, зокрема адвентистської, наголошується на збереженні конфесійної ідентичності вістки про здоров'я, аналізується вплив публічних виступів Е. Уайт та Дж. Келлога на суспільство щодо питань дієти та здорового способу життя. Оглянувши наукові доробки учених, можемо зазначити, що їх не так вже й багато, варто, щоб з'являлися нові наукові праці, у яких більш детально б торкалися питань, пов'язаних зі здоров'ям, у сучасному контексті і максимально розвивали ці положення.

1.2. Джерельна база дослідження

Джерельну базу нашого наукового дослідження становлять як періодична преса, так і книги багатьох авторів-адвентистів (Е. Уайт, Дж. Уайт, Дж. Дамстег та ін.), які підтримують реформу здоров'я фактично у всіх її проявах.

Журнал «Advent Review, and Sabbath Herald» – це перше офіційне церковне періодичне видання адвентистів сьомого дня. Воно видавалось з липня 1849 року по листопад 1850 року під назвою «The Present Truth». У ньому здебільшого порушувались теми відмінних вчень суботніх адвентистів. З листопада 1850 року по липень 1851 року видання мало назву «Second Advent Review, and Sabbath Herald». До 1978 назва «Advent Review, and Sabbath Herald» ще декілька разів змінювалася із деякими варіаціями. З 1978 року по сьогоднішній день це видання є головним офіційним журналом ЦАСД, який виходить під назвою «Adventist Review».

У XIX столітті цей журнал містив основну інформацію щодо життя церкви переважно у Сполучених Штатах. Також там публікувалися

доктринальні статті та звіти про різноманітні місіонерські поїздки тощо. Періодично в журналі порушувалися теми щодо реформи здоров'я з актуальних питань, які турбували як церковних служителів, так і рядових членів цієї конфесії.

«Реформатор здоров'я» – перший медичний журнал ЦАСД, який почав публікуватися у серпні 1866 року. У 1879 році, коли редактором цього журналу став Джон Харві Келлог, це періодичне видання змінило назву на «Добре здоров'я» (Good Health). Метою випуску «Реформатора здоров'я» стала допомога з якомога глибшим втіленням у життя принципів реформи здоров'я та допомога над подоланням багатьох поширених в суспільстві шкідливих звичок. Журнал також створили із метою давати інформацію щодо лікуванням хвороб не хімічними медичними препаратами, а з використанням природних лікарських засобів, таких як повітря, світло, тепло, вправи, вода, сон, відпочинок тощо. За словами редактора цього періодичного видання, на його сторінках висвітлювались найпрогресивніші на той час методи підтримки здоров'я організму в належному стані, для того щоб людина могла прославляти Бога у своєму тілі та душі. Статті журналу були різноманітні за тематикою, містили цінні інструкції та поради. Опубліковані матеріали проходили професійну перевірку та схвалення. Хоча журнал видавався ЦАСД, але за своїм характером був позаконфесійним та адаптованим до потреб усіх верств населення. Тих, хто був зацікавлений у підтримці свого здоров'я, статті навчали, як про нього піклуватися через підкорення природним законам, які закладені в людському організмі. Також це періодичне видання намагалося пробудити інтерес до цієї теми і в тих людей, які ще не були зацікавлені в здоровому способі життя. Однією з особливостей журналу стала постійна рубрика, автором якої був відомий американський реформатор здоров'я Рассел Трейл.

«Щоденний вісник Генеральної Конференції» (Daily Bulletin of the General Conference)³⁶ почав випускатися у 1887 році. У 1893 році він змінив назву на «Бюлетень Генеральної Конференції» (General Conference Bulletin) і продовжував своє існування до 1922 року. «Бюлетень Генеральної Конференції» містив програму з'їзду Генеральної Конференції на кожний день, а також тексти виступів служителів, які брали участь у цьому заході. З історичної точки зору щодо адвентистської вістки про здоров'я, то в цьому друкованому

³⁶ Daily Bulletin of the General Conference. – 1887. – Vol.1, No.11.

виданні є цінними виступи доктора Харві Келлога, директора санаторію Батл-Крік. Доктор у своїх промовах порушував проблемні питання щодо роботи церковних оздоровчих закладів та виступав проти вживання м'ясних продуктів у санаторіях.

Еллен Уайт (1827–1915 рр.) – одна з засновників ЦАСД та духовний авторитет для адвентистів сьомого дня у багатьох питаннях християнського життя, письменниця, новатор, активіст руху за повздержливість. Її праці охоплюють широкий спектр тематик, таких як теологія, біблійні пророцтва, соціальні відносини, християнський спосіб життя, освіта, сільське господарство, сімейні відносини, виховання дітей, харчування, здоров'я тощо. Вона сприяла створенню шкіл, оздоровчих центрів у різних куточках земної кулі, серед яких є медичний центр Лома Лінда в штаті Каліфорнія та Університет Ендрюса в штаті Мічиган. Еллен Уайт є автором 40 книг та понад 5 тисяч статей у періодичних виданнях. Праці про здоровий спосіб життя вона почала писати, починаючи з 1863 року. Була прихильником та популяризатором вегетаріанської дієти. Також місіс Уайт виступала за реформу одягу для жінок, наголошуючи, що він повинен бути зручним, не завдавати шкоду організму та зберігати риси жіночності.

Щодо принципів здорового способу життя вона є автором наступних праць та компіляцій: «Служіння зцілення», «Стриманість», «Закони здоров'я», «Медичний евангелізм», «Місце трав у раціональному лікуванні», «Звернення до матерів», «Основи здорового харчування», «Розум, характер, особистість», «Християнська стриманість та біблійна гігієна». Також вона була співавтором серії статей на шість тем про здоров'я під назвою «Здоров'я, або як жити», які були опубліковані у 1865 році.

У книзі Джеймса Уайта «Звернення до працюючих чоловіків та жінок в рядах адвентистів сьомого дня»³⁷ звернена увага на правильне використання фінансів при здійсненні різнопланового церковного служіння та виконання місії серед суспільства. Цінністю цієї книги є слова автора щодо фінансової вигоди, яку приносить адвентистський журнал «Реформатор здоров'я». Джеймс Уайт стверджує, що завдяки переходу на вегетаріанську дієту багато сімей, читачів журналу, зекономили частину коштів на харчуванні та значно покращили своє здоров'я.

³⁷ White J. An Appeal to the Working Men and Women in the Ranks of Seventh-day Adventists / James White. – Battle Creek: Steam Press, 1872. – 168 c. <https://m.egwwritings.org/en/book/1439.2#2>

Лист Вільяма Уайта³⁸, сина та секретаря сина Еллен Уайт, написаний 27 лютого 1935 року. Цей лист цінний тим, що Вільям Уайт добре знав історію життя, поведінки й звичок своєї матері, і тому документ відкриває одну зі сторін її життя. Лист Вільяма Уайта відповідає на питання ставлення Еллен Уайт до вживання м'ясних страв у її особистому житті.

Також на інтернет-ресурсі під назвою «Твори Еллен Уайт»³⁹ містяться праці піонерів адвентизму мовою оригіналу та їхні переклади на інші мови, зокрема на українську. Окреме визначне місце на сайті займають праці Еллен Уайт. Ці праці поділені на книги, статті в періодичних виданнях, брошури, особисті листи та рукописи. Сайт містить можливість пошуку необхідного твору за ключовими словами. Крім того, на інтернет-ресурсі під назвою «Цифрова бібліотека адвентистів»⁴⁰ розміщено велику кількість книг та періодичних видань міллеритського руху та ЦАСД у відсканованому вигляді та електронному форматі PDF. Матеріали розташовані у хронологічному порядку із наданням дозволу завантаження для користування офлайн.

Основоположними книгами щодо принципів здоров'я в ЦАСД, безумовно, вважаються книги Еллен Уайт, зміст яких ліг в основу цього дослідження. Зокрема, мають значення її рекомендації щодо принципів здорового способу життя, які є найбільш актуальними серед членів ЦАСД. Під час свого служіння Еллен Уайт для багатьох адвентистів була авторитетом не лише з духовних питань, а також із принципів реформи здоров'я. ЦАСД називає праці Еллен Уайт, які вже понад 100 років передруковуються великими накладами, «Духом Пророцтва».

Основною книгою, написаною Еллен Уайт щодо реформи здоров'я, є книга «Служіння зцілення». Перше видання цієї книги відбулося в 1905 році за життя Еллен Уайт, тобто цей твір не є компіляцією, збіркою. Ця книга є досить цінною тому, що виклад думок у ній відповідає задуму автора, і читач не має потреби окремо досліджувати зовнішній літературний контекст того чи іншого висловлення, що було б необхідно, якби це була компіляція, а не оригінальний твір. Книга «Служіння зцілення» присвячена опису філософії та практики служіння медико-місіонерів. Показані

³⁸ White W. Letter [Електронний ресурс] / William White. – December 18 (February 27), 1935. – Режим доступу до ресурсу: https://174625.selcdn.ru/ellenwhite_docs/5258/5258.pdf.

³⁹ Ellen G. White Writings Website. <https://m.egwwritings.org/en>.

⁴⁰ Adventist Digital Library (<https://adventistdigitallibrary.org/>).

принципи фізичного догляду за хворими та поради щодо задоволення їхніх психологічних та духовних потреб.

Теологія здоров'я пронизує всю цю книгу. Починаючи з першого розділу «Христос – наш приклад», Еллен Уайт спрямовує погляд тих, хто присвятив своє життя служінню хворим та знедоленим, на Христа, Його особистість і безкорисливе служіння людям під час земного життя. Ця книга містить відомий серед адвентистів вислів Еллен Уайт: «Під час свого служіння Ісус більше часу присвячував зціленню хворих, аніж проповідуванню».

У своєму земному житті Христос проявляв щиру милість та співчуття до тих, хто страждає. Автор підкреслює, що Ісус скоріше був готовий практично допомогти хворому, замість того, щоб лише його навчати. «Де б Він не проходив, люди, що пізнали Його співчуття, тішилися здоров'ям, випробовуючи заново отримані сили». Також місіс Уайт описала зв'язок між Його чудесними зціленнями та Його проповіддю: «Його чудеса підтверджували правдивість Його слів, що Він прийшов не погубити, а спасти».

Також коли Христос ходив ізраїльськими поселеннями, то «вістка про Його милосердя випереджала Його». Для тих, хто був зцілений від глухоти, «Його голос був першим будь-коли почутим звуком». Для тих, хто перед тим не міг говорити, «Його ім'я було першим будь-коли вимовленим словом». Для тих, хто від Христа отримав здатність бачити, «Його обличчя було першим, що вони будь-коли бачили». Христос для багатьох людей, за словами автора, «був подібний до живого струмка, що ніс життя і радість»⁴¹.

Еллен Уайт описує, що спонукало Христа допомагати страждаючим: «Він задовольняв потреби людей із невтомним терпінням, співчуттям та готовністю допомогти». Також Він не лише зціляв фізичні недуги, а відновлював у людях душевний та емоційний стан: «дотиком благодаті Він проганяв з душі тривогу й сумнів, перетворюючи ворожнечу на любов, а невір'я – на впевненість»⁴².

Поряд з описанням служіння Ісуса для різних верств суспільства, автор книги закликає до відображення служіння Христа для людей у житті Його послідовників. Часто у християн, які бажають допомогти бідним та неосвіченим, виникає відчай від своїх немічних сил та малих ресурсів, на які ці християни можуть розраховувати. Вони можуть припустити, що справою забезпечення потреб нужденних

⁴¹ Уайт Е. Служение исцеления / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1996. – С.19.

⁴² Там же. С.25.

повинен займатися хтось, хто має більші здібності чи якась організація, яка спеціалізується на цій роботі. У такому випадку цим християнам Христос говорить: «Ви дайте їм їсти». І далі автор пояснює слова Христа: «Використовуйте ті засоби, час і здібності, котрі маєте». Але перед цим вони повинні посвятити свої здібності та ресурси Богові: «Принесіть ваші ячмінні хліби до Ісуса»⁴³.

Постійно в роботі лікаря та медико-місіонера проглядається важливість покладатися не на свої здібності і вміння, а мати особисті відносини з Христом та відчувати залежність від Нього. Також вони повинні вміти лікувати даними Богом засобами, які закладені у створеному Ним навколишньому світі. Еллен Уайт закликає медико-місіонерів завжди пам'ятати: «Христос – істинний голова медичної професії. Він, головний Лікар, перебуває біля кожного богобоязливого лікаря, котрий працює для полегшення людського страждання». Автор закликає тих, хто лікує хворих і використовує для цієї мети природні засоби, спрямовувати погляд своїх пацієнтів «на того, хто може звільнити як від душевних, так і тілесних недуг». Тобто, насправді, цілителем немічей є Христос, а лікарі є просто Його помічниками. Лікарі «намагаються допомогти природі звершити роботу зцілення. Цілитель же – Сам Христос». Лікарі можуть тільки зберегти життя, а Христос є справжнім життєдавцем⁴⁴.

Важлива роль лікаря полягає в лікуванні не лише фізичних, але й душевних хвороб. «Лікареві, які проповідники Євангелія, доручена найвища із будь-коли довірених людині відповідальностей»⁴⁵. Він повинен мати велике бажання зцілювати та рятувати душі людей. Саме такий обов'язок Еллен Уайт спрямовує і на медсестер-християнок, які, виконуючи свою роботу з відновлення здоров'я у хворого, «люб'язно й успішно скеровуватимуть пацієнта до Христа – Цілителя як душі, так і тіла»⁴⁶.

Однією з вимог до справжнього лікаря є необхідність навчати своїх пацієнтів принципам здорового способу життя. «Багато людей порушують закони здоров'я через незнання, і таких необхідно навчати». З іншого боку, є достатня кількість людей, які насправді знають, як зберігати своє здоров'я, однак цього не дотримуються. Щодо таких осіб автор дає пораду: «Необхідно допомогти їм усвідомити, наскільки важливо керуватися в житті цими

⁴³ Там же. С.49.

⁴⁴ Там же. С.111.

⁴⁵ Там же. С.119.

⁴⁶ Там же. С.223.

знаннями». Лікар має достатньо способів, щоб привернути увагу людей різного складу розуму до принципів здоров'я та спонукати їх запроваджувати ці принципи на практиці. Правильно та тактовно вказуючи на переваги здорового способу життя, лікар може допомогти іншим людям виправити шкідливі звички, які «завдають непоправної шкоди» стану здоров'я⁴⁷.

Лікарі повинні навчати, що «відновлювальна сила міститься не в ліках, а в природі». Люди мають знати, що хвороба – це «спроба природи звільнити організм від наслідків порушення законів здоров'я». Тому при виникненні захворювання необхідно визначити причину, яка його викликала. «Нездорові умови потрібно змінити, неправильні звички – виправити». Коли будуть усунені причини та збудники, які провокують та підтримують хворобливий стан організму, тоді природні сили, які були закладені Богом в людському організмі, приведуть стан здоров'я до належного рівня⁴⁸.

Саме в цій книзі дається перелік восьми принципів здорового життя, які пропагує Церква АСД. Принципи згодом були об'єднані у відому аббревіатуру «NEWSTART». «Чисте повітря, сонячне світло, поміркованість, відпочинок, фізичні вправи, належне харчування, вживання води, довіра божественній силі – це справжні лікувальні засоби»⁴⁹.

Зосереджується увага на важливості підкорятися законам природи, які, як і моральний закон, дані Богом. Дотримання законів природи є так само важливим, як дотримання десяти заповідей. «Нехай усі зрозуміють: шлях Божих заповідей – шлях життя». Хоча Бог є Творцем та автором законів природи, однак ці закони не є деспотичними. «Кожна заборона: “Не чинитимеш”, яка стосується фізичного чи морального закону, містить у собі обітницю». Це означає, що дотримання цих постанов приносить людині благословення. Бог не примушує свої творіння діяти правильно, а навпаки – дає нам перестороги, щоб уникати зла і таким чином спонукує, викликає бажання робити добро⁵⁰.

Автор книги проголошує цілісність природи людини, стверджує, що вона є нерозривним поєднанням тіла та розуму і що одна складова впливає на іншу. А саме цілісний, холістичний погляд на природу людини є основою теології здоров'я Церкви АСД. «Тіло – єдиний посередник, за допомогою якого розум і душа розвиваються

⁴⁷ Там же. С.126.

⁴⁸ Там же. С.127.

⁴⁹ Там же. С.127.

⁵⁰ Там же. С.114.

для вироблення характеру». З цієї причини сатана намагається своїми спокусами послабити фізичні сили людини. Завдяки цьому він намагається через тілесні пожадливі підкорити собі розум і волю особистості, тому Еллен Уайт дає застереження: «Якщо нахили нашої фізичної природи не перебувають під владою вищої сили, вони неодмінно призведуть до руйнації і смерті». Вищі сили людського ества повинні керувати прагненнями тіла. Воля повинна контролювати бажання, а саме воля людини повинна бути в гармонії з волею Бога⁵¹. Також автор підкреслює, що тіло і розум людини тісно взаємопов'язані. «Якщо одне з них страждає, інше – співчуває йому». Через це емоційний та розумовий стан особистості має набагато більший вплив та тілесне здоров'я, «ніж більшість людей це уявляють»⁵².

Важливу роль у реформі здоров'я відіграє поміркованість. Усі вісім принципів здорового способу життя детально розглядаються в цій книзі. Існує постійне нагадування, що це не просто закони природи, а Божий дар для підтримки та відновлення фізичного здоров'я людини. Наведемо деякі приклади цього.

Вода як цілющий дар від Бога: «Як для здорових, так і хворих людей чиста вода – одне з найбільших благословень неба. Правильне її застосування сприяє здоров'ю. Вода створена Богом, щоб вгамовувати спрагу створених Ним істот. Крім задоволення потреб людського організму, вода допомагає у профілактиці та лікуванні різноманітних захворювань. Застосування води допомагає підтримувати в належному стані циркуляцію крові у судинах. «Холодна або прохолодна ванна – чудовий тонізуючий засіб». При прийнятті теплої ванни відкриваються пори шкіри, що сприяє виведенню накопичених токсинів з тіла людини. Також прийняття ванни заспокоює нервову систему»⁵³.

Показана важливість довіри божественній силі як важливій складовій процесу зцілення. «Не говоріть про те, що вам бракує віри, про свої печалі і страждання. Подібні слова приносять насолоду спокусникові». Еллен Уайт наголошує, що розмови про погане та сумне є до вподоби Божому ворогу. Не має потреби зосереджувати свій погляд на власних проблемах та розповідати про велику силу диявола. Людина, роблячи це, насправді віддає себе в обійми сатани. Тому автор радить: «Розповідаймо краще про велику силу Бога, здатну об'єднати всі наші інтереси з Його

⁵¹ Там же. С.130.

⁵² Там же. С.241.

⁵³ Там же. С.237.

інтересами». Краще у проблемах говорити про Христа – Переможця над гріхом і смертю та описувати славу Його характеру⁵⁴.

Згадується важливість поміркованості в усіх сферах на противагу нестриманості та її наслідкам: «У випадку з нашими прабатьками нестриманість у бажанні призвела до втрати Едему. Щоб повернутися до втраченого раю, необхідно зрозуміти, що це великою мірою залежить від прояву стриманості в усіх сферах життя⁵⁵. «В основі морального занепаду світу лежить нестриманість». Коли людина потурає власному зіпсованому апетиту, то насправді вона втрачає здатність опиратися іншим спокусам⁵⁶.

Також розглядається небезпека, коли для лікування воля і розум однієї людини повинні підкоритися волі і розуму іншої. Прикладом такої дії є гіпноз. «Теорію, згідно з якою один розум може управляти іншим, започаткував сатана». Еллен Уайт вважає гіпноз найбільше небезпечною оманю сатани для християн, оскільки вона найбільше розділяє людину з Богом. З першого погляду це може здаватися невинним заняттям у лікуванні людей. Однак насправді гіпноз призводить до душевної та розумової руйнації особистості. «Він відчиняє двері, через які входить сатана, щоб завладіти як розумом, котрий віддав себе під контроль іншого, так і того, хто контролює розум»⁵⁷.

Окрема низка розділів об'єднана назвою «Принципи здоров'я». У них висвітлено одну з фундаментальних істин теології здоров'я, що людина, її тіло і саме ество є Божим храмом, про який вона повинна турбуватись. Саме ця ідея поєднує турботу про здоров'я з релігійним обов'язком. «Усвідомлення того, що людина має бути храмом Божим... повинно стати найвищим спонукальним мотивом для турботи про наші фізичні сили». Оскільки Бог є Творцем людського тіла з його складною будовою та функціональністю, то людина покликана вивчати своє тіло, розуміти, що йому необхідно для його належного функціонування, щоб не завдати йому шкоди⁵⁸. Тому особливим елементом реформи здоров'я є гігієна, чистота помешкання, одягу та тіла. Наголошується на потребі у вентиляції, провітрюванні житлового приміщення⁵⁹.

⁵⁴ Там же. С.253.

⁵⁵ Там же. С.129.

⁵⁶ Там же. С.335.

⁵⁷ Там же. С.243.

⁵⁸ Там же. С.271.

⁵⁹ Там же. С.271-280.

Основними умовами бадьорості, енергійності та здоров'я тих, хто живе у власному будинку, Еллен Уайт вважає такі фактори: «Ідеальна чистота, багато сонячного світла, ретельне дотримання санітарних норм у кожній дрібниці домашнього життя»⁶⁰. Це має безпосереднє відношення до чистоти одягу, оскільки нечистий одяг не тільки є шкідливим для здоров'я, але й «опоганює тіло і душу»⁶¹.

Так само стиль одягу не повинен шкодити здоров'ю. Для того, щоб одяг не шкодив тілу, автор також радить «вивчити потреби кожної частини тіла». Потрібно врахувати усі фактори – такі, як навколишнє середовище, клімат, рід повсякденного заняття людини, стан її здоров'я та вік. Одяг не повинен перешкоджати «ані циркуляції крові, ані вільному, повному, природному диханню»⁶².

Вибір їжі також є важливим для підтримки здоров'я: «Необхідно вибирати такі продукти, котрі найкраще забезпечують елементами, необхідними для зміцнення тіла». Еллен Уайт не радить у виборі продуктів харчування покладатися лише на власний апетит. Оскільки він може бути спотвореним через нездорові звички щодо власного харчування⁶³.

Акцентується увага на вживанні саме рослинної їжі, яка від часу створення світу була дана Богом для людей. Автор вважає, що найкориснішими для людини є фрукти, овочі, горіхи та злакові. Вона пише: «Ці продукти, приготовлені якомога простіше і природніше, найбільш здорові та поживні». Ці харчові продукти дають людині силу, бадьорість, витривалість більше, ніж це може зробити висококалорійна, однак важка для організму їжа⁶⁴. Різного роду наркотики, стимулятори, тютюн, п'янки напої розглядаються як ті, що мають бути виключені з харчового раціону. Щоб запобігти крайнощам у практичному втіленні принципів реформи здоров'я, автор додав розділ «Крайнощі в харчуванні»⁶⁵.

Книга «Поради щодо їжі та харчування» є збіркою, компіляцією великої кількості письмових вказівок Еллен Уайт з даної тематики. Книга від самого початку присвячена теології здоров'я. Розділ «Причини для реформи» вказує на такі мотиви у намаганні дотримуватися реформи здоров'я: 1) прославлення Бога; 2) вибір життя або смерті; 3) пошук досконалості; 4) послух

⁶⁰ Там же. С.276.

⁶¹ Там же. С.288.

⁶² Там же. С.293.

⁶³ Там же. С.295.

⁶⁴ Там же. С.296.

⁶⁵ Там же. С.225-235.

Богові; 5) відповідальність за отримане світло тощо. Показано, що, насамперед, «справжня реформа – це реформа серця», і це є питанням «першочергової важливості»⁶⁶.

Окремим розділом висвітлюється тема «Харчування і духовність». У ній показано, що нестриманість – це гріх, який може привести до неможливості освяченого життя. «Хворобливе тіло та затьмарений розум як наслідок постійного потурання шкідливим пристрастям роблять неможливим освячення тіла й духу». Даються постійні перестороги: «Обов'язок кожного – знати, як зберегти тіло в найкращому здоров'ї, і священне завдання кожного – жити згідно зі світлом, милостиво даним Богом. Якщо ми закриваємо очі на світло через страх побачити свої прогріхи, від яких не маємо наміру відмовитися, то наші гріхи не зменшуються, а зростають»⁶⁷.

Харчування має безпосередній вплив на духовність, оскільки «Непослух фізичному закону впливає на розум» та створює «вплив на здатність розуміти й цінувати істину». Також нестриманість в їжі впливає на здатність розпізнавати добро і зло та приймати правильні рішення. З іншого боку, харчування за біблійним принципом «все робіть на славу Божу» є хорошою підтримкою для духовного зростання та переможного життя⁶⁸.

Також показано, що «стриманість сприяє моральному контролю». І важливим моментом є те, як реформа здоров'я пов'язана з трьохангельською вісткою. «Реформа здоров'я – одна з галузей великої справи приготування людей до приходу Господа». Еллен Уайт порівнює поєднання реформи здоров'я з трьохангельською вісткою як «руки з тілом»⁶⁹. «Коли вістка третього ангела буде прийнята в усій її повноті, тоді реформі здоров'я буде відведено належне їй місце» як на різних рівнях церковної організації, так і в окремих сім'ях. «Тоді права рука служитиме тілу й захищатиме його». Тобто, вістка про здоровий спосіб життя підтримуватиме проголошення вістки трьох ангелів з книги Об'явлення, 14-го розділу⁷⁰.

Однак сама реформа здоров'я не є трьохангельською вісткою, і це важливо пам'ятати, тому захисники реформи здоров'я «не повинні жодним чином намагатися поставити його на місце самої вістки»⁷¹.

⁶⁶ Уайт Е. Поради щодо їжі та харчування / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2009. – С.15-40.

⁶⁷ Там же. С.44-45.

⁶⁸ Там же. С.46-56.

⁶⁹ Там же. С.69.

⁷⁰ Там же. С.73.

⁷¹ Там же. С.73.

Так само Еллен Уайт робила порівняння, що «рука не може замінити тіла». А проголошення принципів реформи здоров'я повинно відбуватися у поєднанні з трьохангельською вісткою, «однак у жодному разі не може бути незалежним від неї або займати її місце»⁷².

Основна частина книги присвячена різним аспектам правильного харчування. Цікавим є додаток до цієї книги «Особистий досвід Еллен Уайт як реформатора здоров'я». Це є опис практичного втілення теології здоров'я у сфері харчування в особистому житті Еллен Уайт⁷³.

Книга, яка пережила не один десяток передруків – «Розум, характер, особистість», є компіляцією висловів з опублікованих праць Еллен Уайт з теми психології та душевного здоров'я. У передмові до книги сказано, що «дана компіляція життєво важлива для адвентистів сьомого дня, їхніх друзів і для всіх тих, хто залучений до боротьби за розум».

Зв'язок між реформою здоров'я та психологією Церква АСД розглядає через призму єдності природи людини. Тому адвентисти вважають, що людина складається з нерозривної єдності тіла, душі і духу, які справляють взаємний вплив один на одного. Тобто, адвентисти сьомого дня відкидають традиційний дуалізм у людській природі, який віддавна присутній у поглядах християнських конфесій. Дуалізм – це віра в існування безсмертної душі, яка продовжує автономно жити після смерті тіла. Цей дуалізм однак не міститься в Біблії, а ґрунтується на вченнях давньогрецької філософії Платона. А як відомо, ще ранні християнські вчителі та апологети, які не були євреями за походженням, перебували під сильним впливом цієї філософії.

Не зосереджуючись на тонкощах психології та розумовому здоров'ї, зосередимо увагу на тому, як ця книга трактує взаємозв'язок між розумом та тілом людини. Одна з частин цього твору так і називається – «Взаємодія тіла та розуму». У ній робиться наголос на «гармонійній діяльності всієї особистості». І ця «гармонія залежить від підпорядкування певним законам». «Між нашим мозком і тілом існує загадковий і чудовий взаємозв'язок. Вони впливають один на одного». Еллен Уайт робить наголос, насамперед, на підтримці тілесного здоров'я. Це дасть можливість забезпечувати злагоджену діяльність та гармонійний розвиток усіх частин тіла. Також автор наводить недвозначне визначення: «Нехтувати своїм тілом – значить нехтувати розумом». З цієї причини віряни «не можуть прославити свого Творця слабобумством чи тілесною неміччю»⁷⁴.

⁷² Там же. С.74.

⁷³ Там же. С.481-494.

⁷⁴ Уайт Э. Разум, характер, личность / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2007. – С.373.

Очікується гармонійний розвиток розумових, моральних і фізичних здібностей. Автор перестерігає від певних інтелектуальних занять «на шкоду моральним і духовним цінностям». Досягнення найвищої досконалості автор вбачає в «гармонійному розвитку розумових і моральних здібностей»⁷⁵. Коли людина займається працею, корисною для себе та для інших, і при цьому зберігає своє тіло у здоровому гармонійному стані, тоді вона здатна виконувати «найдорожче служіння для Бога»⁷⁶.

Те саме стосується ставлення до їжі у зв'язку з розвитком особистості. Автор зазначає, що потрібно займатися придбанням та приготуванням їжі не для обжерливості та задоволення примх спотвореного апетиту, а з метою здобування «найкращої фізичної сили і, отже, найкращого стану розуму»⁷⁷.

Наведемо основні думки з цієї теми, яким чином вони висвітлені в книзі. «Все, що підриває фізичні сили, послаблює і наш розум, робить його нездатним відрізнити хороше від поганого»⁷⁸. Тілесні звички чинять вплив на судження та мислення, тому нездорові звички викликають викривлене розуміння. Надмірні фізичні навантаження порушують стан нервової системи. Лінивість та неробство знесилюють розумові сили. Помірна фізична праця сприяє зменшенню нервового напруження. Самодогодження послаблює енергію мозку. Неправильне, незбалансоване харчування затуманює розум. Диявол опановує розум через непомірність в їжі. Розумові сили людини послабляються через нерегулярний сон та нерегулярне харчування. Обжерливість може призвести до забудькуватості та втрати пам'яті. Споживання м'ясних продуктів послаблює інтелектуальну діяльність. Людина, яка не дотримується здорового харчування, стає нездатною давати поради іншим. Споживання напоїв, що містять кофеїн, негативно впливають на моральність та розумову активність. Потурання спотвореному апетиту призводить до обезцінення людиною викуплення та вічних істин. Неприборкання свого апетиту призводить до втрати терпіння. Розлад травної системи робить людину дратівливою. Сумління притупляється завдяки неправильному харчуванню⁷⁹.

З іншого боку, описаний вплив розуму на тіло. «Багато хвороб, від яких страждають люди, зароджуються в мозку і можуть бути

⁷⁵ Там же. С.374.

⁷⁶ Там же. С.378.

⁷⁷ Там же. С.378.

⁷⁸ Там же. С.381.

⁷⁹ Там же. С.385-395.

вилікувані лише після того, як буде зцілений розум». Авторка підкреслює, що душевнохворих людей є насправді більше, ніж здається на перший погляд. Лише невелика кількість людей усвідомлює, який великий вплив справляє розум на тіло. Так, душевні переживання можуть призвести деяких людей до порушення роботи травної системи. Це відбувається з причини того, що органи травлення паралізуються через стресові стани та душевний неспокій⁸⁰. «Необхідно контролювати розум, бо він робить сильний вплив на здоров'я»⁸¹.

Відданість багатій уяві приводить до оманливих думок і може призвести до виникнення захворювань та великих страждань. Перевтомлений розум, надмірна інтелектуальна робота послаблюють здоров'я. Коли людина має звичку розвивати свої розумові сили, «цілюща енергія, яка походить від електричних імпульсів мозку, підвищує опір хворобі»⁸². Невдоволення, занепокоєння і скарги сприяють виникненню хвороби. Вчинення добра справляє позитивний вплив на мислення і спонукає до наступних добрих вчинків. Впевненість покращує стан здоров'я. Спокійний розум – це шлях до хорошого здоров'я. «Щоб ми могли мати досконале здоров'я, наші серця повинні сповнюватися надією, любов'ю і радістю»⁸³.

Також описаний вплив духовного стану людини, її відносин з Богом на розумові сили та стан здоров'я. Тіло, розум і душа отримують благословення від спілкування з Богом. «Бог – великий піклувальник людського організму. Піклуючись про наше тіло, ми повинні співпрацювати з Ним». Авторка стверджує, що для підтримання життя і здоров'я людині необхідно відчувати Божу любов, Його піклування, і у відповідь людина матиме любов до Нього⁸⁴. Еллен Уайт заявляє, що справжня Біблія та побожність не суперечить підтримці хорошого стану здоров'я, а навпаки підтримує його. «Страх Господній – це основа будь-якого істинного процвітання»⁸⁵. Розлад роботи шлунку негативно впливає також на духовне життя. А усвідомлення людиною того, що вона чинить справедливо – це найкращі ліки для хворого тіла і душі»⁸⁶. Боже

⁸⁰ Там же. С.396.

⁸¹ Там же. С.397.

⁸² Там же. С.400.

⁸³ Там же. С.403.

⁸⁴ Там же. С.404.

⁸⁵ Там же. С.405.

⁸⁶ Там же. С.407.

благословення нерідко проявляється в хорошому самопочутті. «Людина, яка внутрішньо спокійна і задоволена, живучи з Богом, знаходиться на шляху до здоров'я»⁸⁷. Справжня релігія допомагає відновленню здоров'я. «Фізичному здоров'ю сприяє впевненість у Божому схваленні. Коли людина усвідомлює, що Бог схвалює її вчинки, то це «захищає душу від сумнівів, замішання, надмірної печалі, яка так часто виснажує життєві сили, викликаючи нервові хвороби»⁸⁸.

Еллен Уайт стверджує, що «існує прямий зв'язок між гріхом і хворобою»⁸⁹. І саме цей зв'язок знаходиться в порушенні Божого морального та природного законів. З іншого боку, Євангеліє – це цілющий засіб від хвороби, яка має своїм початком гріх.

Принцип «стриманість»⁹⁰ був улюбленою темою Еллен Уайт як у письмових працях, так і в публічних виступах. У багатьох своїх статтях, опублікованих в церковній періодичній пресі, а також у рукописах і листах, адресованих служителям і рядовим членам церкви, вона умовляє адвентистів сьомого дня практикувати стриманість самим і активно пропагувати її серед людей. Ця робота також є компіляцією з творів Еллен Уайт на тему стриманості. При відборі матеріалу для публікації укладачі намагалися відобразити акцент, який ставив автор на різних аспектах стриманості.

Книга розглядає, яким був Божий план щодо людини в контексті її першопочаткової досконалості та чудового стану здоров'я. Показано, що саме через нестриманість сатана звів перших людей з істинного шляху. І саме нестриманість залишається найдавнішою зброєю сатани на сьогоднішній день з метою приведення людей до гріха. Автор наголошує, що людина деградує у фізичній, розумовій та духовній сферах, якщо потурає своїм гріховним схильностям. «Потураючи збоченому апетиту і пристрастям, навіть ті, хто сповідують християнство... підривають свою фізичну, розумову і моральну силу»⁹¹.

Також показано, що справжнє «освячення – це не просто якась умоглядна теорія, якась емоція або мовний зворот. Біблійний процес освячення насправді є внутрішнім життєвим принципом, який скеровує повсякденне життя людини. При цьому звички в харчуванні та в одязі «сприяли збереженню нашого фізичного,

⁸⁷ Там же. С.407.

⁸⁸ Там же. С.410.

⁸⁹ Там же. С.410.

⁹⁰ Уайт Э. Воздержание / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2010. – 292 с.

⁹¹ Там же. С.16.

розумового і морального здоров'я»⁹². Детально розглядаються різноманітні негативні наслідки нестриманості осіб, які вживають алкоголь, тютюн та інші збуджуючі та наркотичні засоби.

Окремий розділ присвячено оздоровленню жертв нестриманості. Також звернено увагу на те, що містять у собі принципи справжньої стриманості. «Справжня стриманість вчить нас повністю відмовлятися від усього шкідливого і розумно вживати корисне»⁹³. Має бути стриманість в усіх сферах життя: харчуванні, одязі, праці, навчанні тощо. «Щоб зберегти здоров'я, потрібна поміркованість у всьому – у праці, в їжі і питті»⁹⁴.

Однією з ознак стриманості є повна відмова від речей, які однозначно є шкідливими в будь-яких кількостях. «Єдино безпечний шлях – це не торкатися, не пробувати і навіть не брати в руки чай, каву, вино, тютюн, опіум і алкогольні напої»⁹⁵. «Коли ми будемо говорити про стриманість як про невід'ємну частину Євангелія, багато хто усвідомить свою потребу в реформі». Через поширення вістки про стриманість інші люди будуть мати можливість зрозуміти, яку шкоду приносить споживання алкогольних напоїв і що від християн очікується повне утримання від цих речей⁹⁶. Описані фактори, які є основою неповздержливості: внутрішньоутробний розвиток; успадковані схильності від попередніх поколінь; звички, набуті в дитинстві та молодості; приклад, який показують батьки.

Також згадані профілактичні засоби: просвітницька робота у сфері повздержливості; подання за необхідності письмових зобов'язань щодо стриманості; заміна шкідливих звичок корисними заміниками. Автор говорить, що потрібно не лише засуджувати розваги, які ведуть до гріха, а й забезпечувати «дітей безневинними розвагами, які не затьмарюють і не розкладають звичаї»⁹⁷. У цьому потрібно вміти керуватися релігійним принципом, а не почуттями та бажаннями: «Ми повинні діяти, виходячи з моральної і релігійної точки зору». А справжні християни «повинні до їжі й пиття підходити на підставі принципу»⁹⁸.

Книга «Історія нашої вістки здоров'я» є глибоким системним описом розвитку теології здоров'я Церкви АСД. Ця книга є однією

⁹² Там же. С.19.

⁹³ Там же. С.138.

⁹⁴ Там же. С.141.

⁹⁵ Там же. С.163.

⁹⁶ Там же. С.165.

⁹⁷ Там же. С.211.

⁹⁸ Там же. С.213.

з найповніших та ретельно документованих праць з історії реформи здоров'я серед адвентистів сьомого дня. Автор книги Дорс Юджин Робінсон був одним з секретарів Еллен Уайт, після її смерті він обіймав посаду співробітника Відділу публікацій Еллен Уайт. Також він має з Еллен Уайт родинні зв'язки, оскільки є її онуком^{99,100}. У цій книзі поряд з історією виникнення та розвитку вістки про реформу здоров'я у Церкві АСД та її практичним втіленням у житті членів церкви описуються принципи теології реформи здоров'я, які стали теоретичною основою поглядів Церкви АСД на здоров'я. У додатку книги міститься розділ: «Керівні принципи в реформі одягу».

Ще однією книгою, яка також детально торкається теології реформи здоров'я, є книга «Основи послання та місії Адвентистів сьомого дня» Джерарда Дамстега. Розділ книги «Реформа здоров'я» структурно розглядає теологічні принципи цієї реформи, такі як: 1) духовність і здоров'я; 2) есхатологія і здоров'я; 3) неесхатологічні принципи реформи здоров'я; 4) місія і реформа здоров'я. Особливістю розкриття теологічних аспектів реформи здоров'я є використання наукового терміну «сома-психопневматичні наслідки»¹⁰¹. Цей термін є поєднанням слів давньогрецької мови: «сома» – тіло, «псюхе» – душа, «пнеума» – дух. Автор розглядає цілісний підхід адвентистів до здоров'я, який стосується усіх сфер життя особистості: фізичної, духовної і душевної (розумової). Ідея полягає в тому, що порушення законів природи призводить до негативних наслідків для організму. Закладені Богом принципи здоров'я торкаються не лише фізичного і розумового стану людини, а також впливають на духовність. Людина, яка свідомо порушує ці принципи, буде не в змозі сприймати глибокі біблійні істини.

Книги Робертсона і Дамстега є особливо цінними, оскільки там використовуються вислови не лише Еллен Уайт, а також інших піонерів та лідерів руху Адвентистів сьомого дня у XIX столітті. Серед них Джеймс Уайт, Джон Ендрюс, Даніель Бурдо (Bourdeau), Джон Лафборро, Джозеф Ваггонер та інші.

⁹⁹ Robinson D. E. The Story of our Health Message / Dores Eugene Robinson. – Nashville: Southern Publishing Association, 1965. – P.5.

¹⁰⁰ Shurtleff W. History of Seventh-day Adventist work with soyfoods, vegetarianism, meat alternatives, wheat gluten, dietary fiber and peanut butter (1863-2013): extensively annotated bibliography and sourcebook / W. Shurtleff, A. Aoyagi. – Lafayette, CA: Soyinfo Center, 2014. – P.475.

¹⁰¹ Damsteegt G. Foundations of the Seventh-day Adventist Message and Mission / Gerard Damsteegt. – Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1981. – P.230.

Також необхідно проаналізувати, які книги про здоров'я адвентистських авторів поширені на теренах України. Варто зазначити, що в Церкві АСД є цілий корпус літератури про здоров'я, який дещо поступається теологічній церковній літературі. Ми обмежимося церковною літературою про здоров'я, яка поширена в Україні. Щодо викладення теології здоров'я в цій літературі, то є достатньо книг, де ця інформація подається як у класичній формі з цитатами із праць Еллен Уайт, так і у вільній, сучасній формі для широкого кола читачів, які не мають близького знайомства з Церквою АСД.

Праця Фостера Вернона «Новий старт»¹⁰² розповідає про принципи реформи здоров'я, які втілюються Центром нового способу життя – «NEWSTART» («Новий старт»). Цей навчально-оздоровчий центр, створений у 1977 році у штаті Каліфорнія за зразком всесвітньо відомих Батл-Крікського санаторію і Батл-Крікського коледжу в штаті Мічиган, але з додатковими функціями. Назва «NEWSTART» є акронімом, в якому англійською мовою перераховані вісім основних життєво важливих принципів, які формують основу філософії здоров'я: харчування (Nutrition), фізичні вправи (Exercise), вода (Water), стриманість (Temperance), повітря (Air), відпочинок (Rest), довіра Богові (Trust in God). У книзі згадуються усі принципи реформи, однак назва Церкви АСД майже не згадується. Хоча є короткий опис життя та діяльності доктора Джона Келлогга та Санаторію Баттл-Крік. Еллен Уайт представлена в книзі як «провідна пропагандистка здорового способу життя в ХІХ столітті» та «одна з активних діячів руху повздержливості в Америці в ХІХ столітті».

«Програма “Новий старт”, безсумнівно, є відродженням на сучасній основі принципів руху за оздоровлення, які мали успіх у ХІХ столітті». Вказується, що саме в цьому столітті медицина більше базувалася на емпіричних, а не раціональних засадах. Насправді ця програма існувала ще при створенні світу. «Як повідомляє Книга Буття, Едем був тим місцем, де почалося життя людське, де Самим Богом були створені наші прабатьки».

Завдяки тому, що книга розрахована на широке коло читачів, у яких здебільшого переважають секулярні погляди, звертається увага на важливість такого аспекту реформи здоров'я як віра. «Хтось може сказати, що елемент віри – це вже занадто, «не від

¹⁰² Фостер В. Новый старт [Електронний ресурс] / Вернон Фостер. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: <http://soteria.ru/s726/>.

світу цього»... «Можливо, хтось з цим погодиться». Автор звертає увагу читачів, що віра не суперечить здоровому глузду, оскільки «Бог – це найвища Реальність». Вказується, що закони, які закладені в організмі людини й сприяють фізичному зціленню, започатковані Творцем. Тому «будь-яке лікування, яке виключає Бога з нашого відчуття реальності, не принесе повного одужання людині». Однак у книзі наголошується, що ця програма «безумовно, духовна, вона не є релігійною в розумінні пропаганди релігійної догми або доктрини»¹⁰³.

Можна стверджувати, що ця книга розрахована на читача з поглядами постмодернізму. Коли люди не цікавляться істиною як такою, однак готові вибирати те, що може бути їй корисним у тій чи іншій ситуації. З цієї точки зору і були обрані назви головних тем цієї книги: «Використання сонячного світла для лікування і зміцнення здоров'я»; «Досягнення гарного самопочуття за допомогою сну»; «Чудодійна сила руху»; «Цілюща вода у вашому будинку»; «Отрута – цілими чашками» (про небезпеку вживання кави); «Правильне дихання – шлях до оздоровлення»; «Раку можна запобігти» (про переваги вегетаріанської дієти); «Як може діяти на нас стрес»; «Як прожити без головного болю».

Ще одна не менш популярна книга під авторством Лео Ван Долсона «Десять золотих правил здоров'я»¹⁰⁴. У цій книзі автор представляє основні принципи, що відкривають шлях до здоров'я і гармонії в усіх сферах життєдіяльності людини. Вона показує для читачів теологію здоров'я, зосереджуючи їхню увагу на слові «закон». Принципи здоров'я зображені у вигляді законів, порушення яких призводять до негативних наслідків. З іншого боку, послух цим законам приведе до гармонійного і повноцінного життя. У цій книзі є багато висловів з праць Еллен Уайт. Наприклад, «якщо ми нехтуємо законами здоров'я..., то позбавляємо себе багато чого. При цьому в нас немає права звинувачувати у чомусь нашого Творця». Часто сама людина стає жертвою своєї власної необачності: «Відкидаючи закони здоров'я, ми завдаємо шкоди самим собі».

Ще однією не менш цінною працею є книга під назвою «Медицина наука і дух пророцтва», видана Генеральною Конференцією Церкви АСД. У ній порівнюються сучасні наукові дослідження в галузі

¹⁰³ Фостер В. Новый старт [Електронний ресурс] / Вернон Фостер. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: <http://soteria.ru/s726/>.

¹⁰⁴ Долсон Л. В. Десять золотих правил здоров'я [Електронний ресурс] / Лео Ван Долсон – Режим доступу до ресурсу: <http://soteria.ru/s716/>.

медицини й охорони здоров'я та свідоцтв із творів Еллен Уайт, які були записані більше 100 років тому щодо здорового способу життя. У книзі описані різні аспекти реформи здоров'я.

Дієтичний аспект. Важливість корисного збалансованого харчування, свідоцтва Духа Пророцтва та сучасної науки щодо небезпеки вживання продуктів, які містять кофеїн, наприклад, кави та чаю, описано хвороби, які вони провокують. Даються поради лікаря, як подолати залежність від кофеїну. Окрім того, описана шкідливість для організму від вживання алкоголю та тютюну. Розміщено наукові дані щодо важливості для здоров'я цілющих властивостей сонячного світла та свіжого повітря. Підкреслюються такі важливі сфери ЗОЖ як фізична активність та відпочинок.

Дещо відокремленою є тема психології. Описується небезпека впливу на підсвідомість іншої людини завдяки гіпнозу та засобам лікування так званої альтернативної медицини. І хоча практика гіпнозу та альтернативної медицини сьогодні досить поширена, однак є низка відомих науковців, які засуджують різні псевдонаукові методи лікування. Про небезпеку гіпнозу як засобу контролю волі та розуму людини іншою особою говорила свого часу і Еллен Уайт.

У книзі зосереджується увага на сучасних наукових даних щодо психосоматики. Мова йде про те, що є фізичні захворювання, спричинені душевним станом людини, коли розум впливає на стан тіл, також розглядається тісний взаємозв'язок між духовністю людини та її здоров'ям. У ній наводяться слова Духа Пророцтва: «Вдячність, радість, доброзичливість, довіра любові та піклуванню Божому – все це є найбільшими гарантами здоров'я»¹⁰⁵. «Мужність, надія, віра, співчуття, любов сприяють здоров'ю і продовжують життя»¹⁰⁶.

Короткий виклад теології здоров'я Церкви АСД викладений у заключному розділі цієї книги: «Резюме принципів здорового способу життя, які були представлені Еллен Уайт». Показано, що вклад Еллен Уайт в розвиток науки про здоровий спосіб життя може бути розглянутий через призму таких факторів: 1) проникливість та передбачення, отримані завдяки об'явленню згори; 2) властивість сприймати найкращі погляди її епохи, які були в гармонії з принципами, запропонованими нею; 3) розуміння важливості принципів великої боротьби, які ставлять тему

¹⁰⁵ Уайт Е. Служение исцеления / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1996. – С.281.

¹⁰⁶ Уайт Е. Служение исцеления / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1996. – С.241.

ставлення до здоров'я в контекст особистого посвячення людини в приготуванні до другого приходу Христа.

Унікальність рекомендацій Духа Пророцтва порівняно з «реформаторами здоров'я» XIX століття проглядається в тому, що авторка відкидала погляди тих часів, які на сьогодні визнано помилковими. Тобто, тогочасні реформатори здоров'я мали рацію у певних сферах, однак в інших вони помилялися. Якби Еллен Уайт перейняла б ці помилкові погляди, то її твори, написані більше 100 років тому, не витримали б перевірку часом. Її настанови щодо профілактики захворювань та відновлення здоров'я на сьогоднішній день підтверджуються медичною наукою та практикою. Особливість принципів Духа Пророцтва – у цілісному підході до здоров'я особистості.

Також у книзі подано таке свідчення науковців: «Здається неймовірним, однак жодна релігійна група не була настільки привабливою для дослідження вченими, як адвентисти»¹⁰⁷.

Ще однією роботою, яка зосереджена на негативному впливі альтернативних методів лікування, є праця під назвою «Підступність містичної медицини»¹⁰⁸. Автором книги був доктор філософії Едвін Нойес (Dr. Edwin Noyes), який отримав освіту в медичному університеті Лома Лінда (1959 р.). З 1967 по 1969 рр. служив у медичному корпусі США, ветеран В'єтнаму. Більше 40 років проводив семінари на тему здорового способу життя, а останні 12 років у публічних лекціях викривав обмани лікування містичними методами в нетрадиційній медичній практиці. Він є автором декількох відомих книг, зокрема «Духовні обмани в здоров'ї та зціленні» та «Розкриття духовних практик у зціленні». Свого часу випустив семінар, присвячений спиритичній терапії, який на DVD-дисках широко розповсюджувалася на території України на початку 2000-х років.

Книга «Підступність містичної медицини» Едвіна Нойеса є унікальним виданням, що представляє теологію здоров'я, яку активно пропагує Церква адвентистів сьомого дня в контрасті з іншими сучасними системами лікування. На сьогодні є багаторізних нетрадиційних методів оздоровлення, поширених у суспільстві. Адвентисти подібно до решти населення теж хворіють, відтак автор книги поставив за мету застерегти членів церкви АСД від методів лікування, філософія яких ґрунтується на містичних методах.

¹⁰⁷ Уайт Э. Медицинская наука и дух пророчества / Эллен Уайт. – Киев: Джерело життя, 2008. – с.187.

¹⁰⁸ Нойс Э. Коварство мистической медицины [Електронний ресурс] / Эдвин Нойс – Режим доступу до ресурсу: <http://soteria.ru/s3950/>.

Справа в тому, що будь-яке лікування засновується на певних теоретичних принципах і підходах, які за своєю природою можуть бути антагоністичними по відношенню до принципів лікування, викладених на сторінках Святого Письма. Багато методів нетрадиційної медицини засновані на східній філософії, мають містичні корені та не підтверджуються сучасним науковим пізнанням. Користуючись методами нетрадиційної медицини, людина може нанести шкоду своєму фізичному та духовному здоров'ю.

Тому Едвін Нойес у своїй книзі радить перед тим, як використовувати ті чи інші методи лікування, поставити собі ряд наступних запитань: які коріння методу лікування, що я збираюся застосовувати? Які способи терапевтичного впливу використовуються в клініках і літературі, що їх описує? Чи говорить метод про активізацію природних внутрішніх сил або ж він спонукає визнавати силу Бога Творця в зціленні? Чи узгоджуються дії цього методу з наукою та законами фізики? Чи говорить цей метод про баланс, полярність, управління, вивільнення та коригування енергій або її коливань? Чи впливає цей метод на зміну моєї свідомості або здорового глузду, перешкоджаючи, таким чином, моему розуму керувати мною?

У книзі дається чудова порада: «Найбільш ефективним засобом, що захищає від чар «сатанинської» помилки в питаннях здоров'я і лікування, є знання Божих методів. Саме завдяки цьому знанню легко можна відрізнити істину від омани. Більше того, стрімке поширення відродженого язичництва по всьому світу, особливо в Америці, значною мірою пов'язане з вченням і методами так званої альтернативної медицини. Люди без медичної освіти використовують шкідливі методи, а отримавши інколи позитивний результат, представляють цей підхід як зцілення, отримане від Бога.

Відмінність може бути виявлено, якщо ми подивимося на пояснення джерела сили зцілення. Якщо воно походить від якоїсь енергії всередині нас, і нам потрібно щось зробити, щоб відновити баланс цієї внутрішньої сили, тоді воно не є традиційним методом лікування. Також книга містить низку цитат із праць Еллен Уайт (одна із засновниць Церкви АСД), яка застерігає від містичних методів лікування наступними словами: «Серед нашого народу вже поширюються спиритичні вчення, що підривають віру тих, хто слухає їх». Іншими словами, Едвін Нойес категорично виступає проти нетрадиційних (містичних) методів лікування та підкріплює свої висновки посиланнями на праці Елен Уайт. Вона ж,

у свою чергу, коментуючи містичні практики лікування, зазначала, що їхнє використання повністю відкидає християнські цінності¹⁰⁹, та в кінцевому випадку людина пожинає гіркі плоди своєї недбалості та нерозсудливості від вибору містичних методів лікування.

Апелюючи до негативних наслідків, які є результатом використання нераціональних методів, Едвін Нойес зазначив: «Як ми пам'ятаємо, системи, подібні Аюрведі, були придумані людьми на основі інтуїції, контактів з духами-наставниками і астрологічної концепції походження світу»¹¹⁰. Слова Духа Пророцтва: «Серед нашого народу вже поширюються спіритичні вчення, що підривають віру тих, хто слухає їх. Теорія про те, що Бог є сутність, що пронизує всю природу, є одним з найбільш хитрих вигадок сатани. Вона зображує Бога в неправдивому світлі і безчестить Його силу і велич»¹¹¹.

Відповідь на питання, «чи сумісні таємниці Вавилону про здоров'я і зцілення з викупленням, яке дає Христос?», звучить так: зазвичай «подібні теорії приводять до таких логічних висновків, які повністю відкидають християнські цінності. Вони знищують необхідність спокути і мають на увазі те, що людина може врятувати себе сама. Ці теорії про Бога роблять Його Слово безсилим... Це повинно стати відповіддю на питання»¹¹².

Також однією із найбільш поширюваних місіонерами-евангелістами праць є книга під авторством Я. Шульца «Ліки з Божої аптеки». Ця книга позиціонує себе як «підмога для пацієнтів і лікарів, які використовують комплексний підхід до лікування різних захворювань і віддають перевагу натуральним лікам і рекомендаціям народної і нетрадиційної медицини... автори, які є глибоко віруючими людьми, розглядають проблеми фізичного здоров'я в нерозривному зв'язку з духовним життям людини, підтверджуючи відому залежність: чим досконаліший духовний світ людини, тим міцніша його нервова система, стійкіша психіка і, відповідно, вища опірність хворобам і більше шансів на одужання»¹¹³.

¹⁰⁹ White E. The Ministry of Healing / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1905. – С.428.

¹¹⁰ Нойс Э. Коварство мистической медицины [Электронный ресурс] / Эдвин Нойс – Режим доступа до ресурсу: <http://soteria.ru/s3950/>.

¹¹¹ White E. Evangelism / Ellen White. – Washington, D.C.: Pacific Press Publishing Association, 1946. – P.601.

¹¹² White E. The Ministry of Healing / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1905. – С.428.

¹¹³ White E. Evangelism / Ellen White. – Washington, D.C.: Pacific Press Publishing Association, 1946. – P.601.

Книга розглядає різні природні засоби лікування з використанням лікувальних властивостей трав та гідротерапії. Перша частина книги називається «Здоров'я людини в історичній ретроспективі». Там коротко розглянуто погляди на здоров'я та медицину, які існували в давні часи у Вавилоні, Ассирії, Єгипті, Ізраїлі, Греції. А далі від Середньовіччя до наших днів. А наступна частина присвячена загальним принципам реформи здоров'я, якої дотримується «Церква АСД з акцентом на теологічні аспекти».

Один з розділів називається: «Рекомендації вісниці Господньої Еллен Уайт про християнську стриманість». Окрім того, є розділ «Сім правил здоров'я та християнська мораль», де наголошується на важливості харчування без м'ясних продуктів: «Більше овочів і фруктів – менше цукру і м'яса», «Чи таке вже необхідне м'ясо?». Також підкреслюється необхідність вживання достатньої кількості води: «Вплив води на організм», «Значення пиття води і трав'яного чаю». Теологія здоров'я в цій книзі представлена досить коротко, подані лише загальні принципи.

Варто звернути увагу на низку адвентистських богословських книг з теології здоров'я, тому що сучасні адвентистські богослови також приділяють темі здоров'я місце у своїх працях. Однак на відміну від праць про реформу здоров'я у цих книгах розглядаються безпосередньо біблійні тексти на теми, які прямо або опосередковано мають відношення до теології здоров'я.

Ми для прикладу візьмемо праці відомого адвентистського богослова Самуеля Баккіокі, які торкаються теми здорового способу життя. Як приклад, його книга «Вино в Біблії» присвячена питанню, що хвилює багатьох сучасних християн: чи дозволено в Біблії вживання спиртних напоїв. Розглядаючи це питання з точки зору серйозного дослідника, автор приходять до висновку про те, що, незважаючи на суперечливість, як здається з першого погляду, деяких фрагментів, вчення Святого Письма є цілком виразним і послідовним. Книга містить інформацію про те, що чотири споріднених слова: *wine* – в англійській, *vinum* – в латинській, *oinos* – в грецькій, *ya'in* – в єврейській мовах історично вживалися для позначення виноградного соку як такого, що зазнав бродіння або був неперебродженим.

С. Баккіокі показує, що в біблійних текстах, у яких йде мова про вино, в позитивному сенсі говориться про непереброджений, неалкогольний виноградний сік, у той час, як в посиланнях з негативним відтінком сказано про бродіння, алкогольне вино.

Одна з частин цієї книги має назву «Еллен Уайт та алкогольні напої», яка містить розділ «Теологія стриманості Еллен Уайт».

«Біблійний принцип утримання від алкогольних напоїв, схвалений Церквою християн адвентистів сьомого дня як фундаментальний погляд, переважно зобов'язаний впливу Е. Уайт. Її відданість справі стриманості охоплює всі роки її служіння. Стриманість була улюбленою темою праць і міркувань Еллен Уайт. За чотири роки до своєї смерті, оглядаючи минуле, вона писала в 1911 році: «Я радію, що можу свідчити на тему стриманості перед людьми з багатьох країн. Багато разів я говорила на цю тему до безлічі людей на наших табірних зібраннях»¹¹⁴.

Мета цього розділу: «З причини фундаментальної ролі, яку відіграла Е. Уайт у сприянні справі стриманості, визначення її значення і доречності по відношенню до місії Церкви АСД. У цьому розділі досліджується її розуміння важливості християнської стриманості загалом і утримання від алкогольних напоїв особливо»¹¹⁵.

С. Баккіоки пише, що Еллен Уайт підкреслювала зв'язок між поміркованістю та стриманістю: «Підкреслення кінцевого зв'язку між поміркованістю і стриманістю виражено посиленням Еллен Уайт на “помірність”, що було головною її думкою. Вона писала: “Єдиний шлях, яким будь-яка людина може забезпечити себе проти сили непомірності, цілком утримуватися від вина, пива і міцних напоїв”. Однак непомірність простягається набагато ширше, ніж вживання алкогольних напоїв, включаючи потурання “апетиту або пристрастям”. У 1890 році Е. Уайт писала в журналі “Ознаки часу”: “Непомірність не обмежується вживанням п'яних напоїв; її значення набагато ширше, включаючи шкідливе потурання апетиту і пристрастям”¹¹⁶.

Також одним із найбільш видатних підкреслень важливості, яким Еллен Уайт надавала великого значення загальної стриманості, є факт: вона заохочувала християн АСД об'єднуватися і брати участь у товариствах повздержливості, чия головна мета була – розкрити негативні наслідки вживання алкогольних напоїв. Часто згадувала про християнський жіночий союз повздержливості, головну мету яких вона схвалювала. Таким чином, вона високо оцінювала цю організацію, стверджуючи: «Ніхто з претендентів на участь в роботі Божій не повинен втратити інтерес до величній мети цієї організації в питанні Поміркованості»¹¹⁷. У 1908 році вона повторила: «Християнський

¹¹⁴ Баккіоки С. Вино в Библии / Самуэль Баккіоки. – Заокский: Источник жизни, 2004. – С.326.

¹¹⁵ Там же. С.327.

¹¹⁶ Там же. С.329.

¹¹⁷ Advent Review, and Sabbath Herald. – November 8, 1881. – P.289-290..

жіночий союз повздержливості» є організацією, з чийми зусиллями заради поширення поміркованості ми можемо щиро з'єднатися ... Поеднуючись з ними на користь загальної стриманості, ми не змінюємо нашу позицію щодо дотримання сьомого дня, і ми можемо показати нашу оцінку їхнього положення щодо теми поміркованості»¹¹⁸.

Баккоккі стверджує, що «стриманість є частиною трьохангельської вістки». «Причина, чому стриманість особливо й реформа здоров'я взагалі були життєво важливими для Еллен Уайт і піонерів-адвентистів, полягає в тому, що ці принципи розглядалися не просто як фізіологічні істини, але головним чином як біблійні істини, які необхідно проголошувати як частину трьохангельської вістки»¹¹⁹. «Для Еллен Уайт Євангеліє було благою звісткою, що Христос не тільки сплатив викуп, покарання за наші минулі гріхи, але Він також передбачив силу через Свого Духа, щоб перемогти нинішні гріхи і, таким чином, поступово відновити в нас моральний образ Божий. У межах цього контексту поміркованість розглядається як важлива частина відновного процесу за допомогою прийняття сили Євангелія»¹²⁰.

Отже, «теологічне розуміння Еллен Уайт про нестриманість як результат нашої гріховної природи і поміркованість / стриманість як плід викуплення підкреслює її погляд, що вживання алкогольних напоїв – це швидше моральна, ніж медична проблема, або ми можемо сказати – це швидше проблема гріха, ніж хвороби. Цей погляд сьогодні непопулярний, бо проблему пияцтва розглядають як хворобу, звільняючи, таким чином, людей від будь-якої активної відповідальності за вчинені злочини. Причина цієї проблеми, зазвичай, приписується деяким фізичним, культурним або психологічним факторам порушення світу у внутрішній системі людського організму»¹²¹.

Самуель Баккіоки виділив сім головних пунктів теологічного підходу Еллен Уайт до стриманості, які є найбільш очевидними в її працях:

1. Потураючи апетиту, наші прабатьки впали, і допотопний світ був знищений.
2. Біблія вчить загальній стриманості за допомогою застережень і прикладів.

¹¹⁸ Баккіоки С. Вино в Біблії / Самуель Баккіоки. – Заокский: Источник жизни, 2004. – С.331.

¹¹⁹ Баккіоки С. Вино в Біблії / Самуель Баккіоки. – Заокский: Источник жизни, 2004. – С.331-332.

¹²⁰ Баккіоки С. Вино в Біблії / Самуель Баккіоки. – Заокский: Источник жизни, 2004. – С.333.

¹²¹ Там же. С.336.

3. Часто наводиться значне застереження, згадується про божественне покарання Надава і Авіуда, бо їхні думки настільки були затьмарені п'янким напоєм, що вони принесли у святилище «чужий вогонь» (Лев. 10:1-8).
4. Найбільш часто цитовані приклади стриманості – настанови, дані дружині Маноя, приклад стриманості Данила, Іоанна Хрестителя і вище за все – Ісуса Христа.
5. У пустелі спокуси Христос витримав випробування в апетиті, через який полягли наші прабатьки.
6. Силою Христа ми можемо перемогти бажання до п'яних напоїв, і в нас може бути відновлений моральний образ Божий.
7. Приготування до близького приходу Христа закликає до святого життя і стриманості.

З іншого боку, Баккіоки стурбований одним фактом: «Невизначеність щодо біблійного вчення про алкогольні напої іноді може бути також виявлена і в адвентистській літературі. Наприклад, у спеціальному випуску «Адвентист Рев'ю» від 25 лютого 1982 року, присвяченому стриманості, стверджується: «Все більше і більше ми здаємося людьми, що стикаються з труднощами як всередині, так і поза церквою, які вимагають показати, що Писання визначене щодо повного утримання. І якщо ми ретельно не підготуємося, то можемо опинитися в оборонній позиції. Істина полягає в тому, що Біблія не містить типового зразку короткої і точної вказівки, що зобов'язує до повної повздержливості, яку багато хто з нас хотів би побачити»¹²². Та ж сама думка повторюється в наступному параграфі: «Повна повздержливість є лише однією з числа сфер, де Біблія не дає точної вказівки»¹²³.

Ще одна праця Самуеля «Божественний спокій для неспокійного людства» наочно показує, як субота – день спокою, богопоклоніння і служіння – може стати божественним засобом для вирішення цілого ряду проблем, що пригнічують сучасну людину. Її мета – показати, як різні аспекти суботи дають Христу можливість привнести в наше життя спокій, радість і мир.

Автор пише: «Я розраховую лише на те, що мої богословські дослідження, які розкривають актуальність вести мову про суботу для заповнення певних насущних потреб сучасної людини, допоможуть комусь знайти майже втрачений скарб – суботу. Ці сторінки були написані з бажанням поділитися з іншими тими благословеннями,

¹²² Adventist Review. – February 25, 1982. – P.4.

¹²³ Баккіоки С. Вино в Библии / Самуэль Баккіоки. – Заокский: Источник жизни, 2004. – С.338.

які принесла субота в мое життя. Я щиро сподіваюся, що моя книга допоможе тим, хто жадає зрозуміти сенс свого існування, хто шукає спокою в нинішньому неспокійному житті, хто живе серед міжособистісних і соціальних конфліктів, знайти завдяки суботі божественний спокій для своїх неспокійних душ»¹²⁴.

Тобто ми можемо зрозуміти, що поряд з чисто богословськими аргументами автор рекомендує своїм читачам відчувати божественний спокій, який дає святкування суботи Господньої. А спокій є одним з незмінних принципів реформи здоров'я.

Книга розглядає такі теологічні принципи реформи здоров'я як «спокій творіння»: субота несе спокій Христа нашим душам, перш за все, шляхом постійного запевнення нас у тому, що наше життя має сенс, цінність і надію, бо корениться в Бозі від створення і до вічності, таким чином, субота говорить про спокій Божественної присутності. По-друге, правильне дотримання суботи несе в наше життя спокій Христа, наділяючи нас здатністю відчувати Його Божественну присутність. «Спокій від конкуренції», раціональне ставлення до людей та їхніх вчинків у професійній сфері.

По-третє, справжнє дотримання суботи несе спокій Христа в наше життя шляхом звільнення від необхідності щось робити і чогось досягати. Гніт, якому піддає нас дух суперництва, який панує в нашому суспільстві, може викликати невимовну пригніченість. Конкуренція може зробити людину безсердечною, нелюдською та аморальною, а друзів – ворогами.

По-четверте, справжнє дотримання суботи несе «спокій Христа в наше життя», наповнюючи нас упевненістю в тому, що ми належимо Йому. Здебільшого в основі людського неспокою лежить почуття відчуженості. Відсутність спільності з ким-небудь або чим-небудь тягне за собою гіркоту, невпевненість і занепокоєння. І навпаки, єднання і спільність допомагають людині перейнятися любов'ю, почуттям власної гідності, впевненістю, що є «спокоєм від соціальної напруги».

По-п'яте, справжнє субототування дає нам можливість випробувати спокій Христа, тому що руйнує соціальні, расові та ультурні бар'єри. Адже нездатність або небажання цінувати й приймати людей з іншим кольором шкіри, культурою, мовою або соціальним становищем є основною причиною нестабільності, ненависті й напруженості в сучасному суспільстві.

¹²⁴ Баккиоки С. Божественный покой для беспокойного человечества / Самуэль Баккиоки. – Заокский: Источник жизни, 2005. – С.12.

По-шосте, дотримання суботи привносить у наше життя спокій Христа, наділяючи нас здатністю через фізичний спокій випробувати більші благословення божественного спокою і миру, знаходити порятунок. Ми досліджували взаємозв'язок між суботнім спокоєм і спокутним спокоєм Христа в 5-му розділі і побачили, що з символу початкового входження Бога в людське час суботи після гріхопадіння став символом Божої обітниці увійти в людську плоть і стати «Еммануїлом – Богом з нами», що є «спокоєм служіння».

По-сьоме, субота несе спокій Христа в наше життя, надаючи нам час і можливість для служіння. Внутрішній світ і спокій слід шукати не в егоцентричному (себелюбному) відпочинку, а в альтруїстичному (безкорисливому) служінні... Наше дослідження показало, що субота надає час і підставу для служіння Богу, собі, ближнім і середовищу нашого проживання. Ми служимо Богові в суботу, коли спокій визнає Його право на наше життя і коли беремо участь в богопоклонінні, святкуючи Його дивовижне творіння, викуплення і остаточне відновлення. Це святкування Божої доброти несе в наше життя нове відчуття божественного світу і спокою. У суботу ми служимо нашим особистим потребам, переосмислюючи власне життя, загострюючи нашу моральну свідомість, переживаючи божественне прощення, Його присутність і спокій¹²⁵.

Також книга С. Баккіоки «Безсмертя або воскресіння» частково торкається питань фізичного здоров'я людини. У передмові до цієї книги описана її мета: «У кращих традиціях Оскара Кульмана доктор Баккіоки наглядним чином демонструє протиріччя між спочатку християнським сподіванням на воскресіння мертвих і елліністичними надіями на безсмертя душі. У своїй новій книзі він проводить ретельне біблійне дослідження людської природи як нероздільного цілого і розвиває думку про те, яке значення це має для нашої майбутньої долі і багатьох інших аспектів людського буття. Велика кількість дослідників згодна з автором у тому, що стосується людської природи, але ніхто не робить настільки сміливих і необхідних висновків. Ця книга є насущним знаряддям боротьби з усталеним поглядом, але, на жаль, помилковою є думка, що панує в середовищі християн, ніби душа являє собою безсмертну субстанцію. Ця думка небіблійна і шкідлива»¹²⁶.

З погляду теології здоров'я ця книга цінна тим, що аргументовано показує біблійну позицію цілісності природи людини. У ній

¹²⁵ Баккиоки С. Божественный покой для беспокойного человечества / Самуэль Баккиоки. – Заокский: Источник жизни, 2005. – С.282-290.

¹²⁶ Баккиоки С. Бессмертие или воскресение [Электронный ресурс] / Самуэль Баккиоки – Режим доступа до ресурсу: <http://soteria.ru/sl143/>.

продемонстровано практичні наслідки віри дуалізму, що онтологічно відокремлює людське тіло і його свідомість. «Класичний дуалістичний погляд на людську природу привів до культивування душі у відриві від тіла і придушення фізичних потреб і здорових природних спонукань. Усупереч біблійним поданням про милість Божого творіння, у тому числі й фізичних тілесних задовольень, середньовічна духовність заохочувала умертвіння плоті як засобу досягнення святості. Святими ставали аскети, які присвятили себе головним чином *vita contemplativa* і відокремилися від *vita activa*. Оскільки спасіння душі вважалося важливішим, ніж збереження тіла, фізичними потребами організму найчастіше навмисно нехтували або навіть їх придушували»¹²⁷.

З іншого боку, розглядаються наслідки біблійного цілісного, «холістичного» погляду на людську природу. «Біблійний холістичний погляд на людську природу, згідно з яким наше тіло й душа є нероздільним цілим, що створене і викуплене Богом, спонукає нас розглядати і фізичний, і духовний аспекти життя в позитивному світлі. Ми прославляємо Бога не тільки нашим розумом, але й тілом, оскільки наше тіло «суть храм ... Святого Духа» (1 Кор. 6:19). Святе Письмо закликає нас віддати наші «тіла ... в жертву живу» (Рим. 12:1). Це означає, що наше ставлення до власного тіла відображає наш духовний стан. Якщо ми оскверняємо наші тіла тютюном, наркотиками або нездоровою їжею, ми здійснюємо не тільки фізичне осквернення наших тіл, але й духовне осквернення наших душ»¹²⁸.

Автор закликає до всеохопної турботи про особистість. «Біблійний холістичний погляд спонукає нас піклуватися про всі аспекти людської особистості. У своїй проповіді і вченні Церква повинна заповнювати не тільки духовні, але й фізичні потреби людини, тобто вчити людей, як зберігати емоційне і фізичне здоров'я. Це означає, що церковні програми повинні відводити належне місце потребам тіла. Правильне харчування, фізичні вправи і праця на свіжому повітрі повинні пропагуватися як важлива складова християнського буття»¹²⁹.

Вісім принципів здоров'я. Церква адвентистів сьомого дня має офіційний документ «Основні пункти віровчення Церкви адвентистів сьомого дня». Наведемо слова з 22-го пункту під назвою «Християнська поведінка»: «Ми покликані бути благочестивими людьми, чий думки, почуття і дії знаходяться у відповідності

¹²⁷ Там же.

¹²⁸ Там же.

¹²⁹ Там же.

до біблійних принципів у всіх аспектах особистого та суспільного життя»¹³⁰. У контексті філософії здоров'я наголошується, що «наші тіла є храмом Святого Духа, ми не повинні нехтувати турботою про них»¹³¹. А такі поняття здорового способу життя, як «фізичні вправи, відпочинок і, за можливістю, здорова їжа» мають бути основою нашого світогляду¹³².

Таким чином, Церква адвентистів сьомого дня в офіційному документі мотивує членів своєї конфесії дотримуватися принципів здоров'я. Цей погляд відображений і в творах Еллен Уайт, які є авторитетними для адвентистів: «Чисте повітря, сонячне світло, поміркованість, відпочинок, фізичні вправи, належне харчування, вживання води, довіра Божественній силі – це справжні лікувальні засоби»¹³³.

Вказані вісім принципів здорового способу життя часто пропагуються серед адвентистів сьомого дня. Для полегшення запам'ятовування цих восьми принципів їх об'єднали в аббревіатуру літер англійського алфавіту «NEWSTART», тобто «Новий старт». Вона є торговою маркою Веймарського інституту здоров'я і освіти, який належить Церкві адвентистів сьомого дня. Програма цього інституту «NEWSTART Lifestyle» говорить про шлях, дотримуючись якого людина зможе отримати краще здоров'я і щасливіше життя¹³⁴.

Перший принцип: «Харчування». Існує відомий вислів: «Ми є тим, що ми їмо»¹³⁵. У Біблії Бог неодноразово говорив про раціон харчування для людей. А найкращим харчуванням згідно зі Святим Письмом є першопочаткова дієта, яка була дана в Едемському саду та основою якої були рослинні продукти.

Другий принцип: «Фізичні вправи». Програма фізичних вправ на регулярній основі сприяє досягненню і подальшій підтримці належного стану фізичного та психічного здоров'я.

Третій принцип: «Вода». Вода має оздоровчі властивості та є незамінною при гігієні. А споживання від шести до восьми склянок чистої води є необхідним для здорового самопочуття.

Четвертий принцип: «Сонячне світло». Світло у першому розділі книги Буття вказано як перший акт Божого творіння (Бут. 1:3). З цієї

¹³⁰ Церковное руководство АСД – Заокский: Источник жизни, 2016. – С.226.

¹³¹ Церковное руководство АСД – Заокский: Источник жизни, 2016. – С.227.

¹³² Церковное руководство АСД – Заокский: Источник жизни, 2016. – С.227.

¹³³ White E. Counsels on Health / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1923. – С.127.

¹³⁴ Weimar Institute [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://weimar.edu/>.

¹³⁵ We Are What We Eat [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://simplelivingglobal.com/we-are-what-we-eat/>.

причини воно є необхідним для існування життя на землі. Сонячне світло сприяє підтримці доброго стану здоров'я та використовується як допоміжний засіб у лікуванні різноманітних захворювань.

П'ятий принцип: «Поміркованість, стриманість». Повна відмова від стимуляторів з наркотичною дією сприяє кращому самопочуттю та уникненню шкідливих звичок.

Шостий принцип: «Повітря». Чисте повітря під час перебування на природі, а також регулярне провітрювання приміщень всередині будинків є важливим для правильної роботи тілесних та розумових здібностей людини.

Сьомий принцип: «Відпочинок». Звичайний відпочинок та сон сприяють відновленню фізичних сил та психіки. У Церкві адвентистів сьомого дня наголошується на обов'язковому щотижневому відпочинку в суботній день, коли щоденні життєві турботи відкладаються, і людина може насолоджуватись спілкуванням з Богом та своїми близькими.

Восьмий принцип: «Довіра божественній силі». Це є духовний аспект принципів здоров'я. Людина має бути здоровою не лише фізично, але й мати особисті відносини з Богом. Це допомагає бути більш урівноваженим у життєвих труднощах¹³⁶.

Наведемо теологічні сторони кожного з восьми принципів здоров'я.

Теологічні аспекти харчування. На думку Еллен Уайт, люди, які «потурають збоченому апетиту, завдають шкоди здоров'ю і інтелекту. Вони не можуть оцінити цінність духовних речей»¹³⁷. Вона стверджує, що таким чином найвище, духовне сприйняття у людини притупляється, внаслідок чого вона стає нездатною усвідомлювати гріховність своєї поганих вчинків. З іншого боку, для такої людини земні інтереси стають привабливішими та важливішими, аніж Божа істина. У 1866 році вона підсумувала свої погляди, заявивши, що «кожне порушення принципу в їжі й питті притупляє здатності сприйняття, унеможливаючи для них [людей] цінувати чи визначати правильну цінність вічних реалій»¹³⁸. Для того, щоб бути здатними відрізнити святе від грішного, цінувати значення

¹³⁶ Haffner R. Identification of Seventh -day Adventist health core convictions- Alignment with current healthcare practice: PhD / Randall Haffner. -Andrews University, 2006. - С.138.

¹³⁷ White E. Spiritual Gifts, vol. 4a / Ellen White. - Battle Creek: Seventh-day Adventist Publishing Association, 1864. - P.129.

¹³⁸ White E. Counsels on Health / Ellen White. - Mountain View, CA: Pacific Press, 1923. - с.39.

жертви Христа на Голгофі, Еллен Уайт давала наступні поради: «Ви повинні вживати найпростішу їжу, приготовлену найпростішим способом, щоб не послабити, не притупити і не паралізувати тонкі нерви мозку»¹³⁹.

Таким чином, порушення законів здоров'я зменшує духовну проникливість і, як наслідок, негативно відображається на послуху людини Божим заповідям. Саме цього погляду дотримувалась Еллен Уайт: «Чоловіки і жінки не можуть порушувати природний закон в потуранні розбещеному апетиту і хтивим пристрастям, не порушуючи закон Божий»¹⁴⁰.

Теологічні аспекти відпочинку. У темі відпочинку звернемо увагу на одну з його складових – суботній відпочинок. Цей щотижневий відпочинок позитивно впливає на самопочуття людини та її духовний досвід. Коли наступає цей день, при заході сонця у людини виникають почуття особливої близькості з Богом. Вона залишає виконувати свої щоденні рутинні справи і звільняє від них свої думки, щоб насолодитися фізичним і духовним відпочинком. Суботній день як день згадування про Бога, Творця світу (Вих. 20:11), нагадує людям про те, що «цей світ і все, що в ньому є, треба оберігати»¹⁴¹. Тому люди як Божі творіння, створені за Його образом, у суботньому відпочинку вбачають духовний зміст у спілкуванні з Богом та підтримці створеного Ним світу.

Теологічні аспекти поміркованості (стриманості). Еллен Уайт наполягала на представленні стриманості як частини Євангелія: «Коли на стриманість вказуватимуть як на частину Євангелія, тоді багато хто побачить необхідність змін у своєму житті»¹⁴². Вона підкреслює, що в такому разі люди зрозуміють, що вживання спиртних напоїв є не лише шкідливим для здоров'я, а впливає на відносини з Богом та на чистоту власної совісті.

Для Еллен Уайт Євангеліє було благою звісткою, що Христос не лише сплатив викуп, взяв покарання за наші колишні гріхи. Він також передбачив дати нам силу через Свого Духа, щоб перемогти наші нинішні гріхи. Таким чином поступово в нашому характері буде відновлюватись

¹³⁹ White E. Testimonies for the Church, vol. 2 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.46.

¹⁴⁰ White E. Testimonies for the Church, vol. 3 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.161.

¹⁴¹ Haffner R. Identification of Seventh -day Adventist health core convictions- Alignment with current healthcare practice : PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – С.266.

¹⁴² White E. Testimonies for the Church, vol. 7 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.75.

образ Божий. У межах цього контексту поміркованість розглядається як важлива частина відновлювального процесу за допомогою прийняття сили Євангелія. Авторка писала: «З нашими прабатьками сталося саме це: нестриманість в бажанні привела до втрати Едему». Тому місіс Уайт далі пише, що повернення в Едем «залежить більшою мірою від стриманості в усьому, ніж думають про це люди»¹⁴³.

Оскільки Адам і Єва відпали від Бога через примхи апетиту, то Христос мав перемогти там, де впали перші люди. Тому першою спокусою в пустелі була перевірка в питанні їжі (Мт. 4: 1-4). Місіс Уайт стверджує, що Христос тим самим довів, що людина теж може перемогти свій апетит. Таким чином, нащадки першої людської пари, яка згрішила, «можуть перемогти апетит і стримуватись у всьому, щоб повернутись в Едем»¹⁴⁴.

Еллен Уайт і її чоловік Джеймс Уайт «зверталися до народу, сповіщаючи християнську стриманість з точки зору Біблії»¹⁴⁵. Вони наголошували, активно закликали та аргументовано переконували членів церкви дотримуватись принципів стриманості: «Господь доручив нам вчити людей християнській стриманості з біблійної точки зору»¹⁴⁶.

Еллен Уайт у своїх творах розкрила широкий богословський підхід до цього питання. Вона постійно наголошувала, що прихід Христа у світ, Його хрещення, перемога над спокусами диявола в пустелі стали обітницею і фундаментом для перемоги над нестриманістю в тих, хто вірить у Нього. «У людини з'явився ще один шанс вийти переможцем, здобути перемогу заслугами Ісуса Христа»¹⁴⁷.

Таким чином, при підкоренні своєї волі Божій людина може мати силу для перемоги над надмірними пожаданнями збоченого апетиту та іншими шкідливими звичками. Завдяки цій перемозі вона зможе не лише повернути собі почуття власної гідності, а також отримати схвалення від Бога.

Теологічні аспекти довіри Божественній силі. Біблія містить багато обітниць про те, що людина може покласти на Бога, довіритись в усіх складних обставинах життя. Одна з цих найбільш

¹⁴³ White E. Counsels on Health / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1923. – P.129.

¹⁴⁴ White E. Testimonies for the Church, vol. 3 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.161-162.

¹⁴⁵ The Health Reformer. – February 1, 1871. – P. 152.

¹⁴⁶ Уайт Э. Воздержание / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2010. – С. 239.

¹⁴⁷ Уайт Э. Воздержание / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2010. – С. 264-265.

відомих обітниць записана в Євангелії від Матвія: «Прийдіть до Мене всі втомлені та обтяжені, і Я заспокою вас!» (Мт. 11:28). Еллен Уайт вважає цю обітницю «рецептом зцілення фізичних, розумових і душевних захворювань»¹⁴⁸.

Теологічні аспекти, що стосуються повітря. Еллен Уайт називала природу «Божим лікарем». Однією із характеристик цього є наявність чистого повітря. «Прогулянки на свіжому повітрі ... приносять людині здоров'я». Згідно з її словами: «Життя на свіжому повітрі – єдині ліки, яких потребують багато хворих». Вона підкреслює, що перебування на свіжому повітрі справляє цілющий вплив на здоров'я, допомагає в зціленні хвороб, відновлює фізичні, розумові і духовні сили організму. Люди на свіжому повітрі та «за допомогою природи ... можуть розмовляти з Богом»¹⁴⁹.

Теологічні аспекти використання сонячного світла. Еллен Уайт розглядала сонячне світло як Боже благословення. Вона називала його «одним з найцінніших цілющих засобів», закликала «насолоджуватися променями Божого сонця», щоб наші будинки мали хорошу освітленість. Коли деякі люди намагаються уникати сонячного світла завдяки закриванню вікон шторами чи жалюзі, то вони «позбавляють себе дорогоцінних Божих благословень»¹⁵⁰.

Еллен Уайт поряд з іншими принципами здоров'я поставила сонячне світло як «благословення, які небо передбачило для одужання хворих та профілактики захворювань у людей здорових». Вона наголошує, щоб ми усвідомлювали, що такі прості, але цілющі засоби як сонячне світло – подарунок від Бога. Саме ці засоби «оздоровлять розум і тіло, вдихнувши в них нову енергію»¹⁵¹. Окрім того, сонячне світло «говорить нам про любов Творця, адже це Він задовольняє нагальні потреби всіх Своїх створін»¹⁵².

Теологічні аспекти використання води. Вона також називала чисту воду «одним з кращих благословень неба». Часто підкреслювала, що саме «Бог створив цей напій, щоб тварини і люди могли втамовувати спрагу». Еллен Уайт наголошувала як на використанні води як чудового напою, так і на її зовнішньому

¹⁴⁸ White E. Counsels on Health / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1923. – С. 115.

¹⁴⁹ White E. Testimonies for the Church, vol. 7 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.76-77.

¹⁵⁰ White E. Testimonies for the Church, vol. 2 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.527.

¹⁵¹ White E. Testimonies for the Church, vol. 2 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.535.

¹⁵² Уайт Э. Путь ко Христу / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2001. – С.9.

використанні у ванних процедурах. Це було одним з «найбільш ефективних і приємних способів регулювання кровообігу»¹⁵³.

Теологічні аспекти фізичних вправ. Щодо фізичних вправ та посильних навантажень, то Еллен Уайт стверджувала: «Бог наперед приготував працю в благословення людині, і тільки старанний працівник знаходить справжню радість життя». Що стосується молодшого покоління, яке виконує свою частину домашніх обов'язків, то на таких «спочиває Боже благословення і Божа любов». Таким чином, молоді люди готують себе до дорослого життя¹⁵⁴.

З іншого боку, нехтуючи фізичними вправами, людина послаблює свої фізичні, розумові сили та скорочує тривалість свого життя. Людина, яка слідує малорухливому способу життя, «робить себе нездатною до повноцінного служіння Богові і є винною в тому, що Його обкрадає». Така особистість буде неспроможна «виконати ту роботу, для якої Бог послав їх у світ»¹⁵⁵. Тому Еллен Уайт переконувала, що, використовуючи ці природні засоби для збереження свого здоров'я, ми «при цьому не зрікаємось своєї віри», оскільки «використовуємо благословення, дані Богом в природі для нашого блага». Таким чином співпрацюємо з Творцем. Також «ми не виявляємо маловір'я, якщо просимо Бога благословити Його лікувальні засоби». Тому завжди потрібно бути вдячним Богові за вміння користуватися Божими благословеннями, які Він заклав у природі задля відновлення наших фізичних та розумових сил¹⁵⁶.

Отже, як бачимо, періодична преса відіграла значну роль у поширенні реформи здоров'я, сприяла подоланню шкідливих звичок, на її сторінках активно зверталася увага на використання людьми саме природних лікувальних засобів. Окрім того, ґрунтовною джерельною базою можемо вважати книги Дж. Уайта та Е. Уайт, які велику кількість своїх праць присвятили вивченню і пропагуванню принципів здорового життя. Багато праць Еллен Уайт присвячено опису філософії та практики служіння медико-місіонерів, фізичному догляду за хворими, порадам щодо задоволення психологічних і духовних потреб.

¹⁵³ White E. Counsels on Health / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1923. – P.237.

¹⁵⁴ Уайт Э. Желание веков / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1993. – С.72.

¹⁵⁵ Уайт Э. Наглядные уроки Христа / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1995. – с.346.

¹⁵⁶ Уайт Э. Избранные вест. Том второй / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2004. – С.289.

Підсумовуючи перший, розділ констатуємо, що принципи здорового способу життя Церкви адвентистів сьомого дня в більшості випадків є об'єктом наукових досліджень адвентистів дослідників. Аналізуючи вчення та практики здорового способу життя ЦАСД, вчені не адвентисти та адвентисти у своїх наукових викладах мають однаковий погляд на концепцію цілісності фізичного, психологічного та духовного здоров'я людини, однак не адвентисти більше роблять акцент на здобутках та перевагах життя за принципами здоров'я без прив'язування до філософського, теологічного чи релігійного підґрунтя. У той час як адвентистські дослідники в першу чергу роблять акцент на здоров'ї людини як цінності, яка може бути в повній мірі реалізована у практичному житті людини лише за умови розуміння, прийняття та виконання теоретичної теологічної основи. Проаналізувавши наукові доробки учених щодо питання здорового способу життя адвентистів, резюмуємо, що ґрунтовних медичних, філософських, теологічних чи релігієзнавчих досліджень недостатньо на сьогоднішній день, особливо беручи за увагу складності, з якими стикається світова медична система в умовах пандемії Ковід-19.

У процесі дослідження наукових джерел та літератури встановлено, що ґрунтовно на становлення системи вчення та практик здорового способу життя вплинули праці однієї із засновниць Церкви адвентистів сьомого дня Еллен Уайт. Теологія здоров'я характерна для її робіт та окремих письмових викладок. Авторка неодноразово перелічувала у своїх працях вісім принципів здорового життя, які пропагує Церква АСД. Саме завдяки її працям викристалізувалося обов'язкове поєднання серед адвентизму турботи про власне здоров'я та належного виконання релігійного обов'язку. Щодо українських досліджень, то маємо низку праць, в яких наголошується на дієтичних, психологічних аспектах з акцентом на віру людини у поєднанні із твердими принципами, що відкривають шлях до здоров'я і гармонії в усіх сферах життя людини. Особлива увага відводиться викриттям містичної медицини, практикування методів якої шкодить здоров'ю. Зокрема, представлено адвентистську богословську літературу з теології здоров'я, яка базується безпосередньо на біблійних текстах та стосується здоров'я, стриманості, необхідної, щоб позбутися проблем залежностей, важливості суботи як щотижневого відпочинку для профілактики здоров'я вірян-адвентистів.

РОЗДІЛ 2.

ЗАРОДЖЕННЯ, ГЕНЕЗА ТА КОНСОЛІДАЦІЯ ВЧЕННЯ ПРО ЗДОРОВ'Я В ЦЕРКВІ АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ

2.1. Огляд рівня медицини Сполучених Штатів Америки XIX століття

У першій половині XIX століття в американській медицині зберігалася давня традиція кровопускання, метод, який ще у перші століття н. е. практикував римський лікар Гален. Починаючи з 1799 року, Бенджамін Раш почав відстоювати так зване «героїчне» кровопускання з лікарською метою, увійшовши в історію як один з підписантів Декларації незалежності США у 1776 році. У той період дискусії серед лікарів часто торкалися не питання прийнятності методу кровопускання як такого, а лише стосувалися кількості випущеної у пацієнта крові. Ті медичні спеціалісти, які ставили під сумнів надмірне кровопускання, все одно далі вважали помірну кровотечу головним медичним засобом для підтримки здоров'я людини. Лікарі радили пацієнтам періодично проводити кровопускання заради профілактики захворювань. У Філадельфії, штат Пенсильванія, існувало правило проводити щотижневе випускання крові. Ця дивна практика XIX століття існувала ще в середньовічних монастирях¹⁵⁷.

Кровопускання лікарі також прописували тим людям, у яких, як вважалося, є надлишок крові в організмі. Сама ідея надлишкової крові була наслідком давньої теорії балансу чотирьох субстанцій, які знаходилися в організмі. Однією з цих субстанцій була кров. Надлишок крові вважався ознакою дисбалансу і погіршеного стану здоров'я. Для відновлення цього балансу треба було випустити певну кількість крові з вени. Також вважалися корисними втрати венозної крові без спеціальної процедури при носових кровотечах, варикозному розширенні вен та геморої. Ці випадки розглядалися як приклади, коли сам організм проводить самолікування. Порівняно з нашим часом такі явища, як носова кровотеча та інше

¹⁵⁷ Wootton D. *Bad Medicine: Doctors Doing Harm Since Hippocrates* / David Wootton. – New York: Oxford University Press, 2006. – С.37-38.

потребують лікування. У першій половині XIX століття це вважалося способом відновлення здоров'я¹⁵⁸.

Крім кровопускання, у першій половині XIX століття лікарі рекомендували ефективні, на їхню думку, методи лікування: примусове викликання блювоти, пітливість, чищення кишківника. Ці методи були частиною так званого «героїчного лікування». Його застосування на практиці було небезпечним для пацієнтів і могло не лише погіршити стан їхнього здоров'я, а навіть призвести до летального випадку. Всі ці заходи призначалися для відновлення балансу чотирьох субстанцій людського тіла, оскільки в той період багато лікарів дотримувалися погляду римського лікаря Галена щодо відновлення здоров'я¹⁵⁹.

Найбільш відомою людиною, яка була піддана «героїчному лікуванню», був перший президент США Джордж Вашингтон. Після того, як президент застудився під час верхової їзди наприкінці 1799 року, він звернувся по допомогу до лікарів. Саме ці лікарі практикували вказаний вище небезпечний метод лікування. Йому призначили кровопускання, так що впродовж однієї доби з нього випустили майже 2,5 літри крові. Зазначимо, що тіло людини містить приблизно п'ять-шість літрів крові. Через два дні після того, як Джордж Вашингтон застудився, він помер від такого лікування¹⁶⁰.

Згідно з іншою теорією, хвороби були пов'язані з отруєнням організму. Щоб вивести з організму речовини, що отруюють, хворим людям приписувалися сильнодіючі препарати – отрути. Вважалося, якщо організм буде активно реагувати на ці отрути, то він буде активно боротися з причиною основного захворювання. Наведемо висловлювання лікарів того часу: «Комбінація каломелю, сурми та опію, яка в даний час так широко використовується в різних препаратах, є ліками, які мають дуже велике значення при лікуванні запальних захворювань...»; «Ртуть – це ліки, що мають велику цінність при лікуванні багатьох хронічних захворювань...»¹⁶¹.

Пізніше, у 1876 році, (адвентист) доктор Келлог, критикуючи старі методи лікування лихоманки, говорив: «Двадцять років тому, коли

¹⁵⁸ Wootton D. *Bad Medicine: Doctors Doing Harm Since Hippocrates* / David Wootton. – New York: Oxford University Press, 2006. – С.38.

¹⁵⁹ Gordon R. *The Claims of Religion Upon Medical Men: Protestant Christianity and Medicine in Nineteenth-Century America* / Ronald Gordon. – Fayetteville: University of Arkansas, 2014. – P.92.

¹⁶⁰ Там же. P.94.

¹⁶¹ *Publications of the Massachusetts Medical Society* – Boston: John Wilson and Son, 1860. – P.171-172.

у людини була температура, лікарі думали, що вона має занадто велику життєву силу – занадто багато життя – і тому вони робили їй кровопускання, давали їй проносний засіб, труїли каломелем, ртуттю та багатьма іншими отрутами, так що відбирали у неї частину її життєвої сили – її життя, іншими словами, майже вбивали її»¹⁶².

Також на початку XIX століття набула поширення непрофесійна або народна медицина, яка себе показувала як альтернатива професійній медицині. Однак під цим антагонізмом ховалася велика подібність. Народна медицина у той час зазвичай включала ідеї та практики, взяті з професійних і авторитетних джерел. Найбільш популярний медичний рух початку XIX століття, заснований Семюелем Томсоном, так звана томсонська медицина, продемонстрував саме цю модель¹⁶³.

Система Томсона складалася з низки нескладних правил. Усі хвороби вважалися наслідком однієї причини, і тому їх можна було усунути лише одним засобом. Холод був причиною захворювання; тепло – засобом лікування. Спосіб одужання полягав у відновленні тепла двома шляхами:

1) очищення організму від усіх перешкод, щоб шлунок мав здатність перетравлювати їжу і генерувати тепло;

2) викликання потовиділення організму.

Для виконання цих процедур Томсон використовував відповідні ліки: парові й гарячі ванни, індійський тютюн, сильний блювотний засіб, червоний перець. У той же час Томсон критикував використання так званих «мінеральних ліків» традиційної медичної практики. Він вважав, що мінерали приносили організму шкоду; і тільки трави, які мали життєву енергію і росли завдяки сонячному світлу, були цілющими. Подібно до Бенджаміна Раша, апологета «героїчної» медицини, Томсон вважав, що для одужання потрібно ввести ліки, які б мали виснажити організм, заражений хворобою. Томсон лише замінив препарати мінерального походження на рослини¹⁶⁴.

Однак починаючи з середини XIX століття у США ситуація з питанням медицини та охорони здоров'я почала змінюватися,

¹⁶² The Health Reformer. – January 1, 1876. – С. 18.

¹⁶³ Starr P. The Social Transformation of American Medicine: The Rise of a Sovereign Profession and the Making of a Vast Industry / Paul Starr. – New York: Basic Books, 1982. – P.47-48.

¹⁶⁴ Starr P. The Social Transformation of American Medicine: The Rise of a Sovereign Profession and the Making of a Vast Industry / Paul Starr. – New York: Basic Books, 1982. – P. 51.

стали виникати різноманітні підходи щодо принципів відновлення здоров'я. Серед них провідну роль у другій половині XIX століття зайняла реформа здоров'я, яку до сьогодні пропагує Церква адвентистів сьомого дня.

2.2. Витоки ідеї про принципи здорового способу життя

Сподвижниками-адвентистами було багато зроблено для розвитку принципів реформи здоров'я. У першу чергу, вони змінювалися самі, змінювали свій спосіб життя. Вони дотримувались певних принципів, що позитивно впливали на їхнє здоров'я. Це сприяло тому, що лідери-адвентисти могли активно пропагувати ці принципи між представниками адвентистської конфесії.

Джозеф Бейтс, один з піонерів руху суботніх адвентистів, зробив великий внесок у розвиток принципів реформи здоров'я у цій релігійній течії. Він крок за кроком змінював свій спосіб життя, орієнтуючись на власний досвід та спостереження. Також він відстоював і поширював свої переконання серед інших. За професією він був морським капітаном і, спостерігаючи за нетверезим способом життя, який був притаманний багатьом морякам, він у 1821 році відмовився від вживання алкогольних напоїв. Через два роки він перестав вживати тютюн та використовувати ненормативну лексику. Він свідчив: «Тепер я був вільний від усіх спиртних напоїв, вина та тютюну. Крок за кроком я здобув цю перемогу. Наскільки більше я відчував себе людиною, коли опанував цією майстерністю і подолав ці нездорові звички. У цей час я також докладав великих зусиль, щоб перемогти ще один великий гріх, про який я дізнався від моряків. Це була звичка використовувати ненормативну лексику»¹⁶⁵.

У 1827 році він прийняв хрещення і майже одноосібно утворив одне з перших у США товариств повздержливості та стриманості. Це товариство стало піонером у запровадженні заборони на ферментовані і дистильовані лікери за кілька років до того, як національна організація «Американське товариство повздержливості» зробила цей крок¹⁶⁶.

У 1828 році Джозеф Бейтс полишив море та пішов на пенсію, зробив ще один крок вперед у реформі охорони здоров'я і виконав це фактично з власної ініціативи завдяки досвіду. До цього часу

¹⁶⁵ Bates J. Life of Joseph Bates: An Autobiography / Joseph Bates. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1927. – P. 111-114,132.

¹⁶⁶ Bates J. Life of Joseph Bates: An Autobiography / Joseph Bates. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1927. – P.153-155.

він звертав увагу на шкідливий вплив чаю і кави, але при цьому продовжував їх вживати. Під час одного з гостьових візитів Бейтсу та його дружині подали чай, міцніший за той, до якого вони звикли. Наслідком стало те, що вони не могли заснути до опівночі. Бейтс пов'язав цей ефект з певною причиною. Він писав: «Я повністю переконався і з того часу не змінюю своїх поглядів, що саме чай, який я випив, так вплинув на мене. Я переконався в його збуджуючих якостях і відмовився від його вживання»^{167,168}.

У 1839 році капітан Бейтс почув звістку про близький другий прихід Христа, яку проповідував Уільям Міллер. Ретельно зваживши і прийнявши докази, кинув усі свої сили і ресурси для проголошення цієї звістки. Деякі з його друзів із товариства стриманості виступали проти того, що він, як їм здавалося, менше цікавився причиною стриманості. Однак під час очікування виконання пророцтва, про яке проголошував міллеритський рух, Бейтс зробив наступний крок до зміни свого раціону харчування. У своїх спогадах він писав: «У лютому 1843 роки я вирішив більше не їсти м'яса. Через кілька місяців я перестав вживати масло, жир, сир, пироги та здобні тістечка»^{169,170}.

Обставини, в результаті яких капітан Бейтс вирішив стати вегетаріанцем, відсутні в його писемних спогадах. Однак у його житті зафіксовано випадок, коли він усвідомив, що м'ясо не є обов'язковою частиною раціону харчування. Він був знайомий з двома сильними ірландськими моряками, які певний період часу не споживали м'яса, а харчувалися лише рослинною їжею. Спираючись на цей приклад, капітан Бейтс дійшов висновку: «Багато хто вважає, що м'ясо надає перевагу та силу робітничому класу. Ось тоді був один з доказів зворотного»¹⁷¹.

На початку 1845 року він зустрівся з біблійними доказами того, що сьомий день тижня залишається суботою Господа. І, не зраджуючи собі, маючи звичку діяти згідно зі своїми переконаннями, не звертаючи увагу на думку оточуючих, Бейтс почав не лише дотримуватись біблійної суботи, а й проголошувати цю нововідкриту ним істину. Наступного року він об'єднався з Джеймсом і Еллен Уайт

¹⁶⁷ Там же. – Р.175.

¹⁶⁸ Там же. Р.110.

¹⁶⁹ The Health Reformer. – July 1, 1871. – Р.16-17.

¹⁷⁰ Bates J. Life of Joseph Bates: An Autobiography / Joseph Bates. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1927. – Р.179-180.

¹⁷¹ Там же. Р.110.

у проголошенні цієї та інших фундаментальних доктрин, які зараз сповідаються Адвентистами сьомого дня¹⁷².

Звертаючи увагу на формування Церкви АСД, тобто, на початковий період 1844–1850-тих років, бачимо, що цей період був часом загального невігластва і недбалості щодо гігієни та медичної практики серед багатьох лікарів. Однак тоді з різних сторін американського суспільства в реформі охорони здоров'я вже починали відбуватися певні рішучі кроки; і готувався шлях для включення цих прогресивних принципів у віру та практику вірян, коли мав настати сприятливий час.

Серед суботніх адвентистів у ті роки вже лунали заклики до змін у раціоналі харчування. Питання було розглянуто знову після того, як одна сім'я в 1858 році відмовилася від споживання свинини, акцентуючи увагу на цій відмінній доктрині для суботніх адвентистів. Проте на той час суботні адвентисти не були готові спільно і злагоджено діяти щодо вирішення цього питання. Еллен Уайт тоді написала листа цій сім'ї адвентистів: «...ваші погляди щодо вживання свинини не будуть шкідливі, якщо ви залишите їх при собі; проте, виходячи тільки зі своєї думки і судження, ви зробили це питання мірилом відданості Богу і своїми діями всім демонструєте власні переконання»¹⁷³. Далі вона написала важливі слова, які стосувалися не лише питання свинини: «Якщо Богу завгодно, щоб Його народ утримувався від вживання в їжу свинини, Він переконає людей у цьому. Господь бажає відкрити істину не тільки окремим людям, на яких не покладено тягар за Його справу, а й усім іншим Своїм щирим дітям. Якщо обов'язок Церкви – утримуватися від свинячого м'яса, Бог відкриє це більше ніж двом або трьом. Він усім членам Церкви відкриє їх обов'язок»¹⁷⁴.

Також було дано універсальне застереження: «Бог веде цілий народ, а не окремих людей в різних місцях, з яких одні вірять в одне, а інші – в інше. Ангели Божі виконують доручену їм справу ... Деякі брати і сестри біжать попереду ангелів, які провадять народ, але вони будуть змушені переглянути кожен свій крок і смирно піти за ангелами, не випереджаючи їх. Я бачила, що ангели Божі будуть

¹⁷² Maxwell M. Tell it to the world. The story of Seventh-day Adventists / Mervyn Maxwell. – Mountain View: Pacific Press, 1977. – P.79.

¹⁷³ White E. Testimonies for the Church, Vol. 1 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press Publishing Association, 1948. – P.206-207.

¹⁷⁴ Robinson D. E. The Story of our Health Message / Dores Eugene Robinson. – Nashville: Southern Publishing Association, 1965. – P. 62-64.

вести людей не швидше, ніж вони зможуть не лише прийняти важливі істини, що передаються небесними вісниками, а й втілити їх у життя»¹⁷⁵.

Це свідоцтво було написано 21 жовтня 1858 року, майже за п'ять років до свідчення 1863 р., в якому Еллен Уайт запропонувала рекомендації щодо реформи здоров'я. Коли прийшов час, це питання було висвітлено таким чином, що змогло переконати всіх адвентистів. З іншого боку, незважаючи на те, що до 1863 року серед адвентистів, які дотримувались суботи, не було зроблено жодних єдиних дій на користь ширшого повідомлення про здоров'я, протягом перших років становлення було зроблено певні фундаментальні попередні кроки. У перші роки реформи тютюну, чай і кава були вилучені з раціону адвентистів, хоча це відбувалося поступово. Прикладом у реформі для адвентистів був, окрім Джозефа Бейтса, Джеймс Уайт, який писав: «Я ніколи не опускався до гріха ненормативної лексики, не вживав тютюну, чай і каву, а також ніколи не підносив до своїх вуст стакан спиртних напоїв»¹⁷⁶.

Коли перед суботніми адвентистами постало питання відмови від вживання тютюну, кави та чаю і почало втілюватися на практиці, тоді Джеймс Уайт, ретроспективно описуючи ті події, сказав: «Коли ми добилися перемоги над цими речами і коли Господь побачив, що ми можемо це втілити в життя, було дано світло щодо їжі та одягу»¹⁷⁷.

Вже починаючи з 1863 року питання реформи здоров'я порушилося серед адвентистів сповна. У тому ж році, 6 червня, Еллен Уайт заявила, що між фізичним і духовним здоров'ям існує тісний зв'язок. Еллен Уайт спонукувала не лише до особистої зміни власного життя згідно з принципами здоров'я, а також говорила, що цю вістку треба проголошувати серед інших людей. «.. священним обов'язком є дбати про своє здоров'я і спонукати інших до виконання своїх обов'язків... Ми зобов'язані говорити, виступати проти будь-якого роду нестриманості – нестриманості до роботи, їжі, напоїв і наркотиків – і потім направити цих людей до великої Божої медицини, води, чистої м'якої води, від хвороб – до здоров'я, для чистоти і задоволення»¹⁷⁸.

¹⁷⁵ Там же. Р.206–207.

¹⁷⁶ White J. Life Incidents in Connection With the Great Advent Movement / James White. – Battle Creek: Steam Press, 1868. – P.15.

¹⁷⁷ Advent Review, and Sabbath Herald. – November 8, 1870. – С. 165.

¹⁷⁸ White E. Testimony Regarding James and Ellen White [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1863. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/3167.2000001>.

Йшлося про комплекс заходів задля підтримання здоров'я організму, до якого входили збалансоване харчування, необхідність фізичних вправ, дотримання режиму праці та відпочинку, достатнє перебування на свіжому повітрі, сонячному світлі та вживання достатньої кількості води. Улітку 1864 року Еллен Уайт отримала звістку про необхідність відмови від вживання свинини. Вона радила замінити вживання м'яса, гострих приправ, кондитерських виробів на їжу з овочів, фруктів, горіхів, зернових та бобових.

У 1865 році розвиток теми реформи здоров'я продовжила серія статей під загальною назвою «Здоров'я, або як жити». Вістка, яка в них містилася, стала основою принципів, на яких у майбутньому засновувались оздоровчі центри Церкви АСД. Перша стаття розглядала питання харчування, взаємозв'язок між харчуванням та схильністю до хвороб, а також зв'язок апетиту з духовним здоров'ям. У другій статті розповідалося про проблеми сім'ї та шлюбу, питання жіночого здоров'я, батьківської відповідальності щодо виховання та турботи про своїх дітей. У третій статті Еллен Уайт порушує проблему щодо використання в медицині тих часів сильнодіючих препаратів, які насправді були отруйними речовинами. Четверта стаття була присвячена основним гігієнічним вимогам, які необхідно виконувати при виникненні хвороби. П'ята стаття описувала, як зберегти здоров'я дітей, зокрема згадувались спадкові фактори та шкідливі звички батьків, які на це здоров'я впливають. Остання стаття розглядала медичний та моральний аспекти моди тих часів. Тоді традиційним жіночим одягом були широкі спідниці на тонких сталевих обручах, які своєю великою довжиною підбирали увесь вуличний бруд. Також популярними були корсети, які, з одного боку, підкреслювали жіночу фігуру, а з іншого – завдавали великої шкоди внутрішнім органам¹⁷⁹.

Еллен Уайт неодноразово давала негативні відгуки про традиційні спідниці та стягуючі корсети. Вона за допомогою інших сестер-адвентисток розробила зразок одягу для жінок, який зберігав риси жіночого стилю і в той же час звільняв стегна та талію від корсетів, що стягували. Сукня була помірної довжини приблизно до середини гомілки. Під сукнею, згідно з даним зразком, потрібно було носити теплі панталони¹⁸⁰.

¹⁷⁹ White J. Health, or, How to Live / J. White, E. White. – Battle Creek: Steam Press, 1865. – 400 с.

¹⁸⁰ Robinson D. E. The Story of our Health Message / Dores Eugene Robinson. – Nashville: Southern Publishing Association, 1965. – P.127-130.

Варто зазначити, що Церква АСД не вважала себе першими у впровадженні реформи здоров'я: «Ми не заявляємо, що є піонерами в загальних принципах реформи охорони здоров'я ... Але ми стверджуємо, що методом Божого вибору це стало більш чітким і потужним, і, таким чином, створило ефект, який ми не могли віднайти за допомогою будь-яких інших засобів... Ці принципи поставлені на одному рівні з великими істинами трьохангельської вістки за допомогою схвалення авторитету Духа Божого. Таким чином, вони проголошені як засіб, за допомогою якого слабкі люди можуть стати сильними, і наші тіла можуть бути очищені і приготовлені для переселення»¹⁸¹.

У 1866 році було зроблено наступний крок у розвитку адвентистської реформи здоров'я: було відкрито перший оздоровчий заклад Церкви АСД. Однак лише через десять років, коли керівником цієї установи став Джон Харві Келлог, а сам заклад прийняв назву «Санаторій Батл-Крік», цей напрямок служіння в церкві став активно розвиватися. З цього часу Санаторій набував все більшої репутабельності і до кінця XIX століття розглядався в суспільстві не лише як оздоровчий заклад однієї релігійної організації, а як один з провідних лікувальних центрів у США та Європі.

Санаторій проводив лікування всіх відомих тогочасних захворювань. Заклад спеціалізувався на профілактиці та відновленні здоров'я завдяки принципам реформи, які були викладені у творах Еллен Уайт. Крім гідротерапії, фізичних вправ та інших природних оздоровчих процедур, Джон Келлог звернув особливу увагу на реформу харчування, говорив про заміну м'ясної їжі на продукти рослинного походження. У XIX столітті не лише адвентисти пропагували вегетаріанство, однак саме вони зважали на здорове харчування саме з релігійної точки зору¹⁸².

Справа в тому, що адвентисти звернули увагу на першопочатковий раціон харчування, згаданий в Біблії, який Бог дав людям від створення світу (Бут. 1:29). «Господь діє в інтересах Свого народу. Він не бажає, щоб люди залишилися без джерел живлення. Він повертає до їхньої їжі те, що на початку було їм дано при створенні. Їхня дієта повинна складатися з продуктів, складові яких визначено Богом від початку. Основою цих продуктів повинні бути фрукти, злаки, горіхи, а також різні коренеплоди... Бог направляє Свій народ до Свого

¹⁸¹ Advent Review, and Sabbath Herald. – August 7, 1866. – С.77.

¹⁸² Schwarz R. Light Bearers to the Remnant / Richard Schwarz. – Mountain View, California: Pacific Press, 1979. – P.113-116.

початкового задуму, відповідно до якого м'ясо не входить в раціон харчування. Він хотів, щоб ми вказали людям кращий шлях»¹⁸³.

Крім самого лікування Джон Келлог займався розробкою нових вегетаріанських продуктів харчування. Усього він винайшов близько вісімдесяти нових продуктів із зернових та горіхів. Один з найбільш відомих харчових продуктів, винайдених Келлогом, це зерновий продукт під назвою Гранола¹⁸⁴.

У результаті активної діяльності Церкви АСД у сфері розвитку принципів здорового способу життя в 1896 році «Медична та благодійна асоціація» нараховувала 17 санаторіїв, 12 з яких були розташовані за межами Сполучених Штатів. До 1901 року їхня загальна кількість зростає до 27, а в 1908 році вона склала 78, з яких 40 належали Церкві АСД, а решта були приватними підприємствами. Майже у всіх санаторіях, як церковних, так і приватних, діяли школи підготовки місіонерів-медсестер.

З 1906 року у Лома Лінді (штат Каліфорнія) почала діяти програма санаторію і сестринської справи. Кількість санаторіїв Адвентистської церкви зростала, тож до 1921 року тільки у Північній Америці їх було 20, в інших регіонах – 14. Втім, кількість санаторіїв у Північній Америці до 1940 р. скоротилася: їх залишилось 15. Проте множилися закордонні заклади: їх чисельність зростає до 51 (із них 36 діяли в азіатських та африканських країнах). Серед медичних установ адвентистів особливо виділявся санаторій Скайдсбург у Данії (315 ліжок станом на 1940 рік).

Поширювалися й процедурні кабінети, які надавали амбулаторні послуги: з 10 у 1892 році до 68 в 1940 році (більшість з них діяла на африканській та азіатській території, окрім Китаю). Медична допомога, яку пропонували ці установи, була відносно доступною за ціною, а способи її надання були доволі гнучкими. Зокрема, мешканці берегів Амазонки з 1931 року отримували допомогу завдяки тому, що лікар Лео Холлівелл використовував човен. Діяльність адвентистських медичних установ була доволі результативною і в 1940 році вимірювалася числом 200 000 пацієнтів, що пройшли лікування.

Кількість адвентистських лікарень збільшувалася й далі, навіть незважаючи на закриття кількох з них через події Першої світової війни й націоналізацію в деяких країнах. У 1975 році адвентисти мали вже понад 400 медичних установ, у 1995 році – 500. У період

¹⁸³ Land G. Historical dictionary of Seventh-day Adventists / Garry Land. – Toronto: The Scarecrow Press, 2005. – P.127-128.

¹⁸⁴ Maxwell M. Tell it to the world. The story of Seventh-day Adventists / Mervyn Maxwell. – Mountain View: Pacific Press, 1977. – P.214-215.

між цими роками кількість пацієнтів зросла з 4,5 до більш ніж 7 мільйонів. Нові медичні установи адвентистам вдалося відкрити в Нікарагуа, Ямайці, Пуерто-Ріко, Пакистані, Мексиці, Уганді, Бразилії, Танганьїці (нині Танзанія)¹⁸⁵.

Серед установ, які поширювались, були не тільки лікарні, а й медичні та стоматологічні клініки, диспансери. Медичні катери почали використовувати все частіше, а в 1960-х роках у віддалені місця допомога надходила вже завдяки літакам. Адвентистська церква відкрила медичні школи в Латинській Америці: в 1975 році в Університеті Монтеморелос (Мексика) і в 1994 році в Університеті Рівер Плейт (Аргентина). Крім того, за програмами догляду за хворими навчали адвентистські коледжі та університети.

Адвентистська медицина також характеризувалася інноваціями й відкриттями. Захворювання шкіри в Бразилії, що мало назву «дикий вогонь», тривалий час вважалося невиліковним. Хвороба почала відступати завдяки лікуванню методами, розробленими у 1940-х роках адвентистськими лікарями. Ця розробка й інші досягнення адвентистів у медичній галузі не залишилися непоміченими: церква отримала від уряду Бразилії «Медаль за заслуги корінних народів» (1978 рік)¹⁸⁶.

Провідним медичним центром адвентистів є Університет Лома Лінда (штат Каліфорнія), який неодноразово потрапляв у поле зору громадськості завдяки передовим медичним технологіям та професіоналізму лікарів. Доктор Леонард Бейлі з цього університету має репутацію провідного трансплантолога сердець. У 1984 році Леонард Бейлі пересадив двотижневій «Маленькій Фейрі» серце бабуїна, що був вимушений зробити через відсутність людського серця для трансплантації. Хоча саме це немовля йому врятувати не вдалося, Бейлі допоміг багатьом іншим немовлятам, провівши їм трансплантацію людських сердець (станом на 1996 рік понад 200 трансплантацій).

У Медичному центрі Університету Лома Лінда у 1990 році почав діяти перший у світі «Протонний лікувальний центр». За його програмою до 1996 року близько 2000 пацієнтів отримали медичну допомогу. Дослідники відзначають, що, хоча адвентистська медицина й починалася з простих скромних методів, таких як

¹⁸⁵ The Health Reformer, January 1, 1876. p.18.

¹⁸⁶ Land G. Historical dictionary of Seventh-day Adventists / Garry Land. – Toronto: The Scarecrow Press, 2005. – P. 128-129.

лікування водою, вона розвинулась до високих технологій завдяки прогресивному погляду на охорону здоров'я¹⁸⁷.

Статистичні дані свідчать, що на червень 2019 р. Церква АСД має 198 госпіталів та санаторіїв, 133 будинки для осіб похилого віку та пенсійних центрів, 329 клінік та диспансерів, 21 дитячий будинок, 20 компаній з виробництва харчових продуктів. Більш ніж 17 мільйонів осіб були прийняті в якості амбулаторних пацієнтів¹⁸⁸. В Україні АСД має близько 10 санаторіїв, медичну клініку «Ангелія», стоматології, диспансери, профілактичні та масажні кабінети тощо.

Отже, можна побачити, що Адвентистська церква протягом свого існування приділяє велику увагу системі охорони здоров'я та медичної науки, їхньому реформуванню й розвитку, що неодноразово приводило до позитивних змін у цій галузі і, безперечно, є досвідом, гідним наслідування.

2.3. Запровадження реформи здорового харчування піонерами-адвентистами

Починаючи з 1854 року, суботні адвентисти неодноразово порушували питання щодо дієтичних реформ у способі харчування. У лютому того року Еллен Уайт писала, що дехто з вірян «потурає апетиту». Вона закликала до «особливого турбування про своє здоров'я». Необхідно стримувати свої прагнення та не вживати їжу, яка «руйнує здорові тіла» та «руйнує розум», а більше віддавати перевагу «грубим стравам з невеликою кількістю жиру». Е. Уайт наголошувала, що ті, хто потурають власному апетиту, вживаючи жирну, висококалорійну їжу, роблять «бога зі своїх шлунків». За її словами, такі люди «не їдять на славу Божу»¹⁸⁹.

Еллен Уайт, говорячи про жирну їжу загалом, не конкретизувала перелік страв, які можна чи не можна вживати. У 1850-х роках декілька разів серед деяких суботніх адвентистів поставало питання заборони вживання свинини. Однак у той період Джеймс та Еллен Уайт заявляли, що вживання в їжу свинини не є випробуванням для християнського спілкування чи причиною

¹⁸⁷ Там же. Р.129.

¹⁸⁸ Quick statistics on the Seventh-Day Adventist Church [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.adventistarchives.org/quick-statistics-on-the-seventh-day-adventist-church>.

¹⁸⁹ White E. Manuscript 1 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1854. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/13961.20001352>.

для розділення¹⁹⁰. Еллен Уайт у 1858 році давала поради таким адвентистам: «Ваші погляди щодо вживання свинини не будуть шкідливі, якщо ви залишите їх при собі». Також вона зазначила: «Якщо Богу завгодно, щоб Його народ утримувався від вживання в їжу свинини, то він переконає людей у цьому»¹⁹¹.

У 1863 році Еллен Уайт представила ідею реформи здоров'я. Принципи цієї реформи були представлені у четвертому томі книги «Духовні дари». Ця книга та інші брошури на тему здоров'я, опубліковані адвентистами, досягли багатьох сімей членів Церкви АСД. Так, Джеймс Уайт у «Рев'ю енд Геральд» від 23 серпня 1864 року опублікував наступне твердження: «Попит на (книгу) “Духовні дари” настільки великий, що ми не можемо виконувати замовлення відразу після їх отримання». Однак, зважаючи на велике бажання адвентистів мати цю книгу, він дав обіцянку: «Усі замовлення будуть виконані в найкоротші можливі терміни»¹⁹². Пізніше адвентистський служитель Х. С. Герні сказав: «Зараз стало очевидним, що такий рух за реформу почався серед адвентистів сьомого дня». Щодо своєї участі в цій справі, то він сам був дуже радий внести свій посильний вклад у втілення в життя та поширення «системи, яка здається раціональною, зручною і відповідає Писанню»¹⁹³.

У 1860-х роках для більшості адвентистів прийняття принципів реформи здоров'я визначалося наступними пунктами: 1) вегетаріанська дієта; 2) дворазове харчування, 3) відмова від вживання тогочасних поширених отруйних ліків та стимуляторів; 4) відмова від тютюну, чаю та кави. Всі ці принципи поетично були представлені у пісні «Реформа здоров'я», автором якої став служитель Розуелл Коттрелл¹⁹⁴.

Пісня «Реформа здоров'я». Автор: Розуелл Коттрелл
Коли люди починають роботу реформи,
Відкидають своїх грубих ідолів, як кораблі під час шторму,
Відкидають найбільш громіздку частину свого вантажу,
Вони відчують поліпшення і прогрес великий.
О так, я бачу, це так, і чим ясніше, тим далі я йду.

¹⁹⁰ The Present Truth. – November 1, 1850. – P. 87-88.

¹⁹¹ White E. Testimonies for the Church, Vol. 1 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press Publishing Association, 1948. – P.206-207.

¹⁹² Advent Review, and Sabbath Herald. – August 23, 1864. – P. 104.

¹⁹³ Advent Review, and Sabbath Herald. – November 8, 1864. – P. 189- 190.

¹⁹⁴ The Health Reformer. – February 1, 1867. – P. 105.

Спочатку йде тютюн, найшкідливіший з усіх,
Потім наркотики, свинина і віскі разом повинні впасти,
Потім кава і спеції, а також солодке м'ясо і чай,
І прекрасне борошно, м'ясо і соління повинні відійти.
О так, я бачу, це так, і чим ясніше, тим далі я йду.

Речі шкідливі та отруйні відкладають убик,
Лише добрі і корисні повинні перебувати;
І вони зі стриманим, помірним використанням,
У регулярні сезони уникають зловживання.
О так, я бачу, це так, і чим ясніше, тим далі я йду.

Правильна пропорція праці й відпочинку,
З хорошим повітрям і водою, найчистішими і кращими,
І одяг, створений для захисту та дотримання звичаїв,
Але й здорового глузду.
О так, я бачу, це так, і чим ясніше, тим далі я йду.

Наші рамки звільнені, наші духи вільні,
Наш розум, колись затьмарений, тепер ясно бачить;
Грубі пристрасті більше не контролюють нашу природу,
Але замість цього ми чинимо гідно розумної душі.
О так, я бачу, це так, і чим ясніше, тим далі я йду.

Віра, терпіння і лагідність тепер яскравіше сяють,
Спонукаючи людину з'єднатися з божественним;
І релігія, колись розглянута як щит проти гніву,
Стає чудовим і славним шляхом.
О, так, вони знають, що це так, хто обрав цей шлях, що дає світло?¹⁹⁵.

Більше того, теми реформи здоров'я в різних ракурсах висвітлювалися в періодичних виданнях Церкви АСД. Видання «Рев'ю» та «Реформатор здоров'я» під керівництвом доктора Рассела Трейла часто публікували замітки, які містили поради для покращення здоров'я, негативного впливу від вживання шкідливих продуктів, перелік шкідливих звичок, які руйнують здоров'я тощо. За словами Еллен Уайт, хоча Рассел Трейл не був адвентистом, однак він тісно співпрацював та сприяв реформуванню фізичного

¹⁹⁵ The Health Reformer. – February 1, 1867. – С. 105.

здоров'я членів Церкви АСД¹⁹⁶. Книги з кулінарними рецептами Рассела Трейла адвентисти могли придбати при зверненні в офіс видавництва Церкви АСД¹⁹⁷.

Своїм досвідом поділилася дочка першого президента Генеральної Конференції Марта Байінгтон Амадон (Martha Byington Amadon), яка була автором статті «Як використовувати борошно Грема». Вона закликала жінок-адвентисток використовувати грубо змелене борошно для приготування хліба, печива, тортів, пудингів тощо¹⁹⁸.

Також дружини інших адвентистських служителів Лафборо, Корнелла, Сміта описали власний досвід у приготуванні продуктів здорового харчування і їхні рецепти були включені в книгу «Здоров'я, або як Жити». Пастор Джон Ендрюс, коли прийняв санітарну реформу, в результаті зауважив, що стан його здоров'я набагато покращився, оскільки перед цим він страждав від багатьох захворювань. А втілюючи принципи здоров'я, дружина Джона Ендрюса змогла вилікувати сина. Джон Лафборо також відчув покращення стану свого здоров'я. А служителі М. Е. Корнелл, Ісаак Санборн, Д. Т. Бурдо, Джозеф Ваггонер завзято почали поширювати ідею здорового способу життя у своїх статтях¹⁹⁹.

Внаслідок такої енергійності в поширенні санітарної реформи видавництво «Рев'ю» повідомило про продаж великої кількості книг тогочасних відомих реформаторів здоров'я: Трейла, Джексона, Грема і Горация Манна. Також було продано «безліч» сковорідок для випікання хліба, кексів та прісних тортів²⁰⁰.

Але поруч з активним втіленням реформ багато адвентистів страждали від різноманітних хвороб. Так, у 1865 році в керівництві Церкви АСД відбулася криза через хворобу багатьох впливових осіб. Наприклад, Джеймса Уайта розбив інсульт, а Джон Байінгтон, перший президент Генеральної Конференції, мав погане самопочуття та тяжку хворобу. Ці непрості обставини призвели до того, що Комітет Генеральної Конференції призупинив свою роботу через хворобу двох із трьох його членів²⁰¹.

Одним з позитивних відгуків адвентистів на реформу здоров'я улітку 1870 року був вислів Джеймса Уайта. Під час проведення

¹⁹⁶ White E. Manuscript 27 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1906. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14071.7588001>.

¹⁹⁷ Advent Review, and Sabbath Herald. – November 1, 1864. – P. 178–179.

¹⁹⁸ Advent Review, and Sabbath Herald. – November 1, 1864. – P. 178–179.

¹⁹⁹ Spalding A. W. Origin and History of Seventh-day Adventists Vol.1 / Arthur Whitefield Spalding. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1961. – P. 349.

²⁰⁰ The Health Reformer. – February 1, 1871. – P. 152.

²⁰¹ Advent Review, and Sabbath Herald. – April 17, 1866. – P. 156.

табірних зібрань від штату Мен до штату Канзас він промовив, що «адвентисти сьомого дня взяли дворазове харчування замість триразового», підкресливши, що таке правило не є доктриною церкви, це особистий вибір людини. Також вони, «крім рідкісних винятків, ... відмовляються від вживання м'яса»²⁰².

Було кілька служителів і рядових членів Церкви АСД, які говорили про вигоди, отримані від проведення реформ. Деякі з них знайшли свій відгук в «Рев'ю енд Геральд» і «Реформатор здоров'я», щоб висловити свої погляди і захоплення. Служитель М. Е. Корнелл написав: «Я здобув повну перемогу над любов'ю до м'яса і нездорової дієти. Я не знаходжу приводу для третього прийому їжі». Він описує, що за чотирнадцять років свого життя неправильного підходу до харчування та такого ж загального способу життя «майже вичерпалися його життєві сили». З погляду Корнелла, «реформа прийшла якраз вчасно» в його особисте життя. Закінчує він власний досвід словами заохочення слідувати санітарній реформі: «Моя вся істота волає, слава Богу, за Реформу Здоров'я... І я закликаю всіх інших всерйоз взятися за це. Ви ніколи не пошкодуєте»²⁰³.

Джозеф Кларк, рядовий член і частий автор «Рев'ю енд Геральд», писав з піднесеними почуттями: «Як наші звички в дієті пов'язані з нашими характерами, нашою корисністю і нашою долею!». Він розповідає, що результати від двох років практикування санаторної реформи «виявилися навіть кращими, ніж я уявляв спочатку»²⁰⁴.

Ці два твердження представляють погляди багатьох адвентистів, хто прийняли реформу здоров'я. Вони обговорювали переваги здорового харчування, відпочинку і роботи, благословення від дотримання законів життя, деякі розглядали духовну, фінансову й фізичну користь реформи охорони здоров'я.

Доктор Джон Харві Келлогг запропонував керівникам церкви звіт про те, яка інформація про здоров'я була отримана в церкві в 1860-ті роки. Він стверджував, що «численні реформи в раціоні харчування та одягу були введені і в цілому прийняті». Він казав, що коли люди ставилися до санітарної реформи сумлінно, то вони помічали, що це «незмінно приводило до рішучих змін на краще». А сотні осіб, які страждали від різноманітних хронічних захворювань, завдяки зміні способу життя «незбаром були позбавлені тривожних симптомів, які тривали так довго». У кого були безнадійні випадки

²⁰² The Health Reformer. – January 1, 1871. – P. 130.

²⁰³ Advent Review, and Sabbath Herald. – January 15, 1867. – P. 66.

²⁰⁴ The Health Reformer. – February 1, 1867. – P. 109.

або хто був «уже за крок до могили», то вони стали почувати себе набагато краще і, за словами Келлога, «отримали нове життя». Багато свідчень покращення здоров'я часто «здавалися дивом». Він підсумував свій виступ тим, що у громадах адвентистів сьомого дня визнають, що своїм теперішнім життям та хорошому стану здоров'я вони зобов'язані «світлу, яке вони отримали» завдяки реформі здоров'я²⁰⁵.

Наведене вище обговорення свідчить про те, що реформа охорони здоров'я практикувалася багатьма адвентистами і займала чільне місце як частина церковного служіння. Однак Еллен Уайт усе-таки вважала, що велика кількість як пасторів, так і рядових членів все ще не поспішали впроваджувати реформу охорони здоров'я так, як це необхідно. Вона закликала, що треба «досягти більшого прогресу в роботі над реформами». Також багато, хто «повинен почати негайно виправляти свої неправильні звички їсти, пити, одягатись і працювати». Окремо вона зверталася до церковних служителів, кажучи, що «правильне представлення людям реформи здоров'я» є важливою сферою відповідальності служителів, оскільки ця реформа пов'язана з «вісткою третього ангела як складової частини тієї самої роботи»²⁰⁶.

Також згідно з її поглядом, санітарна реформа була «ледве введена в дію»²⁰⁷. Еллен Уайт вважала, що небагато хто був готовий збагнути, «наскільки їхні звички в дієті мають відношення до здоров'я, характеру, корисності в цьому світі та їхньої вічної долі»²⁰⁸.

Для декого з адвентистів цю важливість втілення на практиці реформи здоров'я було все ще важко прийняти, тому що для них «істина для нашого часу» полягала виключно в близькому другому приході Христа і необхідності поширювати цю вістку по всьому світу. А «земна турбота» про здоров'я тіла, на їхню думку, забирала необхідний час і сили замість того, щоб іти проповідувати²⁰⁹.

У 1872 році на адвентистське періодичне видання «Реформатор здоров'я» було підписано шість тисяч осіб. За оцінками Джеймса Уайта, з цієї кількості лише чотири тисячі передплатників

²⁰⁵ Advent Review, and Sabbath Herald. – January 5, 1886. – P. 2.

²⁰⁶ White E. Testimonies for the Church, Vol. 1 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press Publishing Association, 1948. – P. 466, 469-470.

²⁰⁷ Spalding A. W. Origin and History of Seventh-day Adventists Vol.1 / Arthur Whitefield Spalding. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1961. – P. 485.

²⁰⁸ Spalding A. W. Origin and History of Seventh-day Adventists Vol.1 / Arthur Whitefield Spalding. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1961. – P. 488-489.

²⁰⁹ Wilson B. Dr. John Harvey Kellogg and the Religion of Biologic Living / Brian Wilson. – Indianapolis: Indiana University Press, 2014. – P.29.

дотримувалися принципів санітарної реформи. Він підкреслив, що ця група є «справжніми реформаторами». Ці «чотири тисячі сімей відмовилися від вживання тютюну, чаю та кави». Завдяки такій зміні дієтичних звичок, за підрахунками Джеймса Уайта, ці сім'ї сумарно заощаджували за рік сто тисяч доларів. За його оцінками, економія від витрат на оплату послуг лікарів і прописаних ними ліків склала б ще сто тисяч доларів. Крім того, економія коштів при купівлі вегетаріанської їжі замість м'ясних продуктів склала близько ста тисяч доларів. Таким чином, Джеймс Уайт показав перевагу реформи здоров'я через призму фінансових витрат. Він переконаний, що, крім економії, ці чотири тисячі сімей отримали «фізичні, розумові, моральні і духовні вигоди» завдяки формуванню «правильних звичок життя»²¹⁰.

Таким чином, не всі адвентисти сьомого дня прийняли принципи реформи здоров'я. Іншими словами, спостерігалися періоди підвищеного інтересу до втілення принципів здоров'я, а потім поступово цей інтерес згасав, відбувався певний відхід від санітарної реформи. Як приклад такого стану речей можна навести свідчення 1879 року, коли Джеймс та Еллен Уайт перебували на табірному зібранні у штаті Вісконсин. Еллен Уайт описала те, що там відбувалося. Під час прийому їжі деякі адвентисти вживали масло та твердий сир. Те й інше місіс Уайт називала «шкідливим для здоров'я». Вона зробила з цього такий висновок: «наші люди відмовилися від цих речей, але вони знову використовують їх». Також вона з сумом підкреслила: «Реформа здоров'я не проводиться серед наших людей, як це було раніше. Дехто відходить від реформи здоров'я». На її думку, деяким людям досить складно відмовляти собі у споживанні певних продуктів, навіть якщо вони не є корисними для здоров'я. Ці обставини спонукували подружжя Уайт нагадувати адвентистам про санітарну реформу більш «рішуче, тому що дух самознищення посилиться, якщо ми не оголосимо рішучу позицію». Вона наголошувала: «Ми повинні приборкувати свій апетит», а також закликала адвентистів «навчитися мистецтву простоти в їжі»²¹¹.

Пропагуючи погляди санітарної реформи, адвентистські автори посилалися на перший розділ книги Буття, стверджуючи, що, згідно з початковим Божим наміром, людина повинна бути

²¹⁰ White J. An Appeal to the Working Men and Women in the Ranks of Seventh-day Adventists / James White. – Battle Creek: Steam Press, 1872. – P.94-95.

²¹¹ White E. Manuscript 5 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1879. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14053.3800001>.

вегетаріанцем. Першопочаткова дієта Адама і Єви складалася повністю з фруктів, зерна і горіхів. Унаслідок цих факторів автори вважали, що в Едемському саду Адам і Єва були високого зросту, міцними і здоровими. Також вони наводили історію Данила і його трьох друзів при дворі царя Навуходоносора (Дан. 1:8-20). Вона була яскравим прикладом того, що ті, хто дотримувався початкового Божого плану дієти, духовно залишалися поруч з Богом²¹².

Деякі адвентистські автори розглядали Івана Хрестителя як вегетаріанця, який, згідно з Євангеліями, вживав у їжу виключно «сарану та мед польовий» (Мат. 3:4). Вони звернули увагу, що авторитетні дослідники згодні з тим, що його харчування складалося з плодів рослини, що була подібна до «квасолі або гороху, і жувальної гумки, яка виділялася з певних чагарників або дерев, аналогічних до вишневих дерев»²¹³.

Доктор Джон Харві Келлог виступав на загальних конференціях адвентистів, об'єднуючи наукові теорії з цитатами Еллен Уайт і Біблією. Його метою було «показати, що для кожної позиції, яку займала сестра Уайт, є надійна наукова позиція» щодо дієти і реформи охорони здоров'я²¹⁴. У своєму підході до реформи здоров'я доктор Джон Келлог створив дієтичну систему, яка категорично виключала м'ясо з раціону харчування. На одній із зустрічей Генеральної Конференції доктор Келлог розповів про те, що був присутній на бенкеті серед неадвентистів, під час якого стіл був накритий «трупамі» курей, корів і свиней. «Для мене виглядало жахливим побачити тих людей, що пожирають мертві туші!» Він стверджував: ті, хто споживав труп тварин, «самі з себе робили кладовища»²¹⁵.

Еллен Уайт у 1898 році у своєму листі до доктора Келлога писала, що через м'ясо мертвих тварин передаються хвороби і наголошувала на тому, що в санаторії Батл-Крік «більше не можна практикувати рецепти поїдання м'яса тварин» для пацієнтів, які там перебували. Вона вважала, що «порадити пацієнтам їсти м'ясо» – це «остання річ», яку може зробити освічений лікар. Вона на цьому акцентувала увагу, оскільки в санаторії Батл-Крік деяким пацієнтам все ще дозволяли споживати м'ясо²¹⁶.

²¹² The Health Reformer. – July 1, 1871. – P.16-17.) (The Health Reformer. – September 1, 1872. – P.274-275.

²¹³ The Health Reformer. – September 1, 1871. – C. 73.

²¹⁴ Daily Bulletin of the General Conference. – 1887. – Vol.1, No.11. – P. 36.

²¹⁵ Daily Bulletin of the General Conference. – 1899. – Vol.8, No.12. – P. 118.

²¹⁶ White E. Letter 59 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1898. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/6434.1>.

До речі, подібні рекомендації місіс Уайт висловлювала в 1874 році, звертаючись до керівників Інституту здоров'я. Вона звернула увагу, що пацієнти «їдять занадто багато і живуть завдяки плоті мертвих тварин, і їхні звички багато в чому неправильні... Обов'язок лікарів – призначати для цих людей стриману діету»²¹⁷.

Приклад невиконання реформи здоров'я згаданий на з'їзді Генеральної Конференції у 1891 році. Доктор Келлог заявив, що навіть у санаторії серед адвентистських сімей «були знайдені чайні п'яниці й кавові п'яниці». А стосовно адвентистських сімей Келлог з сумом заявив, що ймовірно, «знайдеться небагато тих, хто не збирається щодня навколо горщиків з м'ясом»²¹⁸.

Також Келлог в іншому виступі висловив жаль з того приводу, що багато адвентистів не лише не знайшли в собі бажання і не доклали зусиль, щоб застосувати ці принципи реформи здоров'я, але й «вважали режим санаторію екстремальним і навіть фанатичним щодо дієти». Він вважав, що всі члени церкви зобов'язані підтримувати санітарну реформу «як навчанням, так і прикладом»²¹⁹.

У 1900 році Еллен Уайт описувала, що багато членів церкви в практичному житті не втілювали принципи реформи здоров'я: «Питання про санітарну реформу було представлено в церквах, але світло не прийняли всім серцем». Цю обставину вона вважала причиною того, що «Господь у даний час не працює, щоб привести багато душ до істини», оскільки в церкві є люди, які «не були ніколи наверненими». Якби ті, хто приєднався до церкви, побачили в ній таких непосвячених осіб, то вони, «колись звернувшись, відступили б від віри»²²⁰.

У 1902 році Келлог порушив питання вживання м'яса серед керівництва Церкви АСД на засіданні виконавчого комітету Генеральної Конференції. Він вважав, що м'ясоїдству серед служителів немає виправдання. Артур Даніельс, який на той час обіймав посаду президента Генеральної Конференції, не заперечував, що вживав м'ясо. Даніельс, говорячи про вегетаріанство, не вважав себе «фанатичним» щодо цього питання. Протягом усього подальшого життя Джон Келлог негативно відгукувався про своїх знайомих з керівництва Церкви АСД, називаючи їх «м'ясоїдами».

²¹⁷ White E. Letter 45 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1874. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14052.3698001>.

²¹⁸ Daily Bulletin of the General Conference. – 1891. – Vol.4, No.3. – С. 42.

²¹⁹ Daily Bulletin of the General Conference. – 1891. – Vol.4, No.14. – С. 191.

²²⁰ White E. Testimonies for the Church, Vol. 6 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.370 – 371.

Коли Келлог почув про смерть Даніельса від раку у 1935 році, він натякнув своїм друзям, що «це було пов'язано з відмовою Даніельса слідувати вегетаріанській дієті»²²¹. Джон Келлог стверджував, що Метушелах ніколи б не став синонімом довголіття, якби люди до Всесвітнього Потопу їли б м'ясо. Він написав про Метушелаха у вірші «М'ясо Метушелаха»²²².

Отже, основними борцями за втілення реформи здоров'я серед членів Церкви адвентистів сьомого дня було подружжя Уайт, доктор Джон Харві Келлог та всі ті адвентисти, які на фізичному рівні відчували покращення від слідування принципам здорового харчування. Однак були й ті, хто не вважав за аксіому дотримуватися норм реформи здоров'я, оскільки не пов'язували це із духовним ростом особистості. Тому радикально налаштовані особистості, такі як Джон Харві Келлог мали причини, щоб критикувати тих, хто жорстко не дотримувався принципів, які активно пропагувала через публікації Церква адвентистів сьомого дня.

Підсумовуючи результати досліджень другого розділу, на початку варто зазначити, що дійсно рівень медицини в США протягом ХІХ століття містив методи лікування, які впродовж віків вважалися традиційними. Найпоширенішим методом лікування було кровопускання та використання сильнодіючих речовин, таких як: опіум, ртуть, сурма, каломель тощо. Пізніше в історичних та медичних працях ці лікувальні методи отримали загальну назву «героїчне лікування». Найвідомішою жертвою такого «героїчного лікування» став перший президент США Джордж Вашингтон. Саме в цих умовах вищезазначеного медичного бекграунду розпочала свою оздоровчу діяльність Церква адвентистів сьомого дня.

Першим з піонерів адвентизму сьомого дня, хто звернув увагу на принципи здорового способу життя, був Джозеф Бейтс. Завдяки різним обставинам життя він у відповідності до власного усвідомлення і спостережень поступово відмовився від вживання таких шкідливих речовин, як міцні спиртні напої, вино та тютюн. Д. Бейтс став засновником одного з перших товариств повздержливості та стриманості у Сполучених Штатах Америки. Згодом він відмовився також від вживання чаю та кави. Після приєднання до міллеритського руху, Бейтс вирішив відмовитися від вживання м'яса, масла, сиру та тістечок, у результаті ставши

²²¹ Schwarz R. W. The Kellogg Schism: The Hidden Issues / Richard William Schwarz // Spectrum. – 1972. – Vol.4, No.4. – P. 30.

²²² Schwarz R. John Harvey Kellogg, M.D.: Pioneering Health Reformer / Richard Schwarz. – Hagerstown, Maryland: Review and Herald, 2006. – P.43.

вегетаріанцем. Починаючи з 1863 по 1915 роки з під пера Еллен Уайт вийшла низка праць, які обґрунтували засади санітарної реформи та стали основною принципів здорового способу життя, які до тепер сповідує Церква АСД. Протягом декількох десятків років адвентисти поступово відмовилися від вживання тютюну, кави та чаю.

Реформа здоров'я стосувалася багатьох аспектів життя людини: здорового харчування, дотримання збалансованого режиму праці та відпочинку, необхідності фізичних вправ, перебування на свіжому повітрі, сонячному світлі та вживання достатньої кількості чистої води. Ці та інші принципи здоров'я у 1865 році були описані в збірці «Здоров'я, або як жити». Також практичне втілення цих принципів торкалося реформи жіночого одягу. У 1866 році був відкритий перший оздоровчий заклад Церкви АСД, який згодом став називатися «Санаторій Батл Крік». Провідним керівником цієї установи був доктор Джон Харві Келлог. Він, ознайомившись із творами Еллен Уайт, виступав за заміну в раціоні харчування м'ясної їжі на продукти рослинного походження. Діяльність Келлога у сфері здоров'я дала поштовх розвитку різноманітних адвентистських медичних установ у всьому світі.

Також адвентисти почали цікавитися загальними принципами відмови від висококалорійних страв ще до 1863 року, коли їм була запропонована цілісна картина реформи здоров'я. З того часу серед адвентистів сьомого дня зріс попит на літературу зі здорового способу життя. Базові елементи реформи здоров'я адвентисти вбачали в вегетаріанській дієті, дворазовому харчуванні, відмові від поширених настоїв та ліків, які насправді були отрутами. Адвентисти почали видавати періодичне видання «Реформатор здоров'я», яке висвітлювало різні сфери здорового способу життя. Адвентисти співпрацювали з лікарями та дослідниками, які були реформаторами здоров'я тих часів, зокрема з Расселом Трейлом та Джеймсом Джексоном.

Відзначено, що Еллен Уайт мала великий авторитет серед адвентистів сьомого дня в питанні здорового способу життя. Вона визнавала, що на початку їй особисто було важко втілювати харчові принципи цієї реформи, однак з часом вона стала їх дотримуватися. Оскільки вона з дитинства була хворобливою, мала періодичні напади паралічу та хворе серце, то дотримання здорової харчової дієти справило на її здоров'я позитивний вплив. Вона вважала позитивним співпрацю Церкви АСД з тогочасними реформаторами здоров'я, однак не завжди погоджувалась з їхніми поглядами на деякі медичні практики. Вона категорично не вживала чай та каву.

Щодо споживання м'яса, то вона завжди виступала на користь вегетаріанської дієти. Але протягом частих поїздок, коли не мала доступу до здорової їжі, іноді вживала м'ясо.

Більше того, доведено, що вона ніколи не вимагала від незаможних сімей відмови від м'ясних продуктів, оскільки розуміла, що для них м'ясо є більш доступною їжею. У 1894 році вона дала собі обіцянку, що надалі зовсім не вживатиме м'ясо, і дотримувалась її до кінця свого життя (1915 рік). Також Еллен Уайт докладала багато зусиль до реформи одягу жінок-адвентисток. Еллен Уайт разом з однодумцями розробила ескіз одягу, який не був шкідливий для здоров'я і одночасно зберігав риси жіночності. Однак запропонована модель одягу нелегко сприймалася жінками-адвентистками. Зрештою, Еллен Уайт не стала нав'язувати запропоновану модель, лише дала деякі рекомендації щодо вибору жіночого одягу. Бо саме він повинен був відповідати принципам християнської моралі, бути зручним, якісним та простим.

РОЗДІЛ 3.

ВЧЕННЯ ПРО ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ У КОНТЕКСТІ ТЕОЛОГІЧНОЇ ІДЕЇ «ВЕЛИКА БОРотьБА»

3.1. Філософсько-теологічні основи вчення про здоров'я

Біблійна позиція щодо фізичного здоров'я людини. Відповідно до визначення, яке подано в доповіді Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), поняття «здоров'я» означає «не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів», а швидше «стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя»²²³. ВООЗ досить об'ємно охарактеризувала це поняття, однак погляд Біблії на здоров'я є більш повним. Біблія до всього вищесказаного додає також визначну роль Бога щодо цієї теми. Подібно до визначення ВООЗ, Біблія свідчить про гармонію фізичного, емоційного, соціального аспектів життя людини. Однак ця Книга додає ще одну сферу – духовну. Тому здоров'я, згідно зі Святим Письмом – це цілісність, врахування всіх чотирьох невід'ємних частин людського існування.

Ця ідея цілісного здоров'я у Святому Письмі передається єврейським словом «шалом». Цей термін перекладається українською мовою як «мир» та «спокій». Наведемо значення цих слів: «Мир – відсутність незгоди, ворожнечі, сварок; згода»²²⁴. Спокій – це стан душевної рівноваги, відсутність хвилювань, сумнівів, клопотів²²⁵. Однак значення цих слів у нашій мові не передають глибини змісту поняття «шалом». Для того, щоб краще зрозуміти це поняття, звернемося до слова, яке є спорідненим до «шалом». Це – термін «шале́м», і воно має значення «здоров'я» або «цілісність». Тому, хоча «шалом» буквально означає «мир» і «спокій», глибше

²²³ Новый доклад ВОЗ демонстрирует неравномерные улучшения в показателях здоровья в Европе и призывает к разработке измеримых показателей благополучия в качестве маркера прогресса [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.euro.who.int/ru/media-centre/sections/press-releases/2013/03/new-who-report-reveals-unequal-improvements-in-health-in-europe-and-calls-for-measurement-of-well-being-as-marker-of-progress>.

²²⁴ Мир [Електронний ресурс] // Академічний тлумачний словник (1970–1980) – Режим доступу до ресурсу: <http://sum.in.ua/s/myr>.

²²⁵ Спокій [Електронний ресурс] // Академічний тлумачний словник (1970–1980) – Режим доступу до ресурсу: <http://sum.in.ua/s/spokiy>.

його значення – це цілісність, гармонія, здоров'я. Слово «шалом» зустрічається у Святому Письмі близько 240 разів. Найбільш часто воно фігурує в біблійній поезії. Мова йде про книгу Псалмів, яка є збіркою пісень-молитов царя Давида та багатьох інших слухняних Богу людей з ізраїльського народу. Також це слово зустрічається в книгах великих пророків Ісаї та Єремії, а саме в поетичних розділах цих книг. Також дослідники зазначають, що лише 38 випадків містять вузьке значення цього слова – як відсутність воєнних дій²²⁶.

Також слово «шалом» використовується у привітанні серед євреїв: «Мир (шалом) дому цьому» (Мт. 10:12; Лк. 10:5); «мир (шалом) вам» (Лк. 24:36). Українською мовою – це означає: «добридень», «здрасуйте». Вираз «мир (шалом) вам» має такий зміст: «Нехай все у вашому житті приносить задоволення». Таким чином, вказане єврейське слово у привітанні говорить про принцип цілісності та добробуту. Воно у Святому Письмі має відношення як до окремої людини, так і до цілого народу (Бут. 29:6; 43:27, 28).

Вперше у Святому Письмі це слово вживається в історії про патріарха Якова, коли він цікавився здоров'ям і добробутом (шалом) свого родича Лавана (Бут. 29:5,6). Окрім цього, зустрічається у розповіді про смертельну хворобу та чудесне зцілення юдейського царя Єзекії (Іс. 38:17). Книга Приповістей Соломона поєднує шалом з довголіттям: «Сину мій, не забувай ти моєї науки, і нехай мої заповіді стережуть твоє серце, бо примножать для тебе вони довготу твоїх днів і років життя та спокою (шалом)!» (Прип. 3:1-2).

Джерелом миру, спокою, добробуту, довголіття, здоров'я та усього, що вкладено в поняття «шалом», є Бог Ягве. Тільки Він може дати «шалом», оскільки Він як Творець все створив цілісним, гармонійним, без недосконалостей, страждань, хвороб і смерті: «усе Він прегарним зробив свого часу» (Еккл. 3:11); «І побачив Бог усе, що вчинив. І ото, вельми добре воно!» (Бут. 1:31). Хоча у світ увійшли гріх та смерть внаслідок непослуху перших людей (Рим. 5:12), однак і в цих умовах Бог пропонує тим, хто вірить у Нього і намагається жити за Його заповідями, дати «шалом» (Чис. 25:12; Іс. 54:10; Єр. 32:40; Єз. 34:25). Однак ті, хто не вірять у Нього, не бажають служити Господу, то «шалом» (мир, спокій, добробут тощо) вони не отримують: «Для безбожних спокою немає, говорить Господь» (Іс. 48:22; 57:21).

²²⁶ Настольная книга по теологии. Библиейский комментарий АСД Том 12 – Заокский: Источник жизни, 2010. – Р.542.

Також варто зазначити, що Старий Завіт говорить про те, що Бог у Свій час пошле Месію для спасіння Свого народу. Є дуже багато обітниць про прихід Месії і деякі з них пов'язують Його з поняттям «шалом». Месія має ім'я «Князь миру (шалом)» (Іс. 9:6), також про Нього говориться: «...кара на Ньому була за наш мир (шалом)» (Іс. 53:5). При правлінні Месії «без кінця буде множитися панування та мир» (Іс. 9:7).

Дослідник Джонатан П. Сіссон, посилаючись на плач у Псалмі 38:4, зазначає, що «прохач скаржиться: «немає спокою (шалом) в костях моїх через мій гріх», згідно з чим описується стан поганого здоров'я. У тому псалмі описується причина втрати спокою і здоров'я: «через мій гріх». Автор псалму розуміє, що він дійшов до того стану внаслідок порушення Закону Божого. Тому дослідник продовжує: «Таким чином, людські пошуки зцілення від хвороби потрібно розуміти у світлі того ж біблійного терміну “шалом”»²²⁷.

Поняття «шалом», згадане в Старому Завіті, червоною ниткою проходить через книги Нового Завіту. Грецьке слово-відповідник єврейському «шалом» звучить «ейрене». Ісус Христос, обіцяний пророками Месія, так описував мету Свого приходу: «Прийдіть до Мене, усі струждені та обтяжені, і Я вас заспокою! ...знайдете спокій душам своїм» (Мт. 11:28-29).

Апостол Павло свідчить про виконання слів пророка Іс. 53:5: «А Він був ранений за наші гріхи, за наші провини Він мучений був, кара на Ньому була за наш мир». Наведемо слова апостола з Послання до римлян: «...віруємо в Того, Хто воскресив із мертвих Ісуса, Господа нашого, що був виданий за наші гріхи, і воскрес для виправдання нашого. Отож, виправдавшись вірою, майте мир із Богом через Господа нашого Ісуса Христа». У цих словах ми бачимо алюзію «був виданий за наші гріхи» на слова пророка «Він був ранений за наші гріхи». Також завдяки Своїй смерті на Голгофському хресті Він поніс «кару за наш мир (шалом)», так що Павло робить заклик до вірян: «майте мир із Богом через Господа нашого Ісуса Христа». Також в іншому місці апостол говорить про Христа: «Бо Він є мир наш» (Еф. 2:14).

З вищесказаного випливає, що «шалом» – це «повнота, цілісність особистості, всі сторони життя якої знаходяться в повній гармонії

²²⁷ Sisson J. P. Jeremiah and the Jerusalem Conception of Peace / Jonathan Paige Sisson // Journal of Biblical Literature. – New York: Society of Biblical Literature, 1986. – Vol.105, No. 3. – P.432.

одна з одною»²²⁸. Це і внутрішній спокій, який приходить через віру в Месію, завдяки якому віряни мають мир з Богом. Разом з тим це гармонійні відносини з іншими людьми, оскільки апостол, ведучи мову про обітницю миру, говорить у множині «ми», «ви». За його словами, мир з Богом можуть мати багато людей, які мають мир один з одним: «...ви вже не чужі й не прихоськи, а співгорожани святим, і домашні для Бога» (Еф. 2:19). Це також стосується і турботливого ставлення до навколишнього середовища в контексті погляду на досконалий створений Богом світ на початку. Також це стосується і доброго фізичного стану здоров'я і добробуту: «Улюблений, я молюся, щоб добре велося в усьому тобі, і щоб був ти здоровий, як добре ведеться душі твоєї» (3 Ів. 1:2).

Тому, виходячи з біблійної концепції цілісності, відбувається зміна мотивів поведінки людини. Прагнення бути здоровим стає не просто бажанням насолоджуватися довгим та повноцінним життям. Воно починає розглядатися через новий духовний вимір. Саме релігійний фактор, тісні відносини з Богом спонукають дотримуватися біблійних принципів і внаслідок цього мати краще здоров'я і самопочуття. Дотримання християнином здорового способу життя показує, що вірянину треба турбуватися не лише про свій внутрішній, духовний стан, а мати цілісний підхід до своєї особистості, не забуваючи про фізичну складову²²⁹.

За словами Річарда Райса, «християнська теологія зцілення... розглядає першопочаткову причину хвороб як гріх, фундаментальний розлад», який згубно впливає на всю істоту людини. А засобом для вилікування цієї відвічної хвороби християнська теологія вважає, на думку Райса, «шалом, як один із аспектів спасіння Бога у світі». Американський богослов Уолтер Бруггеман вважає, що шалом у «своєї найкритичнішої формі може функціонувати як теологія надії», як засіб проти безмірної безнадії і перфекціонізму, тобто намагання виправити недосконалість сучасного світу²³⁰.

Ми наголошували на тому, що невдовзі після створення Богом досконалого світу Адам став нести в собі елементи недосконалості, прокляття і смерті через непослух Богові першої людської пари,

²²⁸Haffner R. Identification of Seventh-day Adventist Health Core Convictions: Alignment with Current Healthcare Practice: PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – P.134..

²²⁹Haffner R. Identification of Seventh-day Adventist Health Core Convictions: Alignment with Current Healthcare Practice: PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – P.134.

²³⁰Gabasiane O. O. Adventist Medical Mission in Botswana: Toward an Effective and Appropriate Model: PhD / Olaotse Obed Gabasiane. – Andrews University, 2014. – P.59.

внаслідок чого досконалий мир (шалом) і гармонія були втрачені. Наведемо цитату: «розрив шалому / здоров'я в Псалмах та Єремії має насамперед духовний характер, і відновлення може бути досягнуте лише через послух заповіді Ягве»²³¹. Цю думку про розрив шалому можна помітити не лише у вказаних книгах, тому що Біблія містить одну суцільну думку про спасіння людини Богом від гріха і смерті. Вона розповідає історію людства і описує майбутні події у пророцтвах, які можна охарактеризувати назвами творів Джона Мільтона «Втрачений рай» та «Повернений рай»²³². Іншими словами, від створення світу через гріхопадіння – до нового неба та нової землі (2 Пт. 3:13; Об. 21:1).

Ісус Христос займає центральне місце в темі «шалому» в Новому Завіті подібно, як Бог Яхве – у Старому Завіті. «Чудеса зцілення, які робив Ісус, розглядалися як дарування Шалому, цілісності тим, у кого їх не було»²³³. Унаслідок зцілення людина отримувала не лише здоров'я тіла, але й ставала одним з послідовників Ісуса, членом нового суспільства, яке згодом стане Церквою, «народом Божим» (Мт. 16:18; 1 Пт. 2:10).

Також існують інші слова, які відображають, що Божа воля полягає в тому, щоб відновити гармонію в усіх сферах життя людини. Зокрема, грецьке дієслово «соцзо» передає мотив визволення, зцілення та спасіння. Наведемо приклади з Євангельських історій: «Донечка моя помирає. Прийди і поклади на неї руки, щоб видужала (соцзо) й жила!» (Мк. 5:23); «Дочко, віра твоя спасла (соцзо) тебе; іди в мирі!» (Лк. 8:48); «Самовидці ж їм розповіли, як видужав (соцзо) той біснуватий». (Лк. 8:36). Спільнокореневе слово – до соцзо – іменник «сотерія», яке перекладається як спасіння, визволення, uzдоровлення. Наведемо уривки з Святого Письма: «Сьогодні завітало спасіння (сотерія) до цього дому, бо й він – син Авраама»; (Лк.19:9); «Тому благаю вас вживати їжу, бо це для вашого порятунку (сотерія)». (Діян. 27:34). Вказані випадки стосуються фізичного зцілення, фізичного підкріплення та відновлення сил, духовного

²³¹ Gabasiane O. O. Adventist Medical Mission in Botswana: Toward an Effective and Appropriate Model: PhD / Olatse Obed Gabasiane. – Andrews University, 2014. – P.59-60.

²³² Спектор М. «Потерянный и возвращенный Рай» Джона Мильтона. Краткое содержание в стихах с избранными отрывками из поэм [Електронний ресурс] / Май Спектор. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.litmir.me/br/?b=431064>.

²³³ Райт Н. Т. Иисус и победа Бога / Николас Том Райт. – Москва: Результаты поиска Веб-результат со ссылками на сайт Библиейско-Богословский институт св. апостола Андрея, 2004. – С.175.

зцілення від тягаря гріха, звільнення всієї особистості від впливу нечистих духів. Таким чином, «содзо» і похідні від нього слова описують духовне, розумове і фізичне зцілення²³⁴.

Наступні слова грецької мови Нового Завіту, які ми розглянемо, – це «холон» та «хюгіе». Вони згадуються в євангельській історії в контексті зцілення Христом паралізованої людини в суботу біля купальні Віфезда (Ів. 5). Це зцілення викликало протест серед юдеїв, оскільки було вчинене у святій день, що згадується в сьомому розділі цього Євангелія в словах, які буквально перекладаються так: «уса (холон) людина одужала (хюгіе)»²³⁵.

Євреї дуже ретельно ставилися до дотримання суботи, а також до виконання обряду обрізання новонароджених хлопчиків на восьмий день. Однак, коли цей восьмий день припадав на суботу, євреї вважали за необхідність проводити обрізання, і це не вважалось порушенням святого дня. Обрізання розглядалося як усунення вади на статевому органі. Згідно з Мішною: «У тілі людини є двісті сорок вісім членів»²³⁶. А при цьому обряді виконувалося виправлення одного члену. У свою чергу Ісус зцілив «усю» людину. Звернемо увагу на слова Христа: «У відповідь Ісус сказав їм: Одне діло зробив Я, і ви всі дивуетесь. Мойсей заповідав вам обрізатися не тому, що воно від Мойсея, але тому, що воно від батьків, і ви в суботу обрізуєте людину. Якщо чоловік приймає обрізання в суботу, щоб не був порушений Закон Мойсея, то чого ж ви палаєте на Мене гнівом, що Я зробив здоровою (хюгіе) в суботу всю (холон) людину?» (Ів. 7:21-23). Відповідь Ісуса показала, що Він турбується про зцілення всієї людської особистості.

Бог і закони природи. Монотеїзм – прийняття віри у єдиного Бога, який є Творцем всього сущого. На відміну від нього, політеїзм визнає віру в багатьох богів, які керують різними сферами природного світу. І ці боги нерідко ворогують один з одним. Тому політеїзм не дає основи для ґрунтовного вивчення законів природи, тому що з цього погляду все відбувається лише через примхи і ворожнечу богів. З іншого боку, монотеїзм показує, що у природи та її законів є одна першопричина. Тому закони природи мають

²³⁴ Vasquez M. *New Age Holistic Health: Implications for Seventh-day Adventist Faith and Practice* / Manuel Vasquez. – Andrews University, 1996. – P.110.

²³⁵ John 7:23 [Електронний ресурс] // Robertson's Word Pictures of the New Testament – Режим доступу до ресурсу: <https://www.biblestudytools.com/commentaries/robertsons-word-pictures/john/john-7-23.html>.

²³⁶ Mishna Seder Taharoth, Ohaloth 1:8 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.sefaria.org/Mishnah_Oholot.1.8?lang=bi&with=all&lang2=bi.

раціональну основу і доступні для дослідження та аналізу. Так, під час цих досліджень люди зрозуміли, що природне має закладені Богом цілющі властивості. Саме їх людина може використовувати для лікування власних хвороб.

Вірянин, поважаючи закони навколишнього середовища, буде мати краще здоров'я для запобігання захворювань та за потреби отримувати зцілення. Роблячи це, він показує, що поважає Бога – Творця світу. Оскільки закони природи походять від того, хто дав закони моралі та поведінки, то природні закони можна в цьому сенсі назвати Божими законами подібно до божественних моральних принципів.

Ті та інші закони відображають Божу волю. Зцілення людини залежить від підкорення природним і фізичним законам. Також Бог Творець заклад у тілі людини властивість до самовідновлення і захисні бар'єри для запобігання проникнення всередину організму збудників інфекцій. Тому відкриття нових лікарських засобів вченими є у згоді з Божою волею. Також Біблія вчить про Бога Творця світу, який заклад у нього різні закони. Псалом 19 розповідає про те, що Бог заклад як закони існування навколишнього світу (Пс. 19:1-7) так і моральні закони (Пс. 19:8-12). Святе Письмо показує на думку адвентистів, що зцілення може відбутися як завдяки відновлюваній здатності самого організму, так і через безпосередню дію Бога. За чудесним зціленням та природними засобами вздоровлення знаходиться любов і мудрість Творця²³⁷.

Перерахуємо кілька цілющих сил природи. Коли в організмі відбувається подряпина чи навіть перелом кістки, то він одразу запускає дію відновлення пошкодженого місця. Сон допомагає відновити душевний рівень, заспокоїти емоції, відключитися від щоденних турбот і тривоги. Людина, на відміну від тварин, створена за образом Божим, тому вона замислюється над змістом буття та прагне спілкуватися, мати відносини з Господом тощо. Це називається духовний рівень. На соціальному рівні є прагнення мати мир у сім'ях, між народами та державами тощо²³⁸.

Характеристика зцілень, вчинених Ісусом Христом. Новий Завіт часто порушує питання фізичного аспекту зцілення людини. Часто хвороба та страждання людей, які описані там, не пов'язані з наслідком конкретного особистого гріха. Просто це було одним зі свідчень того, що світ та життя у ньому несе на собі печать

²³⁷ Настольная книга по теологии. Библиейский комментарий АСД Том 12 – Заокский: Источник жизни, 2010. – С.547.

²³⁸ Там же. С.557.

прокляття, недосконалості через гріхопадіння перших прабатьків (Рим. 5:12; Бут. 3:17-19). Значною частиною служіння Ісуса Христа було зцілення хвороб та вигнання нечистих духів з людей. «Ісус вступає в пряме протиборство з хворобами, стражданням і злими силами, які за всім цим стоять, постійно одержуючи перемогу над ними»²³⁹.

Хоча є випадки, що гріх людини був причиною її хвороби (Мк. 2:5; Ів. 5:14), однак в історії, записаній у Івана 9:1-12, показана зовсім інша ситуація. На запитання учнів: «Учителю, хто згрішив: він чи батьки його, що сліпим народився?», Ісус дав дві відповіді: «Ні він не згрішив, ні його батьки» (Ів. 9:2-3). Тобто у проблемі чоловіка, який народився сліпим, не були винними його батьки, а він сам апріорі до свого народження не міг вчинити гріха.

Були також випадки, коли джерелом фізичної хвороби були нечисті духи. Одним з прикладів можна назвати історію скорченої жінки: «одна жінка, яка вісімнадцять років мала духа хвороби: була скорчена й зовсім не могла випростатися». Ісус зцілив її, сказавши: «Жінко, ти звільнена від своєї недуги!» (Лк. 13:11-12). Цікаво, що в контексті зцілення та звільнення від нечистих духів, євангеліст Матвій приводить до Ісуса слова пророка Ісаї: «Він узяв наші недуги і поніс хвороби» (Мт. 8:17; Іс. 53:4).

Прикладом фізичного та духовного зцілення є зцілення паралізованого, якого спустили друзі, зробивши отвір на даху будинку, де знаходився Месія (Мк. 2:1-12). Ісус, побачивши віру друзів паралізованого та, відповідно, віру страждаючого, сказав: «Сину, прощаються твої гріхи!». Так людина отримала духовне зцілення від тягаря своєї провини. Стає зрозуміло, що ця хвороба була спровокована гріховним способом життя. Також, щоб дати полегшення хворому та вказати присутнім на свою Божественність, Ісус сказав: «Що легше: сказати паралізованому “прощаються тобі гріхи”, чи сказати “встань, візьми свою постіль і йди”? Але щоб ви знали: Син Людський має владу прощати гріхи на землі. Говорить паралізованому: Кажу тобі: встань, візьми постіль свою та йди до свого дому!» (Мк. 2:9-11). Таким чином страждаючий отримав і фізичне зцілення від своєї хвороби.

Еллен Уайт (одна із засновниць Церкви адвентистів сьомого дня) стверджує, що «той же голос, який викликав Адама до життя, тепер говорив з помираючим паралітиком»²⁴⁰. Вона говорить, що багато

²³⁹ Там же. С.558.

²⁴⁰ White E. The Ministry of Healing / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1905. – P.77.

хворих не знайдуть полегшення від своєї хвороби, поки не почують слова Христа, що каже їм: «Ваші гріхи прощені». Вони потребують зцілення душі і зцілення тіла. Бувають випадки, що тяжка хвороба приховує в собі майбутнє Боже благословення. Подібно до відповіді Христа на запитання апостолів щодо причини хвороби сліпонародженого: «щоб діла Божі з'явилися на ньому» (Ів. 9:3). Так само, якби не важке захворювання паралізованого чоловіка, він, можливо, ніколи б не мав бажання зустрітися з Христом. І цей чоловік ніколи б не почув слова Ісуса про дароване йому прощення гріхів.

Також прикладами фізичного і духовного звільнення стало зцілення сліпого Вартимея: «Дочко, віра твоя спасла тебе! Иди з миром і будь здоровою від своєї недуги» (Мк. 10:52; Лк. 18:42), кровотечі жінки: «Кріпися, дочко! Віра твоя тебе спасла» (Мт. 9:22). Цікавим є досвід одного з десяти очищених Ісусом прокажених. У той час, як дев'ять з них отримали лише фізичне зцілення від хвороби, той десятий, який був не євреєм, а самарянином, «побачивши, що видужав, повернувся, прославляючи Бога гучним голосом, упав обличчям до ніг Його, дякуючи Йому» (Лк. 17:15-16). Ісус сказав цій людині: «Підведися і йди; твоя віра тебе спасла» (Лк. 17:19). Таким чином, лише цей один з десяти отримав духовне зцілення і мир з Богом.

Суботні зцілення, вчинені Ісусом Христом. В Євангеліях особливе місце займають суботні зцілення, звершені Ісусом: сухорукого (Мт. 12:9-14); скорченої жінки (Лк. 13:10-17); хворого на водянку (Лк. 14:1-6); паралізованого при купальні Віфезда (Ів. 5:1-18). Можна до цього списку додати зцілення біснуватого під час богослужіння в синагозі та зцілення теці Петра від гарячки (Мк. 1:21-31).

Дослідник Хаффнер стверджує, що Ісус зробив ці чудеса в суботу з особливою метою – донести Свою точку зору про суботу. Також у своїй дисертації він зазначає, що майже кожне чудо, звершене ним в суботу, було зціленням хронічної хвороби²⁴¹. Це означає, що Ісус у більшості цих випадків звершував зцілення у цей святий день навмисно, хоча міг це зробити іншого дня.

Самуель Баккіоки стверджує, що у той період «фарисеї перетворили суботний спокій в тяжкий тягар»²⁴². Ісус своїми

²⁴¹ Haffner R. Identification of Seventh-day Adventist Health Core Convictions: Alignment with Current Healthcare Practice: PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – P.140.

²⁴² Баккіоки С. Божественный покой для беспокойного человечества / Самуэль Баккіоки. – Заокский: Источник жизни, 2005. – С.204.

словами і вчинками «тлумачить цю заповідь у світлі “милості”, а не законницької релігійності»²⁴³. Месія у суботу звершував як духовне зцілення (наприклад, зцілення біснуватого), так і фізичне (наприклад, зцілення тещі Петра).

Таким чином, можна зробити висновок, що Ісус бажав показати, що субота – це день фізичного і духовного зцілення, відновлення всієї особистості. Служіння Христа полягало у звільненні всіх сфер життя людини, які були пошкоджені гріхом. Три невдалі спроби зцілення згадані в Біблії. Однак, заради об'єктивності, варто сказати, що є випадки, описані в Біблії: Бог не дарував зцілення від хвороб тим, хто щиро вірив у Нього. Найбільш відомим прикладом цього є «колючка в тілі», про яку розповідав апостол Павло (2 Кор.12:7-9). «Найбільш поширена точка зору полягає в тому, що це було тілесне захворювання, імовірно пов'язане з поганим зором»²⁴⁴.

Наведемо аргументи на користь цієї позиції. Після зустрічі з Ісусом на шляху в Дамаск Савл (Павло) осліп і в такому стані пробував впродовж трьох днів. Потім ця сліпота була чудесним чином усунена (Діян. 9:18). Також в одному з послань апостол згадує хворобу очей (Гал. 4:14). Відомо, що під час написання деяких послань Павло послуговувався писарями, які писали під його диктовку (Рим. 16:22), а в кінці тексту апостол писав заключні слова своєю рукою (1 Кор. 16:21; 2 Сол. 3:17; Гал. 6:11).

Апостол Павло неодноразово просив у Господа про одужання, однак так його і не отримав. Але маємо згадку про те, що він отримав від Бога відповідь на своє прохання зцілення. Господь знав про неприємності апостола і саме Він допустив цю хворобу з певною метою. Павло цю мету описав так: «Щоб я через пребагато об'явлень не величався» (2 Кор. 12:7). Тобто апостол не лише почув Божу відповідь, а також усвідомив, що допущена хвороба хоча і дошкуляла йому, однак у кінцевому результаті мала позитивний ефект для нього самого: «Отож, краще я буду хвалитись своїми немочами, щоб сила Христова вселилася в мене» (2 Кор.12:9).

Ця історія навчає, що не завжди хвороба чи страждання приходять через конкретний гріх. Насправді захворювання може бути допущене з метою, яка лише згодом може стати нам зрозуміла. У певних ситуаціях саме через страждання людина може здобути більш тісні відносини з Богом: «мої страждання – благо, я через них пізнав Твої закони» (Пс. 118:71, Свята Біблія: сучасною мовою (УМТ)

²⁴³ Там же. С.204.

²⁴⁴ Настольная книга по теологии. Библийский комментарий АСД Том 12 – Заокский: Источник жизни, 2010. – Р.552.

2007 Bible League International). І навіть в стражданнях людина згодом усвідомлює, що Бог залишається милосердним і люблячим, і що «тим, які люблять Бога, котрі покликані за Його передбаченням, усе сприяє до добра» (Рим. 8:28).

Другий приклад відсутності зцілення християнина – це захворювання Тимофія, який був близьким другом та співробітником Павла. Будучи молодою людиною, Тимофій страждав на захворювання шлунку. Павло не намагався зцілити апостола завдяки молитві, а лише дав йому вказівку: «Води більше не пий, але трохи вина вживай ради шлунка твого та частих недугів твоїх» (1 Тим. 5:23). Цей текст часто використовується «безліччю людей, щоб виправдати вживання алкогольних напоїв»²⁴⁵. Однак при уважному читанні цього вірша можна помітити, що мова йде про «використання вина лише як лікарського засобу»²⁴⁶ «ради шлунку твого та частих недугів твоїх». Також наголошується, що вина апостол радить вживати «небагато». І звернемо увагу, що до отримання цієї поради «Тимофій зазвичай вживав тільки воду»²⁴⁷. З цього уривку ми бачимо, що використання медикаментів під час хвороби є цілком прийнятним для вірян. І такий метод лікування не суперечить вірі у Всемогутнього Бога, тому що Він створив усе, і люди можуть мудро використовувати дані ним різноманітні лікарські засоби для полегшення страждань та усунення хвороб.

Третій випадок – це ситуація, яка трапилася з Трохимом – близьким товаришем апостола Павла. Супроводжуючи Павла під час його третьої місіонерської подорожі, Трохим захворів, і його залишили на острові Мілет до повного одужання (2 Тим. 4:20). Варто зауважити, що ні в цьому випадку, ні в двох попередніх дари чудесного зцілення для лікування не застосовувалися. Усі наведені вище випадки показують, що «ідеального стану здоров'я неможливо досягти в цьому житті»²⁴⁸.

Навіть отримавши зцілення від Ісуса в Євангеліях, люди все одно приходили до свого кінця, їхнє життя закінчувалося. Поки існують у світі наслідки гріха Адама, такі як хвороби, смерть – будь-яке чудо зцілення чи навіть воскресіння з мертвих матиме тільки тимчасовий позитивний ефект. Також треба враховувати природний процес

²⁴⁵ Баккиоки С. Вино в Біблії / Самуель Баккиоки. – Заокский: Источник жизни, 2004. – С.304.

²⁴⁶ Там же. С.306.

²⁴⁷ Там же. С.309.

²⁴⁸ Настольная книга по теологии. Библейский комментарий АСД Том 12 – Заокский: Источник жизни, 2010. – Р.553.

старіння організму. Саме смерть Христа на Голгофі здійснила перемогу над гріхом та сатаною, а своїм воскресінням Він переміг смерть (Євр. 2:14; 9:26). Цим Він дав надію для усіх вірян, яка у повному обсязі виконається при другому приході Христа: «Останній ворог, який буде знищений, це смерть» (1 Кор. 15:26).

Завіт, встановлений між Богом і Його народом, містив постанови та закони, записані в книзі Левит. Між богословами тривають суперечки про те, вважати ці приписи медичними чи обрядовими. Навіть у тому випадку, якщо ці закони вважати обрядовими, їх виконання приносило численні блага ізраїльтянам. Так, принципи шлюбу і сексуального життя в книзі Левит за умови їх виконання ставили надійний кордон на шляху захворювань, що передаються статевим шляхом. Соціум став би більш здоровим фізично завдяки дотриманню правил, що стосуються наступних категорій: чиста та нечиста їжа і вода, повітря, одяг, житло, утилізація відходів, поховання померлих. У разі ж виникнення заразних хвороб прогресивні наслідки мали заходи з ізоляції та карантину для хворих або тих, у кого є підозра на хворобу.

Однак виконання всіх приписів закону єврейським народом потребувало втручання духовних лідерів, якими й стали священники. Ізраїль мав обіцянку від Господа, що людей не торкнеться «жодна з хвороб», поширених в Єгипті, якщо вони будуть слухатися повелінь Творця (Вих. 15:26). І мова тут не тільки про цілком логічні позитивні наслідки дотримання правил здоров'я, але й про дещо більше: Бог обіцяв своїм втручанням укріпити імунітет людям, що слухаються Його постанов (Втор. 28:56–61).

У світлі науки наших днів можна констатувати, що дотримання закону книги Левит Ізраїлем мало би безпрецедентні наслідки: єврейський народ у порівнянні з іншими народами отримав би такі переваги, які почали відкриватися людству, лише починаючи з XVIII століття нашої ери, коли за допомогою науки вдалося наново віднайти й підтвердити принципи здорового способу життя. Книга Левит (19:2) проголошує ідею святості: «Будьте святі, бо святий Я, Господь, Бог ваш!». Ця ідея міститься у згаданих вище законах і передбачає тісний зв'язок між тілом людини і служінням Богу. Отже, святість, до якої закликає Господь, піднімає цінність фізичного тіла людини²⁴⁹.

Основна частина кодексу здоров'я, що був даний через Мойсея, викладена в книзі Левит. Деякі історики медицини вважають, що такий гігієнічний кодекс набагато випередив свій час, тож його

²⁴⁹ Настольная книга по теологии. Библиейский комментарий АСД Том 12 – Заокский: Источник жизни, 2010. – С. 555.

можна назвати першим у світі. Погоджуються між собою й експерти в галузі охорони здоров'я, наголошуючи, що «кодекс здоров'я Мойсея надійний з медичної та наукової точок зору, оскільки заснований на здоровій фізіології і перевірених принципах особистої гігієни».

Яким же чином він спрацьовував? Наступні приписи кодексу Мойсея, як ми побачимо нижче, забезпечували профілактику захворювань:

1. Фекалії людей треба було виносити за межі табору і ховати в землі (Втор. 23:12,13).
2. Для людей, що мали заразні хвороби (такі, як проказа), передбачався карантин (Лев.13).
3. Якщо грибок з'являвся на одязі, цей одяг спалювали або вимивали (Лев. 13: 47-59). Знищували також грибки в будинках, щоб це захворювання не поширилося на людей (Лев. 14:34-42).
4. У Мойсеевому кодексі є повеління людям митися у різних ситуаціях (перед їжею, після одужання від хвороби тощо). Цьому присвячені шістьдесят три тексти (Лев. 14:8; 15:13; 17:15; 22:6).
5. Робота повинна чергуватися з відпочинком. Заповідь про суботній відпочинок (четверта у Декалозі) постановляє, що треба працювати шість днів на тиждень, а в день сьомий відпочивати. Для доброго здоров'я однаково необхідні фізичні вправи і відпочинок. Від обох цих складових залежить як фізичне здоров'я, так і здорові, щасливі емоції. Отже, відпочинок у суботу – один з основних принципів, спрямованих на підтримку здоров'я і запобігання хворобам.
6. Найбільша кількість заборон в Мойсеевому кодексі, пов'язаних зі здоров'ям, регулює вживання м'яса. Цьому є цілком логічне пояснення: адже тварини, яких вживали у їжу, могли мати певні захворювання, на відміну від рослинної їжі. Кодекс вимагає не їсти ніякої крові (Лев. 7:26). Зараз ми знаємо, що в крові містяться некорисні продукти життєдіяльності тварини, окрім того, кров мала ритуальне значення у контексті жертвоприношень²⁵⁰.

Харчовий раціон є темою, яка посідає в Біблії одне з важливих місць. Починається ця тема зі створення людей, коли у раю щаслива пара спілкувалася з Богом, маючи ідеальне здоров'я. Першим людям Бог дав фрукти в їжу (Бут. 1:29). На жаль, люди порушили Божий закон, згрішили, внаслідок чого біль, хвороби і смерть стали невід'ємними ознаками життя у світі.

²⁵⁰ Vasquez M. New Age Holistic Health: Implications for Seventh-day Adventist Faith and Practice / Manuel Vasquez. – Andrews University, 1996. – P.122.

Яким же став раціон людини після гріхопадіння? До фруктів додалися овочі (Бут. 3:18), а тіло потребувало виконання додаткових фізичних вправ (Бут. 3:19). Незважаючи на порушену гармонію, хвороби, напевно, протягом тривалого часу ще не мали великого впливу на людей і тварин, тому Адам, як це записано на сторінках Біблії, зміг дожити до 930 років (Бут. 5:5). Така велика тривалість життя частково може бути пояснена закладеною при творінні в людину силою. Бог наділив Адама «життєвою силою в двадцять разів більше, ніж зараз мають люди», – стверджувала Еллен Уайт²⁵¹.

Наступним етапом зміни у раціоні став Потоп. Після нього людині дозволено харчуватися тваринним м'ясом (Бут. 9:3). Поступово людське життя скорочується до сімдесяти-вісімдесяти років, як констатує псалмист (Пс. 90:10). Втім, у Еллен Уайт ми знаходимо згадку про те, що ще до Потопу пожадливі й хтиві люди почали вживати м'ясо тварин. Поступово наповнювалася чаша їхнього беззаконня, аж доки Бог не був вимушений здійснити Потоп заради очищення землі від моральної розпусти.

Тож земля підпала під дію вже третього прокляття. Адже через гріх Адама на його нащадків і на землю було проголошене перше прокляття. Наслідком вбивства Каїном свого брата Авеля стало друге прокляття. Але під час Потопу відбулося третє й найжахливіше прокляття, що люди самі накликали на себе²⁵². Незважаючи на те, що Бог після Потопу дозволив їжу тваринного походження, Він дав певні перестороги щодо її вживання, заборонив їсти жир (Лев. 7:23, 24). Саме ця речовина, як ми сьогодні знаємо, викликає атеросклероз, хвороби серця, інсульт, підвищує рівень холестерину. Цей перелік був частиною хвороб, від яких страждали мешканці Єгипту.

Бог заборонив їсти тварин, які померли своєю смертю (Втор. 14:21). Від тварини або птиці хвороба може перейти на людину, що з'їла м'ясо. Заборонені для вживання у їжу тварини називалися нечистими (до цієї категорії належали падальники, стерв'ятники, деякі хижакі тощо), саме ці види найчастіше є носіями різноманітних захворювань. Найбільш небезпечною серед усіх видів нечистого м'яса можна назвати свинину через великий вміст жиру

²⁵¹ White E. Conflict and Courage / Ellen White. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1970. – P.21.

²⁵² White E. Counsels on Diets and Foods / Ellen White. – Washington, D C.: Review & Herald Publishing Association, 1938. – P.373.

і ураженість трихінельозом. Остання хвороба навіть не одразу може бути виявлена, тривалий період існуючи в людині непомітно²⁵³.

Про людське тіло треба турбуватися, оскільки наше існування належить до фізичної сфери. Усе, що робить життя приємним і не має негативних наслідків, можна назвати добрим самим по собі. Біблія не пропагує суворий аскетизм, не забороняє насолоджуватися якісною їжею чи напоями. Сам Творець дав поживу першим людям (Бут. 2:9,16). У Царстві Божому, як обіцяв Ісус, Він буде їсти і пити зі своїми послідовниками (Лк. 22:16-18), викуплені ніколи не знатимуть голоду і не відчуватимуть спраги – запевняє апостол Іван (Об. 7:16).

Можна зробити висновок, що християнство не схвально нехтування природними фізичними потребами. Ідея, що треба штучно збільшувати фізичне навантаження, ігноруючи основні потреби тіла заради духовного удосконалення, не є біблійною. Як підкреслює Біблія, одужання й здоров'я є благом. Автори Нового Завіту рекомендують піклуватися про своє здоров'я (див. 1 Кор. 6:19), а Ісус Христос, зіцлюючи людей, таким чином служив їм²⁵⁴.

Якщо ми звернемося до досвіду зіцлення людей Ісусом Христом, то побачимо, що Він зіцляв людину у її цілісності – розум, тіло і дух. Згідно з клінічними та науковими дослідженнями ці три сфери не мають окремого функціонування: вони взаємопов'язані. Дух, розум і тіло впливають одне на одного. Так, дух, безперечно, здійснює вплив на розум. Наприклад, релігійна віра допомагає подолати стрес, пов'язаний із хворобою, сприяє емоційному благополуччю. Саме дух спонукає людей через розум до соціальної підтримки, здорової поведінки, сприяє рівноваженню психічного і соціального.

Так само можна побачити й зворотній вплив тіла на розум: фізичні хвороби викликають втому, депресію, страх, занепокоєння. У свою чергу, розум також здійснює вплив на організм. Депресія, негативні емоції, стрес, неспокій порушують функції імунної, ендокринної, серцевої і судинної систем. Унаслідок цього організм може бути на фізичному рівні уражений різноманітними інфекціями, злоякісними утвореннями, відбуваються серцеві напади, аритмія, гіпертонія, інсульт, захворювання нирок. Коли ж ми говоримо про вплив духа на тіло, то це насамперед психологічне благополуччя, зменшення стресу завдяки рішенням волі, підтримка людьми один

²⁵³ Vasquez M. *New Age Holistic Health: Implications for Seventh-day Adventist Faith and Practice* / Manuel Vasquez. – Andrews University, 1996. – P.122.

²⁵⁴ Haffner R. *Identification of Seventh -day Adventist health core convictions- Alignment with current healthcare practice: PhD* / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – P.272.

одного. Показником такого впливу є і те, як людина поводить ся зі своїм здоров'ям²⁵⁵.

Підсумовуючи наведене вище, зазначимо, що в книзі Левит більше ніж за 3000 років розміщено вимоги щодо загальних гігієнічних норм, рекомендації щодо харчового раціону, профілактика вірусних та інфекційних хвороб. Відтак дотримання профілактичних вимог книги Левит допомагало ізраїльтянам уберегтися від поширення багатьох небезпечних для здоров'я захворювань. У контексті Святого Письма фізичне здоров'я людини займає вагомe місце в духовній практиці єврейського народу. Книга Левит містить список оздоровчих законів, які тисячі років були базовою основою для профілактики та оздоровлення тих, хто їх ретельно дотримувася. Слово «шалом» містить ідею миру між людьми та Богом, однак воно також свідчить про стан індивідуального та комунального добробуту особистості. Більше того, здоров'я людини слід розглядати в цілісному – фізичному, психічному, духовному, соціальному, екологічному та економічному відношенні. Згадані цілісності можна досягти за умови, якщо медична місія та інші філантропічні гілки церкви будуть співпрацювати між собою з метою виконання Божої місії по відновленню людей, які постраждали чи страждають внаслідок гріха.

Важливе місце в Біблії займає тема харчового раціону. Після створення перша людська пара насолоджувалася істинним щастям, спілкуванням з Богом і мала відмінне здоров'я (у відповідності до розповіді книги Буття). Але їхня гармонія і довголіття були зруйновані, коли вони порушили заборону Бога і згрішили. Результатами порушення Божої волі були біль, хвороба і смерть. Після гріхопадіння в раціон людини були додані овочі (Бут. 3:18) і додаткові фізичні вправи (Бут. 3:19)^{256,257}.

Оскільки людське існування по суті є фізичним, наші тіла заслуговують на турботу. Самі по собі речі, які підтримують життя і роблять його приємним, є добрими і не мають негативного відтінку. У світлі Біблії немає нічого поганого в тому, щоб їсти і пити. Сам Бог дав поживу Адаму і Єві (Бут. 2:9,16). Ісус обіцяв їсти й пити зі своїми учнями в Царстві Божому (Лк. 22:16-18), і Іван говорить, що викуплені ніколи не будуть голодувати і не будуть спраглими (Об. 7:16).

²⁵⁵ Там же. Р.95-96.

²⁵⁶ White E. Counsels on Diet and Foods / Ellen White. – Washington, D.C.: Review and Herald Publishing Association, 1938. – P.373.

²⁵⁷ Vasquez M. New Age Holistic Health: Implications for Seventh-day Adventist Faith and Practice / Manuel Vasquez. – Andrews University, 1996. – P.122.

Таким чином, у християнській точці зору на людство немає місця ідеї, що природні фізичні потреби і бажання повинні бути відкинуті. Біблія ніколи не спонукає нас піддаватися непотрібним фізичним труднощам в надії поліпшити наш духовний стан. Навпаки, спонукає людей одужувати і залишатися здоровими. Новозавітні листи спонукають їхніх читачів піклуватися про своє здоров'я (див. 1 Кор. 6:19; 3 Ів. 2), а в Євангеліях зцілення розглядається як важлива частина служіння Ісуса²⁵⁸. Коли Ісус зціляв людей, Він зціляв всю людину – розум, тіло і дух. Клінічний досвід і наукові дослідження підтверджують, що розум, тіло і дух не функціонують окремо. Дух впливає на розум. Розум впливає на тіло. Тіло впливає на дух.

Дух впливає на розум різними способами. Релігійна віра впливає на здатність справлятися зі стресом, пов'язаним з хворобою, емоційним благополуччям, соціальною підтримкою, здоровою поведінкою, психологічним та соціальним функціонуванням. Тіло впливає на розум в тому, що фізична хвороба пов'язана з втомою, депресією, страхом і неспокоєм. Розум впливає на організм через депресію, неспокій, стрес і негативні емоції, які впливають на імунну, ендокринну, серцеву і судинну функції. Фізіологічними проявами є інфекції, злоякісні новоутворення, серцеві напади, аритмії, гіпертонія, захворювання нирок та інсульт. Дух впливає на тіло через психологічне благополуччя, рівень стресу через особисті рішення, соціальну підтримку і функції, а також поведінку по відношенню до здоров'я²⁵⁹.

Філософія здоров'я і зцілення адвентистів сьомого дня ґрунтується на Святому Письмі, в якому говориться, що хвороба і неміч є результатом первородного гріха, а також порушення природних, фізичних і моральних законів, які Бог дав для управління щастям і волею. Згідно з Еллен Уайт, основною адвентистською письменницею з питання здоров'я: «Якби люди завжди виконували закон Десяти Заповідей..., то наш світ не перебував би сьогодні під прокляттям хвороб»²⁶⁰.

Концепція тіла як храму була висунута на початку історії деномінації. Церква адвентистів сьомого дня не претендує на те, щоб визнавати себе першими, хто проголосив ідею необхідності

²⁵⁸ Haffner R. Identification of Seventh -day Adventist health core convictions- Alignment with current healthcare practice : PhD / Randall Haffner. -Andrews University, 2006. - P.272.

²⁵⁹ Там же. - P.95-96.

²⁶⁰ White E. Testimonies for the Church, Vol.3. / Ellen White. - Mountain View, CA: Pacific Press Publishing Association, 1948. - P.161.

реформи здоров'я. Оскільки до заснування цієї деномінації вже лунали різні заклики до зміни у методах лікування та способу життя²⁶¹. Проте, особливість та унікальна відмінність адвентистів у цій темі полягає в тому, що вони інтегрували свої погляди на охорону здоров'я у власну теологію, доктринальну систему та втілили на практиці серед багатьох поколінь прихильників цього віровизнання. Поєднання вістки про здоров'я з вісткою третього ангела (Об. 14:9-12) забезпечує позицію, коли дотримання принципів здорового способу життя сприймається як священний обов'язок²⁶².

Варто зазначити, що багато з принципів реформи здоров'я, які сповідує Церква адвентистів сьомого дня, не є унікальними. Подібні погляди на здоров'я можна спостерігати серед багатьох оздоровчих систем і сьогодні. Однак саме сприйняття санітарної реформи як частини трьохангельської звістки виявляє актуальність цих принципів для кожного адвентиста. Жодна інша християнська конфесія не має такого цілісного та ґрунтового підходу до принципів здорового способу життя, як це проявляється в цій деномінації^{263,264}.

Адвентисти від моменту заснування своєї церковної організації в 1863 році почали акцентувати свою увагу на здоровому способі життя. Справа в тому, що саме в цьому році одна з лідерів релігійного руху Еллен Уайт почала отримувати надприродні видіння. Через ці видіння члени молодшої конфесії отримали детальні вказівки щодо правильного ставлення до здоров'я у різноманітних аспектах життя. І не тільки були дані детальні інструкції, а й була описана філософія, загальне бачення щодо цієї теми. Погляд на природу людини адвентисти перейняли від єврейської традиції, яка ґрунтувалась на Священних Писаннях Закону Мойсея та пророків. А цілісне функціонування органів людського тіла адвентисти успадкували від ідей давньогрецької медицини, яка ґрунтувалась на раціоналізмі та логічному мисленні. Найвідомішими представниками цього підходу до медицини були Гіппократ та Гален. Вони розглядали

²⁶¹ Advent Review, and Sabbath Herald. – August 7, 1866. – P.77.

²⁶² Knight G. Anticipating the Advent: A Brief History of Seventh-Day Adventists / George Knight. – Boise, Idaho: Pacific Press Publishing Association, 1993. – P.59.

²⁶³ Haffner R. Identification of Seventh-day Adventist Health Core Convictions: Alignment with Current Healthcare Practice: PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – P.129.

²⁶⁴ Gutierrez H. Toward An Adventist Theology of Health (3) – On Disease [Електронний ресурс] / Hanz Gutierrez. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://conversation.spectrummagazine.org/t/toward-an-adventist-theology-of-health-3-on-disease/10267>.

процес оздоровлення, який полягав у допомозі організму людини самовідновитися завдяки природним силам, які в ньому знаходились²⁶⁵.

Адвентисти сьомого дня вірять в Бога – Творця всесвіту. Одночасно Бог є законодавцем, який заклав у своєму творінні закони, за якими все функціонує і взаємодіє. Також згідно зі своїм характером, що ґрунтується на досконалій любові та справедливості, Бог має моральний закон. Люди були створені досконалими і мали свободу вибору, однак вони зробили вибір, який полягав у невідкоренні Творцю. Так, у світ увійшов гріх, беззаконня, хвороби і смерть.

Однак ще до створення світу Бог заклав план спасіння через віру в жертву Ісуса Христа. Спасіння адвентисти розглядають як відновлення людини, яка несе на собі гріх та його наслідки через порушення морального і природного Божого закону. Тому повернення здоров'я розглядається в контексті спасіння через Христа, коли людина починає знову підкорятися законам, які закладені Богом у природі та моральному законі. Цей процес відновлення, який триває у цьому житті, закінчується другим приходом Христа та поверненням втраченого раю²⁶⁶.

Погляд на хворобу і смерть. З біблійної точки зору смерть є відплатою за вчинений гріх (Рим. 6:23). Еллен Уайт у своїх творах розповідає, як шкідливі гріховні звички можуть стати причиною хвороби та призвести до передчасної смерті. На її думку, «кожен, хто потурає своїм нездоровим звичкам в їжі, повинен понести покарання». Далі вона дає велику пересторогу: «У день суду ми побачимо, як серйозно Бог ставиться до порушення законів здоров'я»²⁶⁷.

Непослух даним Богом законам призводить до смерті порушника. Це стосується зокрема морального закону. Коли Адам згрішив, то побачив, що наслідки його гріха стали відображатися на тому, що Бог приніс у жертву тварину з метою дати одяг першій людській парі. І Адам зрозумів: якби він «залишився вірним Богу, то ні людина,

²⁶⁵ Haffner R. Identification of Seventh-day Adventist Health Core Convictions: Alignment with Current Healthcare Practice: PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – P.130.

²⁶⁶ Haffner R. Identification of Seventh-day Adventist Health Core Convictions: Alignment with Current Healthcare Practice: PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – P.130.

²⁶⁷ White E. Counsels on Diet and Foods / Ellen White. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1938. – P.40.

ні тварина не виявилися б підвладні смерті»²⁶⁸. Ті самі наслідки настають при порушенні природних законів. Коли ми порушуємо ці закони, то приходить хвороба і передчасна смерть, і цим ми, по-перше, «прирікаємо на страждання і печаль рідних і друзів», по-друге, «позбавляємо своїх близьких тієї допомоги, яку повинні були б надавати їм», по-третє, позбавляємо «Бога – того служіння, якого Він вимагає від нас для Свого прославлення». Звертаючи увагу на наслідки порушення природного закону, Еллен Уайт називає таких людей «порушниками закону Божого в найгіршому сенсі цього слова»²⁶⁹.

Порівняємо два стани людського організму – здоровий та хворий. Ці два стани є взаємопротилежними. Здоров'я – це найкраще становище для існування людини, це «життя в його кращому вигляді». У повністю здорової людини всі частини організму гармонійно розташовані і правильно виконують свої функції.

Однак у нашому світі, де присутні наслідки гріха та забруднення навколишнього середовища, нікого не можна назвати повністю здоровим. Кожна людина відчуває час від часу різні форми нездужання, немічі та хвороби. Ці всі стани стосуються більшої чи меншої втрати здоров'я, внаслідок чого людина стає більш знесиленою, ніж мала б бути насправді. Хвороба послаблює не лише фізичні сили, а також розумові та емоційні. Окрім того, при певних хворобах може проявлятися негативний вплив на соціальний аспект людського існування. Особа може уникати спілкування з оточенням або через погане самопочуття, або через відчуття незручності, небажання, щоб інші бачили цю людину в таких непростих обставинах. Хвороба – це не просто жорстока реальність, яка пов'язана лише з існуванням «бідних, неосвічених чи нерелігійних людей», а насправді – це «стан людини, який пов'яже нас усіх в одній долі»²⁷⁰.

Оздоровлення полягає в протидії причині захворювання та її симптомам, пом'якшенні їхніх наслідків та можливих ускладнень. Варто зазначити, що в процесі лікування та відновлення здоров'я людина не завжди отримує одночасне покращення фізичного,

²⁶⁸ White E. Patriarchs and Prophets / Ellen White. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1890. – P.68.

²⁶⁹ White E. Counsels on Diet and Foods / Ellen White. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1938. – P.21.

²⁷⁰ Gutierrez H. Toward An Adventist Theology of Health (3) – On Disease [Електронний ресурс] / Hanz Gutierrez. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://conversation.spectrummagazine.org/t/toward-an-adventist-theology-of-health-3-on-disease/10267>.

духовного та емоційного аспектів життя. Адвентисти розглядають хвороби як наслідок особистого гріха або загального недосконалого стану навколишнього світу. Бог через свій план спасіння працює над тим, щоб повернути людину до початкового, здорового фізичного і духовного стану. Тому з погляду Церкви адвентистів сьомого дня не тільки здоров'я розглядається як частина їхніх релігійних поглядів. Адвентисти також помічають великий вплив релігії на сферу охорони здоров'я. Щоб зберегти правильний розумовий та духовний стан, людина повинна турбуватися про здоров'я свого тіла. Святе Письмо також включає тіло у сферу релігії називаючи його «храмом Святого Духу» (1 Кор. 6:19) або іншими подібними словами, вмістилищем здоров'я²⁷¹.

Концепція цілісної природи людини. Церква адвентистів сьомого дня має власний погляд на питання здорового способу життя. Адвентисти під час проведення оздоровчих та профілактичних медичних програм неодноразово зазначають, що їхній підхід щодо збереження фізичного здоров'я людини ґрунтується виключно на принципах, викладених у Святому Письмі та творах Еллен Уайт (однієї із засновниць конфесії). Спираючись на Біблію, адвентисти зауважують, що розглядають природу людини цілісно, а не дуалістично. Іншими словами, теологія здоров'я в адвентизмі базується на сприйнятті людської природи як унітарної та цілісної моделі.

Всупереч грецькому дуалізму, що проголошує природу людини як дві окремі складові, де душа є замкненою в тілесній темниці і жадає звільнення, теологи Церкви адвентистів сьомого дня захищають ідею того, що хоча тіло людини є спотворене в результаті гріха, однак, з іншого боку, воно відіграє важливу роль у спасінні людини. На користь вищенаведеного твердження маємо уривок із авторитетного адвентистського видання з теології, в якому зазначено: «Внутрішнє життя завжди залежить від зовнішньої турботи про нього та фізіологічних процесів в організмі. Душа і дух – це всього лише розумовий, емоційний і вольовий аспекти цілісної людської особистості. А всі взаємодії і стосунки між людьми повинні будуватися, виходячи з того, що людина не складається з окремих частин. Уся людина живе, і вся людина помирає»²⁷².

²⁷¹ Haffner R. Identification of Seventh -day Adventist health core convictions- Alignment with current healthcare practice: PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – С.267-268.

²⁷² Настольная книга по теологии. Библиейский комментарий АСД Том 12 – Заокский: Источник жизни, 2010. – С.179.

Розуміння тіла, розуму та духу з позиції Церкви адвентистів сьомого дня ґрунтується на їхньому нероздільному цілісному поєднанні в людській істоті. Людство було створено за подобою свого Творця. Коли Адам і Єва були створені, Бог наділив їх здатністю рости і розвиватися фізично, розумово і духовно як цілісні особистості. Три основні компоненти, з яких складається людина, нероздільні в житті та смерті. В основі «цілісного» поняття лежить доктрина про стан живих і мертвих. Коли Бог створив Адама, Він спочатку сформував його фізично, потім вдихнув життя в ніздрі Адама (Бут. 2:7), і Адам став живою душею, «живою істотою» (переклад Хоменка). Для створення живої людини були необхідні як фізична форма, так і божественне дихання Бога. «Душа» і «дух», звичайно, є біблійними висловами, але їх початкові значення підтримують уявлення про людство «цілісне», а не «дуалістичне»²⁷³.

Адвентистська теологія про природу людини акцентує увагу: те, що відбувається при смерті, є зворотним процесом. Божественне дихання, яке дало життя людині – у фізичному, розумовому і духовному аспектах – повертається до Бога (Еккл. 12:7). У результаті вся людина помирає і жоден елемент цієї троїстої суті не відокремлює себе, не існує окремо від інших при смерті, як вчить язичницька філософія. Біблія дає відкриту відповідь щодо цього питання: «Бо знають живі, що помруть, а померлі нічого не знають, і заплати немає вже їм, бо забута і пам'ять про них, бо їхнє кохання, і їхня ненависть, та заздрощі їхні загинули вже, і нема вже їм частки навіки ні в чому, що під сонцем тим діється!» (Еккл. 9:5). Говорячи словами Біблії, мертві «сплять у земному поросі» (Дан. 12:2).

Отже, цілісність людської природи передбачає рішуче неприйняття дуалізму у всіх його формах. З точки зору цілісності, люди не є «складеними» істотами. Вони не є комбінацією, або з'єднанням, або двома видами сутностей – одна фізична, інша ментальна або духовна; одна частина смертна, інша – безсмертна; одна частина матеріальна, інша нематеріальна. Інакше кажучи, людина – це не союз тіла і душі, як це прийнято розуміти з філософського ракурсу. Немає нічого нефізичного, такого як «душа», «розум» або «дух», який населяє тіло і продовжує існувати після його смерті. Навпаки, людське життя за своєю

²⁷³ Haffner R. Identification of Seventh-day Adventist Health Core Convictions: Alignment with Current Healthcare Practice: PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – С.272.

природою фізичне або тілесне. Люди або існують в тілесній формі або взагалі не існують. Кажучи іншим словами, коли фізичне життя закінчується, людина повністю перестає існувати. Ніщо людське за своєю природою не є безсмертним²⁷⁴.

На відміну від дуалістичної теорії, адвентисти наполягають на тому, що тіло і душа – це не окремі сутності, а різні аспекти однієї складної реальності. Людина – це фізичний організм з унікальними здібностями, а не нематеріальна безсмертна сутність, яка тимчасово з'єднана з фізичною формою. Людина – це не просто біологічний організм, звичайно, це дуже складний організм, фізична істота і дивовижний потенціал, який є фундаментом для всього іншого.

Таким чином, згідно з Бут. 2:7 душа була утворена внаслідок того, що тіло було оживлене диханням або духом Бога. Тому у своєму основному біблійному значенні слово «душа» стосується організму в цілому, а не якоїсь його частини. Біблія нічого не знає про людське існування, яке не включає фізичну та тілесну форму. З біблійної позиції людство і тілесність йдуть разом. Фізичний організм є складовою частиною людського існування, яка нерозривно поєднана з духовною та душевною складовими, утворюючи одну цілісну природу людини.

Адвентистські богослови Ван Долсон і Спанглер пишуть, що «природа людини є основою нашої філософії здоров'я ... З цієї точки зору у людини немає тіла; вона сама є тілом»²⁷⁵. А Фріц Гай та Алден Томпсон продемонстрували філософськи та теологічно, що саме ідея цілісності людської істоти є «першим словом» у вістці реформи здоров'я адвентистів сьомого дня²⁷⁶.

Акцент на тілі також з'являється в біблійних описах майбутнього людства. Для авторів Нового Завіту життя після смерті починається з воскресіння тіла. «Так само й воскресіння мертвих: сіється в тління, а нетління встає, ... сіється тіло звичайне, встає тіло духовне» (1 Кор. 15:42-44). Для апостола Павла перехід від цього життя до майбутнього тягне за собою драматичну трансформацію,

²⁷⁴ Haffner R. Identification of Seventh-day Adventist Health Core Convictions: Alignment with Current Healthcare Practice: PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – С.134.

²⁷⁵ Haffner R. Identification of Seventh-day Adventist Health Core Convictions: Alignment with Current Healthcare Practice: PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – P.133.

²⁷⁶ Там же. – 206.

але не передбачає залишення тілесного існування позаду. Навпаки, все, що він говорить про прийдешнє життя, вказує на те, що люди будуть продовжувати існувати в конкретних фізичних формах²⁷⁷.

Біблійний погляд на природу людини допомагає нам в комплексі розглядати як фізичні, так і духовні аспекти нашої індивідуальності, щоб жити більш здоровим, гармонійним і енергійним життям. Щодо розуміння концепції людського духу як невід'ємної складової особистості нам допоможе усвідомлення терміну «духовність». Духовність визначити нелегко, але її основна форма – це здатність, яку ми повинні цінувати і переживати на глибокому рівні. Це наше усвідомлення потреби розуміння таємниці походження всесвіту і відчуття нашого власного місця у світі, так би мовити, визначення мети життя. Хоча ми є фізичними організмами у матеріальному середовищі, все одно не відчуваємо, що наше існування зводиться до послідовності фізичних переживань, яке, у кращому випадку, закінчується через сім або вісім десятиліть. Замість цього ми твердо переконані в тому, що наше життя сприяє досягненню більш широкої мети, що певною мірою воно є носієм глибокого сенсу. Насправді, у поведінці людини немає нічого чисто фізичного, людське життя характеризується також духовним або смисловим виміром кожного аспекту свого фізичного існування²⁷⁸. Опитування серед адвентистських теологічних навчальних закладів показало: багато хто вважає, що цілісність є найбільш важливим внеском Церкви адвентистів сьомого дня в християнське богослов'я, більшою мірою, ніж інтерпретації, що стосуються другого приходу Ісуса Христа, суботи як сьомого дня тижня.

Це розуміння того, що «здоровий дух і тіло безпосередньо впливають на моральність і здатність людини розрізнати істину», саме це й відрізняє адвентизм від антропологічного дуалізму багатьох християнських, а також інших релігійних традицій²⁷⁹. Підхід Адвентистів сьомого дня до охорони здоров'я заснований на цьому погляді на природу людства. Оскільки внутрішня цінність людської істоти визначається як створена за образом Божим, жоден соціальний інститут не може перевизначити цю цінність.

²⁷⁷ Haffner R. Identification of Seventh-day Adventist Health Core Convictions: Alignment with Current Healthcare Practice: PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – P.271.

²⁷⁸ Там же. – P.277.

²⁷⁹ Banta J. The Global Influence of the Seventh-Day Adventist Church on Diet [Електронний ресурс] / J. Banta, J. Lee, G. Hodgkin. – 2018. – P.3. Режим доступу до ресурсу: <https://www.mdpi.com/2077-1444/9/9/251/htm>.

Коли людина підтримує свій фізичний стан на належному рівні, це означає, що вона таким чином шанує творіння Бога²⁸⁰.

Однак опис природи людини буде неповним, якщо не врахувати, що внаслідок непослуху перших людей усі люди стали грішними (Рим. 5:12). При цьому цілісний погляд на людство, на наше фактичне існування підтверджує, що всі істотні елементи, які роблять нас людьми, всі аспекти нашого людства – фізичні, розумові, емоційні, соціальні та духовні – не реалізовані, оскільки пошкоджені гріхом.

Біблійна розповідь про історію людства говорить щодо людського існування, яке включає в себе сумне визнання того, що ми втратили гармонійну цілісність. Щоб пояснити людське існування, ми повинні визнати ослаблений гріховний стан, в якому ми знаходимося. Ми були не тільки створені за образом Божим, ми також є грішники. Швидше, як грішні створіння, ми живемо в результаті конфлікту з Богом і нашими ближніми. Через гріх ми не можемо повною мірою побачити справжню цінність людських істот. А гріх впливає на нас фізично, розумово і відокремлює нас від духовного, від бажання мати хороші стосунки з Творцем. У кожному серці існує не тільки інтелектуальна, а й духовна сила з прагненням до добра. Але проти цих принципів бореться інша, антагоністична сила.

Складність людської природи визначає глибокі наслідки для людського гріха. Якщо людська істота включає в себе кілька різних вимірів, і всі вони тісно пов'язані, тоді проблема гріха знаходиться не лише в якійсь одній сфері людського життя. Навпаки – ця проблема пронизує всі аспекти існування. Гріх впливає на все людство, і його наслідки приймають різні форми.

Деякі класичні варіанти опису гріха підкреслюють його цілісний характер, у тому числі «повна порочність» і «первородний гріх». Гріх стосується нас усіх, і він зачіпає все, що з нами відбувається – фізично, розумово, соціально і духовно. Хоча ми все ще творіння Бога, але все в нас інше. Як і в зламаных автомобілів, у нас є всі наші запчастини, але вони більше не працюють так, як задумано. Як грішники, ми більше не разом; ми більше не «цілісні»²⁸¹. Грішні створіння є істотами, які живуть у конфлікті, і цей конфлікт проявляється у всіх основних вимірах нашого існування, починаючи з наших відносин з Богом. Згідно з «Людиною повстання» Еміля Бруннера, занепали люди, як і раніше, пов'язані з Богом, але ці відносини

²⁸⁰ Haffner R. Identification of Seventh-day Adventist Health Core Convictions: Alignment with Current Healthcare Practice: PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – P.84-85.

²⁸¹ Там же. – P.280-281

характеризуються протистоянням і ворожістю. Як бунтівні підлітки, ми все ще належимо нашому Небесному Батькові, але ми постійно боремося проти Нього²⁸².

Найжалюгіднішим проявом нашої гріховності, зламаності, є той факт, що ми перебуваємо у конфлікті з самими собою. У творі «Людина проти себе» Карл Меннінгер підтверджує, що у всіх нас є схильність до самознищення, і вона пропонує багато різних форм. «У кожній людині власний потенціал знищує себе», – говорить Меннінгер; «Деякі більш цілеспрямовано, ніж інші, деякі більш свідомо, ніж інші»²⁸³. Ця тенденція може привести до добровільної смерті, але вона може також привести до таких речей, як самовиправдання, нещасні випадки та фізичні захворювання, що є наслідком гріховного способу життя.

Таким чином, гріх впливає на нас фізично і розумово, і він може працювати в будь-якому напрямку. Фізичні хвороби часто мають духовні й емоційні причини, які шкодять людському організму відповідно в духовній та емоційній сферах. Людина, яку чотири друга принесли до Ісуса, була паралізованою, і Ісус визнав, що їй потрібне фізичне і духовне відновлення. Але, незалежно від того, чи має фізичне захворювання психічні, емоційні, духовні, соціальні причини або симптоми, основна істина та ж сама – проблема знаходиться у всіх сферах людського життя.

Цей цілісний погляд на гріх надає хворобі духовної ідентичності. Гріх є основною причиною всіх наших проблем, і адекватне вирішення будь-якої з них має включати духовний вимір. Звичайно, зв'язок між гріхом і стражданням не є однозначним. Не кожен хворіє та страждає в прямій залежності від своїх провин: реальність набагато складніша. Але кожна хвороба, нещасний випадок і травма – це прояв людської зіпсованості, і все це може привести людину до відчуття тривоги, вразливості та ослаблення. А оскільки хвороба вражає всю людину, ефективне лікування повинно відбуватися так само²⁸⁴.

Зцілення як відновлення фізичного та духовного здоров'я людини. Біблія розглядає зцілення не лише людини, але й усього світу, оскільки сама природа також заражена гріхом і несе його

²⁸² Там же. – P.280-281.

²⁸³ Menninger K. Man against Himself / Karl Menninger. – New York: Harcourt, Brace & Company, 1938. – P.355.

²⁸⁴ Haffner R. Identification of Seventh-day Adventist Health Core Convictions: Alignment with Current Healthcare Practice: PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – P.282.

прокляття. Бог сказав до Адама, який вчинив непослух: «проклята через тебе земля!» (Бут. 3:17). Тому зцілення повинно відбуватись як на індивідуальному людському рівні, так і на глобальному, на рівні всього світу. Бог обіцяв не тільки відновлення внутрішнього стану людини, її розуму, але і фізичного тіла. Згідно зі словами апостола Павла, при другому приході Христа сказано, що Ісус «перемінить тіло нашого пониження, щоб стало подібне до славного тіла Його, силою, якою Він може і все підкорити Собі» (Флп. 3:21). Так само Біблія говорить про майбутнє відновлення світу.

Згідно зі словами Ісуса, «коли Син Людський засяде на престолі слави Своєї», відбудеться «відновлення світу» (Мт. 19:28). Також є пророчі слова: «І бачив я небо нове й нову землю, перше бо небо та перша земля проминули» (Об. 21:1). Це показує, що все, пошкоджене гріхом, повернеться до того досконалого безгрішного стану, як було на початку творіння. А слова «там ночі не буде» (Об. 21:25) свідчать, що буде світ навіть краший, ніж самого початку. Світ буде звільнений від хвороб, смерті, страждань: «...більше не буде смерті, ні страждань, ні голосіння, ні болю, вже більше не буде, тому що перше минулося» (Об. 21:4). А всі сили зла будуть знищені назавжди (Об. 20:14).

Концепція прогресуючого розуміння реформи здоров'я. Вістка про реформу здоров'я стала частиною того, що Церква адвентистів сьомого дня називає «істиною для теперішнього часу». Сам цей вислів займає важливе місце в історії та традиції адвентистів. Він був взятий з послання апостола Петра: «теперішня правда» або «теперішня істина» (2 Пт. 1:12). У перекладі Біблії короля Якова, який був поширений серед американських адвентистів XIX століття, стоїть вираз «the present truth». Цей вислів сучасною мовою можна перефразувати як «істина для нашого часу». Він нерідко використовувався в друкованих виданнях цієї конфесії упродовж її існування. Наприклад, перше періодичне видання суботніх адвентистів у 1849 році мало назву «The Present Truth».

Особливістю адвентистського погляду на пізнання Божої істини є його динамічність. Церква адвентистів сьомого дня вірить в прогресивне відкриття істини. Це означає, що адвентисти визнають важливість результатів дослідження Святого Письма минулих століть і аж ніяк не нехтують ними. Однак вони також визнають, що не вся повнота істини була відкрита в ті часи. Тому у перші століття християни не були готові сприйняти нові істини, відкриті в наш час. Вони завжди знаходилися в Біблії, однак їхнє розуміння тоді не було відкрито (Еф. 3:5; Кол. 1:26).

Таким чином, адвентисти, з одного боку, тримаються вже відкритих пунктів віри, однак не вважають, що їм вже відкрита вся повнота. У вступі «Основних пунктів віровчення» є такі слова: «якщо Святий Дух скерує Церкву до повнішого розуміння біблійних істин», то це нове розуміння може бути додане до пунктів віровчення «на сесії Генеральної Конференції»²⁸⁵. Ці нові відкриті істини поруч з давно відомими і становлять «істину для нашого часу».

Протягом усієї своєї історії адвентисти відмовлялися приймати будь-який фіксований список віровчення окрім Біблії. Вони усвідомлювали, що розуміння істини ніколи не є повним. Вважали, якщо віряни беззастережно підкорятимуться Слову Божому, то вони матимуть досконалу гармонію і повну доктринальну єдність. Ще в 1861 році Джеймс Уайт говорив: «Коли ви бачите, як люди приймають людське віросповідання, яке підтримує популярні байки і, таким чином, кладе край подальшому дослідженню і реформі, ... ви можете сміливо включати цих людей у велику Вавилонську сім'ю»²⁸⁶.

У 1892 році Урія Сміт підтвердив історичну позицію, що тільки Біблія є «кінцевим джерелом звертання» до авторитету й «основою спілкування та дисципліни». Він додав: «Якщо в чомусь може бути показано, що те, у що ми віримо і практикуємо, не відповідає Біблії, ми, відповідно, це готові змінити»²⁸⁷.

Адвентисти помічають цю концепцію поступового, повнішого відкриття істини на сторінках Святого Письма. У Нагірній проповіді Ісус розкрив цю ідею. Він підтверджував вчення, яке вже було відоме його слухачам, але при цьому розкривав глибший зміст принципів вчення (Мт. 5:17, 21-22, 27-28). Ісус на початку своєї проповіді зробив заяву, де оголосив достовірність всіх книг Старого Завіту: «Не подумайте, ніби Я руйнувати Закон чи Пророків прийшов, Я не руйнувати прийшов, але виконати» (Мт. 5:17). Пояснюючи різні пункти віровчення та відкриваючи більш глибоке їх розуміння, авторитетно заявляв: «А Я вам кажу...» (Мт. 5:22, 28).

Подібним чином «адвентисти завжди були новаторами і традиціоналістами». Саме в цьому ключі зародилося сприйняття адвентистами не відкритих до того часу істин, таких, як очищення небесного святилища, святість суботнього дня, несвідомий стан померлих. І саме серед цього переліку з'явилася санітарна реформа,

²⁸⁵ Церковное руководство АСД – Заокский: Источник жизни, 2016. – с.215.

²⁸⁶ Advent Review, and Sabbath Herald. – October 1, 1861. – P. 141.

²⁸⁷ Advent Review and Sabbath Herald. – September 20, 1892. – P. 600.

або реформа здоров'я. А всі та інші згадані пункти віровчення ґрунтуються на принципах, які містяться у Біблії²⁸⁸.

Суть та призначення суботнього відпочинку. Адвентисти сьомого дня вважають суботу як день відпочинку одним з визначальних принципів своєї конфесії. Мардіан Блейр, який був визначною особистістю в оздоровчій системі Церкви адвентистів сьомого дня та керівником декількох конфесійних оздоровчих закладів, стверджував: «Субота має вирішальне значення для нашої віри і ніколи не повинна ігноруватися або піддаватися насміху». Білл Вільсон, заступник президента адвентистського госпіталю у штаті Флорида, вважав, що «суботній відпочинок – це унікальна філософія, яку не пропонує жоден інший заклад охорони здоров'я», крім адвентистських оздоровчих закладів²⁸⁹.

Тому суботу можна розглядати як важливу ознаку ідентичності цього віровизнання. Доктор філософії Дон Джеміган вважає необхідним, щоб в адвентистських госпіталах відзначався та шанувався суботній день. Інші адвентистські дослідники та працівники у сфері охорони здоров'я з цього питання висловлюють наступні думки.

Завдяки суботі Бог хоче мати особливі відносини зі своїми дітьми, виділяючи для цього особливий день. Субота – це святкування повноцінного життя, а богослов'я суботи – наріжний камінь вкладу Церкви адвентистів сьомого дня в християнську теологію. Субота, яка була дана людям при творенні світу, свідчить, що людству недостатньо для повноти життя мати фізичну сферу існування, яка була створена в попередні шість днів творіння. Оскільки Бог створив людину для спілкування з собою, то в її серці він заклав бажання мати спільність із ним: «вічність поклав їм у серце» (Еккл. 3:11).

Також адвентистські дослідники проводять аналогію між творчими актами Бога в історії Творіння та пірамідою потреб Абрахама Маслоу. Перші люди в раю мали забезпечення фізичних потреб через користування тими дарами, які Бог створив. Вони мали щотижневий відпочинок. Людина мала повноту самореалізації (Бут. 1:28), не забуваючи подателя всіх цих благ. Самоповагу вона

²⁸⁸ Haffner R. Identification of Seventh-day Adventist Health Core Convictions: Alignment with Current Healthcare Practice: PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – P.89; 265.

²⁸⁹ Haffner R. Identification of Seventh-day Adventist Health Core Convictions: Alignment with Current Healthcare Practice: PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – P.114.

отримувала завдяки тісному спілкуванню з Творцем та у довірливих відносинах з собі подібними (Бут. 2:18, 23)²⁹⁰.

Богослов Церкви адвентистів сьомого дня Самуель Баккіоки присвятив багато часу вивченню теології суботнього дня. В одній зі своїх праць цей автор описав значення благословення суботи: «Бог, благословляючи цей день, не просто подумки побажав людству добра, але дав йому вічне запевнення повноцінного і насиченого життя». Також він торкнувся значення освячення Богом цього дня: «Святість цього дня полягає в загадковій і величній присутності Бога, що проявляється в суботу і через суботу в житті Його народу»²⁹¹. Тому субота – це «унікальний благословенний засіб і величезна можливість, щоб представити це благословення для світу, що потребує відпочинку»²⁹².

Суть концепції «людина створена по образу Божому» в реформі здоров'я АСД. Біблійна історія Творіння розповідає, що Бог створив людину «за Своім образом та за Своєю подобою» (Бут. 1: 26-27). Цей привілей відображати образ Божий повинен викликати в нас почуття власної гідності, оскільки нас так високо оцінив Бог Творець. З іншого боку, оскільки інші люди так само створені за Божою подобою, то це означає, що від нас очікується повага до них. Якщо дивитись на ці слова Святого Письма в світлі реформи здоров'я, то від нас очікується підтримувати свій духовний, розумовий стан та своє тілесне здоров'я на належному рівні.

Ми покликані служити іншим і сприймати це як свій священний обов'язок згідно з біблійним принципом: «Тож усе, чого тільки бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм і ви» (Мт. 7:12), «І будеш любити ближнього свого, як самого себе!» (Лев. 19:18). «Велика мета здоров'я – це не здоров'я заради здоров'я, а освячення – відновлення людини навіть у цьому житті до образу Божого фізично, розумово, соціально і духовно»²⁹³.

²⁹⁰ Haffner R. Identification of Seventh-day Adventist Health Core Convictions: Alignment with Current Healthcare Practice: PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – P.115.

²⁹¹ Баккіоки С. Божественный покой для беспокойного человечества / Самуэль Баккіоки. – Заокский: Источник жизни, 2005. – С.106, 112.

²⁹² Haffner R. Identification of Seventh-day Adventist Health Core Convictions: Alignment with Current Healthcare Practice: PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – P.116.

²⁹³ Haffner R. Identification of Seventh-day Adventist Health Core Convictions: Alignment with Current Healthcare Practice: PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – С.139.

Дослідник Вайн МакФарланд зазначає: «Той факт, що ми створені за подобою Божою, повинен пробуджувати нас до глибшого дослідження людського тіла». Далі він зазначає, що ніхто не може займатися такими дослідженнями, не віддаючи хвалу Богові, який створив наш організм і закони, за якими той функціонує: «Прославляю Тебе, що я дивно утворений! Дивні діла Твої, і душа моя відає вельми про це!» (Пс. 139:14).

Церква адвентистів сьомого дня від перших років своєї історії наголошує на тому, що закони природи були створені Богом. Ці закони також керують кожним людським організмом. Еллен Уайт стверджує: «Бог сформував закони, які керують станом нашого організму». Це показує, що закони фізичного світу і зокрема організму людини є за своїм походженням «божественні». Це закликає нас вивчати ці закони, не ставитися до них легковажно, оскільки «за кожен злочин накладається покарання, яке рано чи пізно повинно бути здійснене»²⁹⁴.

Холістичний (цілісний) адвентистський погляд на природу людини став «великим будівельним блоком в медичній філософії Церкви адвентистів сьомого дня»: якщо людина є цілісною, то Бог мусить спасти усю людину, а не лише одну з її частин, тобто уявну «безтілесну душу». Якщо надія адвентистів на другий прихід почала впливати на рух в напрямку реформи здоров'я, то цілісний погляд на природу людини утвердив вірян у цій реформі.

Відштовхуючись від цілісного погляду та побачивши тісний взаємозв'язок тіла, розуму і духу людини, ранні адвентисти звернули увагу на певні біблійні вірші, які описують цю тему. Наприклад, Джеймс Уайт, коментуючи слова апостола Павла у Першому посланні до Солунян 5:23, дійшов висновку, що «біблійне освячення – це не що інше як освячення всієї людини». Таким чином, «біблійна релігія поважає тіло, а також розум і дух»²⁹⁵.

Саме це місце Біблії: «А Сам Бог миру нехай повністю освятить вас: нехай ваш дух, душа й тіло бездоганно будуть збережені в цілості до приходу нашого Господа Ісуса Христа» (1 Сол. 5:23) об'єднує доктрину другого приходу та доктрину про природу людини, що у підсумку привело адвентистів до доктрини про реформу здоров'я, яка займає велике місце в трьохангельській вістці. Адвентистська реформа здоров'я покликана оберігати тіла вірян так само, як їхній розум та дух до приходу Христа.

²⁹⁴ The Health Reformer. – October 1, 1866. – P. 36.

²⁹⁵ The Health Reformer. – February 1, 1874. – P. 34.

Варто зазначити цікаву думку адвентистського письменника Флейза, який посилається на слова пророка Малахії 4:5, де сказано, що «перш ніж день Господній настане, великий й страшний», Бог пошле пророка Іллю, який звершить велику реформу, «щоби приготувати Господу підготовлений народ» (Лк. 1:17). Флейз зробив висновок, що адвентистський рух реформи здоров'я є частиною виконання цього пророцтва²⁹⁶. Він заявляв, що служіння Христа людям землі було виконанням Його слів, «що Він «прийшов шукати і спасти те, що було втрачено» – духовно, інтелектуально і фізично»²⁹⁷. Також те саме служіння, яке включало служіння зцілення, Христос доручив своїм учням. Флейз зробив висновок, що «служіння зцілення було правою рукою вістки ранньої християнської церкви від дня П'ятидесятниці»²⁹⁸.

Флейз також поділився цікавим роздумами, які полягали у порівнянні священства старозавітного Ізраїлю з християнами при коментуванні тексту Першого послання Петра 2:9: «Але ви вибраний рід, священство царське, народ святий, люд власності Божої, щоб звіщали чесноти Того, Хто покликав вас із темряви до дивного світла Свого». Флейз міркував, оскільки старозавітні священники були людьми, вибраними з найкращих синів з роду Аарона, вони мали бути, насамперед, фізично досконалими: «...чоловік із насіння священника Аарона, що на нім ця вада, не приступить, щоб приносити Господні огняні жертви, вада в нім, не приступить він, щоб приносити хліб свого Бога» (Лев. 21:21).

Вони також мали бути розвинутими розумово і духовно, щоб вміти «розрізнити між святістю й між несвятістю, і між нечистим та між чистим, і щоб навчати Ізраїлевих синів усіх постанов» (Лев. 10:10-11). Флей робить висновок: «Наскільки більше це царське священство, яке буде прославляти Бога в цьому останньому поколінні!». Оскільки в Першому посланні Петра 2:9 християни також названі «святим народом», то Флейз ставить риторичне питання, чи можуть в такому разі адвентисти «знаходитися в будь-якому меншому стані, ніж найдосконаліший духовний, розумовий і фізичний стан?»²⁹⁹.

Інший адвентистський дослідник Вайн МакФарланд зі свого боку також розглядав християн не просто як священників, а проводив аналогію зі старозавітними жертвами, посилаючись на Послання

²⁹⁶ Our Firm Foundation: A Report of the Seventh-day Adventist Bible Conference – Washington, D.C.: Review and Herald, 1952. – P.339-340.

²⁹⁷ Там же. P.342-343.

²⁹⁸ Там же. P.344.

²⁹⁹ Там же. P.346.

до Римлян 12:1: «...принесіть ваші тіла як живу, святу, приемну Богові жертву, як ваше служіння розуму». Він звернув увагу, що старозавітні жертви повинні були бути без плями, вади або будь-якого захворювання: «Жодного, що в нім вада, не принесете, бо не буде воно на вподобання вас» (Лев. 22:20). МакФарланд зазначає: «Апостол Павло виразно посилається на це жертвоне служіння... і каже, що тепер ми повинні бути “живими жертвами”»³⁰⁰. А досягти цього стану неможливо без дотримання принципів реформи здоров'я.

Наступний біблійний аргумент, який привів МакФарланд, були відомі слова з юдейської молитви «Шма Ізраель»: «І люби Господа, Бога твого, усім серцем своїм, і всією душею своєю, і всією силою своєю!» (Втор. 6:5; Лк. 10:27). Про ці слова П'ятикнижжя Мойсея Ісус Христос сказав: «Це найбільша й найперша заповідь» (Мт. 22:38). У цій найважливішій заповіді також відображена концепція цілісної особистості. Згідно з Божою волею для людини вона покликана любити і служити Йому «усім серцем» (духовна сфера), «всією душею» (розумова і психічна сфери), «всією силою» (фізична сфера). У цих словах є покликання до гармонічного розвитку всіх сфер людського життя, для гідного повноцінного служіння Богу³⁰¹.

МакФарланд також показав, яким важливим є адвентистський погляд на природу людини в поєднанні зі здоровим життям з точки зору теології: «Людина складається з трьох частин... Господь прийшов шукати і спасти те, що було втрачено, а оскільки все було втрачено, все повинно стати врятованим. Оскільки гріх вразив усе ество людини, тіло, розум і дух, людина стала його рабом, тобто “рабом гріха” (Рим. 6:20). Тому МакФарланд продовжує: «всі три частини повинні бути врятовані від рабства сатани». Автор статті робить висновок: «Це абсолютний фундамент мислення адвентистів сьомого дня»³⁰².

Джозеф Баттістон (Joseph Battistone) розглянув розвиток доктрини здоров'я з позиції концепції Великої боротьби – війни між Христом та сатаною за панування над всесвітом. Він виходить з позиції ідеї великої боротьби як центральної ідеї Біблії. Цей погляд дає важливе і глибоке розуміння походження гріха у Всесвіті та продовження його розвитку на Землі.

³⁰⁰ Там же. Р.365.

³⁰¹ Our Firm Foundation: A Report of the Seventh-day Adventist Bible Conference – Washington, D.C.: Review and Herald, 1952. – P.366.

³⁰² Там же. Р.365–366.

Також найважливішою частиною ідеї великої боротьби є Божий план спасіння як вираження Його великої любові та мудрості. Цей погляд проповідує Церква адвентистів сьомого дня. У цьому конфлікті вселенського масштабу задіяна кожна людина. Кожен житель Землі є учасником великої боротьби, в якій він повинен зробити свідомий вибір між добром і злом. У біблійних історіях описаний цей вселенський конфлікт на прикладі конкретних персонажів, де кожен приймає рішення стати на Божу сторону або на сторону зла і диявола³⁰³.

Основною темою цього конфлікту є Божий Закон. Головне питання великої боротьби: чи в змозі людина дотримуватися Божих заповідей? З погляду адвентистів, у цій боротьбі Божа робота проявляється у вигляді відновлення того, що було занедбано гріхом, у реформації. Якщо людина приймає рішення йти за Богом, то Він здійснює в її серці роботу очищення від гріхів та згубних звичок і відновлює її характер за Своєю подобою.

У результаті людина стає здатною дотримуватись усіх Божих заповідей. І своїм життям та вірою в Ісуса Христа людина покаже, що закиди сатани були неправдивими. З цієї причини важливість розвитку та поширення у світі реформи здоров'я стає більш зрозумілою. Втілення в житті санітарної реформи стає Божою відповіддю на звинувачення сатани, що людина не здатна контролювати свої прагнення і примхи (Об. 12:10; 1 Пт. 1:13-14; 2:11). А оскільки закони природи заклав Творець, і вони є частиною Божого закону, то реформа здоров'я є одним із засобів перемоги над сатаною у великій боротьбі на індивідуальному рівні.

Подібно до інших християнських конфесій адвентисти визнають, що остаточна перемога і вирок сатані був зроблений завдяки Голгофській жертві Ісуса Христа. Однак навіть Церква АСД визнає, що битва ще не завершена, вона продовжується на особистому рівні в житті кожної людини. Саме тому санітарна реформа є частиною Божого плану спасіння і відновлення людини. Кожен має у своєму характері вади, недоліки, нездорові звички. І саме реформа здоров'я спрямована на викорінення різноманітних залежностей, зокрема, від спотвореного апетиту. Диявол часто намагається досягнути перемоги та контролювати людину на фізичному рівні через її тіло.

³⁰³ Jacobs D. Health and spirituality- The development and presentation of a seminar on the role of the doctrine of health in the message and mission of the Seventh-day Adventist church: DMin / Douglas Jacobs. – Andrews University, 1993. – P.28.

Тому у цій боротьбі з сатаною людина повинна турбуватися не тільки про духовність, розум і психіку, а також про тіло і свій стан здоров'я³⁰⁴.

Випробування першої людської пари та їхнє падіння веде до певних висновків. Великі життєві виклики визначаються нашим ставленням до незначних, на перший погляд, деталей. Як сказав Христос: «Вірний у найменшому – і у великому вірний; несправедливий у найменшому – і у великому несправедливий» (Лк. 16:10). Слідкуванням незначним, як здається, деталям вістки про здоров'я людина може оберези себе від багатьох фізичних, психічних захворювань та соціальних викликів, які часто трапляються в теперішній час. З цієї причини Церква АСД має доктрину здоров'я.

Доктрина реформи здоров'я має на меті:

- 1) не просто набуття фізичної сили та витривалості. Самсон був сильним, однак не зміг протистояти спокусі (Суд. 13-16).
- 2) не просто свободу від хвороб. У нашому гріховному світі хвороба може прийти і до того, хто відданий принципам здорового способу життя і їх практикує.
- 3) не просто мати добре здоров'я заради довгого земного життя. Тривалість не в усіх випадках означає якість.
- 4) не просто розвиток розумових здібностей. Мудрість Соломона не зберегла його від загравання зі спокусами, притаманними іншим людям (Неем. 13:26).

Насправді адвентисти знайшли реформу здоров'я в Писанні, як частину Божого плану спасіння та один із засобів приготування до другого приходу³⁰⁵.

Есхатологічні та неесхатологічні аспекти реформи охорони здоров'я. Погляд на санітарну реформу в контексті подій останнього часу та другого приходу Христа набув значної ваги в контексті трьохангельської вістки. Цей погляд мав на увазі підготовку як до близького другого приходу Христа, так і до важких часів, які відбудуться безпосередньо перед цією подією. У 1867 році служитель Даніель Бурдо, оцінивши користь санітарної реформи, сказав, що її дотримання підготує адвентистів бути «вільними від

³⁰⁴ Jacobs D. Health and spirituality- The development and presentation of a seminar on the role of the doctrine of health in the message and mission of the Seventh-day Adventist church: DMin / Douglas Jacobs. – Andrews University, 1993. – P.29-30.

³⁰⁵ Там же. P.139.

хвороб і з міцними нервами пройти через сім останніх кар і час скорботи». Також завдяки реформі здоров'я вони отримують «благословення пізнього дощу»³⁰⁶.

Джон Лафборро подібним чином описував: ті, хто дотримуються цієї реформи, «будуть приготовані до пізнього дощу Святого Духа, ... до часу скорботи, ... до переселення в Царство, коли прийде Господь»³⁰⁷. Служитель Кенрайт також описав «ціль Реформи Здоров'я» в контексті вістки трьох ангелів, яка полягає в тому, що народу Божому треба бути готовим пережити «епідемію, голод, скорботи та сім останніх кар, які прийдуть у світ»³⁰⁸.

Цікаві роздуми знаходяться у Стівена Пірса. Він звернув увагу, що перехід у раціоні харчування на рослинну дієту готує вірян до життя в «небесному Едемі, де не буде тварин, які були забиті для задоволення м'ясоїдних апетитів»³⁰⁹. Він поєднав текст з Об'явлення 21:2, де сказано «не буде вже смерті» та книгу Ісаї зі словами «замешкає вовк із вівцею, і буде лежати пантера з козлям». Там тварини не будуть їсти один одного, оскільки у вічності дикі тварини перестануть бути хижаками, а буде лише рослинна їжа. Тому, на думку Пірса, Божому народу останнього часу потрібно буде «повернути себе до курсу життя, що практикувався в Едемі»³¹⁰.

У свою чергу, Еллен Уайт заявляла, що повільним просуванням у практиці реформи здоров'я адвентисти роблять себе неготовими до «гучного крику третього ангела», що має статися в контексті останніх подій історії землі³¹¹. Джозеф Ваггонер стверджував, що санітарна реформа є засобом, який може слабких людей зробити «сильними для перемоги» над спокусами, а хворі тіла людей – «очищені і пристосовані для переселення»³¹².

Еллен Уайт погоджувалась з цим поглядом, стверджуючи, що у Божих дітей «завжди повинен бути апетит у підпорядкуванні моральним і інтелектуальним органам», щоб «приготуватися

³⁰⁶ Damsteegt G. Foundations of the Seventh-day Adventist Message and Mission / Gerard Damsteegt. – Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1981. – P.229.

³⁰⁷ Advent Review, and Sabbath Herald. – August 14, 1866. – P. 81.

³⁰⁸ Advent Review, and Sabbath Herald. – January 1, 1867. – P. 39.

³⁰⁹ Advent Review, and Sabbath Herald. – March 12, 1867. – P. 158.

³¹⁰ Advent Review, and Sabbath Herald. – March 12, 1867. – P. 158.

³¹¹ White E. Testimonies for the Church, vol. 1 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.486.

³¹² Advent Review, and Sabbath Herald. – August 7, 1866. – P. 77.

до переселення» на небо. Також вона підкреслила, що «тіло повинно бути слугою для розуму, а не розум слугою для тіла»³¹³.

Даніель Бурдо провів аналогію між підготовкою старозавітного Ізраїлю до входу в Ханаан та підготовкою адвентистів до переселення в небесні оселі. Подібно, як ізраїльтяни повинні були «очистити себе як фізично, так і духовно» перед тим, як увійти в обіцяну землю. І далі Бурдо ставить питання до адвентистів: «І хіба Бог менш конкретний зараз, ніж Він був тоді?». Різними риторичними запитаннями цей служитель закликав у своїй статті зробити зміну в житті та перебороти різноманітні шкідливі звички, аби ми могли бути «переселеними живими в небесний Ханаан»³¹⁴.

Джон Ендрюс зауважив, що з часу проголошення санітарної форми серед адвентистів сьомого дня, вони почали сприймати поняття стриманості не тільки як «християнську чесноту» з позиції Святого Письма, але й що воно є «реальною основою доброго здоров'я»³¹⁵. Також Ендрюс визнав, що саме Церква адвентистів сьомого дня почала поширювати погляд, який до того часу не намагалася робити жодна християнська конфесія. Вони взяли біблійний принцип стриманості (Гал. 5:23) і постаралися його зробити «практичним питанням для всього нашого тіла»³¹⁶.

Найбільше на пояснення принципу стриманості маємо робіт від Еллен Уайт, яка намагалася сама уникати «нестриманості будь-якого виду в роботі, харчуванні, питті»³¹⁷. Для досягнення ясності в цьому питанні вона використовувала протиставлення біблійних історій падіння грішної людської пари через потурання апетиту та перемогу Христа над сатаною в цій сфері³¹⁸.

Вона описувала, як нестриманість впливає на сприйняття божественних істин Святого Письма. Надмірний апетит, згідно з її словами, призводить не тільки до захворювань, але й до ослаблення моральних орієнтирів. У результаті виявляється повна неспроможність «оцінити священну істину, цінність викуплення, яке

³¹³ White E. Testimonies for the Church, vol. 1 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.487.

³¹⁴ Advent Review, and Sabbath Herald. – February 23, 1869. – P.69.

³¹⁵ Advent Review, and Sabbath Herald. – September 12, 1865. – P. 116

³¹⁶ Advent Review, and Sabbath Herald. – September 11, 1866. – P. 120.

³¹⁷ White E. Manuscript 283 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1863. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/56.465>.

³¹⁸ White E. Testimonies for the Church, vol. 3 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.161-162.

необхідне для спасіння»³¹⁹. У її творах, присвячених реформі здоров'я, можна неодноразово зустріти вираз «стриманість у всьому»³²⁰. Еллен Уайт у контексті стриманості виступала проти вживання тютюну, кави, чаю, а також споживання м'яса. Вона називала ці речі «гріховними поблажками» апетиту³²¹. Вона закликала адвентистів до відмови від «ідолопоклонства, обжерливості, марнотратства в одязі та інших речах»³²².

При описі питання стриманості подружжя Уайт наголошувало на самозреченні. Джеймс Уайт і його дружина описували самозречення Сина Божого, яке відбулося при Його втіленні та під час спокушення в пустелі. Місіс Уайт писала: «Ісус опустився дуже низько, щоб досягти людини в її низькому положенні»³²³.

Тому подібно до Того, Хто принизив Себе заради нас, вона закликала, що Бог очікує від людини «більш серйозних зусиль» для самозречення. Джеймс наголошував, що Христос витримав сорокаденний піст, тим Він «показав Своему народові приклад самозречення». Джеймс, коментуючи слова Христа: «Коли, хто хоче йти за Мною, нехай зречеться самого себе, візьме свій хрест і йде за Мною» (Мт. 16:24), підмітив, що «спочатку людина повинна відмовитися від себе, а тільки потім брати на себе хрест Христа». Це означає, що той, хто бажає називатися послідовником Христа, повинен йти шляхом самозречення, борючись зі своїми пристрастями та шкідливими звичками. У контексті цих слів Джеймс Уайт з подивом говорив: «Як бути із послідовниками, які сповідують Ісуса Христа, але при цьому є п'яницями і ненажерами?»³²⁴.

Зі свого боку Еллен Уайт наголошувала, що Бог у Своїй мудрості провадить своїх дітей до відмови від «екстравагантних звичок цього світу, від потурання апетиту і пристрастям» до «фундаменту самозречення та стриманості». Самозречення, смирення та стриманість Еллен Уайт називає «чеснотами», які Бог вимагає від тих, кого готовий благословляти та направляти до вічності»³²⁵.

³¹⁹ White E. Testimonies for the Church, vol. 1 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.693-694.

³²⁰ White E. Christian Temperance and Bible Hygiene / Ellen White. – Battle Creek: Good Health Publishing Co., 1890. – P.30.

³²¹ White E. Testimonies for the Church, vol. 3 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.62.

³²² White E. Testimonies for the Church, vol. 3 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.62.

³²³ White E. Spiritual Gifts, vol. 4a / Ellen White. – Battle Creek: Seventh-day Adventist Publishing Association, 1864. – P.149.

³²⁴ The Health Reformer. – December 1, 1872. – P. 371.

³²⁵ White E. Testimonies for the Church, vol. 3 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.63.

Також однією з причин спонукання адвентистів прийняти санітарну реформу була ідея «Слави Божої». Саме заради прославлення Бога у своєму житті вона закликала до освяченого життя та прагнення до досконалості. Е. Уайт говорила, що Бог відкрив людині Свою любов, щоб вона «могла бачити, що для того, щоб жити досконалим життям, вона повинна жити в гармонії з тими природними законами, які керують її істотою»³²⁶. Тому вона наголошувала, щоб як фізичні, так і розумові сили особистості «могли бути використані для слави Божої»³²⁷.

Через призму прославлення Бога вона описувала людину як образ Божий, а її тіло – як Божий храм (Бут. 1:26, 27; 1 Кор. 6:19, 20; 10:31). З цієї причини вона підкреслювала, що підтримування стану фізичного здоров'я за можливості в належному стані є «священним обов'язком»³²⁸. А оскільки Бог є нашим Творцем, то обов'язком кожного вірянина є збереження свого тіла від передчасного ослаблення та немічного стану завдяки природним засобам, які освітлюються в реформі здоров'я.

Погляд на людське тіло і його здібності як на «живу жертву» (Рим. 12:1) Еллен Уайт розглядала як ще один аргумент турботи за своє здоров'я. Згідно з її словами, людина не може віддати своє тіло на «жертву живу, святу, приємну Богові» (Рим. 12:1), якщо вона «потурає гріховним пристрастям»³²⁹. Такі люди «не готові широко душі поклонитися Богу та не гідні, щоб потрапити на Небеса»³³⁰.

Таким чином, адвентисти вважають, що кожне порушення законів природи має негативний наслідок для стану здоров'я організму. Однак зверталася увага на те, що порушення цих законів торкається не лише фізичного стану, а й навпаки, через нього впливає на розумовий, психічний та духовний стан людини. Еллен Уайт цьому питанню приділяла багато уваги у своїх працях. Вона описала вплив фізичного стану організму на розумовий, звертаючись у листі до одного вірянина: «Тобі слід вживати найпростішу їжу, приготовлену найпростішим способом, щоб

³²⁶ White E. Testimonies for the Church, vol. 3 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.163.

³²⁷ White E. Testimonies for the Church, vol. 3 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.163.

³²⁸ White E. Spiritual Gifts, vol. 4a / Ellen White. – Battle Creek: Seventh-day Adventist Publishing Association, 1864. – P.148.

³²⁹ White E. Testimonies for the Church, vol. 3 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.162.

³³⁰ White E. Testimonies for the Church, vol. 3 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.162.

найтонші нерви мозку не слабшали». Вона описала зв'язок між харчуванням та станом нервової системи. Підкреслила, що через правильне харчування нервові клітини працюють, як їм потрібно. Однак, коли харчування неправильне, то нервова система за її словами «слабшає», «притупляється» та стає нечутливою, ніби «паралізованою». У результаті людина «не зможе відрізнити святе від буденного»³³¹.

На думку адвентистів, внаслідок неправильного харчування знижується духовна проникливість, і в результаті це впливає на ставлення людини до Божих моральних принципів. Так, Еллен Уайт зазначала, що, коли «люди порушують закони природи, потураючи своєму збоченому апетиту..., вони одночасно порушують Закон Божий»³³².

Отже, усвідомлення адвентистами, що нехтування законами, які керують функціонуванням організму, несе за собою наслідки не тільки фізичних захворювань, але й торкається розумових, психічних та духовних аспектів людської особистості, спонукувало адвентистів до поєднання законів здоров'я з Божими заповідями, які торкаються сфери моралі.

3.2. Роль Еллен Уайт як ідеолога «реформи здоров'я»

Реформа в харчуванні призвела до багатьох змін та звичок у способі споживання їжі адвентистів сьомого дня. Це також торкнулося сім'ї Еллен Уайт. Вона з усіх сил намагалася перейти одразу на систему дворазового харчування, але її організм збунтувався. Визнаючи саму себе «великим м'ясоїдом», вона вважала для себе неможливим споживання пшеничного хліба з цільного зерна. Для неї цей хліб здавався дуже несмачним. Кілька прийомів їжі вона нічого не могла їсти, але в кінці кінців перемога була досягнута, коли вона рішуче поклала руки на свій непокірний живіт і попередила його: «Ти можеш почекати, поки не зможеш їсти хліб». Невдовзі вона насправді насолоджувалася цим колись ненависним харчовим продуктом і відводила йому важливе місце поряд з фруктами та овочами у раціоні своєї сім'ї.

У 1864 році вона писала: «Нашою звичайною їжею, яку їдять двічі на день, насолоджуюся з гострим задоволенням». Вона розповідала,

³³¹ White E. Testimonies for the Church, vol. 2 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.46.

³³² White E. Testimonies for the Church, vol. 3 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.161.

що у харчовому раціоні її сім'ї «немає м'яса, торта чи будь-якої ситної їжі». Замість свинячого сала вони використовували «молоко, вершки і трохи масла». У страви вона додавала дуже невелику кількість солі. Прийнятий режим дозволив значно покращити її стан здоров'я. Її періодичні «напади паралічу» припинилися; її «водянка і хвороба серця» зменшилися; її вага впала на двадцять п'ять фунтів, які вона набрала з юності. Протягом багатьох років вона ніколи не відчувала себе так добре^{333,334,335}.

Таким чином, починаючи з 1864 року, сім'я Уайт жила на простій дієті, без м'яса. Їхній погляд на неї був дуже подібним до поглядів Джеймса Джексона та інших видатних реформаторів здоров'я тих років. Джеймс Джексон та Рассел Трейл поряд з усім акцентували увагу на вилученні будь-яких спецій та будь-якої кількості солі в приготуванні страв. Еллен Уайт намагалася експериментувати і готувати їжу за вказаними принципами.

Однак у результаті вона зрозуміла, що повна відсутність солі та спецій у стравах не є корисною для здоров'я і тому відмовилась від цього принципу. Деякі інші варіанти дієти вона стала вважати екстремальними або, у кращому випадку, передчасними. Коли у наступні декілька років доктор Трейл співпрацював з адвентистським журналом «Реформатор здоров'я», його погляди щодо солі викликали невдоволення серед багатьох членів Церкви АСД. Однак серія статей Джеймса Уайта тактовно прояснила ситуацію, що склалася, оскільки, з одного боку, він пояснив важливість вістки про здоров'я, з іншого, закликав збалансовано ставитися та застосовувати принципи санітарної реформи³³⁶.

Щодо вживання чаю Елен Уайт, то «звинувачення в тому, що вона також пила чай, були категорично відкинуті»³³⁷. Для прикладу згадаємо її власне свідчення від 1888 року: «Упродовж багатьох років я не витратила жодної копійки на чай». У якості винятку з цього правила вона наводить обставини, коли відчувала сильну нудоту. У такому разі вона вживала чай «як ліки, а не як напій». Далі вона

³³³ White E. *Spiritual Gifts*, vol. 4a / Ellen White. – Battle Creek: Seventh-day Adventist Publishing Association, 1864. – P. 153– 154.

³³⁴ White E. *Testimonies for the Church*, vol. 2 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.371–372.

³³⁵ Schwarz R. *Light Bearers to the Remnant* / Richard Schwarz. – Mountain View, California: Pacific Press, 1979. – P.109.

³³⁶ Spalding A. W. *Origin and History of Seventh-day Adventists Vol.1* / Arthur Whitefield Spalding. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1961. – P.356.

³³⁷ Numbers R. *Prophethess of Health: A Study of Ellen G. White* / Ronald Numbers. – Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 2008. – P.231.

продовжує: «Мене не можна звинуватити у вживанні якогось чаю, хіба що з квітів червоної конюшини». У тому ж місці вона висловила причину, окрім підтримки власного здоров'я, яка побуджувала її до такої поведінки: «Я хочу бути для інших зразком стриманості й добрих справ»³³⁸.

В одному з критичних друкованих видань про діяльність Еллен Уайт її було названо «найвидатнішим відступником з усіх» з посиланням на вживання м'яса³³⁹. У свідченні Еллен Уайт від 1863 року акцентувала увагу на небезпеці споживання м'яса. Вона писала: «Є тільки кілька тварин, вільних від хвороб». Потім вона додала: «Багато людей вмирають від хвороб, які викликані виключно вживанням м'яса»³⁴⁰. Незабаром вона прийняла рішення слідувати вегетаріанській дієті. У 1864 році Еллен Уайт повідомила, що прожила майже рік без м'яса³⁴¹. Через наступних п'ять років вона заявила: «З тих пір, як я прийняла санітарну реформу, ні на йоту не відступила від неї ... Я відразу відмовилася від усього шкідливого – м'яса, масла і триразового харчування»³⁴².

Але обставини початку 1870-х років, такі, як подорожі, змусили її іноді вживати м'ясо. В одній зі своїх поїздок у Скелястих горах сім'я Уайт була відірвана від зовнішнього світу, перебуваючи в домі одного адвентиста. У той час господаря дому певний період не було вдома, оскільки він відправився поповнити запас продуктів харчування. До того часу Джеймс та Еллен Уайт не могли нікуди від'їхати і відчували брак харчів. Описуючи свої обставини, Еллен Уайт повідомила: «Наші продовольчі запаси швидко закінчуються... У нас мало їжі». Саме в такому контексті вона говорила: «Прийшов з полювання юнак з Нової Шотландії, приніс четвертину оленячої туші». І далі продовжила, що той юнак: «дав нам невеликий шматок м'яса, з якого ми зварили бульйон». Того ж дня син Еллен Уайт, Віллі, вполював «качку, яка була дуже доречною, бо наші запаси стрімко танули»³⁴³.

³³⁸White E. Letter 12 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1888. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14055.4049001>.

³³⁹Numbers R. Prophetess of Health: A Study of Ellen G. White / Ronald Numbers. – Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 2008. – P.231.

³⁴⁰White E. Spiritual Gifts, vol. 4a / Ellen White. – Battle Creek: Seventh-day Adventist Publishing Association, 1864. – p.146 – 147.

³⁴¹White E. Spiritual Gifts, vol. 4a / Ellen White. – Battle Creek: Seventh-day Adventist Publishing Association, 1864. – p.153.

³⁴²White E. Testimonies for the Church, vol. 2 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P. 371, 372.

³⁴³White E. Manuscript 11 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1873. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14052.3247001>.

Так само, перебуваючи в тому домі, вона описувала свої обставини життя через тиждень після тих подій. Знову згадувала, що запас їжі дуже малий: «У нас майже нічого не залишилося: ні масла, ні соусів будь-якого роду, ні кукурудзяного, ані пшеничного борошна». Продукти повинні були прибути на місце ще три дні тому, однак, за словами місіс Уайт, цього не сталося. Того дня «Віллі... підстрелив дві качки. Це справжнє благословення, бо нам потрібно чимось харчуватися»³⁴⁴.

Оскільки у незаможних сім'ях адвентистам у XIX столітті було складно замінити м'ясні продукти рослинними заміниками, то Еллен Уайт входила в положення таких людей. Наприклад, у кінці 1878 року подружжя Уайт, перебуваючи в штаті Техас, запросило на різдвяний обід одну адвентистську сім'ю, яка перебувала у фінансовій скруті. На стіл подали «варений оленячий окіст з начинкою, ніжний, як курча. Всім нам він припав до смаку. Зараз на ринку багато оленини». Також вона додала: «Я ось вже багато років не бачила такої бідності, з якою мені довелося зіткнутися в Техасі»³⁴⁵.

У 1884 році Еллен Уайт перебувала в Санаторії Святої Єлени. Там вона описала свій досвід: «Часто там я була змушена їсти м'ясо, бо більше нічого не могла споживати». Описуючи свій фізичний стан, Е. Уайт сказала, що дуже погано себе почувала: «Часом я відчувала запаморочення через нестачу хорошої здорової їжі і відчувала слабкість». Вона додала, що кухар «не вчився готувати корисні страви, щоб тваринне м'ясо як їжа ставало все меншою і меншою необхідністю»³⁴⁶. У 1890 році вона описала своє особисте ставлення до вживання м'яса в певних обставинах життя: «Коли я не могла отримати потрібну мені їжу, я іноді їла трохи м'яса; але я все більше і більше боюся цього»³⁴⁷.

У 1892 році вона показала своє ставлення до вживання м'яса незаможними сім'ями адвентистів: «Я бачу сім'ї, які не можуть дозволити собі подавати на стіл здорову їжу. Сусіди, які не вірують у Бога, діляться з ними свіжим м'ясом». Далі Е. Уайт описувала харчовий раціон цих бідних сімей: «Вони варять м'ясний суп для

³⁴⁴ White E. Manuscript 12 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1873. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14052.3672001>.

³⁴⁵ White E. Letter 63 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1878. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14053.3470001>.

³⁴⁶ White E. Letter 4 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1884. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14054.4585001>.

³⁴⁷ White E. Christian Temperance and Bible Hygiene / Ellen White. – Battle Creek: Good Health Publishing Co., 1890. – P.118.

своїх великих родин і їдять його з хлібом». І зі співчуття до їхнього становища підкреслила: «Я не вважаю себе або кого б то не було мати право читати їм лекції про шкоду м'яса». Вона відчувала жаль до цих знедолених вірян³⁴⁸.

Е. Уайт не заперечувала вживання м'яса при певних хворобах: «При деяких захворюваннях або при виснаженні можна вживати трохи м'яса, але потрібно обов'язково подбати про те, щоб це було м'ясо здорових тварин»³⁴⁹. Також є подібні висловлювання на цю тему: «Люди, які страждають розладами шлунку, цілком можуть вживати м'ясо, коли вони не мають можливості харчуватися овочами, фруктами і кашами»³⁵⁰. Наведемо ще одне свідчення, коли Елен Уайт допускала вживання м'яса при хворобливому стані: «Якщо людина, яка помирає від туберкульозу легень, просить курячий бульйон, потрібно його дати. Але при цьому потрібно бути дуже обачними»³⁵¹.

Розглянувши наведені вище випадки, можемо зробити висновок, що Еллен Уайт іноді вживала невелику кількість м'яса чи давала його комусь. Однак у всіх згадках зазначені обставини, чому так ставалося. Були обставини або власної скрутної ситуації з харчовими запасами під час подорожей або неосудливе ставлення до знедолених сімей, велику частину раціону яких складало м'ясо, оскільки воно було для них доступне. Але в усі роки після відкриття санітарної реформи вона виступала за вегетаріанську діету. Таким чином, вона за звичайних обставин намагалась дотримуватись здорового харчування, яке виключає м'ясні продукти.

Наприклад, через короткий проміжок часу після історії поїдання оленини та качок у скелястих горах Еллен Уайт повідомила, що після цього ні вона, ні її чоловік повністю не вживали м'яса. «Купивши м'ясо одного разу для Мей Уоллінг, доки вона хворіла, після цього ми не витратили ні копійки на нього з того часу»³⁵².

Також вона закликала своїх дітей слідувати принципам санаторної реформи. У листі вона зверталася до свого сина Едсона

³⁴⁸ White E. Letter 76 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1895. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14060.5004001>.

³⁴⁹ White E. Christian Temperance and Bible Hygiene / Ellen White. – Battle Creek: Good Health Publishing Co., 1890. – P.117.

³⁵⁰ White E. The Youth's Instructor [Електронний ресурс] / Ellen White. – May 31, 1894. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/469.1454>.

³⁵¹ White E. Letter 231 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1905. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14070.7576001>.

³⁵² White E. Letter 12 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1874. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14052.3353001>.

і його дружини Емми: «Для вашої особистої насолоди цим світом я закликаю вас обох бути реформаторами здоров'я. Емма, виховуй апетит. Позбавляйтесь від вершкового масла, сиру, м'яса та кожного продукту, який не є простим і гарним, розрахованим для отримання здорової якості крові»³⁵³.

Документальні свідчення говорять про те, що у житті Еллен Уайт настав момент, коли вона категорично відмовилася вживати м'ясо у будь-яких, навіть скрутних обставинах. Це сталося у 1894 році, коли вона проводила лекції на тему стриманості та здорового способу життя у місті Брайтон, Австралія. Коли Еллен Уайт закінчила свою промову, до неї підійшла одна жінка-католичка і запитала, чи сама Еллен Уайт вживає м'ясо. Почувши у відповідь, що вона це іноді робила, жінка впала на коліна до ніг місіс Уайт і зі сльозами на очах благала про співчуття до нещасних тварин. Католичка стверджувала, що «вбивати живих тварин заради задоволення власного апетиту – це є прояв егоїзму». Цей інцидент виявився поворотним моментом у житті Еллен Уайт: «У результаті я відчула сором і жах, побачила це в новому світлі і сказала, що більше не буду фінансово підтримувати продавців м'ясних продуктів». Після цього твердо заявила: «У мене на столі не буде м'яса трупів»³⁵⁴.

Про цей випадок у 1935 році згадував внук місіс Уайт – Вільям Уайт: «Ми багато років були вегетаріанцями, перш ніж нас осудили, що ми повинні бути повними відмовниками від вживання м'ясних продуктів». Він визнав факт того, що під час подорожей його мати вживала м'ясо: «Тому час від часу в її подорожах з місця на місце наш кошик з ланчем містив трохи курки або індички, або консервованого язика». Він продовжував: «У 1894 році сестра Уайт вирішила стати відмовницею від вживання м'яса, і незабаром після цього ми з дружиною вирішили приєднатися до неї в цій справі». Це свідчення він підсумував словами, що усі вони були вірні в дотриманні цієї обіцянки та насолоджувалися досвідом повного утримання від вживання м'ясних продуктів³⁵⁵.

Таким чином, можна стверджувати, що Еллен Уайт була вегетаріанкою, незважаючи на те, що протягом багатьох років не

³⁵³ White E. Letter 47a [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1874. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14052.3426001>.

³⁵⁴ White E. Letter 73a [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1896. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14052.3426001>.

³⁵⁵ White W. Letter [Електронний ресурс] / William White. – December 18, 1935. – Режим доступу до ресурсу: https://174625.selcdn.ru/ellenwhite_docs/5258/5258.pdf.

була категоричною відмовницею від вживання м'яса. Наостанок наведемо її слова від 1909 року: «Можу сказати лише одне: я завжди залишаюся вірним прихильником реформи здоров'я. І члени моєї сім'ї знають, що це так»³⁵⁶.

Майже до кінця XIX століття жінки в США одягалися у важкі, багат шарові, довгі спідниці чи сукні, поділ яких замітав тогочасне дорожнє покриття, збираючи пилюку чи бруд. Вага спідниці сягала семи кілограмів спідниць за рахунок сталевих кілець та дротів, доповнених корсетом, який затягував жіночу талію настільки сильно, що багато представниць слабкої статі втрачали свідомість від нестачі кисню чи занадто туго перетягнутих внутрішніх органів. Як результат, внутрішні пошкодження органів та їхня деформація руйнували жіноче здоров'я, а довгі поділи вбрань через пилюку призводили до інфекційних захворювань багатьох жінок Америки³⁵⁷.

Із вищенаведеного стає зрозумілим, що реформа одягу жінок США стала одним з актуальних питань того часу. Активістка Елізабет Міллер у 1850 році підняла повстання з метою звільнення жінок від так званого «тюремного одягу». Так почалася революція в жіночому одязі в США. Було запропоновано замість корсетів, довгих спідниць зі сталевими обручами одягати короткі спідниці або штани, які згодом отримали назву «американський костюм»³⁵⁸. Реакція однієї із засновниць ЦАСД на «американський костюм» була негативною, однак вона не підтримувала і вбрання зі стягуючими корсетами. Пояснюючи причину несприйняття «американського костюму», вона зазначила, що це вбрання для жінок більше схоже на чоловічий одяг, і прокоментувала це таким чином: «Я не збираюся впадати вкрайнощі, але совість і здоров'я вимагають реформи»³⁵⁹.

Щодо неї самої, то вона з дитинства одягалася у строге вбрання, яке відповідало християнським моральним принципам: скромності, простоті та якості одягу. На відміну від інших дівчаток її віку, у неї на одязі ніколи не було «непотрібних бантів і стрічок»³⁶⁰. Також маємо лист від 1861 року, в якому вона, звертаючись до дружини одного

³⁵⁶ White E. Testimonies for the Church, vol. 9 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.159.

³⁵⁷ Spalding A. W. Origin and History of Seventh-day Adventists Vol.1 / Arthur Whitefield Spalding. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1961. – P.383.

³⁵⁸ Spalding A. W. Origin and History of Seventh-day Adventists Vol.1 / Arthur Whitefield Spalding. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1961. – P.383-384.

³⁵⁹ White E. Letter 5 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1861. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/13961.3071001>.

³⁶⁰ Advent Review, and Sabbath Herald. August 5, 1858. P. 96.

служителя, писала: «...у жодному разі не надягайте обруч...»³⁶¹. Також друг Еллен Уайт та перший президент Генеральної Конференції ЦАСД (обраний на посаду у 1863 році) Джон Байтон був відомим борцем проти рабства та одним із перших висловився проти використання обручів як елементу жіночого одягу³⁶².

У 1865 році в місті Батл-Крік Еллен Уайт разом зі своїми подругами підготувала низку зразків зручного жіночого одягу. Ці зразки не суперечили раніше прийнятій реформі здоров'я, яка розроблялася ЦАСД з 1863 по 1865 роки. Запропонована розробка забезпечувала власниці жіночність, звільняла стегна та талію від важких спідниць, довжина її сягала середини щиколотки. Під сукнею від щиколотки до стопи були штани, які забезпечували ногам тепло та захист від пилюки. Після виготовлення цих зразків вони були розрекламовані виданням «Review and Herald», а паперові ескізи винахідниця возила із собою у всі подорожі.

Як результат, протягом другої половини 1860-х років реформа одягу, запропонована Еллен Уайт, викликала жваві обговорення та дискусії серед адвентистів. Більшість жінок, які скористалися запропонованими зразками від Еллен Уайт, побачили, що їхнє здоров'я покращилося, однак були й випадки, коли члени сім'ї виступали проти нововведень в одязі, які запозичувала будь-яка із американок від Еллен Уайт. У наступні роки місіс Уайт згадувала, що реформи були «битвою на кожному кроці» і призводили до появи «розбіжностей і суперечок..., те, що було дано як благословення, перетворилося на прокляття»³⁶³. Тому Еллен Уайт перестала пропагувати конкретний стиль і зосередилася лише на жінках-адвентистках, яким рекомендувала вдягати «просте, неприкрашене плаття скромної довжини» [там же]. При цьому вона акцентувала увагу на тому, що в ЦАСД були більш важливі речі, за які потрібно було боротися³⁶⁴.

Варто пригадати випадок, що стався у 1869 році з одним відомим реформатором здоров'я Расселом Трейлом (1812-1877 роки). Він був запрошений в Батл-Крік прочитати низку лекцій щодо здоров'я для служителів ЦАСД. Один із його лекційних днів був призначений

³⁶¹ White E. Letter 5 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1861. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/13961.3071001>.

³⁶² Advent Review, and Sabbath Herald. August 5, 1858. P. 96.

³⁶³ Schwarz R. Light Bearers to the Remnant. Mountain View, California: Pacific Press, 1979. P. 110-111.

³⁶⁴ Schwarz R. Light Bearers to the Remnant. Mountain View, California: Pacific Press, 1979. P. 110-111.

для зустрічі лише із жінками. Близько сотні жінок, одягнених у сукні за дизайном Еллен Уайт, з'явилися на зустріч із лектором, який високо оцінив розробку, зазначивши, що «місіс Уайт не лише виступає за реформу одягу, але й практикує її»^{365,366,367}.

Доречно додати, що дана реформа серед жінок-адвентистів не стала повсюдно популярною, оскільки стилі в одязі мали досить сильний вплив на тогочасне суспільство. Однак деякі затяті ентузіасти критикували адвентистських жінок, які не перейняли запропонований Еллен Уайт стиль одягу. У результаті реакція місіс Уайт на дії таких активістів була наступною: «Реформа одягу була однією із незначних речей, яка повинна була скласти велику реформу в галузі охорони здоров'я, і її ніколи не слід визначати в якості перевірконої істини, необхідної для спасіння»³⁶⁸. Більше того, Еллен Уайт зазначила, що не треба переживати, що під час її подорожей та виступів питання одягу стане ключовим закликком. Її позиція була така: «...я нікого не закликаю і не засуджую»³⁶⁹.

Маємо також деякі негативні відгуки від впровадження реформи в одязі серед адвентистів. Одна жінка написала місіс Уайт про те, як вона збентежена ставленням її сусідів до себе. «Мені здається, що мої сусіди іноді бояться мене, а мій чоловік каже, це через те, що я ношу коротке плаття. ... я не можу спілкуватися з ними в їхніх соціальних партіях ... Бо люди не люблять, коли я виходжу на вулицю. Їм соромно за мое плаття. Що мені робити?»³⁷⁰.

Іншими словами, загальна позиція суспільства часто змушувала жінок у середині XIX століття дотримуватися усталених норм в одязі, оскільки спроби вносити інновації, особливо у маленьких містах та селах, призводили до осудження з боку загалу. Описуючи етапи прийняття реформ в одязі, один зі служителів ЦАСД зазначив, що багато хто з жінок у штаті Мен користується зручним одягом, який не шкодить здоров'ю, більше того, говорить він: «Я щиро сподіваюся, що ніхто не ухилиться від цього здорового обов'язку. Я вірю, що скоро настане час, коли ми всі будемо їсти, пити і одягатися на славу Божу»³⁷¹.

³⁶⁵ Advent Review, and Sabbath Herald. May 26, 1868. P.360.

³⁶⁶ The Health Reformer. July 1, 1868. P.14.

³⁶⁷ The Health Reformer. September 1, 1869. P.57.

³⁶⁸ Advent Review, and Sabbath Herald. October 8, 1867. P.261.

³⁶⁹ White E. Testimonies for the Church, Vol. 1. Mountain View, CA: Pacific Press Publishing Association, 1948. P.523.

³⁷⁰ Numbers R. Prophetess of Health: A Study of Ellen G. White. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 2008. P.200

³⁷¹ Advent Review, and Sabbath Herald. August 13, 1867. P. 141.

У цьому контексті позитивним є відгук, надісланий адвентисткою С. Е. Ліндсей сестрам Сейтерс (бо весь час мова йшла саме про Е. Уайт), у якому вона повідомляє про те, що носить коротке плаття, зручне та корисне, і готова, за її словами, «зустріти всю опозицію в цьому напрямку», оскільки вважає запропоновану реформу відповіддю від Бога на її молитви³⁷². С. Е. Ліндсей дала коментар щодо цього вбрання: «це найзручніше плаття, яке я коли-небудь носила, і, звичайно, воно скромне і здорове, аж ніяк не незначне»³⁷³.

Також у листі від Мері Л. Пріст з Південного Ланкастера, штат Массачусетс, написаного редактору «Рев'ю енд Геральд», зазначено, що вона в захваті від своєї нової сукні: «Господь благословив мене, тому хочу поділитися досвідом, що моє здоров'я постійно поліпшується...»³⁷⁴. Тієї ж думки був К. О. Тейлор з Роуз Пойнт, Нью-Йорк, який написав про свою дружину: «Місіс Тейлор носить цей костюм вперше. Я не чув, щоб хтось говорив про нього погано, дехто відгукується позитивно...»³⁷⁵.

Втілення справжньої реформи в одязі серед адвентистів XIX століття мало дві основні мети. Перша – це забезпечити жінкам зручний одяг, який би не шкодив їхньому здоров'ю. Друга мета полягала у вихованні скромності та простоти в жіночих вбраннях, оскільки кількість тканини на виготовлення тогочасних, особливо святкових суконь, коштувала достатньо дорого. Відтак витрачання грошей на додаткові прикраси та жіночі примхи розбещувало останніх, не даючи їм можливості поглянути на тих, хто потребував елементарних речей: їжі, води чи щоденного одягу.

Влітку 1872 року багато жінок-адвентисток одяглися у вбрання, запропоноване в результаті реформи, однак лише для відвідування молитовних будинків ЦАСД. У результаті першопочаткова підтримка цього варіанту одягу поступово зникала та розсіювалася³⁷⁶. Причиною охолодження до реформи в одязі стало неоднозначне ставлення самих керівників ЦАСД. Наприклад, старійшина Г. І. Батлер був дещо роздратований «вічним питанням про короткі сукні»³⁷⁷. Навіть сама реформаторка Еллен Уайт гірко скаржилася у 1873 році на те, що, незважаючи на її численні свідоцтва, реформа

³⁷² Advent Review and Sabbath Herald. December 31, 1867. P. 42-43.

³⁷³ Advent Review and Sabbath Herald. February 25, 1868. P.166-167.

³⁷⁴ Advent Review, and Sabbath Herald. – February 25, 1868. – C. 171.

³⁷⁵ Advent Review, and Sabbath Herald. September 3, 1867. P.188.

³⁷⁶ Numbers R. Prophetess of Health: A Study of Ellen G. White. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 2008. P.200.

³⁷⁷ Numbers R. Prophetess of Health: A Study of Ellen G. White. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 2008. P.200.

в одязі продовжувала «сприйматися деякими з великою байдужістю, а іншими – з презирством»³⁷⁸.

До прикладу, ще одним не менш впливовим фактором, який не сприяв популяризації зручного одягу (спідниця до щиколоток у поєднанні із штанами), були фанатично налаштовані адвентистки, які основою своєї релігії зробили реформу в одязі. Постійні плітки про любительок світської моди, коли вони відхилялися від запропонованого зразку і додавали до вбрання зайві прикраси, викликали постійні суперечки між ними та жінками-радикалами в цьому питанні³⁷⁹.

Таким чином, бачимо, що, з одного боку, існувала сильна опозиція серед адвентистів у виборі вбрання, але вона в жодному разі не була універсальною, оскільки виявлялася в локальних осередках адвентизму³⁸⁰. А з іншого боку, є низка позитивних відгуків від жінок-адвентисток, які, спробувавши носити запропонований костюм, лишилися задоволеними від отриманого ефекту.

Після того, як на арену просування адвентистської реформи здоров'я вийшов доктор Д. Х. Келлог, питання одягу перейшло на другий план. У контексті цього місіс Уайт писала, що втомилася від постійних суперечок та сварок з питання, яке є «другорядною» частиною реформи охорони здоров'я³⁸¹. Також з цього приводу вона іронічно зауважила, що «можливо, серед нас ніколи не виникало ніяких питань, що викликало такий розвиток християнських рис характеру, як реформа одягу»³⁸².

Слід зазначити, що Еллен Уайт ніколи не робила реформу одягу тестовим питанням у релігійному вимірі, але при цьому не схвалювала тих, хто зробив реформу «сумою і сутністю їхньої релігії». Вона навіть радила тим, хто мав чоловіків-неадвентистів, не приймати нову форму, оскільки це може призвести до нещастя, «яке буде протидіяти всьому благу, що отримується від його використання». Е. Уайт написала далі: «Хоча ніхто не був змушений

³⁷⁸ White E. Testimonies for the Church, vol. 3. Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. P.171.

³⁷⁹ White E. Testimonies for the Church, vol. 4. Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. P. 636.

³⁸⁰ A Critique of the Book Prophetess of Health – Washington, D.C.: Ellen G. White Estate, 2008. P.69.

³⁸¹ Advent Review, and Sabbath Herald. – October 8, 1867. – С. 261.) (The Health Reformer. – March 1, 1876. – P. 66.

³⁸² White E. Testimonies for the Church, Vol. 4. Mountain View, CA: Pacific Press Publishing Association, 1948. P. 636.

прийняти реформу одягу, наші люди могли і повинні були оцінити її переваги і прийняти це як благословення»³⁸³.

У результаті десятирічної боротьби з питання впровадження нового стилю одягу Еллен Уайт порадила дозволити «сестрам одягатися просто, як це роблять багато хто, виготовляти одяг із хорошого матеріалу, довговічного, скромного, що підходить для цього віку, і нехай питання про одяг не наповнює розум»³⁸⁴. Крім того, адвентисти сповідували ті ж принципи, що і «Союз жінок-християнок за повздержливість», хоча вони й не у всіх питаннях підтримували цей Союз, оскільки святість неділі була основою їхньої платформи. Один з найяскравіших висловів 1890-х років, який був обраний в боротьбі з тогочасними стандартами жіночого одягу, особливо з «аморальністю тісних шнурівок», які викликали «затяжну смерть» – це те, що «Божественна істина, на думку активісток, не може проникнути в серце, яке сильно стиснуте корсетом». Свої словесні гасла вони ілюстрували за допомогою графічних малюнків, де була зображена деформована форма жіночої талії, обтягнутої тісним корсетом. Стиснуті ребрами легені, защемлене серце, яке не може качати кров, м'яві печінка та шлунок, який не може перетравлювати їжу – це внутрішня сторона зовнішньої краси. Демонструючи руйнівні наслідки корсетів, активістки писали: «Дурна та жінка, яка має масу бід, але думає, що у неї чудова форма, хоча вона негарна, як покалічена мавпа»³⁸⁵. Відтак, якби жінки розуміли, які руйнівні наслідки від корсетів для їхнього здоров'я, тоді б вони дозволили собі «бути собою і ніколи не намагалися змусити свою талію «зупинитися»³⁸⁶.

Що стосується сучасного стилю одягу жінок-адвентисток у всьому світі, то зазначимо: дизайн одягу в XXI столітті багато в чому відповідає основним принципам реформи в одязі середини XIX століття. Звісно, при всьому різноманітті зручних видів одягу, які не шкодять фізіології людини, кращими є ті, які відповідають нормам скромності. Однак, доки у суспільстві пануватимуть закони моди, битва за простоту, скромність, здоров'я не має переможного кінця³⁸⁷.

³⁸³ White E. Testimonies for the Church, Vol. 4. Mountain View, CA: Pacific Press Publishing Association, 1948. P. 639.

³⁸⁴ White E. Letter 19. 1897. URL: <https://m.egwwritings.org/en/book/14062.6716001>.

³⁸⁵ Clapham N. Seventh-day Adventists in the South Pacific 1885-1985 / Noel Clapham. – Warburton: Signs Publishing Company, 1985. – P.120-122.

³⁸⁶ Там само.

³⁸⁷ Spalding A. W. Origin and History of Seventh-day Adventists Vol.1 / Arthur Whitefield Spalding. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1961. – P. 387.

Жінки-адвентисти сьомого дня, молоді, дорослі та похилого віку, зазвичай, відрізняються простотою в одязі і відсутністю штучних прикрас. Косметика зведена до мінімуму – до такої міри, що відрізняє адвентистську молодь від більшості світських представників, а носіння ювелірних виробів знецінюється та вважається виявом нескромності та марнотратства³⁸⁸. Але справедливо підкреслити, що не всі жінки-адвентисти повністю ілюструють принципи, притаманні реформі одягу³⁸⁹ перших років діяльності ЦАСД.

Отже, реформа здоров'я, яку сповідує Церква адвентистів сьомого дня, є однією з ключових віросповідних положень у цій деномінації, яка також включає питання зовнішнього вигляду та вбрання адвентистів. Тому не дивно, що її впровадження в середині XIX століття викликало низку дискусій та переживань у середовищі адвентистів. Причини впровадження реформ в одязі були продиктовані збереженням фізичного здоров'я жінок та вихованням у них принципів скромності та простоти. Роль Еллен Уайт у цьому питанні була ключовою, оскільки саме вона була ініціатором створення зручного костюму, однак реакція та наслідки від цих нововведень згодом змусили її зрозуміти, що діяльність у цьому напрямку є другорядною. Однак низка принципів, запроваджених місис Уайт щодо того, яким має бути одяг жінок-адвентисток, є основною у виборі одягу в середовищі цієї конфесії. Простота, скромність, зручність та якість вбрання повинні повсякчас вирізняти вірянок Церкви адвентистів сьомого дня від інших представниць жіночої статі.

3.3. Суть концепту «велика боротьба» у вченні адвентистів

У відповідності до вчення Церкви адвентистів сьомого дня концепція великої боротьби є центральною темою Біблії, і лише через призму великої боротьби інші теми, які піднімаються у Святому Писанні, стають більш зрозумілими, і отримують узгодженість та гармонію. Ця тема вважається особливою рисою теології Церкви АСД. «Велика боротьба – це не просто віра, а центральний організуючий принцип, світогляд і метанаратив адвентизму, – стверджує бакалавр теології Ентоні Макферсон у своїй дисертації. Більше того – це загальна ідея, в середині якої адвентистська думка

³⁸⁸ Spalding A. W. *Origin and History of Seventh-day Adventists Vol.1* / Arthur Whitefield Spalding. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1961. – P. 387.

³⁸⁹ Spalding A. W. *Origin and History of Seventh-day Adventists Vol.1* / Arthur Whitefield Spalding. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1961. – P. 387.

поміщає все вчення, вірування, місії та практики»³⁹⁰. Говорячи про значення цієї концепції як метанаративу, тобто глобальної оповіді, що структурує світ: «відповідно до прийнятих моральних відносин між суспільством та індивідом, минулим і майбутнім, теорією і досвідом»,³⁹¹ а також у релігійному контексті ця ідея виступає як: «специфічний спосіб конструювання та усвідомлення реальності»³⁹². В цьому контексті визначення концепції за змістом виглядає наступним чином: «Велика боротьба має унікальний нарративний підхід до проблеми зла, в основі якого лежать космічні політичні та ідеологічні суперечки про любов, закон і принципи правління Бога»³⁹³.

Згідно з адвентистським богослов'ям, саме через призму великої боротьби стають більш зрозумілими такі поняття як Євангеліє, спасіння, праведність та важливість старозавітного служіння у земному святилищі, первосвященницьке служіння Христа в небесному святилищі, співвідношення віри і діл у справі спасіння, значення першого та другого приходу Христа. Як зазначають адвентисти, ті, хто не усвідомлює важливості цієї центральної теми Біблії, обмежені в розумінні Голгофської жертви Христа, оскільки розглядають смерть Христа лише з погляду дарування Богом людині прощення гріхів. А концепція великої боротьби вказує, що значення голгофської жертви полягає не лише в прощенні, але й у відновленні Божого образу в людині завдяки благодаті. Іншими словами, метою Євангелія є відновлення того, що було зруйноване та понівечене гріхом.

Концепція великої боротьби звертає увагу на суперечку між Богом та сатаною щодо кращого плану життя для розумних істот у всесвіті. Бог як Творець показав, що життя може існувати лише в гармонії із Ним, з Його волею, яка виражена в Божих заповідях та прикладі життя Ісуса Христа. План сатани полягав у тому, що створені істоти повинні мати незалежне існування й керуватися власною волею.

³⁹⁰MacPherson A. J. The Great Controversy as a Theodicy Response to the Evidential Problem of Evil Problem of Evil: PhD / MacPherson Anthony James – Avondale College of Higher Education, Cooranbong, , 2017. – P. 7-8.

³⁹¹Texts of identity / Ed. by Shoter J., Gergen K.J. – London: SAGE Publications, 1989. – P. 182.

³⁹²Ставроян С. С. Партнерство церкви і суспільства у наративах української протестантської теології початку ххї століття.: дис. канд. філос. наук : 09.00.11 / Ставроян Сергій Сергійович – Київ, 2016. – P.33.

³⁹³MacPherson A. J. The Great Controversy as a Theodicy Response to the Evidential Problem of Evil Problem of Evil: PhD / MacPherson Anthony James – Avondale College of Higher Education, Cooranbong, , 2017. – P.3.

Диявол переконував інших, що Бог несправедливий та деспотичний. Для того, щоб показати неправдивість обвинувачень сатани, Бог не вдався до знищення цієї бунтівної істоти. Маючи люблячий характер, Він вирішив продемонструвати перед всесвітом свою любов через смерть свого Сина. І в той же час показати, до чого призводить правління сатани на землі. Наслідки цього правління мають стати уроком не лише для жителів землі, але й для всього всесвіту. Метою сатани стало намагання знищити Закон Божий та схилити до непослуху Богові інших розумних істот. З іншого боку, Бог втрутився в історію гріховного світу та проявив Свій характер в особі Ісуса Христа. Таким чином кожен з мешканців всесвіту міг свідомо визначити, хто є правим у цьому конфлікті.

Особливостями впливу концепції великої боротьби є віра адвентистів в умовне безсмертя людини, святість суботнього дня, історицистський погляд на інтерпретацію апокаліптичних пророцтв Біблії. А також – визнання пророчого дару в служінні Еллен Уайт, розуміння первосвященницького служіння Христа в небесному святилищі, Його другого приходу та погляд на здоровий спосіб життя.

Таким чином, різні пункти віровчення Церкви поєднуються в гармонійну теологічну систему завдяки теології великої боротьби. Метою Євангелія в контексті великої боротьби між Христом та сатаною є відновлення людини в усіх сферах її існування: фізичній, розумовій, емоційній та духовній. Це відновлення має на меті приготування віруючих до другого приходу Христа³⁹⁴.

Творець і Декалог. Як зазначають адвентистські теологи, «модель війни, також відома як модель «великого протиріччя» або «космічного конфлікту», взята з біблійного світогляду, в основі якого лежить віра в триєдиного Бога-Творця, всемогутнього, всезнаючого і доброго. Однак віра у всезнаючого, всемогутнього і доброго Бога призводить до питань про проблему зла і людських страждань, що, в свою чергу, веде до Божого рішення – плану викуплення»³⁹⁵. Тож розглянемо більш уважно біблійний світогляд (у розумінні адвентистів сьомого дня) для чіткого уявлення елементів, з яких складається теологія великої боротьби.

³⁹⁴ Douglass H. E. The Great Controversy theme: What it means to Adventists. [Електронний ресурс] / Herbert E. Douglass // Ministry Magazine. – 2000. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ministrymagazine.org/archive/2000/12/the-great-controversy-theme>.

³⁹⁵ Stanley S. Evil and Human Suffering in View of God's Plan of Redemption in the Great Controversy Context / Sussie Stanley. // Melanesian Journal of Theology. – 2016. – №2. – P. 149.

У першу чергу, на що звертають увагу адвентисти, у Святому Письмі зазначено, що коли Господь створив небо і землю, там панувала повна гармонія. Цей стан після завершення процесу творіння описано наступними словами: «І побачив Бог усе, що вчинив. І ото, вельми добре воно!» (Бут. 1:31). У контексті цього апостол Павло додає, що крім видимого світу, були також створені невидимі людському оку істоти – ангели: «Бо то Ним створено все на небі й на землі, видиме й невидиме» (Кол. 1:16), «Ти чиниш духів Янголами Своїми, а палючий огонь Своїми слугами» (Євр. 1:7). Однак у відповідності до вчення ЦАСД Бог є не лише Творцем, а й Законодавцем. Саме Творець заклав у всесвіті закони моралі для створених ним істот (Іс. 33:22). Основою Божого морального закону та Його характеру є любов (1 Ів. 4:8; 5:3). Апостол Павло наголошує: «любов є виконання Закону» (Рим. 13:10). Десять Заповідей стали вираженням Божої волі та Його люблячого характеру. Вони є моральним компасом для людської поведінки. Ісус Христос показав, що серцем Декалогу є любов до Бога і любов до ближнього (Мк. 12:28-32). Крім того Бог створив усіх розумних істот зі свободою волі та вибору. Ця позиція у Біблії чітко проглядається через багаточисельні заклики до свідомості людини та настанов, щоб людські істоти шукали Бога та відверталися від зла (Втор. 30:19-20; Як. 4:8; 1 Пт. 5:6-9).

Як підкреслюють адвентистські джерела, хоча проблеми, які зачіпає велика боротьба, у прямому вигляді не вказані в Святому Письмі, «однак деякі уривки з Біблії дають підказки. По-перше, здається, що закон Божий піддається нападу: сатана, замаскований під змія, кинув виклик Єві, щоб вона вибрала самостійно не підкорятися закону Бога. Іван визначає злочин як «порушення закону Божого» (1 Ів. 3: 4). З цього послання ясно, що мова йде про моральний закон. Гріх також розглядається як злочин проти волі Бога (Пс. 40: 8). Письмо говорить, що «диявол грішить від початку» (1 Ів. 3: 8). Це означає, що сатана сумнівався в необхідності підпорядкування ангелів моральним заповідям Бога»³⁹⁶.

Походження зла як результат повстання проти авторитету Бога. Щодо походження та джерела усякого зла у Всесвіті, адвентисти вказують на Люцифера, ангела, який перший згрішив. Вони сприймають його як конкретну реальну особу, а не просто узагальнений образ всього злого. Ліберальне тлумачення,

³⁹⁶ Stanley S. Evil and Human Suffering in View of God's Plan of Redemption in the Great Controversy Context / Sussie Stanley. // Melanesian Journal of Theology. – 2016. – №2. – P. 153-154.

що не визнає за Люцифером реальної фігури, Церква АСД не розділяє. Адвентисти, як і інші протестанти, вбачають у пророцтві Єзекіїля про царя Тирського вислови, що стосуються саме Люцифера: «Ти був бездоганний у своїх дорогах від дня твого створення, аж поки не знайшлася на тобі несправедливість» (Єз. 28:15). У пророцтві Ісаї про царя Вавилонського вбачають також натяк на ангела, що пав, істоту, у якій розвинулися гордість та заздрість, бажання мати таку ж славу, яку має Бог: «Зійду я на небо, повище зір Божих поставлю престолу свого... уподібнюсь Всевишньому!» (Іс. 14:13-14). З наведеного розділу пророка Ісаї взято й ім'я цього ангела – «син зірничі досвітньої» або «Люцифер» з латинської мови (Іс. 14:12).

Ось як тема походження зла розглядається в одній з публікацій на сайті Інституту біблійних досліджень Церкви АСД: «А як щодо Люцифера? Він був створений Богом. В Біблії щодо нього йдеться про три важливі речі. По-перше, він істота; по-друге, коли Бог створив його, він був «непорочним»; і по-третє, «нечестя було в [ньому]» (Єз. 28:15, NIV). Текст підтверджує доброту творіння Бога (в даному випадку Люцифера), визнаючи при цьому, що з цієї істотою сталося щось жахливе («зло було знайдено в тобі»). Але хіба остання фраза не передбачає чогось по суті неправильного з Люцифером, що в якийсь момент стало явним?»³⁹⁷. Цим запитанням автор публікації підводить читача до висновку: «Тут ми стикаємося з таємницею походження гріха: його ірраціональністю. У той час як бездоганність херувима ясно пояснюється як продукт божественного творіння, злість – це несподіване явище, яке «було виявлено» (на івриті: матса) в ньому. Пасивне використання дієслова в інших юридичних контекстах схиляє нас до висновку, що тут він також має юридичний сенс (порівняти з Ест. 2:23; Пс. 17: 3; 1 Сам. 25:28). Дивна поведінка херувима була розглянута законом і визнана нечестивою. Судовий розгляд був необхідним, тому що поведінка херувима не відповідала тому, що від нього очікувалося. Суд дійшов висновку, що в ньому було зло»³⁹⁸.

Отже, падіння Люцифера, згідно з розумінням адвентистів, є результатом не Божої волі чи помилки, або недосконалості творіння, а результатом власного вибору вищезгаданої істоти,

³⁹⁷ Rodríguez Á. M. Why did God create Lucifer? [Електронний ресурс] / Ángel Manuel Rodríguez // The Biblical Research Institute SDA – Режим доступу до ресурсу: <https://adventistbiblicalresearch.org/materials/why-did-god-create-lucifer/>.

³⁹⁸ Rodríguez Á. M. Why did God create Lucifer? [Електронний ресурс] / Ángel Manuel Rodríguez // The Biblical Research Institute SDA – Режим доступу до ресурсу: <https://adventistbiblicalresearch.org/materials/why-did-god-create-lucifer/>.

причому цей вибір неможливо пояснити раціонально, тож Творець за нього відповідальності не несе. Оскільки чистий при створенні ангел заплямував себе повстанням, він постає у книгах Біблії як диявол (наклепник), сатана (супротивник), спокусник (Мт. 4:1,3), «великий змій» (Об. 12:3), «оскаржувач братів наших» (Об. 12:10) та «душолюб» (Ів. 8:44). Ця особа називається «батьком неправди» та автором гріха, в якому «немає істини» (Ів. 8:44; 1 Ів. 3:8). А оскільки «гріх – це беззаконня» (1 Ів. 3:4), то адвентисти роблять висновок, що диявол з самого початку виступив проти святого Божого Закону. Таким чином, з іншими пізніми протестантами Церкву АСД споріднює вчення про ангела, що першим збунтувався проти Бога, але відмінність – в особливому акценті на Законі Божому як першочерговій цілі люциферіанських нападів, предметі суперечки космічного масштабу.

Отже, згідно з адвентистською теологією, Люцифер постав проти Господнього авторитету, його характеру та закону (останні три категорії богослови Церкви АСД вважають нерозривно пов'язаними між собою). Ставлячи під сумнів ці три категорії, сатана спокусив перших людей (Бут. 3:5), а також звів третину небесних янголів (Об. 12:4; Мт. 25:41), завдяки чому отримав титул «Вельзевул» – «князь демонів» (Мк. 3:22). Біблія як головне джерело адвентистської теології стверджує, що Люцифер та його янголи через бунт проти Божого правління були скинені з неба (Об. 12:7-9, Лк. 10:18, Об. 20:2). Апостоли Петро та Юда у своїх посланнях звертають увагу на долю, що очікує ангелів, які підняли повстання. У майбутньому їх очікує «суд великого дня», коли вони отримають своє покарання (2 Пт. 2:4; Юд. 1:6).

Гріх незалежності від Бога. «Сатана хвалився, що хоче уподібнитися Богу (Іс. 14: 13-14). Самість стала центром його думки, він думав, що здатний управляти своїм життям окремо від Бога. Сатана спокусив Єву зробити свій власний вибір незалежно від Бога, сказавши, що вона буде подібна до Бога»³⁹⁹. Тому, розглядаючи наслідки діяльності Люцифера, дослідники Біблії – адвентисти – констатують, що після гріхопадіння Адама та Єви, що були спокушені сатаною, на землю прийшов гріх, тління і смерть (Бут. 3:1-19; до Рим. 5:12). У результаті диявол став господарем на планеті земля (Лк. 4:6). У цьому контексті Люцифер має титули: «князь, що панує в повітрі» (Еф. 2:2), «князь цього світу» (Ів. 12:31), «бог цього віку» (2 Кор. 4:4).

³⁹⁹ Stanley S. Evil and Human Suffering in View of God's Plan of Redemption in the Great Controversy Context / Sussie Stanley. // Melanesian Journal of Theology. – 2016. – №2. – P. 154.

Гріх людей призвів до змін як на фізичному рівні, так на духовному та розумовому. Фізична природа людини стала підвладною хворобам, старінню та смерті. Людина, коли грішить, віддаляється від Бога (Рим. 3:23; Єр. 17:9), стає Божим ворогом (Рим. 5:10). Щодо характеру та поведінки, волею людини починають керувати тілесні пожадливі та запаморочений розум (Еф. 2:3; 4:18). Таким чином, ці Божі творіння стають «дітьми гніву», які заслуговують Божий осуд на вічну смерть (Еф. 2:2; Рим. 1:32).

Наслідки гріховного вибору людства проявляються також і в природі. «Цей світ – зона бойових дій у великій боротьбі між Богом і дияволом. Крістіан зазначає, що в зоні бойових дій страждають як люди, так і земля. Життя в зоні бойових дій небезпечне. Урожай знищений, ліси знищені, вода отруєна, дороги і поля заміновані, бомби падають в несподівані райони, люди голодують, страждають і умирають. Як природні, так і моральні вади є результатом падіння і повстання. Сатана здатний викликати стихійні лиха і хвороби, що руйнують навколишнє середовище і людей»⁴⁰⁰.

Таким чином, адвентисти знаходять у Біблії інформацію щодо минулого, теперішнього та майбутнього як бунтівних ангелів, так і зваблених ними людей. Метанаратив великої боротьби, центром якої став Закон Божий та авторитет Творця Всесвіту, містить оповідь як про походження та природу зла, так і про його майбутню долю.

Божественне передбачення, план спасіння як основа теодицеї. Втім, оповідь про походження зла та його кінець сама по собі як констатація мета-історичних фактів пояснює далеко не все в історії людства та всесвіту, тому теологія стикається із запитаннями, що потребують додаткових відповідей. У цьому контексті «розповідь про велику боротьбу природно і неминуче породжує теодицею великої боротьби»⁴⁰¹. Нагадаємо, що теодицея є вченням, що узгоджує існування доброго, всезнаючого та всемогутнього Творця з наявністю темних сторін буття. Неможливо говорити про якості Бога у відриві від Його реакції на бунт у всесвіті. Теодицея має давню історію в християнській теології, проте й тут адвентисти відрізняються певною акцентуацією, вважаючи, що виправданим Бог має бути щодо всіх аспектів, які стали предметом космічної

⁴⁰⁰ Stanley S. *Evil and Human Suffering in View of God's Plan of Redemption in the Great Controversy Context* / Sussie Stanley. // *Melanesian Journal of Theology*. – 2016. – №2. – P. 174.

⁴⁰¹ MacPherson A. J. *The Great Controversy as a Theodicy Response to the Evidential Problem of Evil* : PhD / MacPherson Anthony James – Avondale College of Higher Education, Cooranbong, , 2017. – P. 7-8.

суперечки, й тут слід враховувати у першу чергу нерозривність характеру Божого та Його морального закону, даного не тільки людям, але й усім розумним істотам у всесвіті.

Згідно з теологією адвентистів, варто зазначити наступне: Бог передбачив, що у всесвіті буде зчинено заколот проти Його правління та характеру. Він передбачив зраду частини ангелів на чолі з Люцифером, а також й те, що зведене людство приєднається до цих подій. З цієї причини ще до створення всього існуючого, ще до того, як почалося повстання, Бог розробив план вирішення цієї проблеми. На відміну від супралапсаріанського погляду, згідно з яким Бог вирішив передвизначити одних до спасіння, а інших до смерті ще до гріхопадіння людини, адвентисти вважають, що реакція Творця на передбачений гріх полягала в розробці плану спасіння, проте, не було заплановано конкретно, хто спасеться, а хто загине – ця справа стосується все ж таки сфери свободи кожної конкретної людини. А «оскільки Бог всемогутній, гріх і зло існують, тому що Бог дозволяє їм існувати. Чому Він дозволив їм існувати? Це твоє запитання»⁴⁰² – зазначає адвентистське джерело, описуючи теологічні проблеми, що виникають унаслідок Божих всезнання та всемогутності.

Дилема має своє елегантне вирішення. «Деякі теологи встановили відмінність між природою Люцифера і його волею. Його природа, створена Богом, була хорошою; але його воля, яку він використовував, привела до гріха і зла. Бог відповідає за перше, але не за друге. Неправильне використання волі засноване, але не визначається свободою, якою Бог наділив Своїх розумних істот»⁴⁰³. Констатуючи, що у разі неправильного використання волі створеною істотою Богу би довелося заплатити занадто високу ціну, автор розмірковує, чи не краще було б Творцю відмовитись від Свого задуму до того, як Він почав творити. Так би вчинили ми. «Але Бог не такий, як ми! Як тільки Він вирішив творити, ніяка реальна або потенційна сила не змусить Його змінити Свої плани. В іншому випадку страх гріха переміг би Його перш, ніж Він щось створив. Бог – Безстрашний, який, не змінюючи свого плану, вирішив

⁴⁰² Rodríguez Á. M. Why did God create Lucifer? [Електронний ресурс] / Ángel Manuel Rodríguez // The Biblical Research Institute SDA – Режим доступу до ресурсу: <https://adventistbiblicalresearch.org/materials/why-did-god-create-lucifer/>.

⁴⁰³ Rodríguez Á. M. Why did God create Lucifer? [Електронний ресурс] / Ángel Manuel Rodríguez // The Biblical Research Institute SDA – Режим доступу до ресурсу: <https://adventistbiblicalresearch.org/materials/why-did-god-create-lucifer/>.

протистояти проблемі гріха і зла і вирішити її раз і назавжди через свого Сина. І Він це зробив!»⁴⁰⁴.

Таким чином, Бог є виправданий (теодицея) не тоді, коли не йде на ризик, пов'язаний з даруванням свободи мислячим істотам, а тоді, коли Він ризикує ще більше – своїм Сином, що віддає життя заради викуплення грішних людей. Бог передбачає можливість виникнення проблеми, але допускає її, знаючи, як це вирішити. Завдання Бога – дати кожному грішнику другий шанс і водночас явити Свій незмінний характер. Апостол Павло називає цей план спасіння таємницею, «що від вічних часів була замовчана» (Рим. 16:25), говорить про «Божу мудрість у таємниці, приховану, яку Бог перед віками призначив» (1 Кор. 2:7). Виникнення гріха у Всесвіті не застало Творця зненацька. Спосіб, яким Він вирішує проблему гріха, біблійні автори, а вслід за ними й адвентисти, вважають настільки дієвим, що це остаточно покладе край повстанню у всесвіті і дасть гарантію того, що ця ситуація більше не повториться.

Центром Божого плану спасіння є жертва Ісуса Христа (1 Пт. 1:20), який згідно зі словами апостола Петра був відданий на смерть за грішників «певною волею та передбаченням Божим» (Діян. 2:23). Апостол Павло наголошує, що спасіння дається лише завдяки Божій благодаті, милості, його не можна заробити власними зусиллями: «не за наші діла, але з волі своєї та з благодаті, що нам дана в Христі Ісусі попереду вічних часів» (1 Тим. 1:9). У цьому аспекті розуміння адвентистів, незважаючи на велику увагу, що вони приділяють Закону Божому, є традиційно протестантським – тобто, не законницьким, а, навпаки, таким, що розвиває лютерівську тезу про виправдання людини виключно через віру.

План викуплення як остаточно вирішення проблеми зла в контексті Божої милості та справедливості. Характер Божий поєднує милість та справедливість, тому як би сильно Творець не любив грішників, Божа справедливість вимагає покарання грішника. Саме тому план спасіння, який був визначений перед створенням всесвіту та виникненням гріха, завдяки жертві Ісуса Христа дозволяє Богові простити грішника. При цьому Божа справедливість не порушується, оскільки Христос Своєю смертю задовільнив вимоги Божого закону (Рим. 8:2-3). Таким чином Бог залишається «справедливий» і тоді, коли: «оправдує того, хто вірить в Ісуса» (Рим. 3:26). І людям, які приймають визначені Богом умови спасіння, дана влада «стати Божими дітьми» (Ів. 1:12). У відповідності

⁴⁰⁴ Там же

до предвічного Божого плану, Бог обрав їх «у Ньому (Христі) раніше від створення світу» (Еф. 1:3).

Тож бачимо, що хресна жертва Ісуса Христа стала центром як спасіння, так і відповідно всього метанаративу великої боротьби – саме завдяки одночасному втіленню всіх якостей Божих і доленосному впливу на весь світ. Голгофська жертва найбільше продемонструвала контраст між люблячим і праведним Богом та Його ворогом – підступним автором зла, дияволом, що довело велику боротьбу до свого піку, зробило цей метанаратив найвиразнішим, найчіткішим. «Смерть Христа на хресті – це кульмінація чотирьох Євангелій, і саме тут були відкриті приховані справи диявола. Смерть Христа підтверджує, що сатана є обвинувачем і підбурювачем всіх видів зла»⁴⁰⁵. «План порятунку Бога, план викуплення – це єдине і остаточне рішення проблеми зла і людських страждань... Сатана був викритий. Смерть Христа підтвердила характер сатани як призвідника всіх видів зла і людських страждань і показала світу готовність Бога пожертвувати всім, щоб відновити своє творіння»⁴⁰⁶.

З виправданням Бога набуває виправдання і Його моральний закон, принципи Його правління. Нападки ж ворога на Закон Божий отримали теж належну остаточну оцінку. Контрастність у метанаративі повинна допомогти й людям зробити свій остаточний вибір. «Згодом наслідки гріха ставали все більш очевидними... Дев'ятнадцять століть тому, коли сатана надихнув людей вбити Ісуса, всі істоти в інших світах побачили насправді, що Бог правий, а сатана – ні. Усі мешканці небес і інших місць бачили, що Бог є любов і що Його закон справедливий і необхідний. Але щоб дати жителям нашого світу широкі можливості зрозуміти проблеми у великій боротьбі й вибрати, до чийого боку вони хочуть приєднатися, Бог дозволив драмі гріха тривати ще кілька століть»⁴⁰⁷.

Комплексне відновлення людини, а не просто прощення. Проте, мета викуплення – не тільки показати, хто є хто у великій боротьбі, але й повернути все до належного стану, виправити зруйноване. Крім виправдання та визнання Своїми дітьми Бог,

⁴⁰⁵ Stanley S. Evil and Human Suffering in View of God's Plan of Redemption in the Great Controversy Context / Sussie Stanley. // Melanesian Journal of Theology. – 2016. – №2. – P. 157.

⁴⁰⁶ Там же С. 176.

⁴⁰⁷ Glass S. H. The Great Controversy [Електронний ресурс] / Sledgehammer Hitting Glass // The Seventh-day Adventist Church. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.adventist.org/articles/the-great-controversy/>.

згідно предвічного плану, потурбувався, щоб відновити та зцілити людей, які навертаються до Бога, від внутрішнього гріховного стану. Цей процес переміни характерів відбувається завдяки перебуванню Христа у серці віруючого, апостол Павло говорить про «таємницю, заховану від віків і поколінь, а тепер відкрити Його святим... тобто Христос у вас, надія слави!» (Кол. 1:26-27).

Коли першалюдська паразгрішила, Бог став ініціатором ворожнечі між сатаною та людиною: «І Я покладаю ворожнечу між тобою й між жінкою» (Бут. 3:15). Цим Він показав, що сатана не отримав повної влади над людиною, таким чином Бог дав людині у її занепадому, гріховному стані надію на спасіння й зцілення. Також у Божому плані визначена вічна нагорода тим, хто залишиться вірним: «...в надії вічного життя, яке обіцяв був від вічних часів необманливий Бог» (Тит. 1:2). Ця ж сама ідея прослідковується у притчі Христа про овець та козлів: «Прийдіть, благословенні Мого Отця, посядьте Царство, уготоване вам від закладин світу» (Мт. 25:34). З іншого боку у притчі описана доля тих, хто відмовився прийняти визначені Богом умови спасіння: «Ідіть від Мене, прокляті, у вічний вогонь, приготований дияволу та його ангелам!» (Мт. 25:41).

Тому незважаючи на те, що основний конфлікт відбувся між Творцем всесвіту та Люцифером, люди беруть безпосередню участь у цьому конфлікті, тож у наративі великої боротьби життя та особистий вибір людини має велике значення, завдяки чому також більш повно відкривається задум Творця та його характер. «У Писаннях є безліч випадків, коли сатана намагався зруйнувати Божий план викуплення, і на цьому шляху він домагався успіху. Нам не слід очікувати, що Бог проявить абсолютну божественну владу в протистоянні. Подібно до того, як сила Бога не завадила конфлікту зародитися на небесах, а потім торкнутися землі, Він продовжує надавати людям свободу в історії після гріхопадіння»⁴⁰⁸.

Сутність суперечки між Богом та сатаною в Старому Завіті. Цікавим є порівняння концепцій великої боротьби у Старому та Новому Завітах, точніше, нас цікавить розвиток цієї концепції та єдність її елементів, адже адвентисти не протиставляють Новий Завіт Старому, на відміну від деяких протестантів, а вважають їх єдиним цілим, що висловлює єдині думки, єдині ідеї, єдину теологію. У книгах Старого Завіту сатана безпосередньо рідко з'являється. Однак є два яскраві епізоди, де він відкрито виступає

⁴⁰⁸ Stanley S. Evil and Human Suffering in View of God's Plan of Redemption in the Great Controversy Context / Sussie Stanley. // Melanesian Journal of Theology. – 2016. – №2. – P. 159.

проти Бога. В історії про випробування та страждання Йова показано конфлікт між Богом та Його противником. З одного боку, Бог сказав, що Йов: «невинний та праведний, що Бога боїться, а від злого втікає» (Йов. 1:7). З іншого боку, «сатана представляє послух Йова як корисливий і стверджує, що, коли стане ясно, що послух Богу не принесе йому користі, Йов залишить Бога (1: 6-12)»⁴⁰⁹.

Напади сатани на Бога також згадуються у книзі пророка Захарії. У той час ізраїльський народ повернувся з вавилонського полону на батьківщину й планував відбудувати зруйнований храм в Єрусалимі, однак на заваді виконанню цих планів виступали навколишні язичницькі народи (Езд. 4). Керівниками народу тоді були Зоровавель та первосвященник Ісус, син Йоседеків. У видінні третього розділу книги Захарії пророк бачить цього первосвященника у забрудненому одязі, який символізував гріховність ізраїльтян. В цьому видінні Божий янгол та сатана протистоять один одному. «Сатана також звинувачує Бога в прощенні і прийнятті Ісуса (Зах. 3: 1-5).

Справжня проблема тут – справедливість Бога: чи справедливий Бог, коли Він рятує злодіїв і оголошує їх праведними? Люцифер стверджує, що Бог може проявити справедливість тільки проти порушника закону, що несправедливо проявляти милосердя до порушника»⁴¹⁰. Але у видінні Захарії Бог, незважаючи на звинувачення, приймає покаєння Ісуса, сина Йоседекова, одягає його в новий, чистий одяг, що символізує й прийняття Богом всього народу, цим самим стверджується право Творця проявляти милосердя, а не тільки справедливість до грішників. Це врівноважене поєднання милосердя й справедливості в характері Творця адвентисти вважають актуальним і по сьогодні. «Тема великих суперечок в адвентизмі, що зображає спробу Бога продемонструвати за допомогою плану порятунку Свою справедливість і милосердя у врівноваженій манері Свого характеру, добре узгоджується з... турботою часу»⁴¹¹.

Боротьба сатани проти Христа та Церкви в Новому Завіті. У Новому Завіті найбільш яскраво велика боротьба описана в книзі Об'явлення, 12–14-й розділи. Центральне місце цього уривку займає видіння 12-го розділу. Там представлено образ жінки, зодягненої у Божу славу, яку переслідує великий червоний дракон, який

⁴⁰⁹ Там же С.154.

⁴¹⁰ Там же С.154.

⁴¹¹ Zackrisson E. H. Seventh-day Adventists and Original Sin: a Study of the Early Development of the Seventh-day Adventist Understanding of the Effect of Adam's Sin on His Posterity : PhD / Zackrisson Edwin Harry – Andrews University, 1984. – P. 194.

символізує диявола. Жінка ж символізує собою Божий народ, Церкву всіх часів (Іс. 54, 2 Кор. 11:2).

Важливою віхою у великій боротьбі є перший прихід Христа. У цьому видінні описане намагання дракона знищити Сина Божого, який народився в середовищі ізраїльського народу (Об. 12:4). Однак сатані не вдалося погубити Христа, звести його до гріха чи перешкодити виконанню Його місії, після вознесення Христос став недосяжним для диявола, тому останній перевів свою увагу на жінку – Церкву: «А коли змії побачив, що додолу він скинений, то став переслідувати жінку, що вродила хлоп'я» (Об. 12:13). Однак у цій боротьбі сатана знає, що йому вже не вдасться перемогти, оскільки Своєю смертю на Голгофі Христос переміг диявола і отримав право: «знищити того, хто має владу смерти, цебто диявола» (Євр. 2:14). Перед Своїми стражданнями Ісус сказав: «Тепер суд цьому світові. Князь світу цього буде вигнаний звідси тепер» (Ів. 12:31). Таким чином, сатана знає, що він програв у цій великій боротьбі: «що короткий час має!» (Об. 12:12). Однак, як перший бунтар проти Божого правління, він за своєю природою не може заспокоїтися, а навпаки, знаючи про свій скорий кінець, має «лютість велику». Нападаючи на жінку – Церкву, сатана намагається «звести, якщо вдасться, навіть і вибраних» (Мт. 24:24).

Місія Церкви АСД у контексті великої боротьби. У видінні звертається увага на особливу групу віруючих: «останок насіння» жінки (Об. 12:17), проти якої лютує дракон. Це вірні Богові люди останніх часів історії землі. Вони описані як ті, що: «бережуть Божі заповіді та мають свідоцтво Ісусове». А сатана лютує як проти Ісуса, так і проти Божих заповідей. Описуючи протистояння дракона проти Немовляти, Церкви та останку насіння її, Іван бачить, що джерело цієї боротьби виникло ще з давніх часів: «І сталась на небі війна: Михаїл та його Анголи вчинили зо змієм війну. І змії воював та його янголи» (Об. 12:7).

Цікаво, що в Біблії постать Михаїла завжди зустрічається при описанні боротьби з сатаною чи силами, які виступають проти Божого народу (Дан. 10-12; Юд. 1:8; Об.12:7-12). При дослідженні Даниїла 10-12 адвентисти роблять висновок, що у видінні Даниїла 10:5-9 Михаїл зображений як «один з перших князів», «великий той князь, що стоїть при синах твого народу» (Дан. 10:13; 12:1). Водночас опис Михаїла з видіння Даниїла 10:5-9 дуже подібний до опису прославленого Господа Ісуса Христа з видіння Об'явлення 1:12-16.

Таким чином, можна зробити висновок, що Михаїл є одним з біблійних образів Ісуса Христа в контексті вселенської боротьби

з сатаною. У кінці земної історії, в найтемніші часи Михаїл виступає як визволитель народу Божого: «І повстане того часу Михаїл, великий той князь, що стоїть при синах твого народу... І того часу буде врятований із народу твого кожен, хто буде знайдений записаним у книзі» (Дан. 12:1). А 13-й розділ книги Об'явлення зображає діяльність сатани через його помічників: «звіра з моря (Об. 13:1-10) та звіра із землі (Об. 13:11-18). У той час розділ 14-й книги Об'явлення представляє Божу відповідь на дії сатани та попереджує мешканців землі щодо останніх подій. У той час як світ буде зведений сатанинським обманом, ті, хто не буде підкорятися його владі, будуть покарані смертю, цей розділ зображає групу вірних послідовників Христа: «І я глянув, і ось Агнець стоїть на Сіонській горі, а з Ним сто сорок чотири тисячі, що мають Ім'я Його й Ім'я Отця Його, написано на своїх чолах» (Об. 14:1). Вони описані як переможці в ці останні дні історії, які пережили такий великий досвід випробувань, якого не мав ніхто інший. Саме вони «співали, як пісню нову перед престолом... І ніхто не міг навчитися пісні, окрім цих ста сорока чотирьох тисяч, викуплених від землі» (Об. 14:3).

В останній час для мешканців землі лунає вістка перестороги, вістка трьох ангелів, які летять серед неба (Об. 14:6-12): 1) лунає заклик поклонитися Творцю, оскільки вже настала година суду Божого; 2) проголошується падіння Вавилону, релігійної системи, принципи якої суперечать Божому Слову; 3) описуються сумні наслідки для тих, хто поклониться звірині та прийме на себе її знак. Важливим моментом цих ангельських вісток є наголошення на дотриманні Божих заповідей та віри в Ісуса Христа. Саме ці дві характеристики є визначальними для належності людини до Божого народу, і саме проти них диявол ворогує. Закінчується 14-й розділ описанням другого приходу Христа, коли кожен отримує свою нагороду (Об. 14:14-20).

Таким чином, головні питання есхатології, які підіймаються в книзі Об'явлення в контексті великої боротьби, є теми поклоніння і послуху Божому Закону. Книга Об'явлення піднімає тему поклоніння звірині: «І їй вклоняться всі, хто живе на землі, що їхні імена не написані в книгах життя Агнця» (Об. 13:8); «щоб земля та ті, хто живе на ній, вклонилися першій звірині» (Об. 13:12); «усі, хто не поклониться образіві звірини, побиті були» (Об. 13:15). На протипагу цьому лунає вістка: «вклоніться Тому, Хто створив небо, і землю, і море, і водні джерела!» (Об. 14:7) і дається пересторога: «Коли хто вклоняється звірині та образу її... то той питиме з вина Божого гніву, вина незмішаного в чаші гніву Його» (Об. 13:9-10).

Книга Об'явлення піднімає тему послуху Божим заповідям та відображенню Божого характеру в житті віруючих. Наявність печатки Божої чи знамена звірини визначає приналежність людини. Божа печатка на чолі людини (Об. 7:1-3) свідчить про відображення Божого імені в житті та характері людини, Його принципів (Об. 14:1). З цієї причини, ті хто мають Божу печатку, описуються як ті, хто дотримується Божих заповідей. А зміст вістки першого янгола нагадує текст заповіді про суботу (Об. 14:7; Вих. 20:11). Видіння Об'явлення 12-го розділу описує виконання слів книги Буття 3:15. В обох уривках згадується дракон (змій), жінка та ворожнеча між ними. Показано велику роль яку виконає «насіння» жінки, яке зітре голову змію, тобто завдасть йому поразки і знищить його.

Розглядаючи есхатологічні теми, й особливо те, що пов'язане зі знаком звіра, адвентисти теж виходять на контекст великої боротьби, ув'язуючи конфлікт останніх часів із питаннями, що постали від самого початку творива. «Коли ви повністю розумієте проблеми, пов'язані зі знаком звіра, ви розумієте щось набагато більше, ніж просто визначення сили звіра. Ви бачите протиріччя між добром і злом. Ви дивитесь на боротьбу між Христом і сатаною з питання Творіння»⁴¹². Водночас, підкреслюють адвентистські теологи, народ Божий вписаний в цю боротьбу також через своє перебування у Христі й поклоніння у день суботній. «Але я також ясно дивлюся на більш серйозні проблеми в протиріччі між добром і злом, коли диявол атакує сам творчий авторитет Бога, намагається знищити нашу людяність і намагається зруйнувати нашу згоду щодо того, ким ми є у Христі. Субота – це притулок. Я проповідую суботу як символ не законництва або справ, але віри: щосуботи ми відпочиваємо у Христі. Ми перебуваємо в Його любові і перебуваємо в Його турботі. І якщо одне значення слова антихрист – “інший Христос”, який замінює Христа, тоді людські справи через силу антихриста замінюють дану Богом суботу чимось іншим»⁴¹³.

Позиція Еллен Уайт щодо концепції великої боротьби. Ми розглянули розуміння адвентистами основних елементів, з яких складається метанаратив великої боротьби. В першу чергу їхнє розуміння базується на твердженнях Святого Письма. Проте, адвентистська теологія формувалася й під впливом поглядів піонерів адвентизму. Найвпливовішою з цих піонерів і ранніх адвентистських

⁴¹² The Mark of the Beast: Has the message changed? [Електронний ресурс] // Adventist Review. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.adventistreview.org/1806-36>.

⁴¹³ Там же.

авторів є Еллен Уайт. У її творах та висловах дуже яскраво відбилась теологія великої боротьби, до того ж авторитет цієї письменниці допоміг цій теології міцно закріпитися в адвентизмі.

Як зазначає Ентоні Макферсон, «Еллен Уайт (1827-1915) недвозначно говорить про зв'язок між великою боротьбою і проблемою зла»⁴¹⁴. Ідея великого протистояння між Христом і сатаною є центральною і найважливішою темою у працях Еллен Уайт, особливо в п'ятитомнику під назвою «Конфлікт віків». У першому томі цієї серії «Патріархи і Пророки» містяться наступні назви розділів: «Чому був допущений гріх», «Спокушування та падіння», «План викуплення», які показують інтерес авторки до тематики великої боротьби та етапів розвитку цього конфлікту в історії всесвіту. Також у цій книзі місіс Уайт робить акцент на виборі біблійних історій, де піднімається тема протистояння між гріхом і праведністю. Так, наприклад, 31-й розділ книги «Патріархи і Пророки» під назвою «Гріх Надава та Авігу» описує подію, якій в Біблії присвячено Левит 10-11-й розділи, у той час як інші розділи цієї книги Мойсея містять досить скупі описи.

Джозеф Баттістон вважає, що твори Еллен Уайт можна краще зрозуміти саме через тему великого протистояння між Христом і сатаною. Також ця ідея прослідковується, коли вона охарактеризує біблійні персонажі. Вона показує, як тема цієї боротьби проходить через їхній особистий досвід, і як вона приходить до свого розв'язання на особистісному рівні. Баттістон стверджує, що особливістю Еллен Уайт як християнської письменниці є розкриття «абстрактної теологічної проблеми зла» на практичному рівні конкретної людини⁴¹⁵.

Також розвиваючи концепцію великої боротьби, Еллен Уайт вдавалася до різних пересторог та повчань. Так, беручи за приклад історію, коли ізраїльтяни, подорожуючи по пустелі, забажали їсти м'ясо (Чис. 11), вона розповідає про небезпеку діяти під керівництвом своїх мінливих чуттєвих бажань⁴¹⁶. Розповідь про перебування Авраама в Ханаані стала основою настанови про важливість благочестя в сім'ї⁴¹⁷. Розмірковуючи про поведінку синів священника

⁴¹⁴ MacPherson A. J. The Great Controversy as a Theodicy Response to the Evidential Problem of Evil: PhD / MacPherson Anthony James – Avondale College of Higher Education, Cooranbong, , 2017. – P.7-8.

⁴¹⁵ Battistone J. J. Ellen G. White's Central Theme [Електронний ресурс] / Joseph J. Battistone // Ministry Magazine. – 1975. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ministrymagazine.org/archive/1975/10/eilen-g.-whites-central-theme>.

⁴¹⁶ Уайт Е. Патріархи і пророки / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2000. – С.378.

⁴¹⁷ Там же С.141-142.

Лії, місіс Уайт дає перестороги батькам, які нехтують дисципліною при вихованні своїх дітей. З іншої боку, описуючи дитинство Самуїла, вона подає це як позитивний приклад для розвитку характеру дитини⁴¹⁸. Бачимо, що метанаратив великої боротьби тісно пов'язаний із практичним благочестям та вихованням, адже саме принципи, закладені в дитинстві, впливають на вибір дорослих та призводять до вічних наслідків.

Також Еллен Уайт використовує біблійну типологію з метою розкриття вищевказаної теми. Вона зазначає, що старозавітні прообрази вказували на певний аспект особистості чи служіння Ісуса Христа. Наприклад, в історії принесення в жертву Авраамом свого сина Ісаака Еллен Уайт бачить прообраз хресної смерті Ісуса, коли Бог Отець віддає на смерть Свого Сина задля спасіння людей⁴¹⁹. Звісно, не можна назвати її першовідкривачкою у цих питаннях, проте описи типології в серії книг «Конфлікт віків» вражають своєю яскравістю, узгодженістю, глибиною розкриття мотивів усіх персонажів і наслідків їхніх дій у контексті всієї великої боротьби.

Різні аспекти, які вказували на Христа, Еллен Уайт помічала у багатьох персонажів Старого Завіту. Вона, таким чином використовуючи типологію, з різних сторін описувала план спасіння та його втілення в історії як Божу відповідь у процесі розвитку великої боротьби, відповідь, яка в космічній та людській історії мала своє поетапне розгортання. Коментуючи книги Нового Завіту, Еллен Уайт розкриває тему великого протистояння, зокрема при розгляді притч Ісуса Христа в 13-му розділі Євангелії від Матвія. Там вона описує, як діє Бог для спасіння людини та які спроби здійснює сатана, щоб протистояти цьому процесу⁴²⁰. Також вона звертала увагу на розвиток християнського характеру. Саме повне відображення досконалого образу Христа в характері Його послідовників є кульмінаційною подією історії спасіння. Саме це стане незаперечним свідоцтвом перемоги Христа у великій боротьбі⁴²¹. Баттістон відмічає, що з погляду Еллен Уайт зціленням хворих, очищенням прокажених, вигнанням нечистих духів Ісус «звершив рішуче вторгнення на територію сатани»⁴²². Цим він

⁴¹⁸ Там же С.551-564.

⁴¹⁹ Там же С.147-155.

⁴²⁰ Уайт Е. Наочні уроки Христа / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2005. – С. 44-62, 70-75.

⁴²¹ Там же С. 314-319, 331-333.

⁴²² Уайт Е. Желание веков / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1993. – С.202-475.

показав справжній Божий характер, який бажає звільнити людину від тягаря гріха⁴²³.

Особливим внеском Еллен Уайт у розвиток концепції великої боротьби є погляд на роль Церкви АСД у великій боротьбі в останній період земної історії. В п'ятому томі «Конфлікт віків» під назвою «Велика боротьба» описана історія християнства, починаючи від зруйнування Єрусалиму римлянами у першому столітті та зосередження увагу на подіях Реформації в Європі XVI століття. Метою авторки було показати не всю повноту історичних даних (як вимагали би деякі інші історики), а скоріше дві тенденції, одну від Бога, іншу від диявола, те, як вони стикнулися в історії церкви. Щодо адвентистського руху, то авторка розглядає період від часів Уільяма Міллера до часу знищення гріха у всесвіті. Еллен Уайт детально змальовує різні хитрощі диявола, якими він буде зводити людей в останній час, роблячи наголос на ролі церкви останку в приготуванні світу до другого приходу Христа.

У багатьох своїх працях місіс Уайт звертає увагу на необхідності дотримання та незмінності Божого закону, з особливим акцентом на четвертій заповіді щодо святості суботнього дня⁴²⁴. Через призму великого протистояння та приготування до другого приходу, вона також розглядає важливість дотримання здорового способу життя для Божого народу⁴²⁵.

Зв'язок метанаративу великої боротьби із доктриною святотища. Концепція великої боротьби має й інші аспекти, одним з яких є зв'язок із темою святотища в Біблії. Ця тема була осмислена в адвентистській теології таким чином, що утворила окрему доктрину, з якою пов'язана адвентистська ідентичність. Церква АСД має унікальне тлумачення служіння у святотищі як моделі всієї великої боротьби. «Ранне адвентистське богослов'я неявно передбачало, що Бог має Свій час, діє в історичній хронологічній послідовності, яка складає Його історію. Це неявне переконання дозволило їм усвідомити, що Бог керує Своєю роботою Порятунку історично через структуру святотища, й історично тлумачити пророцтва Даниїла та Об'явлення. Це спонукало їх розглядати біблійний метанаратив як велику суперечку між Христом і сатаною.

⁴²³ Там же.

⁴²⁴ Уайт Е. Патріархи і пророки / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2000. – С. 214-219, 226-231, 253-259, 340-345; 14, 407-422, 525-564.

⁴²⁵ Battistone J. J. Ellen G. White's Central Theme [Електронний ресурс] / Joseph J. Battistone // Ministry Magazine. – 1975. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ministrymagazine.org/archive/1975/10/eilen-g.-whites-central-theme>.

Таким чином, доктрина святилища стала ключем, який відкриває для огляду «цілісну систему істини, пов'язану і гармонійну»⁴²⁶.

Адвентистський богослов Річард Девідсон розглядає теологію великої боротьби через призму святилища. В описі небесної війни між Михаїлом та драконом сатана названий «обвинувачем братів наших» (Об. 12:10-11). Девідсон вважає, що цей уривок посилається на книгу Повторення Закону (19:15-21), де подано опис суду над неправдивим свідком, який «неправду говорив на брата свого» (Втор. 19:18). Коментуючи цей уривок, богослов стверджує, що цей процес відбувся у Святилищі «перед лицем Господнім, перед священиками та суддями» (Втор. 19:17). Вираз: «вони його перемогли кров'ю Агнця» також містить мотив святилища, оскільки агнець – це жертвна тварина. Початок війни на небі в останній книзі Біблії Девідсон пов'язує зі старозавітними уривками Ісаї 14 та Єзекіїла 28. Саме в цих уривках він бачить розгортання конфлікту, який відбувається у небесному святилищі. Богослов вважає, що пророки при змалюванні історичних постатей земних царів (Єз. 28:1-10) поступово переходять до описання божественного вироку істоті Люциферу, херувиму, який згрішив і порушив небесну гармонію (Єз. 28:11-19). Образи: «херувим», «свята Божа гора», «гора збору», належать до описання святого святих (Єз. 28:14,16; Ісаї 14:13); слова про прикрашення дорогоцінним камінням нагадує каміння на нагруднику первосвященика (Єз. 28:13); згадані музичні інструменти стосуються використання музики у поклонінні Богові в Святилищі (Єз. 28:13).

Таким чином, можна дійти висновку, що гріх у всесвіті виник в самому святому святих небесного святилища. Небесний херувим, якому від Бога була дарована краса, слава та велич, що стояв в самій Божій присутності, зробив замах на те, щоб звеличити себе ще більше і стати на одному рівні з всевишнім Творцем. Богослов при дослідженні цих текстів робить висновок, що гордість та пихатість Люцифера призвела його до наклепу на Божий характер. Як наслідок це призвело до «насилля» (Єз. 28:16), тобто відкритого бунту проти Бога. Він бажав собі такого поклоніння, яке належить лише Богові. А оскільки одним із викликів великої боротьби стало питання поклоніння, тому Девідсон запевняє, що саме святилище як місце поклоніння Богові стало полем цієї битви. Девідсон виокремив два напрямки протиборства Люцифера: 1) безпосередній

⁴²⁶ Canale F. From Vision to System: Finishing the Task of Adventist Theology Part III Sanctuary and Hermeneutics / Fernando Canale. // Journal of the Adventist Theological Society. – 2006. – №2. – P. 56-57.

напад на Бога та його вірних; 2) створення конкуруючого виду поклоніння в підробному святилищі⁴²⁷. Отже, як бачимо, доктрина про активну діяльність небесного святилища, копія якого була зроблена Мойсеєм на землі, також тісно пов'язана із ідеєю великою боротьби, яка нині триває на землі.

Отже, в результаті комплексного аналізу суті та змісту теології великої боротьби визначено, що вона є центрального темою, з якою нерозривно пов'язані уся доктринальна система Церкви адвентистів сьомого дня. Встановлено, що в результаті появи гріха люди не лише пожинають наслідки невірного вибору та непослуху Богу, але й постійно перебувають у центрі конфлікту, який триває між Богом та сатаною. Наріжними каміннями, навколо яких триває велика боротьба, є: авторитет Бога, Декалог і людина. Тому для спасіння людини адвентисти визначили дві складові – це дотримання Божих заповідей (моральний Декалог) і наявність віри в Ісуса Христа. Наявність цих двох аспектів у земному житті людини допоможе їй вистояти у великій боротьбі та отримати у нагороду вічне життя. Реформа ж здоров'я, яка також означає підкорення віруючого Божим природним та моральним законам, є органічно вписаною у велику боротьбу, оскільки напряму впливає на духовний і фізичний стан людини, отже, на її спроможність дотримуватися Божих заповідей та протистояти спокусам.

Резюмуючи вищенаведене, зазначимо, що, на думку адвентистів, через неправильне харчування знижується духовна проникливість людини, як результат це впливає на ставлення людини до Божих моральних принципів. Витоки цієї ідеї адвентисти почерпнули із праць Еллен Уайт, яка висловлювалася на кшталт того, що коли «люди порушують закони природи, потураючи своєму збоченому апетиту..., вони одночасно порушують закон Божий»⁴²⁸. Тому зауважимо, що усвідомлення адвентистами того факту, що нехтування законами, які керують функціонуванням організму, несе за собою наслідки не тільки фізичних захворювань, але й торкається розумових, психічних та духовних аспектів людської особистості. Це спонукало засновників і сучасну деномінацію тісно поєднати теологію та практику дотримання законів здоров'я із прямопропорційним дотриманням Божих заповідей, які торкаються сфери морального життя людини.

⁴²⁷ Davidson R. M. Cosmic Metanarrative for the Coming Millennium / Richard M. Davidson. // Journal of the Adventist Theological Society. – 2000. – №11. – С. 104-108.

⁴²⁸ White E. Testimonies for the Church, vol. 3 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.161.

Підкреслимо, що реформа здоров'я, яку сповідує Церква адвентистів сьомого дня, також включає аспект пристойного зовнішнього вигляду, особливо вбрання адвентистів. Констатуємо, що запровадження реформи здоров'я в середині XIX століття викликало низку дискурсів у середовищі адвентистів та упереджень до конфесії з боку інших християн. Беручи до уваги питання культури, умов життя різних вірян світу були запропоновані універсальні принципи щодо вибору одягу вірянами ЦАСД. Основними із них є: простота, скромність, зручність та якість вбрання, які повинні повсякчас вирізняти вірянок Церкви адвентистів сьомого дня від інших представниць жіночої статі.

Комплексно розкрито суть та зміст теології великої боротьби як одного із ключових доктринальних вчень Церкви адвентистів сьомого дня. Подано визначення великої боротьби та констатовано, що це вчення червоною ниткою об'єднує навколо себе усі інші доктрини та релігійні принципи Адвентистів сьомого дня. Встановлено, що передумовою великої боротьби між добром та злом у відповідності до вчення адвентистів є свобода вибору створених Богом істот. Центральною темою великої боротьби виступають три ключові фактори: авторитет Бога, Декалог та характер людини в контексті свободи вибору. Оглянуто концепцію неподільності Старого та Нового Заповітів у вченні адвентистів та визначено, що воно базується виключно на 10 заповідях Божих, які донині не втратили свого авторитету. Розглянуто позицію адвентистів щодо вчення про теодицею, в контексті якого визначено, що розповідь про велику боротьбу неминуче породжує теодицею великої боротьби. Тобто, на думку адвентистів, неможливо говорити про якість Бога у відриві від Його реакції на бунт у всесвіті. Досліджено теологію процесу спасіння людини, яка є безпосереднім учасником великої боротьби. Встановлено, що есхатологія адвентистів нерозривно пов'язана із подіями останньої битви між добром та злом, яка неодмінно відбудеться на землі під час другого приходу Ісуса Христа. У висновках констатовано, що навколо ідеї великої боротьби між добром і злом адвентизм вибудував струнку концепцію щодо пояснення походження зла у всесвіті, причини «падінь» людини під час життя на землі та спасіння людини. У межах концепції великої боротьби набуває ще більшого значення й вчення про здоровий спосіб життя, адже битва за людину та її вічну долю відбувається й у цій сфері.

РОЗДІЛ 4.

ТЕОЛОГІЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЦЕРКВИ АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ

4.1. Теологія здоров'я: розум, характер, особистість

АдвентистизвиклиапелюватиidotворівЕлленУайтjакдоавторитетних коментарів на духовну тематику. Уважний аналіз творів письменниці виявляє, що у своїх працях авторка значний об'єм присвятила описанню розвитку характеру та особистості людини, які за вченням адвентистів повинні відображати образ Христа. Позиції письменниці щодо питання розуму людини були зібрані в книгу-компіляцію під назвою «Розум, характер, особистість». Авторка неодноразового наголошувала на важливості вивчення людського розуму. Уайт зазначала, що необхідно вивчати «вплив розуму на тіло і тіла на розум і на закони, які ними керують»⁴²⁹; необхідно тренувати свій розум «за допомогою набування знань, спостереження, роздумів»⁴³⁰; необхідно пізнавати самого себе, оскільки «це – велике пізнання», а «людина, що усвідомлює свої недоліки, щосили буде прагнути досягти можливо найвищого ідеалу фізичної, розумової і моральної досконалості»⁴³¹; необхідно удосконалювати свій розум якнайбільше, оскільки «всю вічність ми будемо продовжувати вивчати шляхи і справи Бога»⁴³²; необхідно усвідомити той факт, що успіх може бути досягнений лише завдяки боротьбі, оскільки «існує ворог (мається на увазі сатана), який прагне через спокусу привести душу до сумнівів і гріха»⁴³³; необхідно «відточувати й розвивати всі розумові та фізичні здібності»⁴³⁴; необхідно розуміти важливість пізнавати «людську природу й досліджувати людський розум» з метою придбання душ для Христа. І наостанок необхідно осмислити те, що завдяки постійному вдосконаленню своїх здібностей людина здатна «досягти досконалості, яку можна порівняти з ангельською»⁴³⁵.

⁴²⁹ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.3.

⁴³⁰ Там же С.3

⁴³¹ Там же С.4.

⁴³² Там же С.5.

⁴³³ Там же С.5.

⁴³⁴ Там же С.6.

⁴³⁵ Там же С.9.

На думку Е. Уайт, існує тісний зв'язок між духовністю та розвитком розуму. Людський розум потребує широї, чистої віри та відносин з Богом, які ведуть до «вчинення діл милосердя і любові»⁴³⁶. Така релігія приносить мир у серце, і людина живе в атмосфері Божої любові. Бог є джерелом радості та щастя для створених ним істот у Всесвіті. І коли «Бог живе в серцях людей, то й вони стають здатними з любов'ю творити добро оточуючим»⁴³⁷. Як наслідок – «фізичні, розумові і моральні сили людини зміцнюються, тому що атмосфера Неба як цілющий, дієвий дух наповнює серце»⁴³⁸. Розум також є потужним інструментом впливу на оточення. Цей вплив може бути як позитивним, так і негативним. У той час як праведні люди спонукають інших до високоморальної поведінки, грішні люди зводять та спокушають інших, використовуючи розумові здібності на зло. Згідно з уявленнями адвентистів, гріх, так само як і благодать, впливає на все людське ество, а отже, й на розум⁴³⁹.

Еллен Уайт ставить питання: «Що піднімає на належний рівень людський розум?». І дає на нього відповідь – Голгофський хрест. Тоді, коли людина вірою споглядає Христа, тоді: «всьяке бажання самопрославлення падає в порох»⁴⁴⁰. Завдяки роботі Святого Духа над розумом людини «вона стає досконалою в Христі Ісусі»⁴⁴¹, а також здобуває «перемогу над схильністю до зла»⁴⁴². Тому, вважають адвентисти, саме християнська релігія здатна розвивати, примножувати інтелектуальні здібності та сприяти покращенню фізичного здоров'я.

Адвентисти в контексті вивчення розумових здібностей людини стверджують, що фанатизм є однією із розумових хвороб людини. Оскільки фанатизм – це сліпе та доведене до радикалізму слідування переконанням, людина, заражена такою хворобою, має закритий або «сліпий розум», який не здатний об'єктивно, критично оцінювати навколишній світ, у т. ч. збалансовано релігійно мислити. Щодо цього застережний вислів Еллен Уайт є наступним. Вона твердить, що це є тактика сатани, яка полягає у тому, що коли він «не може утримати душі в крижаній байдужості, він спробує

⁴³⁶ Там же С.27.

⁴³⁷ Там же С.28.

⁴³⁸ Там же С.27.

⁴³⁹ Там же С.29.

⁴⁴⁰ Там же С.29.

⁴⁴¹ Там же С.30.

⁴⁴² Там же С.30.

втягнути їх у вогонь фанатизму»⁴⁴³, а фанатичний розум у людей є наслідком потурання негативним схильностям характеру⁴⁴⁴.

За словами Е. Уайт, фанатична людина може стати психічно неврівноваженою і потребуватиме лікування⁴⁴⁵. Якщо прояви фанатичного розуму не помітити на початку, то потім може бути надто пізно. Бо фанатизм «дуже важко загасити, як вогонь, який охопив весь будинок»⁴⁴⁶. Такі люди замість того, щоб проповідувати вістку, яку доручив Христос, захоплені «хитромудрими теоріями», які «заповнюють весь розум людини»⁴⁴⁷. Фанатичний розум зокрема проявляється в схильності до особистої незалежності та небажанні слухати порад інших віруючих братів та сестер⁴⁴⁸. Одним з видів фанатизму є прагнення людини контролювати розум свого ближнього⁴⁴⁹.

Загалом, як засновники адвентизму, так і сучасна церква засуджує фанатизм, наголошуючи на тій ролі розуму у християнській поведінці, завдяки якій людина повинна уникати крайнощів. Для цього розум повинен бути здатним до аналізу, чутливим, гострим і не сліпим.

Наступною складовою є свідомість людини. Адвентистська письменниця стверджувала, що між розумом та тілом є тісний взаємозв'язок, оскільки від стану розуму залежить здоров'я усього організму у цілому. Якщо на серці є усвідомлення того, що ти живеш згідно з відкритою істиною, «це робить людину життєрадісною і відбивається на всьому її організмі, покращується кровообіг і оздоровлюється усе тіло»⁴⁵⁰. Іноді причиною розвитку хвороби може стати сила власної уяви. «Багато хто помирає від хвороб, єдиною причиною яких є уява»⁴⁵¹. З іншого боку, «сила волі і самоконтроль зберігають здоров'я і сприяють одужанню»⁴⁵². Тим, хто страждає тілом через свою хворобливу уяву, «бракує сили волі здригнутися і вступити в боротьбу з хворобою тіла і розуму»⁴⁵³. Саме тому Еллен Уайт часто наголошувала, що у здоровому тілі

⁴⁴³ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев:

Джерело Життя, 2006. – С.38.

⁴⁴⁴ Там же С.38.

⁴⁴⁵ Там же С.41.

⁴⁴⁶ Там же С.43.

⁴⁴⁷ Там же С.43.

⁴⁴⁸ Там же С.45.

⁴⁴⁹ Там же С.46.

⁴⁵⁰ Там же С.59.

⁴⁵¹ Там же С.60.

⁴⁵² Там же С.60.

⁴⁵³ Там же С.61.

має бути здоровий дух. Тому треба значну увагу приділяти тому, щоб підтримувати свій організм в належному фізично здоровому стані⁴⁵⁴. Однак іноді причиною хвороби може стати відчай, зневіра, тоді захворювання настає від постійного: «виношування думок про печалі і труднощі»⁴⁵⁵.

У творах Е. Уайт знаходимо твердження, що «мозок є центром тіла». Цей орган керує кожною частиною людського тіла: «від нервових клітин мозку до всіх інших нервових клітин організму, як по телеграфним проводам, розходяться сигнали, які контролюють життєво важливі функції всіх органів». Всі наші вчинки хороші й погані – беруть свій початок в розумі⁴⁵⁶. Шкідливі звички ведуть людину в рабство⁴⁵⁷. Потрібно постійно оберігати своє «моральне ество за допомогою постійного пильнування»⁴⁵⁸.

Що ж руйнує розум, на думку адвентистів? Або в якому випадку він перестає бути цитаделлю? Бездіяльність, потурання своїм бажанням та самовпевненість руйнують захисну стіну душі та розуму людини⁴⁵⁹. Процес деградації людини не відбувається миттєво. Для цього потрібний час. Особистість змінюється через споглядання. «Потураючи нечестивим думкам, людина може так виховати свій розум, що гріх, який одного разу викликав огиду, стає приємним»⁴⁶⁰. Вживання тютюну притупляє почуття, «так що розум не в стані сприймати духовні істини»⁴⁶¹. Різноманітні пристрасті та потакання зіпсованому апетиту сприяють тому, що людина йде по шляху деградації та погибелі⁴⁶². Кожна людина повинна прийняти рішення, «чи буде вона у своєму житті керуватися розумом або тілесними нахилами»⁴⁶³.

Згідно з поглядами Е. Уайт та сучасними адвентистами Святе Письмо є фундаментом будь-якого вивчення. Слова зі Святого Писання «звертаються до розуму і серця і зміцнюють їх»⁴⁶⁴. «Біблійні істини, прийняті серцем, піднімуть розум і душу»⁴⁶⁵. Наукові

⁴⁵⁴ Там же С.61.

⁴⁵⁵ Там же С.62.

⁴⁵⁶ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.72.

⁴⁵⁷ Там же С.73.

⁴⁵⁸ Там же С.73.

⁴⁵⁹ Там же С.75.

⁴⁶⁰ Там же С.75.

⁴⁶¹ Там же С.75.

⁴⁶² Там же С.76.

⁴⁶³ Там же С.77.

⁴⁶⁴ Там же С.89.

⁴⁶⁵ Там же С.89.

знання та художня література не мають сили «осяяти затьмарений розум людей», так як це може зробити Христове Євангелія⁴⁶⁶. Завдяки прийняттю Божої вістки «розум змінюється, здатності активізуються», притуплена совість пробуджується. Ця робота самій людині не під силу – її звершує Святий Дух⁴⁶⁷. А отримання справжньої вищої освіти полягає у беззастережному послуху Слову Божому, слідуванню за Христом. Така освіта потребує «набагато більшого, набагато більш духовного, ніж просто книжкового знання»⁴⁶⁸.

Вивчення Біблії укріплює та надихає розум, відкриває мету в житті. «Як джерело знання і освіти Біблія не має собі рівних»⁴⁶⁹. Вона відкриває шлях як жити у святості⁴⁷⁰. Біблійна обітниця дарування нового серця має на увазі дарування нового розуму. Ця зміна розуму допомагає людині володіти: «чітким розумінням християнського обов'язку, пізнанням істини»⁴⁷¹. Еллен Уайт радить «вивчати на пам'ять частини Священного Писання і навіть цілі розділи, щоб повторювати їх, коли сатана наблизиться зі своїми спокусами»⁴⁷². Таким чином тренується пам'ять і людина має охорону від «підступних» гріхів.

Як підкреслювала Е. Уайт, християнинові слід відкривати свій розум для тих змін, того впливу, який надходить від Ісуса Христа. Адже Він і Творець розуму, і той Ідеал, який повинен відбиватися в людській особистості. Христос «читає з безпомилковою точністю усіляке направлення думок і знає, як поводитися з кожною душею»⁴⁷³. У земному житті навіть перебуваючи серед ворожого ставлення до себе, Христос «зберігав внутрішній спокій»⁴⁷⁴. Тому, коли людина підкоряє свій розум, волю та все життя Христу, тоді «наше серце зливається з Його серцем, наша воля розчиняється в Його волі, наш розум приходить в єдність з Його розумом», – наголошувала Еллен Уайт⁴⁷⁵.

⁴⁶⁶ Там же С.66.

⁴⁶⁷ Там же С.67

⁴⁶⁸ Там же С.90.

⁴⁶⁹ Там же С.38.

⁴⁷⁰ Там же С.38.

⁴⁷¹ Там же С.38.

⁴⁷² Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.95.

⁴⁷³ Там же С. 181.

⁴⁷⁴ Там же С.182.

⁴⁷⁵ Там же С.186.

Розглядаючи розуміння адвентистами людської природи й особливо тих складових, які стосуються особистості, можемо побачити, що адвентисти розуміють важливу роль кожної з цих складових. Необхідність приділяти увагу збалансованому гармонійному розвитку як вищих, так і нижчих духовних сил людини. Це видно на прикладі досліджень Ольги Стасюк – колишнього викладача Українського гуманітарного інституту (вишу, заснованого Церквою АСД), психолога, письменниці, авторки та ведучої телерадіопроеграми «Допоможіть самі собі». У своїй книзі «Справа, яку за вас ніхто не зробить» О. Стасюк піднімає тему біблійної психології особистості.

На початку розкриття теми автор обґрунтовує її актуальність у наш час. Для цього вона наводить слова апостола Павла, який описує стан суспільства в останній час історії землі. «Знай же ти це, що останніми днями настануть тяжкі часи. Будуть бо люди тоді самолюбні, грошолобні, зарозумілі, горді, богозневажники, батькам неслухняні, невдячні, непобожні, нелюбовні, запеклі, осудливі, нестримливі, жорстокі, ненависники добра, зрадники, нахабні...» (2 Тим. 3:1-4). Аналізуючи цей текст, авторка робить висновок, що останній час буде тяжким, оскільки саме характери людей будуть такими. І виникає питання: кому належить вищевказаний перелік негативних якостей, які перераховує апостол Павло? Дослідниця дає відповідь: це ми з вами нестерпні, це наш характер нестерпний, це наша натура нестерпна!»⁴⁷⁶. Таким чином люди потребують формування іншого, нового характеру, з яким людина зможе потрапити в небесні оселі, це і є «справа, яку за вас ніхто не зробить»⁴⁷⁷.

Наступною темою Ольга Стасюк обрала «Інтелект». У випадку адвентистів – це синонімічно розуму, який є одним зі складових вищих моральних сил людини. Ціль розуму – бути «царем», «великим монархом» людського ества. Авторка наголошує, що: «Святе Письмо звеличує людський розум»⁴⁷⁸. Наводяться наступні біблійні місця: «якщо до розсудку ти кликати будеш, до розуму кликатимеш своїм голосом, якщо будеш шукати його, немов срібла, і будеш його ти пошукувати, як тих схованих скарбів... розважність тоді тебе пильнуватиме, розум тебе стерегтиме» (Прип. 2:3-5, 11); «Набування премудрости як же це ліпше від золота, набування

⁴⁷⁶ Уайт Э. Свидетельства для церкви. Том 2 / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1997. – С.11-12.

⁴⁷⁷ Там же С. 12-13.

⁴⁷⁸ Там же С.186.

ж розуму добірніше від срібла!.. Розум джерело життя власникові його» (Прип. 16:15, 22).

Також одним з біблійних синонімів поняття розум є «серце». Святе Письмо містить наступні вислови про серце: «зрозуміти серцем» (Іс. 6:10), «думки серця» (Бут. 6:5). Також згадується слово «мудросердий» (Йов. 37:24). Використаємо також один з найвідоміших біблійних уривків на цю тему: «Над усе, що лише стережеться, серце своє стережи, бо з нього походить життя» (Прип. 4:23).

Ольга Стасюк зазначає, що у творах Еллен Уайт міститься чотири властивості інтелекту: сприйняття, пам'ять, судження (логічне мислення) і воля. Автор робить порівняння розуму безгрішного Адама та сучасної людини. Інтелект Адама мав наступні характеристики: збалансованість, силу, ясність, владу. А розум сучасної людини характеризується розбалансованістю, асиметрією, неврівноваженістю. У безгрішного Адама усі складові інтелекту були гармонійно розвинуті. А в сучасної людини одні складові добре розвинуті, а інші – ні. У одних сильно розвинута пам'ять, у інших – сприйняття тощо. Більш того, деякі складові сильно деградували через гріховний спосіб життя людей. Біблія говорить про характеристику сучасної людини: «зникчменіли своїми думками, і запаморочилось нерозумне їхнє серце» (Рим. 1:21); «яким бог цього віку засліпив розум, щоб для них не засяяло світло Євангелії слави Христа» (2 Кор. 4:4). О. Стасюк посилається на Еллен Уайт, яка констатувала, що «люди звели на престол свої пристрасті і порочні смаки і, що є ще гіршим, підпорядкували їм свій розум і здатність тверезо мислити»⁴⁷⁹.

Згідно з адвентистською думкою розум людини впливає на її характер. «Розум – це сад, а характер – його плоди»⁴⁸⁰. Таким чином, характер є показником спрямованості інтелекту. Автор стверджує, що людину, яка не живе згідно Божого Слова, в результаті очікує «повне розумове виродження»⁴⁸¹. Однак позиція адвентистів полягає у тому, що для людини є добра новина про відновлення її розуму та характеру. Біблія обіцяє цілковите відновлення тим, хто вірить у Бога. З Богом людина має здатність відновити самоконтроль і поставити розум на належне йому місце в людській природі⁴⁸².

⁴⁷⁹ Уайт Е. Свидетельства для Церкви. Том 3 / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1998. – С. 139.

⁴⁸⁰ Уайт Э. Свидетельства для церкви. Том 4 / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1998. – С. 606.

⁴⁸¹ Уайт Э. Свидетельства для церкви. Том 2 / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1997. – С. 103.

⁴⁸² Там же С.104

Також Ольга Стасюк використовує принцип розмежування у психології на два види мислення: патогенне та саногенне. При патогенному мисленні людина не контролює свої думки, вони блукають де тільки можливо. При саногенному мисленні у людині присутня висока психологічна культура. Людині властиво свідомо контролювати свій потік думок. Однак це потребує тривалого навчання та виховання. Такому вихованню та контролю й надають перевагу адвентисти. Щодо розвитку цього типу мислення, Еллен Уайт використовує наступні дієслова: не дозволяти, слідкувати, напружити, пригнічувати, приборкувати, підкорювати, відштовхувати, дисциплінувати, не допускати, вправлятися, заохочувати, привчати, заставляти, зібратися, виховувати⁴⁸³.

Розглядаючи одну з властивостей інтелекту, таку як сприйняття, можна виокремити в ній такі складові як самооцінювання та емоційні фактори. Від того, як людина сприймає себе, залежить і те, як вона сприймає інших. Адвентисти стверджують, що людина повинна мати почуття власної гідності. Якщо вона його втратила, то завдяки відновлюючій крові Христа вона може його відновити. Також потрібно поважати самоповагу інших людей. «Той, хто бажає зберегти самоповагу, повинен стежити за тим, щоб не поранити почуття самоповаги в інших»⁴⁸⁴.

Людина, яка підпала під вплив шкідливих звичок, втрачає почуття власної гідності. Крім того, дратівлива манера висловлювання шкодить почуттю власної самоповаги⁴⁸⁵. Також для адвентистів є важливими принцип самостійності та любов до праці, оскільки вони зміцнюють почуття власної гідності⁴⁸⁶. Не можна виховувати в собі почуття жалості до себе. «Нехай спогади про страждання Христа ради нас заглушають будь-який прояв нарікання»⁴⁸⁷. Саме Христос може допомогти відновити почуття власної гідності. «Більше не лишай себе самоповаги, бо Я купив тебе ціною Своєї Власної крові»⁴⁸⁸. Також Бог не бажає, щоб людина сама себе постійно звинувачувала у вчинених прогріхах та невдачах. «У вас є перевага йти до Ісуса, очиститися і стояти перед законом без сорому і докорів сумління»⁴⁸⁹.

⁴⁸³ Там же С. 105-106.

⁴⁸⁴ Там же С. 255.

⁴⁸⁵ Уайт Э. Свидетельства для церкви. Том 2 / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1997. – С.257.

⁴⁸⁶ Там же С.258.

⁴⁸⁷ Там же С.259.

⁴⁸⁸ Там же С.259.

⁴⁸⁹ Там же С.259.

Проте, оцінюючи себе, людина може впасти в крайнощі. Ольга Стасюк наводить перелік визначень завищеної самооцінки, які прослідковуються в творах Еллен Уайт: завищене уявлення про свої здібності; високий погляд на свої досягнення; гордовито висока думка про себе, переоцінка себе; згубна зарозумілість.

Симптомами завищеної самооцінки є: особиста незалежність, яка межує з зарозумілістю; прагнення наставляти і повчати інших; почуття власної праведності; небажання приймати настанови від інших; прагнення до схвалення зі сторони інших; погляд, що Бог наставляє мене більше, аніж інших; самовпевненість; впевненість у власній особливій проникливості; заздрість та підозрілість; звеличування своєї дімки понад думкою церкви; демонстрація своєї праведності, відданості, молитовного життя, відсутність скромності⁴⁹⁰. Біблійними прикладами такого стану є фарисей з притчі Христа (Лк. 18:11-14), Лаодикійська церква з книги Об. (3:17).

Заниженою самооцінкою є досить надмірно низька думка про себе. Людина відчуває себе неповноцінною, несамостійною і справляє подібне враження на інших людей. Ольга Стасюк вважає, що небезпекою цього стану є те, що якщо людина не любить себе здоровою любов'ю, то вона не зможе любити інших людей і в результаті вони не зможуть любити її.

Симптоми заниженої самооцінки: відсутність відстоювання своїх рішень; легка поступливість рішенням та вимогам інших людей; підкорення чужому судженню; невпевненість у собі; надмірна сором'язливість; легка відмова від власного погляду; недовіра до себе; втрата впевненості; переконання, що себе змінити не можна; страх перед невідомим; надмірна вразливість; неповажне ставлення до оточуючих.

Для формування правильної самооцінки адвентисти радять розвивати два підходи:

- 1) Формування самооцінки через читання Біблії, молитву, відносини з Богом. Бачити свою цінність в Божих очах, усвідомити, якою ціною заплачено за моє спасіння.
- 2) У випадку завищеної самооцінки також потрібно приборкувати власне почуття незмінної правоти, намагання повчати інших, відчуття всезнання. Виховувати в собі усвідомлення того, що й інші люди можуть бути правими, можуть бути багато в чого більш компетентними, культивувати в собі прагнення вчитися

⁴⁹⁰ Там же С.148-149.

від інших. Подібне Ольга Стасюк рекомендує використовувати й при заниженій самооцінці⁴⁹¹.

В контексті розгляду самооцінки адвентисти не оминають таку характеристику як людське сприйняття. У відповідності до визначення: «Сприйняттям є форма чуттєвого відображення дійсності у свідомості людини, здатність виявити, розрізнити, приймати, засвоювати явища зовнішнього світу та формувати його образ»⁴⁹². Інформація з навколишнього світу надходить до нас через п'ять органів чуттів: зір, слух, нюх, смак, дотик. Біблія наголошує на важливості сприйняття: «Хто має вуха, нехай слухає!» (Мт. 11:15). Апостол Павло молився, щоб у віруючих було більш чітке сприйняття небесних реалій: «просвітив очі вашого серця, щоб ви зрозуміли, до якої надії Він вас закликає» (Еф. 1:18)⁴⁹³.

Людське сприйняття охоплює три типи дійсності: 1) особистісна, інакше кажучи самоусвідомлення; 2) природна – сприйняття фізичного світу; 3) моральна (духовна) – сприйняття невидимого духовного світу⁴⁹⁴. Сприйняття безгрішного Адама було досконалим. Опісля гріхопадіння людини – сприйняття людини є дещо затуманеним. Грішна людина добро сприймає за зло, зло – за добро, біле – за чорне, а чорне – за біле⁴⁹⁵. Як казав пророк Ісаї: «Учини затужавілим серце народу цього, і тяжкими зроби його вуха, а очі йому позаклеюй, щоб не бачив очима своїми, й вухами своїми не чув, і щоб не зрозумів своїм серцем, і не навернувся, і не був uzдоровлений він!» (Іс. 6:10). Однак Бог дає людям надію: «Народ, що в темноті сидів, світло велике побачив, а тим, хто сидів у країні смертельної тіні, засяяло світло» (Мт. 4:16).

В адвентизмі акцентується, що Бог може відновити у людини правильне сприйняття: «Святий Дух відроджує атрофований духовний зір та слух, людина починає бачити дійсність через призму духовної, моральної реальності та дивиться на все з погляду вічності»⁴⁹⁶. Однак у відновленні сприйняття необхідна обов'язкова участь самої людини. Притча про сіяча, яку розповів Христос, описує різні типи ґрунту, куди потрапляє добре зерно. Навіть коли зерно є добрим, не на кожному ґрунті воно може прорости. Ці типи

⁴⁹¹ Там же С.150-152.

⁴⁹² Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.110.

⁴⁹³ Там же С.110.

⁴⁹⁴ Там же С.111.

⁴⁹⁵ Там же С.112-114.

⁴⁹⁶ Там же С.116.

грунту є образом людського сприйняття. Наприклад, сприйняття, яке представлене грунтом при дорозі, сильно притуплене, так, що людина не розуміє Божої вістки. Розум людини насичений різноманітним брудними фільмами, згубною музикою тощо. Це паралізує та затуманює його. Диявол, ворог Бога і людини через свої спокуси працює над тим, щоб людина перебувала у такому стані⁴⁹⁷.

Найбільше на сприйняття людини впливає те, що людина бачить: «Око то світильник для тіла» (Мт. 6:22). Також вживання нездорової їжі притуплює сприйняття та розум людини. Те саме стосується інших органів чуття. Наведемо слова Еллен Уайт: «Тобі доведеться сумлінно охороняти свої очі, вуха і взагалі всі органи чуття, якщо ти хочеш керувати своїми думками і не допускати, щоб суетні і розпусні думки оскверняли твою душу»⁴⁹⁸. Християнська письменниця Ольга Стасюк наголошує, що саме людина з Божою допомогою повинна зупинити потік негативної інформації, який оскверняє її⁴⁹⁹.

Сприйняття тісно пов'язане з уявою. Уява відображує дійсність в незвичних та неочікуваних поєднаннях і зв'язках. Уява є Божий дар для людини. Завдяки уяві людина має здатність творити, зокрема твори мистецтва, писати книги тощо⁵⁰⁰. Однак буває й хвора уява. Еллен Уайт описує симптоми хворої уяви: 1) надмірне викривлення реальності, 2) змішування реальних образів з нереальними; 3) прийняття уявного за дійсне. Авторка наводить приклади біблійних героїв із хворою уявою: Люцифер (Іс. 14:13-14), Єва (Бут. 3:4-5). Однак наслідки розвитку хворої уяви добре описані в Святому Письмі, і вони є плачевними (Іс. 14:15,19; Бут. 3:7)⁵⁰¹. Жіноча стать має більшу уяву через особливості будови мозку. Зокрема вони більш схильні до романтизму. Наслідками хворої уяви є: 1) порушення сімейних стосунків; 2) слабоумство; 3) різні манії; 4) фізичні хвороби⁵⁰².

Уява виражає себе через розумову установку, якщо вона неправильна, це призводить до хворої уяви. Розумова установка в акому разі є негативним психофізичним станом на певну діяльність, явища, події, які самі по собі не є шкідливими.

⁴⁹⁷ Там же С.117.

⁴⁹⁸ Уайт Э. Свидетельства для церкви. Том 2 / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1997. – С.561.

⁴⁹⁹ Там же С.118-119.

⁵⁰⁰ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С. 122-123.

⁵⁰¹ Там же С.124.

⁵⁰² Там же С.125-127.

Часто при лікуванні деяких хвороб потрібно пройти лікування на психологічному рівні. Приклад біблійного тексту про розумову установку: «Серце радісне добре лікує, а пригноблений дух сушить кості» (Прип. 17:22). Через неправильну розумову установку люди можуть бути несприйнятливими до істини. Святе Письмо говорить про таких людей: «Бо сховане від тих, хто хоче цього» (2 Пт. 3:5)⁵⁰³.

Для подолання проявів хворої уяви Ольга Стасюк радить використовувати наступні методи: 1) взяти під контроль прояви хворої уяви; 2) самодисципліна, яка в цій ситуації полягає в придушенні нереальних фантазій та культивування хороших думок через читання Біблії. Автор називає останнє «бібліотерапією»⁵⁰⁴. Еллен Уайт пише: «Ніяка інша книга не здатна так зміцнити, збагатити, підняти і облагородити розум, як це може зробити «Книга книг» при її уважному прочитанні»⁵⁰⁵.

Отже, аналізуючи згадки зі Святого Письмі про таке явище як людське сприйняття, варто зазначити наступне. Для якісної зміни людині необхідно відвернутися (не бачити, не чути, не читати) від речей, які Біблія називає аморальними, намагатися зупинити процес насичення гріховними образами та думками власну уяву, яка при хворому сприйнятті призводить до моральної деградації людини.

Еллен Уайт наголошує, що воля людини повинна контролювати її емоції⁵⁰⁶. Завдяки релігії Христа смаки, пристрасті, емоції підкоряються совісті та здоровому глузду⁵⁰⁷. У випадку, коли емоції та почуття противляться виконанню Божої волі, християнину необхідно ставити в пріоритет послух Богові⁵⁰⁸. Як протестанти адвентисти сповідують виправдання одною вірою, віра ж є більше проявом волі, свідомого вибору, ніж емоцій. «Не потрібно чекати якихось чудесних переживань, перш ніж повірити, що Бог почув вас»⁵⁰⁹. Тому не потрібно ставити почуття мірилом своєї близькості до Бога, оскільки вони мінливі та оманливі⁵¹⁰. Сприйняття Божої реальності, оточуючого світу, людей і себе не повинно ставатися

⁵⁰³ Там же С.128.

⁵⁰⁴ Там же С.129.

⁵⁰⁵ Уайт Э. Свидетельства для церкви. Том 4 / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1998. – С.499.

⁵⁰⁶ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.123.

⁵⁰⁷ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.124.

⁵⁰⁸ Там же С.124.

⁵⁰⁹ Там же С.125.

⁵¹⁰ Там же С.126.

в залежність від емоцій. Ті, хто бажає у вірі шукати піднесенні почуття та екстаз, «не живуть новим життям... Їхній досвід не глибше, ніж почуття. Вони будують на піску, а коли дмуть вітри, їх будинок руйнується»⁵¹¹.

Втім, згідно з адвентистською думкою, у певних випадках почуття «занепокоєння, туги або самотності» є корисними і служать для добра людини. Завдяки цьому Бог прагне, щоб ми шукали в Ньому постійну підтримку, втіху та любов⁵¹². «Господь бажає стривожити їхній розум, щоб спонукати їх звернутися до вічних реалій»⁵¹³. У той же час там, де зосередженість на почуттях може входити у конфлікт з відносинами з Богом, не потрібно надмірно споглядати себе та досліджувати лише свої емоції. Цей процес насправді може привести до сумнівів і людина заплутується у своїх проблемах. «Нам потрібно відвернутися від себе і повернутися до Ісуса», – такою є адвентистська позиція⁵¹⁴.

Пам'ять є другою властивістю інтелекту. До неї належить запам'ятовування, збереження та відновлення інформації. Пам'ять тісно пов'язана з досвідом. Згідно з коментарями Еллен Уайт, суб'єктивний досвід Єви полягав у тому, що коли вона взяла заборонений плід та з'їла, вона уявила, що ніби відчула дію життєвої сили, уявила, що проникла у вищі сфери буття, перебувала у стані невідомого для неї неприродного збудження. У свою чергу Адам спокусився, спостерігаючи досвід Єви⁵¹⁵.

Критеріями об'єктивного досвіду, на думку адвентистів, є наступні: перед об'єктивним досвідом йдуть експерименти, які є різноманітні, ґрунтовні, проаналізовані; сама людина при цьому повинна бути вільною від упереджень, раніше сформованих поглядів та звичок, забобонів; об'єктивний досвід ніколи не суперечить десяти заповідям, законам природи, науковим фактам⁵¹⁶. Звісно, досвід минулого відкладається у пам'яті, формує її, проте, досвідом є також те, що людина переживає у теперішній момент, однак це ще не є пам'яттю.

У Біблії адвентисти знаходять принципи або фактори укріплення пам'яті, а саме вплив Бога на серце людини. Одна з функцій

⁵¹¹ Там же С.127.

⁵¹² Там же С.127.

⁵¹³ Там же С.127.

⁵¹⁴ Там же С.127.

⁵¹⁵ Уайт Е. Патриархи и пророки / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1994. – С.56, 72.

⁵¹⁶ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.159.

Святого Духа – «пригадає вам усе, що Я вам говорив» (Ів. 14:26). Саме Святий Дух приводить на пам'ять людини необхідні істини, які їй потрібні в той чи інший момент; з боку людини очікується тренування пам'яті через читання, вивчення та запам'ятовування. Саме читання та вивчення Біблії сприяє найкращому розвитку пам'яті. Зокрема, ще є необхідним контроль пам'яті. Авторка Ольга Стасюк закликає придушувати негативні спогади, оскільки інакше ми не зможемо оцінити дивні приклади Божої любові та турботи, які Він проявляє в нашому житті. Вона також закликає до культивування у своїй пам'яті проявлених Божих благословень⁵¹⁷. «Оточіть ці благословенні обітницї вірою і помістіть їх в залах своєї пам'яті»⁵¹⁸. «Будемо ж завжди пам'ятати милосердя Господа і безліч Його благодійств»⁵¹⁹.

Пам'ять безгрішного Адама була досконалою. Їй не була властива забудькуватість. До того, як Адам ще не пізнав зло, в його пам'яті зберігалися лише приемні пережиті моменти. На відміну від Адама, пам'ять сучасної людини пережила деградацію. Щоб щось запам'ятати, людина рідко покладається на власну пам'ять, оскільки інформація може забутись, вона користується різними сторонніми засобами: записниками тощо. Ольга Стасюк наводить приклад, що чудова пам'ять у сучасної людини може бути ознакою розбалансованості в інших сферах інтелекту. Пам'ять сучасної людини має такі властивості: забудькуватість; краще зберігання негативних подій, аніж позитивних; зберігання суб'єктивного досвіду замість об'єктивного.

Судження (логічне мислення) – це третя властивість інтелекту. Вона визначається як здатність зважувати, оцінювати предмети завбачливо, обережно, розсудливо. Завдяки ньому людина визначає свої цінності, шкалу пріоритетів⁵²⁰. Згідно з адвентистським богослов'ям критерієм судження безгрішного Адама був Божий Закон, записаний у його серці. Він складався з двох заповідей: любові до Бога і любові до ближнього (Мт. 22:35-40). Пізніше цей закон прийняв форму десяти заповідей. Згідно з Біблією – це єдиний критерій для розуму людини: «Закон Бога його в його

⁵¹⁷ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С. 160-162.

⁵¹⁸ Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том пятый / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1996. – С.630.

⁵¹⁹ Уайт Е. Желание веков / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1993. – С.348.

⁵²⁰ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.132.

серці, кроки його не спіткнуться» (Пс. 37:31, див. також Пс. 119:34; Іс. 51:7; Єр. 31:33). Той самий критерій, вважають послідовники Церкви АСД, зберігається в Новому Завіті. У першу чергу, він був у Ісуса Христа: «Твою волю чинити, мій Боже, я хочу, і Закон Твій у мене в серці» (Пс. 40:9). Апостоли також підтверджували важливість вивірення свого життя згідно Закону Божого, називаючи його «законом досконалим», «законом волі»: «А хто заглядає в закон досконалий, закон волі, і в нім пробуває, той не буде забудько слухач, але виконавець діла, і він буде блаженний у діянні своїм!» (Як. 1:25). Критерієм оцінки вчинків людей на останньому суді буде також Божий Закон: «Отак говоріть і отак чиніть, як такі, що будете суджені законом волі» (Як. 2:12)⁵²¹.

Однак після гріхопадіння сучасна людина має викривлену шкалу цінностей. Вона складається з наступних орієнтирів: думка більшості; погляд батьків та пращурів; погляд друзів; особиста думка. Про таке викривлене судження є згадки у Біблії, зокрема, апостол Павло писав: «самі себе хвалять, вони нерозумно самі себе міряють собою, і рівняють з собою себе» (2 Кор. 10:12). Згідно з Біблією, ця шкала цінностей виглядає наступним чином: «Що бо високе в людей, те перед Богом гидота» (Лк. 16:15)⁵²².

На думку адвентистів, вибір неправильної шкали цінностей призводить до наступних наслідків: моральна залежність – такі люди не мають власної думки, оскільки залежать від погляду інших людей; втрата індивідуальності – такі особистості мімікують під поведінку оточуючих, людина втрачає свою унікальність, у всьому стає подібною до інших; люди в загальному схильні до наслідування поганих вчинків (Рим. 1:28-32); спотворена оцінка реальності – людина сприймає за найважливіше земні, матеріальні речі, власний бізнес, а вічними цінностями нехтує. Як наслідок, це впливатиме на її вічну долю⁵²³.

Щоб відродити судження людини, стверджує адвентистське богослов'я, Господь відновлює її духовний зір. Завдяки Святому Духу людина починає усвідомлювати духовну та моральну реальність в усій її повноті. «Каже Господь: Дам Закона Свого в середину їхню, і на їхньому серці його напишу» (Єр. 31:33). Святий Дух записує в серце людини Божий Закон. І заповіді Господні стають для людини критерієм її поведінки. Прикладом цього є новозавітня історія,

⁵²¹ Там же С.134-135

⁵²² Там же С.136.

⁵²³ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.132.

як після знайомства із Христом у Савла, який став апостолом Павлом, докорінно змінилась шкала цінностей: «Але те, що для мене було за надбання, те ради Христа я за втрату вважав. Тож усе я вважаю за втрату ради переважного пізнання Христа Ісуса, мого Господа, що я ради Нього відмовився всього, і вважаю все за сміття, щоб придбати Христа» (Флп. 3:7-8). Відроджена, духовна людина покликана проводити постійний регулярний самоаналіз, самосуд, «Бо коли б ми самі судили себе, то засуджені ми не були б» (2 Кор. 11:31)⁵²⁴.

Однак на шляху до випрацювання правильного судження Ольга Стасюк закликає остерігатися самообману. Людина може вважати себе віруючою та одночасно перебувати в духовній небезпеці. Таким людям Господь скаже на Останньому суді: «Я ніколи не знав вас... Відійдіть від Мене, хто чинить беззаконня!» (Мт. 7:21,23). Ці люди називали себе віруючими, однак не поставили Божий Закон критерієм своєї поведінки⁵²⁵.

Наступною не менш важливою складовою людського ества, на думку адвентистів, є характер. Як визначають словники, характер – це: «поєднання стійких психічних особливостей людини, що визначають її поведінку в життєвих обставинах, в першу чергу – при взаємодії з оточуючими людьми»⁵²⁶. У контексті теології виправдання виключно одною вірою адвентисти розглядають характер не як умову сприйняття людини Богом, а як необхідний результат освячення, яке віруюча людина здобуває завдяки відносинам з Богом, а також як показник цих відносин.

Еллен Уайт великий об'єм своїх праць присвятила розвитку характеру. З огляду її праць на цю тему можна виділити, що: формування характеру – це головна мета життя; це – найбільш благородна справа; святий характер є найвеличнішою цінністю. Вона наводить наступні аргументи щодо важливості мати хороший характер: досконалий характер демонструє силу істини; вдосконалюючи характер, ми приближаємо другий прихід Христа; з погляду вічності єдиною цінністю людини є характер; біблійний образ характеру – це білий одяг спасених (Об. 7:9; 19:8)⁵²⁷.

Адвентистське визначення поняття «характер». У той час як світська література визначає характер як сукупність

⁵²⁴ Там же С.140-141.

⁵²⁵ Там же С.147.

⁵²⁶ Характер [Електронний ресурс] // Глоссарий. Психологический словарь. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.psychologies.ru/glossary/21/harakter/>.

⁵²⁷ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.165-167.

психологічних та духовних властивостей людини, які можна помітити у її поведінці, звичках мислення, мови, відносин, життєвій філософії⁵²⁸, Еллен Уайт подає багатоманітні визначення характеру. Наведено декілька із них: «вдача, індивідуальні особливості, звички, складають наш характер»⁵²⁹. «Вчинки, якщо вони часто повторюються, утворюють звички, а звички формують характер»⁵³⁰. «Думки і почуття в їх взаємозв'язку як раз і складають характер»⁵³¹. «Розумові і моральні сили... ми зобов'язані вжити їх у справу; якщо ми зробимо це правильно, тоді вони сформуєть добрий характер»⁵³². Узагальнюючи вищенаведене, можемо зробити наступне визначення характеру з точки зору адвентистів. «Це вдача, індивідуальні особливості та звички людини, які формуються під впливом розумових та моральних сил»⁵³³.

Біблія не містить слова «характер», однак ця книга містить безліч персонажів, які мали свої індивідуальні риси, особливості та характер⁵³⁴. Безгрішний Адам володів досконалим, богоподібним характером. Варто зазначити, що разом з тим його характер не повинен був залишатися незмінним, він повинен був розвиватися впродовж усієї вічності. Еллен Уайт пише, що Адам «вийшов із рук свого Творця, отримавши врівноважений характер і такі можливості для вдосконалення, що при з'єднанні божественного впливу з власними зусиллями людина може облагородити себе і майже уподібнитися ангелам»⁵³⁵. «До гріхопадіння Адам міг через послух Божому Закону формувати праведний характер»⁵³⁶. Важливі якості характеру: сильний, непохитний, твердий; гарний; глибокий, постійний; врівноважений. Окрему увагу Ольга Стасюк присвячує визначенню поняття «урівноважений». Антонімами цього слова є: «перекошений», «деформований», «спотворений». Неврівноважений характер, це характер, в якому присутні

⁵²⁸ Там же С. 168.

⁵²⁹ Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том шестой / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1999. – С. 174.

⁵³⁰ Уайт Е. Вести для молодежи / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1994. – С.148.

⁵³¹ Там же С. 660.

⁵³² Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том четвертый / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1998. – С.606.

⁵³³ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.169.

⁵³⁴ Там же С.170.

⁵³⁵ Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том четвертый / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1998. – С. 340.

⁵³⁶ Уайт Е. Путь ко Христу / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2001. – С.62.

як сильні, так і слабкі сторони. Після гріхопадіння, за твердженням адвентистської теології, нащадки Адама отримали від нього у спадщину спотворений характер⁵³⁷.

Адвентистська позиція полягає в тому, що цей процес складається як з частини, за яку відповідає Бог, так і з частини, за яку відповідає людина. Місіс Уайт стверджує, що Бог дає віруючому відроджений характер: «Всім, хто вірить, Христос дає новий характер, який завдяки Його безмежній жертві є відображенням Його власного характеру»⁵³⁸. Бог викликає у людині появу нових рис характеру⁵³⁹. Бог поміщає віруючого у свою майстерню, у якій Творець формує її характер за образом Христа. У цій майстерні Господь використовує страждання, випробування, проблеми, складні обставини, втрати, різноманітні захворювання⁵⁴⁰. З боку самої людини очікується самовладання та сила волі. Вона повинна кожного дня присвячувати своє життя Богові, приділяти час для роздумів над Біблією, щоб мати з Богом постійний зв'язок. У Святому Письмі людина споглядає красу та досконалість Божого характеру і сама змінюється на той самий образ (2 Кор. 3:18).

Разом із тим, за думкою Еллен Уайт, від людини очікується самоаналіз: «Нам слід критично досліджувати себе, аби не дозволити жодній негативній рисі залишитися не виправленою»⁵⁴¹. Потрібно порівнювати себе з досконалим характером Ісуса Христа і чітко побачити вади свого характеру. Треба прийти до Бога з покаанням, зізнаючись, що зі своїми моральними недосконалостями та вадами ми заслуговуємо вічної смерті. Однак при цьому необхідно покладати надію на Кров Христа, яка може очистити від будь-якого гріха. Важливо не впадати в розпач через свої недоліки і також не миритися з їхньою присутністю в характері⁵⁴². У цьому процесі також присутня необхідна самодисципліна: «Жорстка самодисципліна необхідна для того, щоб розвинути в собі піднесений християнський

⁵³⁷ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.171-174.

⁵³⁸ Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том шестой / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1999. – С. 449.

⁵³⁹ Уайт Е. Наглядные уроки Христа / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1995. – С.99.

⁵⁴⁰ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.179.

⁵⁴¹ Уайт Е. Наглядные уроки Христа / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1995. – С.331-332.

⁵⁴² Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С. 182-183.

характер!»⁵⁴³. Від християнина очікується не тільки покаєння в гріхах, але й їх придушення, упорна боротьба зі своїми негативними рисами. Також потрібно культивувати розвиток тих рис характеру, які залишаються нерозвиненими⁵⁴⁴.

Темперамент синонімічний до поняття характер, однак має більш вузьке значення. Це вроджена властивість психіки людини. Вона характеризує особистість через призму динамічних особливостей її психічної діяльності, ритму, темпу та інтенсивності певних психічних процесів та станів⁵⁴⁵. У світській психології існує думка, що темперамент не можна змінити. Однак Ольга Стасюк, спираючись на твори Еллен Уайт, вважає, що саме диявол зацікавлений, щоб усі так вважали. Зіпсутий темперамент також є гріхом. Типи темпераменту: холерик, сангвінік, флегматик, меланхолік⁵⁴⁶. Авторка, подібно до теми характеру, вважає, що потрібно докладати багато зусиль для розвитку слабких сторін темпераменту. Таким чином можна досягти певної зрівноваженості. Людина, займаючись цим, хоча й уде мати той темперамент, який даний їй від народження, однак слабкі його сторони не будуть так яскраво виражені⁵⁴⁷. Адвентисти закликають не забувати, що в процесі вдосконалення нашого характеру та темпераменту зацікавлений сам Бог. Творець обіцяє нам свою допомогу. «Якщо ви станете жити за принципом приросту, додаючи одну чесноту до іншої, Бог почне примножувати для вас свою благодать. Якщо ви будете додавати, Бог буде примножувати»⁵⁴⁸.

Воля – це остання складова вищих моральних сил людини. Воля – це «одна з функцій людської психіки, яка полягає насамперед у владі над собою, керуванні своїми діями й свідомому регулюванні своєї поведінки»⁵⁴⁹. Еллен Уайт визначає волю як «керуючу силу в житті людини, силу здійснювати вибір»⁵⁵⁰; «Воля – це не смак або схильність, але вирішальна сила, яка веде людей

⁵⁴³ Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том первый / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1997. – С. 220.

⁵⁴⁴ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С. 184-185.

⁵⁴⁵ Там же С.185-186.

⁵⁴⁶ Там же С.187.

⁵⁴⁷ Там же С.188-189.

⁵⁴⁸ Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том четвертый / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1998. – С. 244.

⁵⁴⁹ Воля [Електронний ресурс] // Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) – Режим доступу до ресурсу: <http://sum.in.ua/s/voja>.

⁵⁵⁰ Уайт Е. Путь ко Христу / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2001. – С.47.

або до послуху Богові, або до непослуху Йому»⁵⁵¹. Оскільки воля пов'язана з життєвим вибором, і, як вважають адвентисти, впливає на майбутню долю людини – бути спасенною чи ні – воля не може залишитися поза увагою адвентистських авторів. Якщо лише один раз піти проти сумління і піддатися гріховній звичці – це стане «початком оманливого шляху, що веде до табору служителів сатани»⁵⁵². Бог не втручається, щоб насильно змінити неправильний спосіб життя людини. Він не силує волю, а дозволяє людині йти вибраним шляхом. Так людина «всього лише поже урожай, який вона сама посіяла»⁵⁵³. Тверда принципівість повинна бути присутня у житті тих, «хто сидить у ніг Ісуса і вчиться у Нього»⁵⁵⁴. Функції волі: робити вибір, приймати рішення; керувати бажаннями і почуттями, коли було прийняте певне рішення; керувати своїми діями згідно з прийнятим рішенням⁵⁵⁵.

У теології адвентистів наявність вільної волі в людини відображає образ Божий, отриманий при творінні. Бог дав людині здатність вільного вибору: «Творець наділив людину правом слідування Його волі або відмови від покори»⁵⁵⁶. Саме через особисте прийняття рішень у людини відбувається становлення особистості, формується її характер⁵⁵⁷. Адвентисти вірять, що природа Адама від творіння мала силу та бажання для спротиву злу. Він знав і любив тільки добро. «Людина була святою і щасливою, оскільки мала Божу подобу і жила в цілковитому послусі Його волі»⁵⁵⁸. Однак в момент гріхопадіння в Адама любов до Єви стала переважати любов до Бога. Таким чином у ньому відбулося протистояння мотивів. Ольга Стасюк наголошує на важливості мотивів, які спонукають нас до того чи іншого рішенням⁵⁵⁹. «Для

⁵⁵¹ Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том пятый / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1996. – С.513.

⁵⁵² Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С. 35.

⁵⁵³ Там же С.35.

⁵⁵⁴ Там же С.37.

⁵⁵⁵ Там же С.221.

⁵⁵⁶ Уайт Е. Воспитание / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1994. – С.23.

⁵⁵⁷ Уайт Е. Патриархи и пророки / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1994. – С.49.

⁵⁵⁸ Там же С.45.

⁵⁵⁹ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С. 226-227.

Бога важливі не стільки вражаючі результати нашої роботи, скільки мотиви, якими ми керувались», – підкреслювала Еллен Уайт⁵⁶⁰.

З тих пір, як відбулося падіння людства, воля сучасної людини «була віддана під владу сатани, і з тих пір він постійно прагне керувати нею на власний розсуд, ведучи людину до нещастя і смерті»⁵⁶¹.

Таким чином, вважають адвентисти, людина втратила бажання та силу чинити опір злу. Навпаки, воля людини проявляє активність у здійсненні поганих вчинків. З іншого боку, вона протиставляється добрим справам. «Людська воля активна до зла, вона вперто домагається свого»⁵⁶². Тому Ольга Стасюк стверджує, що єдине, що залишилося у волі грішної людини від Адама – це здатність робити вибір та приймати рішення⁵⁶³. Таким чином, у сучасної людини «залишилося право вибору»⁵⁶⁴. Це право, яким її наділив Бог, і Він поважає рішення людини, яким би воно не було. Бог не силує її волю. Сатана може спокушувати людину, спонукати її до гріха, однак все одно – рішення приймає людина⁵⁶⁵.

Тому першим шляхом для відновлення пошкодженої волі людини, на думку адвентистів, є прийняття рішення стати на сторону Господа і в молитві підкорити Йому свою волю. Наслідком цього кроку стане відновлення відносин людини з Богом, відновлення усіх функцій її волі: «Бо то Бог викликає в вас і хотіння», а також «дію за доброю волею Своєю» (Флп. 2:13). «Ви не можете управляти своїми мотивами і почуттями, згідно ваших бажань; однак ви можете керувати своєю волею і тим самим рішуче змінити своє життя... Ваше головне завдання – підпорядкувати свою волю волі Ісуса Христа», – писала Еллен Уайт⁵⁶⁶.

Згідно з переконанням письменниці, у відроджену людину Бог вкладає надприродну здатність протиставитися злу. Він дає

⁵⁶⁰ Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том второй / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1997. – С.510.

⁵⁶¹ Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том пятый / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1996. – С.515.

⁵⁶² Уайт Е. Вести для молодежи / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1994. – С.54.

⁵⁶³ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.230–231.

⁵⁶⁴ Уайт Э. Разум, характер, личность / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2007. – С.114.

⁵⁶⁵ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.234.

⁵⁶⁶ Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том пятый / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1996. – 754 с.

почуття ненависті до гріха. «Благодать, котру Христос вкладає в душу людини, робить її ворогом сатани»⁵⁶⁷. Людина віддає себе під керівництво Святого Духа. Лише Христос здатний відновити у грішника «паралізовані гріхом здатності нашої душі, затьмарений розум, спотворену волю»⁵⁶⁸. Людина з Божою допомогою та власним рішенням здатна дати відсіч спокусам диявола. Варто зазначити, що Бог «не може допомогти нам без нашої згоди і співпраці»^{569,570}.

Коли йдеться про волю та її підкорення Богові, адвентистська теологія наголошує, що Господь не бажає поневолити волю людини. Саме такою є мета сатани. Коли особа підкоряє свою волю Богові, він поверне її «очищеною та відбіленою у повній згоді з його волею»⁵⁷¹. У результаті, підкоряючись Божій волі, людина буде виконувати ніщо інше як власні бажання. Однак підкорення Божій волі може бути й непростим. Ісус порівняв це з вириванням ока та відрубанням руки. «Якщо ж твоє праве око спокушає тебе, вийми його і кинь геть від себе... І якщо твоя права рука спокушає тебе, відрубай її і кинь геть від себе» (Мт. 5:29-30). Справа спротиву спокусі належить саме людині. Саме людина повинна проявити рішення не йти за хтивими почуттями та бажаннями. Апостол Павло порівнює цей процес із саморозп'яттям: «Я розп'ятий разом з Христом» (Гал. 2:19)⁵⁷².

Нижчі моральні сили також перебувають в центрі уваги адвентистських теологів, психологів та пастирів. Складові цих сил почуття: «здатність відчувати, сприймати навколишнє середовище»⁵⁷³. У творах Еллен Уайт для опису почуттів використовує також слова «серце», «душа». Бажання: «прагнення, потяг до здійснення чого-небудь; хотіння»⁵⁷⁴. Схильність: «потяг, прагнення до якої-небудь діяльності, бажання чогось»⁵⁷⁵. Еллен Уайт

⁵⁶⁷ Уайт Е. Великая борьба / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1993. – С. 506.

⁵⁶⁸ Уайт Е. Воспитание / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1994. – С.29.

⁵⁶⁹ Уайт Е. Деяния апостолов / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1995. – С.432.

⁵⁷⁰ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.237-238.

⁵⁷¹ Уайт Е. Нагорная проповедь Христа / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2002. – С.62.

⁵⁷² Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.239-240.

⁵⁷³ Почуття [Електронний ресурс] // Словник. Портал української мови та літератури – Режим доступу до ресурсу: <https://slovnuk.ua/index.php>.

⁵⁷⁴ Бажання [Електронний ресурс] // Словник. Портал української мови та літератури – Режим доступу до ресурсу: <https://slovnuk.ua/index.php>.

⁵⁷⁵ Схильність [Електронний ресурс] // Словник. Портал української мови та літератури – Режим доступу до ресурсу: <https://slovnuk.ua/index.php>.

вживає це слово майже завжди в негативному значенні, як «гріховні схильності». А його синонім – «устремління» вона використовує в позитивному значенні⁵⁷⁶.

Нижчі моральні сили безгрішного Адама, згідно з вченням адвентистів, не містили низьких, гріховних схильностей. Бог «наділив його благородними рисами характеру без якої б то не було схильності до зла»⁵⁷⁷. «Його почуття були чисті, а пристрасті і пожадання підпорядковувалися розуму»⁵⁷⁸. Тіло Адама було здоровим (фізично, душевно (емоційно) та духовно (розумово)), мало правильні пропорції, досконалість⁵⁷⁹.

Ольга Стасюк використовує поняття – «святинище душі», використовуючи біблійні тексти з 1 Кор. 3:16-17 та 6:19, де тіло віруючої людини назване «Божим храмом» та «храмом Святого Духа». Автор робить аналогію з будовою Єрусалимського храму. Другим відділенням святинища душі, «Святим святих», вона вважає могутній інтелект, чисту, незанечищену совість, сильну та вільну волю. А до першого відділення цього святинища, «Святого» відносить сферу почуттів та інших нижчих моральних сил. У творах Еллен Уайт використовується вислів «внутрішнє святинище душі». Це те, що сокровенне, глибоко сховане, таємниче. Саме ці внутрішні почуття людина відкриває лише самим близьким друзям, родичам і Богу⁵⁸⁰.

Ольга Стасюк наводить три види занечищення святинища душі сучасної людини: занечищення, яке передається по спадковості від прабатька Адама та від наших недалеких пращурів. До нього належать: розумова та фізична деградація, хвороби, смерть. Відділення «Святого святих» занечищене, тобто розум – ослаблений та затьмарений, сумління – зачерствіле, воля – немічна та поневолена; занечищення, яке людина отримує через емоційні травми продовж життя; занечищення, спровоковане особистою гріховною діяльністю⁵⁸¹.

У процесі відродження Бог очищає та освітлює нижчі моральні сили «променями своєї праведності»⁵⁸². Еллен Уайт про це писала:

⁵⁷⁶ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.263.

⁵⁷⁷ Уайт Е. Патриархи и пророки / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1994. – С.49.

⁵⁷⁸ Там же С.45.

⁵⁷⁹ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.267.

⁵⁸⁰ Там же С.264-266.

⁵⁸¹ Там же С.267-268.

⁵⁸² Там же С.271.

«Ніхто не може своїми силами звільнитися від рабства пороків, які опанували серцями. Тільки Христос може очистити храм душі»⁵⁸³. З боку людини очікується лише запросити Христа у своє серце, підкоритися Божому впливові й не спротивлятися йому⁵⁸⁴. Адвентистські автори часто попереджають про можливі крайнощі в процесі відродження. Ці крайнощі призводять не до гармонійного розвитку вищих і нижчих моральних сил людини, а навпаки, до їх деградації та прояву крайнощів. Результатом є наступні види релігій в практичному житті людини:

1. Релігія тільки в розумі, а не в серці, оскільки знаходиться лише на інтелектуальному рівні. Про таких людей Еллен Уайт писала: «Деякі з нас мають перевагу пізнання біблійної істини, але не принесли її у внутрішнє святилище душі»⁵⁸⁵.
2. Релігія тільки в розумі й совісті. У цьому випадку людина також дозволяє істині торкнутися сумління. Ці два типи духовності породжують формалізм без реальної Божої присутності в житті людини. Ольга Стасюк такий стан називає «напівнавернення» та «напіввідродження»⁵⁸⁶. Однак половинчате навернення не може взагалі вважатися наверненням як таким. Хоча ці люди заявляють про свою віру, однак в їхньому характері не відбулася зміна. Їхня мова, поведінка показує, що освячувальна сила Святого Духа не подіяла на них⁵⁸⁷.
3. Релігія почуттів. Людина, яка вважає, що має віру, коли у неї присутній вплив сильних почуттів. Саме тоді вона відчуває, що має тісні стосунки з Богом. Також людина свої рішення схильна приймати під впливом почуттів. Однак почуття не є вірою, а релігія не складається просто з емоцій та почуттів. Такий погляд на духовність не торкається розуму, совісті, інтелекту⁵⁸⁸. Еллен Уайт застерігала від релігії, яка заснована лише на почуттях: «відчуття і враження не є надійним дороговказом»⁵⁸⁹, «відчуття – поганий путівник»⁵⁹⁰.

⁵⁸³ Уайт Е. Желание веков / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1993. – С.161.

⁵⁸⁴ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С. 272.

⁵⁸⁵ Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том шестой / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1999. – С. 295.

⁵⁸⁶ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С. 274.

⁵⁸⁷ Там же С.274.

⁵⁸⁸ Там же С.276.

⁵⁸⁹ Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том первый / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1997. – С. 413.

⁵⁹⁰ Уайт Е. Свидетельства для Церкви. Том третий / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1998. – С.68.

Також вона вказувала на мінливу природу почуттів: «Почуття часто бувають оманливі, а емоції – ненадійна охорона, бо вони мінливі і залежать від зовнішніх обставин»⁵⁹¹. Згідно з Божою волею усі сфери людського серця повинні бути очищеними і посвяченими Йому: «Благодать Божа повинна підмести всі таємні кутки душі, і кожен елемент ества повинен бути очищений і оживлений Духом Божим»⁵⁹².

Адвентистські служителі у роботі з людьми завжди підкреслюють, що шлях до відновлення моральних сил людини є непростим, і що Ісус добре розуміє тих, хто переніс фізичне чи емоційне насилля над собою, яке наклало відбиток на функціонування як розуму, волі, так і почуттів. Вони нагадують, що Господь сам переніс жорстокість щодо себе і соромну смерть на Голгофському хресті. Бог дає обітницю жертвам насилля: «Бо Господь каже так: полонені відібрані будуть від сильного, і врятована буде здобич насильника» (Іс. 49:25). Тому жертва насилля може звернутися до Бога в молитві і бути впевненою, що Він готовий зцілити душевні та емоційні рани. Також Христос входить у серце людини і очищує його від усього нечистого та гріховного. Людина, розуміючи, що для неї зробив Христос, дарувавши їй прощення, внаслідок готова прощати своїх кривдників⁵⁹³.

Сумління людини як моральний орієнтир, як стверджують адвентисти – «Божий компас» у житті людини. Совість – це «невмолимий інквізитор» людини, друга складова вищих моральних сил людини. У відповідності до визначення совість – це «усвідомлення і почуття моральної відповідальності за свою поведінку, свої вчинки перед самим собою, людьми, суспільством; моральні принципи, погляди, переконання; сумління»⁵⁹⁴. У відповідності до християнської позиції, Творець заклав цю рису в ество людини. Тому перед тим, як прийняти рішення щось зробити, в людині відбувається подвійна перевірка: судженням та совістю.

Таким чином судження разом із совістю є хорошим арбітром людської поведінки⁵⁹⁵. Християнська письменниця Еллен

⁵⁹¹ Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том четвертый / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1998. – С. 188.

⁵⁹² Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том шестой / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1999. – С. 170.

⁵⁹³ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.283-286.

⁵⁹⁴ Совість. Словник. Портал української мови та літератури. URL: <https://slovyk.ua/index.php>.

⁵⁹⁵ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.193.

Уайт визначила совість людини наступним чином: «Совість – це голос Божий, який можна почути серед боротьби людських пристрастей»⁵⁹⁶. Біблія містить згадку про те, що Святий Дух говорить через совість: «свідчить мені моє сумління через Духа Святого» (Рим. 9:1). До основних функцій сумління людини належить: визначення та відокремлення добра від зла; вказівка на моральний обов'язок; вимога виконання обов'язку⁵⁹⁷.

Нерідко у естві людини відбувається конфлікт між сумлінням та бажаннями. Часто бажання людини входять у конфлікт із її совістю. У Христа не було суперечності між обов'язком та бажаннями: «Твою волю чинити, мій Боже, я хочу, і Закон Твій у мене в серці» (Пс. 40:9). Однак у грішної людини така гармонія відсутня⁵⁹⁸.

Сьогоднішні світські стандарти закликають до способу життя, у якому людина керується своїми бажаннями. Згідно такої філософії обов'язок вважається рабством. Однак з точки зору біблійної психології обов'язок стоїть понад бажаннями. Саме совість спонукає нас слідувати своєму обов'язку, коли бажання тягнуть в інший бік. Як результат маємо наступну схему поведінки людини, яка живе без Бога: Бажаю => Виконую => Повинен.

Схема поведінки християнина має іншу послідовність. Опираючись на слова Ісуса Христа, маємо наступне: «Коли хоче хто йти вслід за Мною, хай зречеться самого себе, і хай візьме свого хреста, та й іде вслід за Мною» (Мт. 16:24). Цими та подібними словами Христос закликає своїх послідовників відмовитися від егоїстичних почуттів та бажань та слідувати своєму обов'язку: «хай кожен візьме свого хреста»⁵⁹⁹.

Якщо поцікавитися питанням, що мається на увазі під «хрестом», то християнська письменниця Ольга Стасюк, цитуючи слова місіс Уайт, зазначає наступне: «Хрест, хрест! ... Ти побачиш, що він обвішаний милістю, співчуттям, співчуттям і невимовною любов'ю»⁶⁰⁰. Таким чином обидві авторки (Уайт та Стасюк) наголошують, що християнин повинен йти цим шляхом, щоб полюбити свій обов'язок, свій хрест. А коли полюбив те, чим

⁵⁹⁶ Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том пятый / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1996. – С.120.

⁵⁹⁷ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.195.

⁵⁹⁸ Там же С.196.

⁵⁹⁹ Там же С.197.

⁶⁰⁰ Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том второй / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1997. – С.47.

займаєшся, то виконуєш це з бажанням. Ось чому схема поведінки християнина має вигляд: Повинен => Виконую => Люблю => Бажаю⁶⁰¹.

Обов'язок не потрібно пов'язувати із бажаннями, його треба пов'язувати з любов'ю. «Любов і обов'язок – близнюки. Вони завжди йдуть пліч-о-пліч»⁶⁰². Тому наведемо наступні слова у якості висновку: досвідчений християнин – це людина, у якій присутня «моральна мужність пожертвувати своїми бажаннями і відгукнутися на веління обов'язку»⁶⁰³. Крім того, життю людини притаманне ще таке явище, коли вона намагається слідувати своїм бажанням та почуттям, при цьому придушуючи голос сумління і почуття обов'язку. Це є гріхом проти совісті. До нього належить небажання робити добро, коли є для цього можливість: «Отож, хто знає, як чинити добро, та не чинить, той має гріх!» (Як. 4:17). Постійна відмова слідувати голосу совісті призводить до гріха проти Святого Духа (Мт. 12:31). Голос Божий, який впливає на совість людини, поступово затухає через людську впертість та нерозкаяння.

У свою чергу почуття вини – це стан та біль зневаженої совісті. Це є Божий механізм для спасіння людини, яка впала в гріх, щоб відвернути її від цього беззаконня. Якщо особистість відгукується на голос сумління, то визнає свій гріх, відчуває потребу в Спасителі та має бажання змінити свою поведінку⁶⁰⁴.

Лише покаєння, визнання вини знімає з людини почуття провини та докори сумління. Ольга Стасюк наголошує, що гріх не лише суб'єктивне явище, воно також має об'єктивний аспект. Саме почуття провини робить гріх реальним у свідомості людини⁶⁰⁵. Біблійна обітниця прощення гріха звучить наступним чином: «... кров Христа, що Себе непорочного Богу приніс Святим Духом, очистить наше сумління від мертвих учинків, щоб служити нам Богові Живому!» (Євр. 9:14). Совість безгрішного Адама була чистою. У нього не було дисонансу між бажанням та почуттям обов'язку, тому йому до гріхопадіння не доводилося йти проти голосу сумління⁶⁰⁶.

⁶⁰¹ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.198.

⁶⁰² Уайт Е. Свидетельства для Церкви. Том третий / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1998. – С.195.

⁶⁰³ Уайт Е. Основы здорового питания / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1997. – С.120.

⁶⁰⁴ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.200.

⁶⁰⁵ Там же С.201.

⁶⁰⁶ Там же С.202

Однак совість сучасної людини пошкоджена гріхом. Перерахуємо найпоширеніші патології сумління:

Поневолене сумління – «це совість, у якій обмежена або взагалі відсутня свобода»⁶⁰⁷. У такому випадку людини обмежене чи заbrane право приймати власні рішення. Щодо цього питання Еллен Уайт писала: «ті, хто намагаються стати совістю інших людей, ставлять себе вище Бога»⁶⁰⁸. Свобода совісті подарована Богом людині, і Він заборонив будь кому забирати її. Однак в історії та сучасності зустрічаються намагання керувати совістю інших людей, наприклад через деякі церковні організації, або у деспотичних сім'ях⁶⁰⁹. Слова апостола Павла на цю тему є наступними: «чого б моя воля судилась сумлінням чужим?» (1 Кор. 10:29).

Совість, крім того, що повинна бути вільною, також має бути індивідуальною. Еллен Уайт писала: «Бог кожному дав свою совість»⁶¹⁰. «Ми рішуче відмовляємося бути вашою совістю»⁶¹¹. Ольга Стасюк наводить «радянський» тип сумління як приклад подавленого сумління, оскільки в часи СРСР існував лозунг: «Партія – розум, честь і совість нашої епохи»⁶¹².

У німечного сумління почуття провини неспіврозмірне зробленому вчинку. Така людина ставить перед собою завищені вимоги, яких неможливо виконати. Самі вимоги були надумані самою людиною. Вона намагається їх досягти, а оскільки не в змозі цього зробити, то страждає від докорів сумління. Нерідко людина з німечним сумлінням схильна брати на себе обов'язки інших. Наприклад в Біблії описані християни, які були колись язичниками, однак повірили і полюбили Господа Ісуса. Деякі з них не розуміли, що інших богів не існує, тому уникали будь чого, що було посвячене в язичницьких храмах. Хоча сама по собі та їжа не була заборонена Богом для вживання, однак «їхне сумління, будши недуже, споганюється» (1 Кор. 8:7)⁶¹³.

⁶⁰⁷ Там же С.207.

⁶⁰⁸ Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том девятый / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1996. – С.234.

⁶⁰⁹ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.208-209.

⁶¹⁰ Уайт Е. Свидетельства для Церкви. Том третий / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1998. – С. 523.

⁶¹¹ Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том второй / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1997. – С. 119.

⁶¹² Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С.207, 210.

⁶¹³ Там же С. 211.

Людина з винним сумлінням довгий час несе на собі почуття зробленої провини. Цей стан пригнічує особистість. Винна совість – це «совість-тиран». Іншим боком такого типу сумління є людина, яка звільнилася від почуття вини неправильним чином. Вона заспокоює себе, наприклад тим, що навколо так багато людей, не кращих за мене. Так людина може виправдовувати свої неправильні вчинки. При цьому гріхи лишаються на людині та її совісті.

Людина з ожорсточеним сумлінням придушує голос совісті. Таке сумління черстве, нечутливе, лукаве. Таким чином при постійній протидії голосу совісті цей голос стає майже невідчутний. Біблія говорить про цей тип совісті: «хто в лицемірстві говорить неправду, і спалив сумління своє» (1 Тим. 4:2). Людина нехтує виконанням чітких Божих повелінь, тривалий час виношує в собі егоїзм. Совість стає паралізованою, припиняє виконувати свою роль, мертвіє, ожорсточується⁶¹⁴. Бог пропонує зцілення від кожного патологічного стану сумління. Лікування насамперед полягає у розвитку щоденних стосунків із Богом як великим Цілителем.

Також для проведення самоаналізу потрібно ставити собі наступні питання: чи я чітко розумію що є добро, а що – зло? Чи я не нав'язую іншим свої погляди на добро і зло? Що є фундаментом моїх моральних засад: думка членів сім'ї, друзів, Біблія? Чи я знаю свої обов'язки? Чи проведена лінія між моїми обов'язками та обов'язками членів сім'ї? Чи беру я на себе чужі обов'язки? Чи перекладаю свої обов'язки на інших? Чи відчуваю я внутрішній конфлікт між бажанням та обов'язком? Які із моїх обов'язків мені не подобаються? Що мені зробити, щоб полюбити їх? Як часто я маю почуття вини? Для відповідей на ці питання потрібне помазання Святого Духа і звернення до Христа, справжнього психолога⁶¹⁵. Тому, підводячи підсумок вищенаведеному, підкреслимо, що совість людини – це один із інструментів, даних Богом людині, який при правильному використанні виступає моральним компасом у житті людини.

Відомо, що більшість людей, у т. ч. українців, які навертаються в протестантизм, кардинально змінюють стиль свого життя. З психологічної точки зору, це явище може бути пояснене процесом побудови близьких стосунків із Богом, завдяки чому особа отримує так званий «більш ясний і широкий кругозір»⁶¹⁶ та стає

⁶¹⁴ Там же С. 213–214.

⁶¹⁵ Там же С. 217–218.

⁶¹⁶ Уайт Э. Разум, характер, личность / Эллиен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2007. – С. 10.

«більш проникливою, а судження стають більш виваженими»⁶¹⁷. Християнська релігія є «одним з найбільш успішних засобів, який добре заспокоює нервову систему»⁶¹⁸. А процес зміни внутрішнього світу людини є предметом вивчення психологічних дисциплін. У Святому Письмі містяться деякі психологічні принципи, які схожі із підходами світської психології⁶¹⁹.

Однак так звана християнська або біблійна психологія визнає Святе Письмо як єдиний авторитет, який підтверджується наступними характеристиками: а) автором цієї психології є люблячий та премудрий Бог; б) оскільки за нею стоїть не грішна, недосконала людина, а сам Творець людини, то вона безпечна; в) вона є цілісною системою; г) безпосередньо торкається практичного життя людини; д) оскільки автор Бог, вона має обов'язковий характер. Складові біблійної психології. Природа людини поділена на три частини: 1. Вищі моральні сили – інтелект, совість, воля. 2. Нижчі моральні сили – почуття, бажання, схильності. 3. Фізичні – фізичне тіло з його фізіологічними потребами⁶²⁰.

Від початку творіння у безгрішного Адама домінуючими були вищі моральні сили, які належать сфері духа. А бажання, схильності, апетит тощо підпорядковувались волі, совісті та інтелекту. Таким чином, у Адама було самовладання, при цьому варто вказати, що його дух підпорядковувався Божому авторитету⁶²¹.

Однак в результаті гріхопадіння ця гармонія була зруйнована. Людина втратила безпосередній зв'язок з Богом, вищі моральні сили втратили контроль над нижчими і людина втратила самовладання. Володарем світу став диявол. І зокрема, саме він, бажаючи мати владу над людиною, почав впливати на неї через нижчі сили: почуття, тілесні бажання, а через них на розум та волю. Таким чином, після непослуху Богові першої пари у людстві відбувалася моральна деградація, яка призвела до всесвітнього потопу. У той час було «велике розбещення людини на землі, і весь нахил думки серця її тільки зло повсякденно... І зіпсулась земля перед Божим лицем, і наповнилась земля насильством» (Бут. 6:5,11).

Лише Бог може відновити понівечену гріхом людську природу. Цей процес в Біблії має назву «народження згори», «народження

⁶¹⁷ Там же С.10.

⁶¹⁸ Там же С.10.

⁶¹⁹ Там же С.10.

⁶²⁰ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С. 22.

⁶²¹ Там же С. 23-25.

від води та Духа» (Ів. 3:3,5). Це відбувається через: 1) вплив Святого Духа на розум і серце людини; 2) прийняття людиною впливу Духа; 3) погляд людини на значення Голгофської жертви; 4) покаяння; 5) хрещення⁶²².

Однак після народження згори стара гріхозна природа залишається в людині. З одного боку, у людині через стосунки з Богом відновлюється здатність відродженого розуму, совісті та волі керувати своїми бажаннями, почуттями та схильностями. З іншого боку, старі звички людини, які були вироблені нею впродовж життя, й далі намагаються керувати її поведінкою.

Таким чином, у віруючої людини, відродженої Святим Духом, відбувається боротьба між старою та новою природою. Про це протистояння говорить апостол Павло: «бо тіло бажає противного духові, а дух противного тілу, і супротивні вони один одному, щоб ви чинили не те, чого хочете» (Гал. 5:17). Ця боротьба закінчиться лише при другому приході Христа, коли відбудеться «відкуплення нашого тіла» (Рим. 8:23). Саме тоді, при воскресінні віруючих, в їхньому естві не залишиться й сліду від гріховної природи⁶²³. Для того, щоб з Божою допомогою розвивати свій характер за образом Христа, християнська письменниця Ольга Стасюк дає наступні поради з «біблійної» психології особистості.

Першим пунктом у розвитку характеру стоїть самовладання. Воно складається із самоконтролю та самодисципліни. У свою чергу перше поділяється на самооцінку та самоконтроль, а останнє – на культивування хороших звичок та на приборкання поганих рис. Однак цей процес може лише відбуватися у тісних стосунках із Богом. Іншими словами, ефективність процесу самоконтролю залежить від зусиль людини шукати допомоги у Бога.

Самоаналіз – це аналіз своїх думок та почуттів. Вказівка на це міститься у Святому Письмі: «Випробовуйте самих себе... пізнавайте самих себе» (2 Кор. 13:5), «Нехай кожен досліджує діло своє» (Гал. 6:4). Потрібно ґрунтовно аналізувати свій внутрішній світ, а саме: думки, мотиви, наміри, бажання, почуття. Істинним критерієм самооцінювання віруючої людини та оцінки власної поведінки є Біблія, зокрема, Божі заповіді.

Результатом самоконтролю є самодисципліна. Коли людина визначила, що вміст її думок та поведінка не відповідають Божим

⁶²² Там же С. 32-42.

⁶²³ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – С. 43-51.

нормам, то вона повинна зробити практичні кроки щодо викорінення цієї вади. Також до самодисципліни належить культивування хороших рис, які притаманні християнину: «ненавидьте зло та туліться до доброго!» (Рим. 12:9), «щоб ви відкинули стару людину з її попереднім способом життя... щоб ви зодягнулися в нову людину, створену за подобою Божою» (Еф. 4:22)⁶²⁴.

Також для розвитку самовладання потрібно насичувати себе духовно. До цього відноситься: 1) читання Біблії та християнської літератури, роздумування над прочитаним; 2) молитва як засіб спілкування з Богом. Робиться наголос на особистому дослідженні, а не лише на тому, щоб задовольнятися почутою проповіддю від пастора. Також важливий не об'єм прочитаного, а якість, тобто ґрунтовні роздуми над прочитаним. Так само в молитві важлива не кількість сказаних слів, а розкриття свого внутрішнього світу, почуттів перед Богом⁶²⁵.

Важливу роль у формуванні характеру відіграють звички: «Посієш звичку – пожнеш долю». Автор розглядає, як формується звичка на рівні мозку. Певні звички можуть передаватися генетично, по спадковості, а деякі формуються продовж життя. Існує межа, бар'єр звички, якщо його людина досягне, то вона вже ніяк не зможе її позбутися.

Подолання поганих звичок. Зазначається, що в медицині присутні два методи лікування: корінне та симптоматичне. Корінне лікування шкідливої звички полягає у розвитку тісних відносин з Богом. Завдяки регулярному читанню Біблії та постійній молитві Святий Дух переминює характер людини, укріплюючи його та даючи перемогу над поганою звичкою. Однак це шлях непростий, оскільки очікується постійне пильнування та боротьба.

Симптоматичне лікування полягає у боротьбі за конкретний момент, коли виникає спокуса зробити щось погане. В цей момент людина спонукає себе прийняти чітке рішення не робити те, до чого спонукає її звичка. Відбувається гальмування, пригнічення бажання, підкорювання звички. Наступним кроком є культивування, зрощення в собі думок завдяки вивченню біблійних обітниць та застосуванню їх особисто до себе. Цей процес буде протидією поганому впливу⁶²⁶.

Також необхідно зазначити, що характер християнина виховується за допомогою сурової дисципліни, необхідно «прагнути здобувати

⁶²⁴ Там же С. 61-66.

⁶²⁵ Там же С. 72-80.

⁶²⁶ Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Жерело Життя, 2006. – С.82-92.

здорове тіло і сильний розум, який нелегко послабити»⁶²⁷. Такий розум буде дивитися «вище свого “я” на причину і наслідок кожного зробленого кроку»⁶²⁸. Навіть, коли людина покається у своїх гріховних вчинках та залишить їх, однак склад розуму, який «формувався в довготривалому заграванні з гріхом, буде ускладнювати чітке розрізнення добра і зла»⁶²⁹.

Насадження корисної біблійної істини у розум та серце людини «захистить душу від безперервних спокус, з якими доведеться зустрітись»⁶³⁰. Для того, щоб мати врівноважене мислення, «всі наші органи повинні працювати і правильно розвиватися» завдяки праці⁶³¹.

Однак треба не забувати, що сатана, ворог Бога і людини, також намагається впливати на розум: «тисячоліттями сатана ставить експерименти над людським розумом, і він вивчив його (розум людини) досить добре»⁶³². Оскільки Люцифер за своєю природою є ангелом, хоча й грішним: «володіючи видатним розумом, дарованим йому Богом, він присвятив всі свої благородні здатності»⁶³³ вивченню природи людини. Саме, тому диявол «добре продумав, як проникнути в душу людини, використовуючи науку, а саме через френологію, психологію і гіпноз»⁶³⁴. Він намагається направити хід людських думок у такий бік, щоб «ми не могли розрізнити межу між Богом і моральною темрявою, розкладанням і беззаконням, що панують в нашому світі»⁶³⁵. Якби сатана відкрито нападав на християнство, то «християнин відразу кинувся б до ніг свого могутнього Збавителя»⁶³⁶, і таким чином диявол буде змушений відступити. Оскільки він хитра та високоінтелектуальна істота, то він усі сили спрямовує на те, щоб досягнути душі людини та спокусити її, звести її із правильного шляху та «наблизитися до бідної, занепалої людини у вигляді ангела світла»⁶³⁷.

⁶²⁷ Уайт Э. Разум, характер, личность / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2007. – С. 13.

⁶²⁸ Там же С.13.

⁶²⁹ Там же С.13.

⁶³⁰ Там же С.15.

⁶³¹ Там же С.15.

⁶³² Там же С.18.

⁶³³ Там же С.18.

⁶³⁴ Там же С.19.

⁶³⁵ Там же С.21.

⁶³⁶ Там же С.21.

⁶³⁷ Там же С.21.

Коли людський розум не знаходиться під впливом Святого Духа, то «сатана може сформувавши його по своїй волі»⁶³⁸. У результаті розумові здібності притупляються і набувають огрубілих рис⁶³⁹. Нерідко сатана використовує «здатність однієї людини впливати на розум іншого, щоб сіяти зло»⁶⁴⁰. Хитрість диявольського впливу часто така непримітна, що людина, яка «зазнає його на собі, часто вже не усвідомлює цієї сили»⁶⁴¹.

Отже, підводячи підсумок вищенаведеному, підкреслимо, що «біблійна» психологія, на думку адвентистів, ставить акцент на силі Божій, звертаючись за допомогою до якої, людина може позбавитися поганих звичок та змінитися на краще. Основним джерелом зла на землі є сатана, який підштовхує людей, які за ним сліднують, до гріховних вчинків. Виховання волі, самоконтролю, самодисципліни тощо можливе за трьох умов: звернення до Бога в молитві, виконання вимог Святого Письма, сильному бажанні самої людини. Низка авторів вірян Церкви АСД досліджували тему розвитку особистості, її інтелекту та характеру. Значний об'єм праць Еллен Уайт був присвячений цій тематиці. Серед українських адвентистів праці з біблійної психології розробляла Ольга Стасюк. Піднімалися питання взаємозв'язку розвитку інтелекту, характеру та духовності людини. Звернено увагу на небезпеку фанатизму як однієї з рис невірніоваженого розуму та на ознаки розумової та духовної деградації особистості. Зроблено наголос на гармонійному розвитку усіх моральних, фізичних, розумових сил та правильної самооцінки як засобу формування у характері людини Божого образу. Підняті теми сумніння, пам'яті та виконана оцінка різних варіантів релігійної практики, які проявляються у повсякденному житті адвентистів. Читання та роздуми над Словом Божим декларовано як необхідний засіб для формування хорошої пам'яті, доброго сумніння, подолання згубних звичок.

4.2. Теологія відпочинку

Ідея відпочинку, на думку адвентистів, прослідковується в Біблії від перших розділів книги Буття. Після шестиденного акту творіння неба та землі, сказано, що спочив Господь на сьомий день (Бут. 2:1-3).

⁶³⁸ Уайт Е. Разум, характер, личность / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2007. – С. 22.

⁶³⁹ Там же С.22.

⁶⁴⁰ Там же С.23.

⁶⁴¹ Там же С.23.

Однак Святе Письмо повідомляє, про те, що Бог «не змучується та не втомлюється» (Іс. 40:28). Тому в контексті цієї теми зазначимо, що ми досліджуємо відпочинок людський, оскільки Творець згідно з Біблією не має потреби у відновленні сил, Його відпочинок є лише прикладом для творіння в тому, як правильно чергувати періоди праці й часу для відпочинку.

Принцип щотижневого відпочинку закладено у тексті Декалогу, у четвертій заповіді: «Шість днів працею і роби всю працю свою, а день сьомий субота для Господа, Бога твого: не роби жодної праці» (Вих. 20:9). Варто підкреслили, що згідно з заповіддю відпочинок мав бути забезпечений усім членам сім'ї, включаючи рабів та слуг. Також ця заповідь захищала право на перерву в праці для робітників: «раб твій та невільниця твоя» (Вих. 20:10). Цікавим є згадування, що у суботній день мала відпочинок домашня худоба. Як результат господар дому не міг примусити когось працювати в суботу. Заповідь тижневого відпочинку мала божественний авторитет, завдяки чому господар дому усвідомлював, що й над ним є Повелитель.

Необхідно підкреслити, що обов'язок відпочинку в суботу залишався в силі у розпал сільськогосподарських робіт: «Шість день будеш працювати, а дня сьомого спочинеш від праці; в орці й у жнива спочинеш від праці» (Вих. 34:21)⁶⁴². Відпочинок в цей день не можна порівнювати з лінню чи ледарством, оскільки Бог дав шість днів для роботи, а один для відпочинку, лінь «несумісна з християнським учнівством»⁶⁴³. Крім того, відпочинок за своєю природою є припиненням попередньо виконаної праці. Процес відпочинку у відповідності до біблійних приписів не має тієї пасивності, яку має лінь. Насправді суботній відпочинок – це «активна концентрація на самому житті, його сенсі й на Творці»⁶⁴⁴. Крім того, четверта заповідь наказує, що від заходу сонця у п'ятницю до заходу сонця в суботу людина може бути у відновлюючому спілкуванні з рідними, друзями і Богом. У П'ятикнижжі був даний відпочинок для землі за рахунок суботнього та ювілейного року (Лев. 25). У цей період земля не оброблялася, а відпочивала.

У Новому Завіті Христос рекомендував своїм учням певний час відпочити після проведеної євангельської роботи в населених

⁶⁴² Біблія (у перекладі Івана Огієнка) – Київ: Українське Біблійне Товариство, 2018. – 1229 с.

⁶⁴³ Настольная книга по теологии. Библиейский комментарий АСД. Том 12 e-reading. club – Заокский: Источник жизни, 2010. – С. 506.

⁶⁴⁴ Настольная книга по теологии. Библиейский комментарий АСД. Том 12 e-reading. club – Заокский: Источник жизни, 2010. – С. 506.

пунктах Ізраїльського краю: «І сказав Він до них: Ідіть осібно самі до безлюдного місця, та трохи спочиньте. Бо багато народу приходило та відбувало, аж навіть не мали коли й поживитись» (Мк. 6:31). Таким чином Христос наголошував на необхідності відпочинку після праці. Це час, відведений для «відпочинку, освіжаючого і оновлюючого тіло, розум і душу»⁶⁴⁵.

В образному значенні відпочинком або місцем відпочинку в Біблії названо обіцяний край в Ханаані, а також небесну батьківщину, приготовану для спасених (Вих. 33:14; Євр. 3:10-19; 4:1-11). Біблія неодноразово містить згадки про звичайний нічний відпочинок (сон) (Йов. 33:15; Пс. 139:3; Соф. 2:7). Святе Письмо містить опис духовного відпочинку, як усвідомлення Божої присутності в погані та хороші часи людського життя. Яскраво це зображено у відомому псалмі Давида: «Господь – то мій пастир» (Пс. 23).

Крім того, багато людей вважають, що відпочинок полягає у хорошому сні, розслабленні мозку завдяки спокійній музиці, фізичному розслабленні після трудової активності чи після перенесеного захворювання. До цього переліку адвентисти додають також суботу як день, повністю присвячений відпочинку. Основними видами відпочинку у відповідності до вчення Церкви адвентистів сьомого дня є:

1. Фізичний відпочинок. Цей вид відпочинку може приймати різну форму, до нього зокрема належать сон, лежання, сидіння, відпочинок у напівлежачому стані.
2. Розумовий відпочинок. Цей вид відпочинку полягає в намаганні звільнитися від стресу та різних розумових навантажень. Для цієї мети застосовують 1) прогулянки; 2) зайняття туризмом, 3) масаж, 4) ігри з домашніми тваринами та інші види занять, які супроводжуються сміхом та позитивними емоціями.
3. Емоційний відпочинок. Цього виду відпочинку можна досягти завдяки молитві та духовним роздумам.
4. Відпочинок органів чуття. Цей вид відпочинку дає можливість відпочити очам, вухам та іншим органам чуття від напруги, яку вони мали протягом робочого дня. Для цього вимикаються на певний час різні приймачі, телевізор, комп'ютер, мобільний телефон, музичні прилади, джерела яскравого світла. Також це досягається простим заплющенням очей на декілька хвилин і зосередженням уваги на своєму диханні.

Інакше кажучи, відпочинок у відповідності до вчення ЦАСД

⁶⁴⁵ Там же С. 492

сприяє відновленню різних здібностей людини та функцій її організму. За рахунок цього: 1) вдосконалюється пам'ять; 2) покращується процес навчання; 3) запускається процес сприяння довголіттю людини; 4) відбувається пригнічення запальних процесів; 5) покращується процес концентрації уваги; 6) відбувається сприяння збереженню хорошої фізичної форми; 7) зменшується рівень стресу; 8) спостерігається зниження випадків депресивних станів; 9) відбувається позитивний вплив на здоров'я серця.

Варто зазначити, що не всі способи відпочинку є універсальними. Є деякі методи, які позитивно впливають на одних людей, але не дають такого результату для інших. Так, наприклад, складання кубика Рубіка, гра в шахи тощо для одних є засобом для позбавлення емоційної та розумової напруги, однак для інших це додаткові емоційні та розумові навантаження. Одні добре відпочивають після активних фізичних вправ, інші ж навпаки можуть мати протилежний ефект: стрес, дратівливість тощо.

У адвентистів сьомого дня є ще один вид відпочинку – це суботній день. Значення слова «субота» – це відпочинок. У цей день адвентисти не йдуть на свою роботу, навчання, не ходять по магазинам та ринкам. Батьки у цей день не вимагають від дітей робити домашнє завдання. Також адвентисти не займаються звичними хатніми справами: приготуванням їжі, прибиранням, пранням тощо. Ці хатні справи вони роблять раніше, щоб звільнити від них суботній день.

Для адвентистів субота є подарованим Богом днем відпочинку. Цього дня вони відвідують церковні богослужіння, проводять час один із одним, з друзями, сім'єю та з Богом. Це час, який охоплює усі чотири види відпочинку. Також згідно проведених досліджень адвентисти в середньому мають більшу порівняно з неадвентистами тривалість життя. Насамперед це пов'язують із особливим раціоном харчування вірян цієї деномінації. Однак у цьому також є значна роль тижневого відпочинку, яка дозволяє розслабитися та звільнитися від стресу. А на сьогоднішній саме стрес є одним з головних факторів, який скорочує людське життя⁶⁴⁶.

Отже, зазначмо, що відпочинку потребує кожна людина. Види відпочинку можуть бути різними, однак у відповідності до біблійного вчення, на думку адвентистів, окремим благословенним днем, у який людина може покращити стосунки з Богом та оточенням,

⁶⁴⁶ Rest Principle [Електронний ресурс] // Seventh-day Adventist Diet. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.seventhdayadventistdiet.com/rest-principle/>.

є суботній день. Церква адвентистів сьомого дня підтримує цю біблійну традицію, додавши до неї сучасні аспекти, такі як фізичний, розумовий відпочинки, відпочинок органів чуття та емоційний відпочинок у будні дні.

Теологія відпочинку у працях Еллен Уайт. На початку 2000-х років у словарному обігу багатьох країн світу часто почали використовувати один із японських термінів, який на українській мові звучить як «каросі». Термін «каросі» буквально означає смерть від перевтоми на роботі⁶⁴⁷. Частота вживання цього слова серед працюючого населення збільшилася в рази. Ймовірно, це пов'язано із тим, що сучасний трудовоголізм досяг загрозливих масштабів, і небезпечність цього явища полягає у тому, що воно заохочується не лише з боку роботодавців, але активно пропагується в середовищі працюючих. Відтак дослідження теми відпочинку людини в умовах сучасної « моди на трудовоголізм » є актуальним та важливим завданням.

Однією із найплодовитіших письменниць свого часу (кінець XIX – початок XX століття), яка часто у своїх працях піднімала питання відпочинку, була американська письменниця Еллен Уайт. Більше сотні років тому вона писала, що сучасний ритм людського життя втратив первозданну простоту, яку на початку задумав для свого творіння Господь. В результаті «люди прямують шляхом виродження»⁶⁴⁸. Однак досконале повернення до тих часів є неможливим, мінімум, що ми можемо зробити, це «запозичити з нього уроки для себе»⁶⁴⁹. Базуючись на досвіді минулих поколінь і враховуючи виклики сьогодення, нам вдасться впровадити такого роду відпочинок, який насправді стане «дійсним відновленням тілесних, духовних і душевних сил»⁶⁵⁰.

Відпочинок для розуму. Еллен Уайт вважала, що неправильно увесь час працювати, без жодних змін «позбавляючи себе відпочинку»⁶⁵¹. Особливо відпочинок потрібен тим, хто «зайняті розумовою працею»⁶⁵². Вона закликає ніколи не перенапружувати свій розум, навіть якщо це стосується духовних речей⁶⁵³. Якщо мозок постійно перенапружувати, то «цей делікатний “інструмент” може

⁶⁴⁷ Горветт З. Можно ли урботаться до смерти? Японцы кое-что про это знают. BBC NEWS. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/russian/vert-sar-37431351>.

⁶⁴⁸ Уайт Е. Християнська родина / Е. Уайт. – Київ: Джерело життя, 2019. – С.404.

⁶⁴⁹ Там же С.404.

⁶⁵⁰ Там же С.404.

⁶⁵¹ Там же С.398.

⁶⁵² Там же С.398.

⁶⁵³ Там же С.398.

вийти з ладу»⁶⁵⁴. Як результат, «несподівано може статися лихо»⁶⁵⁵. Якщо не робити змін у видах діяльності, «сили вичерпуються» і людина «стає непрацездатною»⁶⁵⁶. Вона радить таким особистостям «присвячуючи цілий день відпочинку з сім'єю»⁶⁵⁷. Обов'язково потрібно мати власний розпорядок, відводити достатньо часу для праці та відпочинку, дозвілля, особистих роздумів тощо. Також у всьому цьому необхідно проявляти стриманість⁶⁵⁸. А збереження здоров'я та сил необхідно «вважати своїм релігійним обов'язком»⁶⁵⁹.

Для тих, хто зайнятий сидячою розумовою роботою, буде корисним «рух на свіжому повітрі»⁶⁶⁰. Відпочинок на свіжому повітрі повинен стати обов'язком для християнина, і місіс Уайт переконливо стверджує: «ви нічого цим не втрачаєте, навпаки, лише виграєте»⁶⁶¹. Опісля із відновленими силами можна повертатися до своїх справ, занять та обов'язків. Організм, який вчасно відпочиває, здатний чинити опір різним захворюванням⁶⁶².

Відпочинок на природі. Велике задоволення приносить «відпочинок на свіжому повітрі», особливо милування створеною Богом природою⁶⁶³. Власний відпочинок варто організовувати так, щоб згодом відновлені фізичні і розумові сили сприяли «більш успішно справлятися зі своїми обов'язками»⁶⁶⁴. Письменниця зазначає, що в давнину життя було набагато простішим, коли «люди жили під Божим управлінням»⁶⁶⁵. Батьки і діти працювали серед природи. У вільний від роботи час вони оглядали її красу та досліджували таємниці оточуючого середовища. «Серед тиші ланів і лісів люди роздумували про великі істини, що передавалися з покоління в покоління як священна спадщина»⁶⁶⁶. У наслідок такого способу життя з дітей виростили «сильні мужі»⁶⁶⁷.

Одним з видів відпочинку можуть стати родинні прогулянки поза межами міста. Відправившись у сільську місцевість, на берег озера

⁶⁵⁴ Там же С.399.

⁶⁵⁵ Там же С.399.

⁶⁵⁶ Там же С.399.

⁶⁵⁷ Там же С.400.

⁶⁵⁸ Там же С.404.

⁶⁵⁹ Там же С.404.

⁶⁶⁰ Там же С.404.

⁶⁶¹ Там же С.404.

⁶⁶² Там же С.404.

⁶⁶³ Там же С.400.

⁶⁶⁴ Там же С.400.

⁶⁶⁵ Там же С.404

⁶⁶⁶ Уайт Е. Християнська родина / Е. Уайт. – Київ: Джерело життя, 2019. – С.404.

⁶⁶⁷ Там же С.404.

чи до лісу, можна побачити чудовий краєвид. На цю прогулянку можна взяти «просту, здорову їжу, найкраще фрукти й зернові»⁶⁶⁸. Також такого виду подорожі сприяють збудженню апетиту, тому споживання їжі буде набагато приємнішим. Це час, коли дорослі та молоді члени родини зможуть відпочити «від усіх своїх турбот, роботи та проблем»⁶⁶⁹.

Відпочинок та розваги. Авторка засуджує погляди християн, які вважають свою релігію «тираном, що править ними залізним берлом»⁶⁷⁰. У їхніх серцях немає любові: вони завжди мають похмурий вираз обличчя. Вони не сприймають нічого радісного. Для таких людей «усякий відпочинок і розваги – це гріх»⁶⁷¹. Інші люди прагнуть великої кількості розваг, що також є неправильним. Еллен Уайт називає ці два погляди крайнощами. Не потрібно вважати, що Бог бажає позбавити нас щасливих моментів життя. Він тільки наказує, щоб ми залишили те, що не сприяє нашому справжньому щастю і веде до зла⁶⁷². Письменниця неодноразово закликає віруючих «за допомогою невинних розваг відновити свої духовні й тілесні сили з метою подальшого використання їх на славу Божу»⁶⁷³.

Еллен Уайт вважає, що проведення дозвілля у вигляді таких розваг як «танці, ігри в карти, шахи, шашки» є недопустимими, бо «небеса осуджують їх»⁶⁷⁴. Вони за своєю суттю «не благочинні, а збуджуючі, викликають у деяких людей пристрасть до азартних ігор і марнотратності»⁶⁷⁵. З іншого боку, гра з м'ячем належить до невинних розваг, однак і цим не треба зловживати⁶⁷⁶. Активний відпочинок не повинен бути позбавлений сенсу, навпаки, він має приносити користь.

Замість проведення вільного часу в іграх та розвагах краще заохочувати молодих людей робити добрі справи та використовувати свої сили та здібності на благо оточуючим людям. Зокрема, допомагати в праці іншим людям, «втішати засумованих, підбадьорювати розчарованих»⁶⁷⁷. Таким чином, ідеальним методом

⁶⁶⁸ Там же С.404

⁶⁶⁹ Там же С.404

⁶⁷⁰ Там же С.398.

⁶⁷¹ Там же С.398.

⁶⁷² Там же С.405.

⁶⁷³ Там же С.398.

⁶⁷⁴ Там же С.402.

⁶⁷⁵ Там же С.402.

⁶⁷⁶ Там же С.403.

⁶⁷⁷ Там же С.410.

активного відпочинку може стати місіонерська праця⁶⁷⁸. Є суттєва різниця між відпочинком та розвагами. «Відпочинок у повному значенні цього слова зміцнює та відбудовує»⁶⁷⁹. Людина, покинувши на певний час свої турботи та заняття, перебуваючи на відпочинку, відновлює сили свого тіла та розуму, щоб згодом із новим завзяттям та енергією виконувати поставлені завдання.

А розваги – це лише «пошук задовольень»⁶⁸⁰, вони, навпаки, виснажують сили організму, а також є «перешкодою на шляху досягнення справжнього успіху в житті»⁶⁸¹. На зустрічах молодих людей замість читання молитов, «розмов про Христа й інших святих тем»⁶⁸², є лише «безглуздий сміх і банальні розмови»⁶⁸³. Такі зібрання мають лише одну ціль – весело провести час. Таке проведення часу «починається безрозсудством і закінчуються – марнотою»⁶⁸⁴. Християни повинні виявляти стриманість у всьому, зокрема в розвагах. Перед тим, як розважатися, потрібно визначити природу цієї розваги. Варто запитати себе: «як впливатимуть такі розваги на мій фізичний, духовний і моральний стан?»⁶⁸⁵. Також: «чи не буду я настільки засліплений, що забуду про Бога?»⁶⁸⁶. Віруючі люди повинні вибирати для себе розваги у вільний час, які «не розтлівають розум і душу, не викликають розчарування, і не залишають після себе сумних споминів»⁶⁸⁷. Щоб у цих розвагах не втрачалось почуття власної гідності й прагнення робити добро іншим⁶⁸⁸.

До переліку небезпечних розваг Еллен Уайт долучає відвідування театру. Вона його називає «розсадником аморальності»⁶⁸⁹. Також сюди входить слухання та виконання низькопробної музики та пісень. Танці вона називає школою порочності, «яка провадить до розпусти»⁶⁹⁰, а гра в карти, на її думку, є «прелюдією злочину». Усюди, де ця гра має місце, «головує князь темряви»⁶⁹¹. Подібні розваги не зміцнюють

⁶⁷⁸ Там же С.410.

⁶⁷⁹ Там же С.413.

⁶⁸⁰ Там же С.413.

⁶⁸¹ Уайт Е. Християнська родина / Е. Уайт. – Київ: Джерело життя, 2019. – С.413.

⁶⁸² Там же С.413.

⁶⁸³ Там же С.413.

⁶⁸⁴ Там же С.413.

⁶⁸⁵ Там же С.413.

⁶⁸⁶ Там же С.413.

⁶⁸⁷ Там же С.413.

⁶⁸⁸ Там же С.413.

⁶⁸⁹ Там же С.416.

⁶⁹⁰ Там же С.416.

⁶⁹¹ Там же С.417.

і не збагачують тіло, розум та дух людини⁶⁹². Християнин не повинен боятися видаватися диваком в очах невіруючих людей, коли не бере участь у такому проведенні часу⁶⁹³.

Відпочинок та дружнє спілкування. Ще одним із видів відпочинку є зустрічі для дружнього спілкування. Вони можуть приносити велику користь за умови, якщо зібрані люди мають щирю віру та любов до Бога, будуть спільно роздумувати про біблійні істини та обговорюватимуть, як у майбутньому звершувати євангельську справу та служіння для блага ближніх. На таких зібраннях відчувається вплив Святого Духа, а присутні, «збираючись разом, відновлюють і зміцнюють свої сили»⁶⁹⁴. Іноді молоді замість зайняття іграми на свіжому повітрі краще використати свій час та сили для виконання інших занять, наприклад, допомогти потребуючим. Молоді люди за своїм віком сповнені енергії та ентузіазму. Це викличне у них «почуття власної корисності та заспокоїть сумління добре виконаним обов'язком»⁶⁹⁵.

Це у молодих людей сприятиме розвитку розуму та характеру. Також підготує їх для виконання «корисної праці й допоможе молоді нести свою частину життєвих тягарів»⁶⁹⁶. Доброчинність та бажання її практикувати принесе благословення для того, хто їх виконує. Таким чином, відпочинок з вигодою лише для себе для молодих людей не матиме «того великого благословення, яке може дати відпочинок з користю для інших»⁶⁹⁷.

Еллен Уайт стверджує, що «чергування видів праці – теж відпочинок»⁶⁹⁸. Необхідно змінювати види фізичної праці, які є дуже виснажливими. У результаті таких змін людина зможе виконувати свою працю більш старанно та продуктивно. Пасивний відпочинок не завжди є найкращим методом відновлення сили. Буває краще зайнятися не виснажливим видом діяльності. Так молоді люди можуть допомогти своїм батькам у здійсненні домашніх справ. Саме допомога іншим приносить справжнє щастя. Таким чином час не буде даремно витрачений і спрямований на задоволення своїх егоїстичних забаганок. Важливо цінувати свій час і розумно його використовувати, відновлювати фізичні та розумові сили за допомогою змінних видів

⁶⁹² Там же С.417.

⁶⁹³ Там же С.417.

⁶⁹⁴ Там же С.405.

⁶⁹⁵ Там же С.408.

⁶⁹⁶ Там же С.408.

⁶⁹⁷ Уайт Е. Християнська родина / Е. Уайт. – Київ: Джерело життя, 2019. – С.408.

⁶⁹⁸ Там же С.409.

занять. «Намагайтеся, – радить письменниця, – аби кожна хвилина витраченого часу могла стати для когось добрим свідченням»⁶⁹⁹. Оскільки християни покликані «відкрити світові принципи Божого Царства»⁷⁰⁰. Тому для того, щоб втілити та зберегти ці принципи у своєму характері та вчинках, необхідно уникати місць, де присутні шкідливі розваги: «звичаї та гріхи цього світу»⁷⁰¹.

Отже, поняття «відпочинок» у Церкві АСД має не лише фізичну та розумово-відновлюючу грань, але також є частиною доктринальної системи цієї конфесії. Відпочинок у суботу, сьомий день тижня, розглядається як релігійний привілей та обов'язок кожного адвентиста. Також відпочинок є одним з восьми принципів здорового способу життя, які проголошуються Церквою АСД. Відпочинок має наступні аспекти: фізичний, розумовий, емоційний, та відпочинок органів чуття. Відома адвентистська письменниця Еллен Уайт описувала принципи відпочинку, які сприяють відновленню здоров'я та застерігала від шкідливих форм проведення дозвілля. Еллен Уайт радить рівно пропорційно відпочивати та працювати для того, що мати здорові духовний, душевний та фізичний стани. Основними рекомендаціями для відпочинку є проведення часу на природі з сім'єю та друзями, активний відпочинок та невинні ігри, спілкування із друзями та добрі вчинки.

4.3. Теологія гігієни та зовнішнього вигляду

Представляючи адвентизм як релігійну конфесію, справедливо буде відзначити, що ця деномінація ретельно піклується про профілактику та збереження здоров'я своїх вірян. Оздоровча та профілактична позиції цієї деномінації на сьогоднішній день є виправданими та схвальними, особливо в умовах глобальної пандемії. Беручи до уваги визначення здоров'я людини як «гармонійної, здорової діяльності усіх сил тіла і розуму»⁷⁰², адвентисти стверджують, що фізично, духовно та душевно здорові люди найбільше користі принесуть суспільству та Богу, а «чисте та здорове життя найбільше сприятиме вдосконаленню християнського характеру і розвитку сил

⁶⁹⁹ Там же С.409.

⁷⁰⁰ Там же С.418.

⁷⁰¹ Там же С.418.

⁷⁰² White E. G. Counsels for the Church / Ellen Gould White. – Nampa, ID: Pacific Press Publishing Association, 1991. – С.51.

розуму і тіла»⁷⁰³. Іншими словами, дотримання принципів здоров'я, вчасна профілактика та здоровий спосіб життя допоможуть, на думку адвентистів, уникнути багатьох людських страждань, особливо тоді, коли більшість працюватиме над дотриманням законів здоров'я та практики звичок у дотриманні фізичної гігієни та чистоти⁷⁰⁴. Констатуючи, що Церква адвентистів сьомого дня базує своє вчення на книгах Старого та Нового Завіту, у т. ч. й на принципах здорового способу життя, доречно буде на початку дослідження представити тлумачення старозавітних біблійних законів гігієни адвентистами, а опісля детально розглянуто теологію адвентистів щодо значення гігієни, води та зовнішнього вигляду у житті християн, у т. ч. й адвентистів.

Святе Письмо про гігієну, воду та одяг людини. Спочатку наведемо визначення гігієни. Гігієна – це медична наука, яка вивчає вплив зовнішнього середовища на людський організм. Слово гігієна має грецьке походження, буквально значення якого передано наступними словами: «той, хто приносить здоров'я»⁷⁰⁵. На сторінках Біблії, а саме у П'ятикнижжі Мойсея подано детальну інформацію щодо індивідуальних та суспільних гігієнічних принципів, яких необхідно дотримуватися для того, щоб запобігти різноманітним захворюванням та зберігати своє тіло якомога здоровішим. Насамперед, тілесна чистота стосувалася участі у релігійному поклонінні. Наприклад, перед заключенням завіту на горі Синай Бог наказав народу очистити себе не лише духовно, але й фізично: «І промовив Господь до Мойсея: Іди до людей, і освяти їх сьогодні та завтра, і нехай вони виперуть одіж свою... І зійшов Мойсей з гори до народу, і освятив народ, а вони випрали одіж свою» (Вих. 19:10,14). Також з метою запобігання забруднення ґрунту навколо мідного жертовника, що стояв у дворі святилища, для утилізації попелу тварин, яких приносили в жертву, використовувалися спеціальні горщики (Вих. 27:3). Відходи, які залишалися від жертв, обов'язково служителями храму виносилися поза табір (Лев. 4:12). Коли м'ясо жертвовної тварини варилося у мідному посуді, то його чистили до блиску та вимивали водою. У випадку, коли це робилося у глиняному посуді, після використання його розбивали,

⁷⁰³ Там же С.41.

⁷⁰⁴ White E. G. Counsels for the Church / Ellen Gould White. – Nampa, ID: Pacific Press Publishing Association, 1991. – С.61.

⁷⁰⁵ Домасенко М. Гигиена — это наука, которая изучает влияние внешней среды на человека и вырабатывает правила личной и других гигиен [Електронний ресурс] / Марина Домасенко // KtoNaNovenkogo.ru. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://ktonanovenkogo.ru/voprosy-i-otvety/gigiena-chto-eh-to-takoe.html>.

оскільки їжа, яка потрапляла у пори глини, не могла бути ретельно вимита жодним способом (Лев. 6:21). Таким чином забезпечувалась чистота у місцях поклоніння ізраїльтян.

Значне місце у повсякденному житті ізраїльтян займали закони гігієни, які регулювали побут народу, зокрема у відділенні чистого від нечистого (Лев. 11-15). Кожного, хто хворів інфекційною хворобою, ізолювали від суспільства для уникнення поширення епідемії (Лев. 13-14). Крім цього існував звичай, слідуючи якому гостям обов'язково пропонували миття ніг (Бут. 24:32; 43:24). Одним із відомих правил гігієни була заборона на випорожнення всередині ізраїльського табору, який ходив по пустелі. Усі екскременти повинні були знаходитися поза станом та бути закопаними спеціальним знаряддям: «А лопатка буде в тебе на поясі твоїм; і танеться, коли ти сидітимеш назовні, то будеш копати нею, і знову закриєш свою нечистість» (Втор. 23:14-15). І знову ж таки причиною такої поведінки в Торі виступає не пояснення біологічних процесів, а тема святості: «І буде табір твій святий, і Він не побачить у тебе соромітної речі, і не відвернеться» (Втор. 23:16). Процес омиття тіла чи одягу застосовувався як засіб очищення від різного роду виділень з організму (Лев. 15; Втор. 23:11), при дотиканні до падла нечистих тварин (Лев. 11:24-25), при безпосередній участі при похованні померлої людини (Лев. 22:4-6). Більше того, тіло померлого необхідно було поховати в день смерті, це також стосувалося й тих, хто отримав смертну кару (Втор. 21:23). У тому кліматі тіла померлих швидко розкладалися і могли стати джерелом інфекційних хвороб⁷⁰⁶. Чистота стосувалася й побутового посуду. Якщо посуд не був щільно закритий, він вважався нечистим (Чис.19:15).

Всі ці стародавні вказівки щодо гігієни та санітарії, згадані в Біблії, свідчать, що ізраїльський народ мав досконалі на той час правила здоров'я: «І хто інший такий великий народ, що має постанови й закони такі справедливі, як увесь той закон, що я даю перед вами сьогодні?» (Втор. 4:8). Такий підхід щодо збереження чистоти та стану здоров'я ізраїльського народу слугує яскравим доказом слів: «Коли... будеш виконувати всі постанови Його, то всю хворобу, що Я поклав був на Єгипет, не покладу на тебе, бо Я Господь, Лікар твій!» (Вих. 15:26).

Також Святе Письмо містить приписи про те, що ідеального здоров'я у цьому житті людина не може мати. Кожен хто народився, мусить померти. Це незаперечне правило для всіх з'явилося

⁷⁰⁶ Subhaktha P. K. Precepts of community health and hygiene from the Holy Bible / P. K. Subhaktha, P. V. Prasad, A. Narayana. // Indian Inst Hist Med Hyderabad. – 2007. – №2. – С. 111.

унаслідок відступлення від Бога першої людської пари: «Тому то, як через одного чоловіка ввійшов до світу гріх, а гріхом смерть, так прийшла й смерть у всіх людей» (Рим. 5:12). Більше того, одними із наслідків гріхопадіння є недосконалість, тління і смерть навколишнього середовища: «За те, що ти послухав голосу жінки своєї та їв з того дерева, що Я наказав був тобі, говорячи: Від нього не їж, проклята через тебе земля!» (Бут. 3:17), «бо знаємо, що все створіння разом зідхає й разом мучиться аж досі» (Рим. 8:22). Це проливає світло на слова Христа про сліпонародженого, чому у його хворобі він невинен, як і його батьки (Ів. 9:3). Тому поряд із захворюваннями через нехтування санітарними нормами існують також страждання тих, хто не винен у їх порушенні.

Щодо призначення води у Святому Письмі також містяться окремі відомості. Загально відомо, що вода є природним ресурсом, необхідним для життя усього живого та універсальним розчинником на нашій планеті. Життя на землі може існувати лише за наявності водного середовища, оскільки вода має здатність розчиняти мінеральні солі, а тваринний і рослинний світ отримують для себе необхідні поживні речовини. Великої кількості води потребують різні процеси в живому організмі, а саме: травлення, дихання, регулювання температури, секреція залоз, виведення шлаків тощо. Вода також виконує функцію мастила, оскільки захищає тканини організму від зовнішніх пошкоджень, надає більшої гнучкості кісткам, сухожиллям та м'язам. У тілі людини з середнім зростом та статурою міститься приблизно 40 літрів води. Така кількість рідини, залежно від вмісту жиру в організмі складає половину чи більше половини маси тіла, а частка води у сірій речовині мозку людини взагалі складає 85%. При створенні світу вода згадується у перших текстах книги Буття (1:2, 6-8). А саме, при створенні суші Бог визначив місце для розташування води (Бут. 1:10). На п'ятий день творення світу Бог створив різноманітних істот, які живуть у воді (Бут. 1:20-23). Через Едемський сад протікала річка, «щоб поїти рай» (Бут. 2:10). На сторінках Нового Завіту звертаємо увагу на слова апостола Павла: «все робіть на славу Божу» (1 Кор. 10:31). Тому, посилаючись на вислів Павла, адвентисти стверджують, що кожна людина відповідальна за те, що вона п'є, а кожен своєю поведінкою та способом життя покликаний славити Бога ділами, у т.ч. й збереженням фізичного здоров'я.

Щодо теми одягу людини, то ця історія бере свій початок ще в Едемському саду. У Біблії сказано: «І були вони нагі обое, Адам та жінка його, і вони не соромились» (Бут. 2:25). Щодо цих

слів Еллен Уайт стверджувала, що перша людська пара не мала звичайного одягу, який існує сьогодні, а була одягнута в одяг Божої слави та невинності: «Білий одяг невинності носили наші прабатьки, поселені Богом у святому Едемі... Прекрасне, м'яке світло Боже огортало святу пару»⁷⁰⁷. Однак коли Адам і Єва згрішили, то «пізнали, що нагі вони» (Бут. 3:7). Еллен Уайт зазначає: «світло, що оточувало їх, відійшло від них»⁷⁰⁸. Тому відразу після гріхопадіння Адам і Єва «зшили листя смоківниці й зробили собі пояси», щоб прикрити свою наготу (Бут. 3:7). Саме з того часу у людей виникло почуття сорому, яке вимагає прикриття своєї оголеності. Однак цей вид одягу не був Богові до вподоби, оскільки «Адамові та його жінці Господь Бог зробив одяг зі шкур і зодягнув їх» (Бут. 3:21). Тут важливо зазначити, що в Септуагінті, перекладі Старого Завіту на давньогрецьку мову, це слово подається як «хітон», що означає довгий одяг, який покривав усе тіло людини. Так, для прикладу, Ісус Христос носив довгий одяг, який мав таку ж назву: «А хітон був не шитий, а витканий цілий відверху» (Ів. 19:23).

В історії подорожі патріарха Якова з сім'єю з Сихему до Бет-Елу для зустрічі з Богом (Бут. 35:1-4) розповідається про проведення духовної реформи та перепосвячення. Серед переліку справ, які для цього повинні бути зробленими, була зміна одягу (Бут. 35:2). Перед укладанням завіту на горі Синай Бог дав вказівку ізраїльтянам випрати свій одяг (Вих. 19:10). Цим було показано, що у поклонінні Творцю зокрема необхідно дбати про чистоту свого одягу. Біблія показує, що дорогоцінний вишуканий одяг може стати ознакою самовдоволення та пихатості. Пророк Ісаїя детально описує зовнішній вигляд багатих єрусалимських жінок. Серед великого набору прикрас «загорділих Сіонських дочок» перелічені «чудові убрання, і окриття, і намітки та торби й льняні хитони та турбани, і прозорі покривала» (Іс. 3:22). Все це згадано в контексті того, що: «рухнув Єрусалим, і впала Юдея, бо їхній язик та їхній чин проти Господа, щоб упертими бути очам Його слави» (Іс. 3:8).

Красота одягу Люцифера в описі пророка Єзекіїля призвела його до гордості і падіння. «Ти пробував ув Едені, садку Божому: усякий дорогий камінь на одежі твоїй... Стало високим твоє серце через красу твою, ти занапастив свою мудрість через свою красу» (Єз. 28:13, 17). В алегорії пророка Єзекіїля про жінок Оголу та Оголиву описана їхня поведінка, коли вони відступили від Бога,

⁷⁰⁷ Уайт Е. Наглядные уроки Христа / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1995. – С.310-311.

⁷⁰⁸ Там же С.310-311.

роблячи розпусту з іншими богами. Займаючись цим: «ти вмилася, нафарбувала блакитом очі свої й оздобою приоздобилася» («украшалася нарядами» – Синодальний переклад) (Єз. 16:40). І знову описується Божий суд над цими жінками (Єз. 16:46-49). Подібно до цього пророк Єремія змальовує ізраїльський народ у вигляді жінки, яка прикрашається і шукає собі інших чоловіків, відступаючи від Господа. Разом з тим пророк показує даремність її намагань: «А ти, поруйнована, дочко Сіону, що будеш робити? Хоч ти зодягаєш себе в кармазин, хоч прикрашуєшся золотою оздобою,... та надаремно прикрашуєшся: обридили тобою коханці твої, на життя твоє важать вони!» (Єр. 4:30).

Звертаючи увагу на уривки Старого Завіту щодо теми одягу, можна дійти наступних висновків. Одяг як такий був даний самим Богом першій людській парі після їхнього гріхопадіння. Носіння одягу є необхідною Божою установою для людей. Саме після гріхопадіння у людей виникло почуття сорому і потреба покривати себе. Однак, із часом рівень морального падіння і відступництва від Бога зростає. Ця моральна деградація торкнулася й одягу. Одяг став не стільки засобом покриття наготи, а засобом гордості, самопрославлення, сексуальності й відступлення від Бога. Саме вишуканий одяг нерідко ставав вираженням такого морального стану.

У Новому Завіті ставлення до одягу залишається незмінним. Так в книзі Об'явлення символічно зображений образ відступницької церкви у вигляді вавилонської розпусниці. Вона «була одягнена в порфіру й кармазин, і приоздoblена золотом і дорогоцінним камінням та перлами» (Об. 18:4). Сам образ блудниці містить алюзії на вищезгадані описання пророками Старого Завіту блудливої жінки, яка відступила від Бога. Протилежністю зухвалого зовнішнього вигляду блудливої жінки є описання жінки з Об'явлення 12-го розділу. Вона не має в описанні вишуканого одягу, натомість її огортає Божою славою. «Жінка, зодягнена в сонце, а під ногами її місяць, а на її голові вінок із дванадцяти зір» (Об. 12:1). Наречена Агнця була зодягнена «в чистий та світлий вісон» (Об. 19:8), одяг святості. Образ моральної чистоти та простоти також охарактеризує одяг спасених людей, які стоять «перед престолом і перед Агнцем, зодягнені в білу одягу, а в їхніх руках було пальмове віття» (Об. 7:9).

Апостол Павло в своїх посланнях також торкався теми одягу. Особливо він звертав увагу на правильне ставлення до теми одягу християнок, оскільки саме жіночій статі притаманна особлива зацікавленість до моди. «Так само й жінки, у скромнім

убранні, з соромливістю та невинністю, нехай прикрашають себе не плетінням волосся, не коштовними шатами, але добрими вчинками, як то личить жінкам, що присвячуються на побожність» (1 Тим. 2:9-10). Так, бачимо, що апостол закликає до скромності в одязі та утримування від сліпого слідування модним тенденціям. Він відкреслює, що вбрання жінки повинно бути віддзеркаленням соромливості і невинності. Наголос робиться на прикрашанні людини добрими справами, що повинно бути справжньою ознакою християнина.

Подивимось, як передають цей вислів щодо одягу переклади Біблії англійською мовою. Переклад Contemporary English Version: «modest and sensible clothes» (скромний та практичний одяг). Переклад Amplified Bible: «modestly and appropriately and discreetly in proper clothing» (скромно, доречно та стримано у належному одязі). Переклад Holman Christian Standard Bible: «modest clothing, with decency and good sense» (скромний одяг, з порядністю і здоровим глуздом). З цього випливає, що одяг християнина повинен насамперед бути скромним та стриманим, практичним, та відповідати певним життєвим потребам.

Подібно до Павла, апостол Петро дає вказівки щодо зовнішнього вигляду християнок: «А окрасою їм нехай буде не зовнішнє заплітання волосся та навішання золота або вбирання одєж, але захована людина серця в нетлінні лагідного й мовчазного духа, що дорогоцінне перед Богом» (1 Пт. 3:3-4). Апостол чітко робить різницю у пріоритетах. Головним для віруючої жінки він зазначає духовність, «заховану людину серця», що виражається в лагідному та спокійному характері, «що дорогоцінне перед Богом». Другорядним він вважає «зовнішнє», те що у жіночої статі часто стає головним – прикладання надмірних зусиль, щоб зовні прикрашати своє тіло. Щодо одягу використаний вислів «вбирання одєж» чи «прикрашання одягу» (переклад Турконяка), однак Петро наголошує, що ця мета для християнок не має бути першочерговою. Те, що християни повинні відрізнитися у способі життя від інших, невіруючих людей, чітко проглядається в словах апостола Павла: «Тож благаю вас, браття, через Боже милосердя, повіддавайте ваші тіла на жертву живу, святу, приемну Богові, як розумну службу вашу, і не стосуйтеся до віку цього, але перемінітьс я відновою вашого розуму, щоб пізнати вам, що то є воля Божа» (Рим. 12:1-2).

Адвентисти про гігієну, воду та зовнішній вигляд людини. Наводимо вислови про воду та її значення із праць однієї із засновниць адвентистів Еллен Уайт. Вона називає воду

одним із найбільших Божих дарів: «для здорових і хворих чиста вода є одним із найкращих благословень неба, а її правильне використання сприяє здоров'ю»⁷⁰⁹. Більше того, вживання води в достатній кількості задовільнить потреби організму і допоможе йому протистояти різним захворюванням, а застосування ззовні є одним із найкращих способів для регуляції кровообігу. Прийняття прохолодної або теплої ванни тонізує організм та заспокоює нерви⁷¹⁰. Вищезазначене на сьогодні відоме та широко застосовується, однак такі поради під час життя Еллен Уайт виглядали дещо дивними та сектантськими, оскільки вимагали перебудування стилю життя людини, який був загально прийнятним в тогочасному суспільстві.

Людський організм здатний підтримувати необхідний баланс між кількістю води, яка щодня потрапляє в організм, та водою, яку організм втрачає. Однак при недостатньому вживанні води виникає зневоднення, яке супроводжується підвищеною втомлюваністю, зниженням концентрації уваги, депресією, дратівливістю, навіть може призводити до коми та смерті. З іншого боку, на сьогоднішній день не завжди можна отримати доступ до чистої питної води через забруднення водою промисловими відходами та іншими нечистотами, тому якщо вода не пройде процес очищення та фільтрації, вона може стати джерелом багатьох захворювань, серед яких – малярія, холера, тиф, гепатит, дизентерія тощо.

Професор Греїс Олукунмі Адео адвентистського університету в Лагосі, Нігерія запропонував низку заходів для профілактики поширення інфекцій, які можуть знаходитися у воді. Він вважає, що покращення системи подачі води до помешкань, системи каналізації є одними із найуспішніших засобів уникнення таких захворювань. Серед засобів особистої гігієни є миття рук перед приготуванням та споживанням їжі, приготування, збереження та при потребі повторне нагрівання страв таким чином, щоб захистити себе від збереження життєздатності та розмноження хвороботворних організмів. Важливим також є знезараження питної води від фекальних забруднень шляхом кип'ятіння та хлорування. Щодо дитячої гігієни обов'язком батьків є очищення ігрової території від бруду, запобігання щоб діти не брали в рот брудні предмети та землю, також до цього належить боротьба з мухами, які є зазвичай джерелом хвороб.

⁷⁰⁹ Уайт Е. Служение Исцеления / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1996. – С.237.

⁷¹⁰ Уайт Е. Служение Исцеления / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1996. – С.237.

Одним із шляхів вирішення проблеми професор називає:

- 1) оцінювання потреб суспільства в питанні постачання питної води, екологічного стану навколишнього середовища, та стану здоров'я людей.
- 2) Розроблення спільної програми з урядом країни та впливовими неурядовими організаціями щодо вирішення проблем водопостачання та наголос на проведенні програм на тему важливості збереження стану довкілля та стану здоров'я людського організму.
- 3) Створення тісної співпраці з міжнародними організаціями, які працюють у сфері водопостачання, екологічного стану та гігієни з метою допомоги в технічному обслуговуванні проєктів та допомоги у навчанні спеціалістів з вказаних вище питань.

Професор Грейс стверджує, що звичайні зміни в практичному житті, а саме в напрямку поліпшення санітарного стану згодом принесуть значні позитивні зміни у стані довкілля та стану людського здоров'я. Однак ці покращення не відбудуться, якщо не буде бажання втілювати заходи, які матимуть вплив на рівень громадської та персональної санітарії, та буде відсутнє прагнення змінювати свій спосіб життя. Для належного рівня гігієни та санітарії є потреба розробити безпечну утилізацію продуктів життєдіяльності для запобігання зараження джерел та системи постачання питної води. Потрібна бути втілена програма гармонійного поєднання профілактичних заходів та контролю захворювань, які пов'язані з гігієною та зі станом забруднення питної води. Професор наголошує, що адвентистські заклади повинні втілювати принципи здоров'я та зокрема гігієни, які проповідує Церква АСД. Вони мають розробляти та реалізовувати для суспільства проєкти щодо налагодження належного водопостачання, здоров'я та санітарії. Це не лише є доброю справою, а також може бути сильним евангелізаційним заходом, завдяки якому можуть бути придбані багато душ для Бога⁷¹¹.

Принципи одягу в Церкві АСД. Ці принципи містяться в Церковному керівництві Церкви АСД у розділі «Принципи християнського життя» у пункті «Одяг». Робиться наголос, що адвентисти покликані бути відділеними від світу. Такий погляд повинен визначати їхній спосіб життя пріоритети та звички. Призначенням одягу для християн є захист від гріховного впливу навколишнього світу та сприяння у збереженні фізичного здоров'я

⁷¹¹ Adeoye G. O. Water Supply, Environmental hygiene and health [Електронний ресурс] / Grace Olubukunmi Adeoye // Institute for Christian Teaching. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: https://christintheclassroom.org/vol_28/28cc_001-017.htm.

та стійких моральних принципів. Також важливо уникати крайнощів в модних тенденціях, особливо коли пропагується відсутність скромності та пристойності. Одяг повинен бути за можливістю високої якості, мати естетичний вигляд, виділятися природною привабливістю та смаком. Важливою є поміркованість у виборі одягу, також варто не витратити на цю справу надмірну кількість зусиль та часу. Потрібно стежити, щоб одяг був охайним⁷¹².

В контексті одягу людини висловився адвентистський богослов Самуель Баккіокі, який вважає, що першопочатковою метою одягу було «збереження тіла від клімату, який піддався змінам, та від хтивих бажань»⁷¹³. Однак з плином часу в людському суспільстві цей акцент змінився і одяг став: «відображенням пихи та сексуальності»⁷¹⁴. Таким чином, мода нерідко була показником моральної деградації та відходу від Бога.

Еллен Уайт у своїх творах неодноразово закликала адвентистів до дотримання християнських принципів, зокрема в питанні одягу. У вбранні повинні бути присутніми доречність, скромність та пристойність. «Своїм одягом, так само, як і всім іншим, ми можемо прославити нашого Творця»⁷¹⁵. Тому Господь бажає, щоб одяг християнина був «не тільки акуратним та практичним, а також був доречним та пристойним»⁷¹⁶. Вона підкреслювала, що Бог визначив кожен деталь одягу священників старозавітної шкіни. Сам цей одяг був проникнутий символізмом. Тому місіс Уайт підкреслює, що одяг християн також повинен мати символічне значення. «У всьому нам треба виглядати як Його представники. Наш зовнішній вигляд у всіх відношеннях повинен бути охайним, скромним і чистим»⁷¹⁷. Тут важливо зауважити, що «істина ніколи не робить чоловіків або жінок грубими або невічливими», навпаки, істина, прийнята в серце, «облагороджує смаки» людини. Це стосується також вибору одягу⁷¹⁸.

У випадку, коли у світі з'явиться модель одягу, яка буде відповідати принципам скромності, зручності та не шкодити здоров'ю, то «наше ставлення до Бога й до світу не зміниться, коли ми перейдемо на цей

⁷¹² Церковное руководство – Москва: Издание ЕАД, 2016. – С.192-193.

⁷¹³ Баккиокки С. Одежда и украшение Христиан / Самуэль Баккиокки.. – С.29.

⁷¹⁴ Там же С.30.

⁷¹⁵ Уайт Е. Воспитание / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1994. – С.248.

⁷¹⁶ Там же С.248.

⁷¹⁷ Уайт Е. Свидетельства для Церкви. Том шестой / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1999. – С.96.

⁷¹⁸ White E. Letter 26 [Електронний ресурс] / Ellen White // EGW Writings. – 1900. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14065.10637001>.

стиль одягу»⁷¹⁹. У випадку, коли одяг християнок не відповідає моді, вони не повинні переживати щодо цього питання. Вони насамперед повинні турбуватися, щоб їхній одяг не сприяв погіршенню стану здоров'я. А в інших випадках, навіть «якщо весь світ відрізняється від них, їм треба проявити благородну незалежність і моральну мужність, щоб діяти згідно з істиною»⁷²⁰. Прагнення до «зовнішнього блиску» в одязі є показником «відсутності внутрішньої краси лагідного та мовчазливого духа, що є дорогоцінним перед Богом». Це також свідчить про «недостатній духовний розвиток та внутрішню пиху». За цим стоїть тактика ворога Божого, який «залишається в тіні, диктуючи моду, яка змушує людей робити непомірні витрати». Таким чином, слідуючи за примхами мінливої моди, деякі християни витрачають свій час та кошти, які могли би бути використані «для більш високого та святого призначення»⁷²¹.

Еллен Уайт стверджувала, що «самозречення в питаннях одягу є частиною нашого християнського обов'язку», тому вона закликала до простоти в одязі, яка «узгоджується з нашою вірою»⁷²². Особливу увагу вона приділяла одягу служителів Церкви АСД. «Дуже важливою є також акуратність в одязі». Місіс Уайт визнає, що цієї риси не вистачає деяким адвентистським служителям. Вона відкреслює, що одяг служителя – це «німа проповідь». Тому «служитель може дати людям приклад порядку, охайності і смаку в одязі або ж дати їм уроки неохайності і поганого смаку, які люди засвоять собі на біду»⁷²³. Відсутність акуратності в одязі служителя у наслідку призведе до того, що члени церкви, які його слухають, «перестануть благоговіти перед Богом і Його святим служінням». Вигляд одягу священників Старого Завіту, у якому була важливою кожна деталь, вселяв у серця ізраїльського народу «високе уявлення про Бога і Його вимоги». Тому Еллен Уайт стверджує, що «навіть одяг служителів буде красномовно проповідувати невірющим про істину»⁷²⁴. З іншого боку, неохайність в одязі служителя може

⁷¹⁹ Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том первый / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1997. – С. 458.

⁷²⁰ Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том первый / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1997. – С. 458.

⁷²¹ White E. Manuscript 1 [Електронний ресурс] / Ellen White // EGW Writings. – 1877. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14053.20018654#3272001>.

⁷²² Уайт Е. Свидетельства для Церкви. Том третий / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1998. – С. 366.

⁷²³ Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том второй / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1997. – С. 610.

⁷²⁴ Там же С. 613.

відвернути деяких людей від прийняття істини, оскільки «зовнішній вигляд служителя ніяк не відповідає істинам, які він проповідує». Такі служителі «зводять нанівець вплив докладених ними зусиль»⁷²⁵.

Еллен Уайт наголошувала на чіткій відмінності між одягом для чоловіків і жінок: «Очевидна різниця між чоловічим і жіночим одягом є угодною Богові». У випадку, якщо представники обох статей «носитимуть однаковий одяг, це викличе замішання у суспільстві і зростання злочинності»⁷²⁶. Під час відвідування богослужінь члени церкви повинні виглядати хоча й скромно, однак охайно та зі смаком.

Необхідно уникати намагання демонструвати свій одяг перед іншими віруючими. Інакше замість того, щоб під час церковного зібрання зосереджуватись на головному об'єкті поклоніння, увага присутніх переключається «на той чи інший яскравий предмет одягу, і, таким чином, з'являються думки, які не прикрашають серця тих, хто прийшли на поклоніння»⁷²⁷. Тому «демонстрація бантів, стрічок, мережив, рюш, золотих і срібних прикрас – це свого роду ідіолопоклонство, абсолютно недоречне в святому служінні Богу»⁷²⁸.

Місіс Уайт дає застереження деяким адвентистам, які вважають, що їхня неохайна манера вдягатися свідчить про їхнє відділення від світу, де панує мода. Вони приходять на богослужіння у суботу в тому самому одязі, який вдягають у робочі дні тижня, в брудному та дірявому. І робить порівняння, що коли б таким людям випала можливість зустрітися з високопосадовою особою, і вони хотіли б отримати для себе позитивний результат від цього спілкування, «то вони б прийшли до цієї людини в найкращому вигляді». Однак ці люди своєю присутністю в неохайному одязі на суботньому богослужінні показують свою неповагу до Бога⁷²⁹. «Діти Божі повинні бути чистими всередині і зовні»⁷³⁰. Однак, описуючи принципи одягу християнина, варто зауважити, що Еллен Уайт не наголошувала на якомусь конкретному стилі і не вказувала «жодного точного стилю одягу, який міг би служити для всіх незмінним правилом»⁷³¹.

⁷²⁵ Там же С. 614.

⁷²⁶ Уайт Е. Воспитание детей / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2002. – С.427.

⁷²⁷ Там же С. 427.

⁷²⁸ Там же С. 428.

⁷²⁹ Уайт Е. Воспитание детей / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2002. – С.428.

⁷³⁰ Там же С. 531.

⁷³¹ Там же С. 419.

Адвентистський богослов Самуель Баккіокі є автором багатьох книг, у яких він розглядає різноманітні біблійні теми та показує актуальність Біблії в наші дні. В одній із його праць є розділ, присвячений одягу. Ця книга має назву «Одяг та прикраси християн». Автор дослідив тему одягу в книгах Старого і Нового Завіту, а також описав ставлення до одягу впродовж всієї історії християнства. Він звернув увагу, що сьогодні в багатьох цивілізованих країнах спостерігається тенденція до «втрати чіткої різниці між чоловічим та жіночим одягом». Автор представив дослідження на тему, як сучасний модний одяг, у якому розмита різниця між статями, впливає на сімейні стосунки, роботу та церкву. Також він наводить аргументи щодо того, якою повинна бути реакція християн на подібний одяг та як використовувати біблійний принцип розділення статей у питаннях вибору одягу⁷³².

Більше того, богослов стверджує, що погляд на такий вид одягу пропагує феміністичний рух. Цей рух вважає, що різниця між чоловічою та жіночою статями міститься на рівні виховання. Однак теолог наводить ґрунтовні аргументи, стверджуючи, що насправді різниця лежить в природній, біологічній площині. Тому Баккіокі закликає повернутися до біблійного погляду щодо чоловічої та жіночої статі: «І Бог на Свій образ людину створив, на образ Божий її Він створив, як чоловіка та жінку створив їх» (Бут. 1:27)⁷³³. Баккіокі також наводить текст із Повторення Закону 22:5: «Не буде чоловіча річ на жінці, а мужчина не зодягне жіночої одежі, бо кожен, хто чинить це, огида він для Господа, Бога свого». Він вважає, що ця Божественна вказівка, це: «не заборона носити частини одягу, які схожі на одяг іншої статі, але швидше підтримання відмінності між статями»⁷³⁴. Більше того, автор визнає, що у Святому Письмі не міститься інформації, який стиль одягу потрібно носити чоловікам, а який жінкам. При цьому він підмічає, що «загальноновизнано, що стиль одягу диктується кліматом і культурою», і що Біблія навчає та закликає «поважати статеві відмінності в одязі, в якій мірі вони відомі всередині будь-якої даної культури»⁷³⁵.

⁷³² Баккиокки С. Одежда и украшение Христиан / Самуэль Баккиокки.. – С. 140.

⁷³³ Там же С.141-142.

⁷³⁴ Там же С.144-153.

⁷³⁵ Там же С. 154.

Самуель Баккіокі виділяє низку принципів християнського одягу⁷³⁶.

1. Одяг та зовнішній вигляд є важливим показником християнського характеру, оскільки саме «наш зовнішній вигляд є видимим та мовчазним свідомством наших християнських цінностей»⁷³⁷.
2. Прикраса наших тіл кольоровою косметикою, блискучими дорогоцінними каменями, дорогим одягом відкриває внутрішню гордість і марнославство, які руйнують нас самих та інших. Цей принцип богослов аргументує словами апостолів Петра та Павла, книгами старозавітних пророків.
3. Християни повинні одягатися скромно, пристойним чином, виявляючи повагу до Бога, до самих себе та інших.
4. Треба одягатися цнотливо, обмежуючи будь-яке бажання звеличувати себе носінням шикарного одягу, що захоплює погляд, косметикою або дорогоцінними прикрасами.
5. Християни повинні поважати статеві відмінності в одязі, віддаючи перевагу одягу, який засвідчує їх чоловічу або жіночу ідентичність.

Однак з точки зору адвентистських богословів і вчення деномінації в цілому одяг не робить людину християнином, однак саме він є відображенням нашої віри та характеру. Біблія не має вказівок щодо універсального одягу для усіх часів, однак містить принципи, якими треба керуватися при виборі одягу. Християнин покликаний не гнатися за примхами мінливої моди, а підкоряти свої бажання Святому Письму. Потрібно мати чіткі пріоритети і ставити на перше місце відносини з Богом, розвиток християнського характеру. Питання вибору одягу не має бути найважливішим, однак потрібно керуватися принципом, щоб своїм вбранням прославляти Бога, а не себе.

Отже, Церва АСД сповідує цілісний, а не дуалістичний погляд на природу людини. Тому для цієї конфесії принципи гігієни та санітарії, закладені в П'ятикнижжі Моїсея, набувають великого значення. Адвентисти наголошують на використанні чистої води як однієї з складових здоров'я. Принципи одягу та зовнішнього вигляду людини закладені у Святому Письмі і ґрунтовно описані у ченні Церкви АСД. Тому тема християнського вбрання стосується не лише естетичної та захисної функції, а також має безпосереднє відношення до вияву власної віри у повсякденному житті.

⁷³⁶ Там же С. 160-169.

⁷³⁷ Баккиокки С. Одежда и украшение Христиан / Самуэль Баккиокки.. – С. 161.

4.4. Теологія харчування

Різниця між християнськими релігійними деномінаціями, як правило, полягає у ключових доктринальних відмінностях, які одночасно визначають особливості тієї чи іншої конфесії та характеризують її в цілому. Так, однією з відмінних ознак у релігійному вченні Церкви адвентистів сьомого дня є ідея про здоровий спосіб життя. Концептуально вчення про принципи здорового способу життя адвентистів викладено у двадцять другій доктрині під назвою «Християнська поведінка», у якій, в першу чергу, з теологічної позиції наведено причини, чому християнам необхідно дотримуватися принципів здорового способу життя. Відповідно, проаналізувати зв'язок теології та способу харчування людини є перспективним дослідницьким завданням. Одним із визначень теології є «систематичний виклад та обґрунтування догматів певної релігії, заснованої на її вченні про Бога та священних книгах»⁷³⁸. Виходячи з цього, обґрунтуємо причину використання слова «теологія» у назві дослідження, оскільки принципи та методи харчування є складовою вчення про здоровий спосіб життя Церкви адвентистів сьомого дня.

Мета цього розділу полягає в окресленні теології харчування у вченні про здоровий спосіб життя Церкви адвентистів сьомого дня. Для досягнення зазначеної мети необхідно виконати наступні завдання: по-перше, дослідити обґрунтування методу та змісту харчового раціону людини з акцентом на біблійний текст; по-друге, оглянути аргументи та пояснення Еллен Уайт як однієї із засновниць Церкви АСД; по-третє, визначити зв'язок між духовністю та способом харчування людини.

Хоча питання харчування, на перший погляд, не містить богословських підстав, однак у перших розділах книги Буття вже містяться згадки про нього. В описі історії про творіння світу, зокрема людини, Бог на початку попідкувався про раціон для людини. Також розвиток цієї теми прослідковується впродовж усього процесу спасіння, який міститься на сторінках Святого Письма. Із цього можемо зробити попередній висновок, що між духовним та фізичним життям людини є тісний зв'язок, якому адвентисти у своєму вченні про принципи здорового способу життя приділяють значну увагу.

⁷³⁸ Любашенко В.І. Теологія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Teolohiia>.

У відповідності до цього вчення першопочатковою дієтою, яка була запропонована Богом Адаму і Єві, був рослинний раціон: «І сказав Бог: Оце дав Я вам усю ярину, що розсіває насіння, що на всій землі, і кожне дерево, що на ньому плід деревний, що воно розсіває насіння, нехай буде на їжу це вам!» (Бут. 1:29). Бог призначив першим людям у Едемі їсти плоди усіх дерев, лише одне дерево, «дерево пізнання добра і зла», підпало під заборону (Бут. 2:9), а отже, порушення заборони Адамом і Євою згідно з Біблією призвело до гріхопадіння. Саме в цій історії вперше згадується зв'язок між «харчуванням та мораллю»⁷³⁹. Після вигнання із Раю люди продовжували дотримуватись рослинної дієти, до якої додалося вживання «польової рослини».

Однак після всесвітнього потопу клімат на землі радикально змінився, оскільки було знищено велику частину рослинного світу, тому Бог дозволив людям вживати м'ясо тварин разом із їжею рослинного походження. Дав при цьому пересторогу, щоб разом з плоттю не їсти крові (Бут. 9: 3-4). Трохи пізніше у книзі Левит було сказано про те, що не можна вживати внутрішній жир (Лев. 3:17).

Щодо дозволу після потопу споживати м'ясну їжу, варто зазначити, що до цієї події Бог уже вказав на поділ тварин на «чисті» та «нечисті». Більше того, у ковчег було взято по сім пар чистих та по одній парі нечистих тварин (Бут. 7:2). Такий розподіл став свідченням того, що лише чисті тварини були придатні до вживання людиною. У свою чергу, одна пара нечистих тварин вказувала, що вони не включені до людського раціону, а існували лише для розмноження.

При укладенні завіту з ізраїльським народом, Бог дав їм низку законів, серед яких міститься детальний опис тварин, яких можна виживати, а яких – ні. Цей перелік подано у книзі Левит, 11-му розділі, та повторено в книзі Повторення Закону, 14-му розділі. Серед сухопутних тварин були придатні в їжу лише ті, які мали дві ознаки: роздвоєні копита та жування жуйки. Усі інші були визнані «нечистими», тобто непридатними у їжу. Цікаво зазначити, що наявність лише однієї із вказаних характеристик не є достатньою, щоб увійти до списку. Прикладом таких тварин Біблія називає свиню та верблюда (Лев. 11: 3-4,7). До тварин, які мешкають у воді, чистими є ті, що мають луску та плавники, а серед пташок заборонено виживати в їжу тих, які є хижакими та їдять мерлятину. Таким

⁷³⁹ Настольная книга по теологии. Библиейский комментарий Адвентистов седьмого дня. Том 12 – Заокский: Источник жизни, 2000. – С. 556.

чином Бог потурбувався про дієту ізраїльтян, давши закон, який відноситься до кодексу святості, оскільки написано: «Бо Я Господь, Бог ваш, і ви освятитеся, і будьте святі, бо святий Я, і не занечишуйте душ своїх усяким плазуючим, що плазує по землі» (Лев. 11:44). Щодо раціону харчування вірян у період патріархів, до Мойсея, то можна стверджувати, що вони вживали лише чисте м'ясо (приклад – Бут. 18:7; 27:9).

Про актуальність цього закону про харчування згадували старозавітні пророки Ісаїя, Єзекиїль та Осія (Іс. 65:2; 66:17; Єз. 22:26; 44:23; Ос. 9:3). У час земного життя Ісус Христос теж дотримувався цього закону. Ніде в Євангеліях немає слів Христа про відміну старозавітного закону про нечистих та чистих тварин та дозволу щодо їхнього вживання. Навпаки, Христос дозволив нечистим духам знищити велике стадо свиней: «Це був докір тим юдеям, котрі вирощували нечистих тварин задля прибутку»⁷⁴⁰.

Після вознесіння Христа приблизно в 50 році н.е. відбувся Апостольський собор у Єрусалимі. Він стосувався обов'язків, які мають виконувати християни із новонавернених язичників. Рішення собору було наступним: «Бо зволилось Духові Святому і нам тягара вже ніякого не накладати на вас, окрім цього необхідного: стримуватися від ідолських жертв та крові, і задушенини, та від блуду» (Діян. 15:28-29). Саме такий перелік у тому самому порядку наданий у книзі Левит, 17-18-й розділи. Ці закони стосувалися не лише ізраїльтян, але й приходьків, які мешкали серед них. Звернемо увагу на закон про кров: «А кожен чоловік із ізраїлевих синів та з приходька, що мешкає серед них, що вполює здобич звірини або птаства, що їджене, то він виле кров того й закриє її піском» (Лев. 17:13). Вираз «здобич звірини або птаства, що їджене», «яку можна їсти» (переклад Івана Хоменка) відсилає знову ж таки до 11-го розділу книги Левит. Таким чином, можна зробити висновок, що закон, який стосувався християн із язичників про заборону їсти кров, містить також заборону вживати м'ясо нечистих тварин⁷⁴¹.

Коли звернемося до теми першопочаткової рослинної дієти, то побачимо, що є приклади, коли біблійні герої поверталися до неї. Так, пророк Даниїл та його друзі, опинившись у вавилонському полоні в 605 році до н. е., потрапили під дію указу, виданого царем Вавилонської імперії Навуходоносором. Указ містив повеління про те, що всі полонені ізраїльтяни (відібрані жити при царському

⁷⁴⁰ Уайт Е. Велика боротьба / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2017. – С.515.

⁷⁴¹ Девидсон Р. Пламя Явье: Сексуальность в Библии. / Р. Девидсон. – Москва: Эксмо, 2015. – С. 595-596.

дворі) повинні вживати царську їжу. Оскільки цар Навуходоносор був язичником, то їжу, яку вживав він та придворні, зазвичай присвячувалася язичницьким богам, і не робилося різниці між чистими та нечистими тваринами. Цей захід був зроблений у рамках асиміляції, щоб єврейські юнаки забули про своє походження, релігію та батьківщину. Однак Даниїл зі своїми друзями «поклав собі на серце, що він не оскверниться їжею царя та питвом, що той сам його пив, і просив від начальника евнухів, щоб не осквернитися» (Дан. 1:8). Вони вирішили харчуватися простою рослинною їжею (Дан. 1:12). І Бог їх благословив, їхнє здоров'я не лише не погіршилось, а навіть було кращим від тих, хто вживав царську їжу, і вони мали гострий та проникливий розум (Дан. 1:15-16).

Принципи повдержливості та стриманості. Біблія особливу увагу звергає на поміркованість у вживанні їжі. Господня молитва містить вираз «хліб насущний», тобто такий, який треба їсти задля забезпечення насущної потреби. Агур, один з авторів книги Приповісті Соломона, наголошує під час звернення до Бога: «... убоztва й багатства мені не давай! Годуй мене хлібом, для мене призначеним, щоб я не переситився та й не відрікся, і не сказав: Хто Господь?» (Прип. 30:8-9). Це місце ставить умовне протиставлення між перенасиченням та вживанням їжі для підкріплення організму. Також показано, що перенасичення призводить до відречення від Бога. Подібну думку висловив Екклізіаст: «Благо тобі, земле, коли... князі твої їдять вчасно, для підкріплення, а не для пересичення!» (Еккл. 10:17). Також до стриманості в їжі закликав Христос. Наголошуючи на готовності до другого приходу, він закликав вірян, «щоб ваші серця не обтяжувалися ненажерством та п'янством... і щоб день той на вас не прийшов несподівано» (Лк. 21:34). Порівнюючи людей часів Ноя та часів Лота, які віддавалися рабству їжі та розкішному життю, Христос говорив, щоб віряни не були подібними до них (Лк. 17:26-32).

У Біблії міститься опис раціону харчування, який буде на новому небі та новій землі: «Посеред його вулиці, і по цей бік і по той бік ріки дерево життя, що родить дванадцять раз плоди, кожного місяця приносячи плід свій» (Об. 21:1). У відновленому раю вже не буде прокляття і смерті. Тому люди вже не будуть вбивати тварин, щоб задовольнити свої потреби, а будуть харчуватися плодами дерева життя. Також тваринний світ перестане бути хижацьким та перейде на рослинну дієту, як було від початку: «Вовк та вівця будуть пастися разом, і лев буде їсти соломку, немов та худоба» (Іс. 65:25)

Еллен Уайт (одна із засновниць ЦАСД) писала про принципи здорового харчування у багатьох своїх книгах та статтях. Її думки

та збалансований погляд на це питання висвітленні у компіляції «Поради щодо їжі та харчування»⁷⁴².

Причини для реформи. Християнський світ упродовж століть своєї історії досить мало цікавився темою харчування. Загальна думка, що закони 11-го розділу книги Левит втратили чинність для християн, поставила питання здорової дієти в далекий кут. Саме Церква АСД не лише привернула увагу до питання харчування як до необхідної справи в житті християн, а й вплела цю тему у свою доктринальну структуру. Тема харчування описана у 22-му пункті віровчення під назвою «Християнська поведінка»: «...оскільки наші тіла є храмом Святого Духа, ми не повинні нехтувати турботою про них ... Ми повинні утримуватися від нечистої їжі, зазначеної в Писанні»⁷⁴³. Еллен Уайт стверджувала необхідність реформи здоров'я, зокрема харчування, з наступних причин.

Задля Божої слави. Авторка закликає кожного поставити собі питання: «Як я можу застосувати свої сили, щоб вони принесли найбільшу користь? Яким чином можу зробити якомога більше для слави Божої та добра моїх ближніх?»⁷⁴⁴. Вона наголошує на важливості саморозвитку з метою прославити Творця своїми здібностями у здоровому тілі. Також від ставлення до питання реформи здоров'я залежить не лише якість та тривалість земного життя, це впливає на вічну долю, оскільки якщо людина не бажає коритися законам здоров'я, то скоріше всього не буде коритися Божому моральному закону та його настановам⁷⁴⁵. Місіс Уайт наголошує, що наш організм – це «власність Бога. Він належить Йому за правом творіння та викуплення», саме тому вона дає пересторогу: «... унаслідок зловживання якоюсь функцією організму ми обкрадаємо Бога, позбавляючи Творця належної Йому честі»⁷⁴⁶.

Наголошуючи на відповідальності за отримане світло істини щодо реформи, авторка закликає замислитись над питаннями: «Чи виявляю я в усьому справжню стриманість? Чи мое харчування сприяє тому, щоб я міг чинити якомога більше добра?». Якщо на це питання ми поставимо негативну відповідь, то ми

⁷⁴² Уайт Е. Поради щодо їжі та харчування / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2009. – 608 с.

⁷⁴³ Церковное руководство Церкви адвентистов седьмого дня. [Електронний ресурс] // Генеральная Конференция АСД.. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://soteria.ru/s4944/15/>.

⁷⁴⁴ Уайт Е. Поради щодо їжі та харчування / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2009. – С.12.

⁷⁴⁵ Там же С.13.

⁷⁴⁶ Там же С.14.

«стоїмо осудженими перед Богом». Як наслідок, Господь «вимагає, аби ми змінили свої руйнівні для здоров'я звички та зайняли правильну позицію щодо фізичних законів»⁷⁴⁷.

У старозавітному храмі Бог наказував приносити в жертву лише тварин, у яких не було жодної тілесної вади. Посилаючись на слова апостола Павла в Посланні до Римлян 12:1, авторка зазначає: «... щоб ми принесли наші тіла як живу, святу, приемну Богові жертву, як наше служіння розуму»⁷⁴⁸. Тому християни повинні докласти зусилля, щоб «наше тіло було для Нього жертвою живою, а не мертвою чи помираючою»⁷⁴⁹.

При цьому письменниця наголошує, що Бог готовий пробачити людину, яка кається у своєму потуранні гріховним звичкам та порушенні законів здоров'я, «але яку неповноцінну, у кращому разі жалюгідну жертву» приносить така особистість для Бога. Далі вона наводить опис цієї жертви: «Шляхетні здібності паралізовані лихими звичками гріховного потурання. Прагнення спотворені, а душа й тіло зіпсуті»⁷⁵⁰. Крім того, Еллен Уайт наводить низку біблійних прикладів, які торкаються теми стриманості, забаганок, спотвореного апетиту та теми правильного харчування⁷⁵¹.

Багато християн не вбачають зв'язку між харчуванням та духовністю. Однак Еллен Уайт стверджує, що правильне слідування реформі здоров'я насамперед стосується реформи серця та розуму людини⁷⁵², тому це є питанням першочергової важливості⁷⁵³.

Посилаючись на Святе Письмо, вона наголошує: «...надмірність і потурання в їжі, питті, сні й видовищах є гріхом»⁷⁵⁴. Якщо людина дає волю своєму апетитові, її тіло стає хворобливим, а розум – затьмареним. У такому випадку процес освячення стає неможливим⁷⁵⁵. Свідома відмова вивчати принципи здоров'я і правильного харчування та недотримання їх призводить до того, що примножується провина та гріх цієї людини⁷⁵⁶.

⁷⁴⁷ Там же С.18.

⁷⁴⁸ Там же С.19.

⁷⁴⁹ Там же С.20.

⁷⁵⁰ Там же С.21.

⁷⁵¹ Там же С. 28-35.

⁷⁵² Уайт Е. Поради щодо їжі та харчування / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2009. – С.39.

⁷⁵³ Там же С.40-41.

⁷⁵⁴ Там же С.48.

⁷⁵⁵ Там же С.49.

⁷⁵⁶ Там же С.50.

Наслідками потурання апетиту є: 1) паралізований розум, отупіння; 2) нездатність розробляти плани, давати поради; 3) послаблюються фізичні, розумові та духовні сили у дітей; 4) нездатність розуміти біблійні істини, особливо, що стосується істини для теперішнього часу; 5) важко оцінити складові процесу викуплення; 6) послаблюється опір спокусам; 7) виникають перешкоди в процесі духовного зростання; 8) зростають перешкоди під час формування складових християнського характеру⁷⁵⁷.

Поширене усвіті розтління та аморальність є наслідком потурання своєму спотвореному апетиту⁷⁵⁸. З іншого боку, вживання простої їжі, що не збуджує низькі пристрасті, сприяє тому, що людина здатна керувати собою і мати досить добре духовне фізичне та розумове здоров'я⁷⁵⁹, а стриманість у їжі сприяє розвитку терпеливості⁷⁶⁰.

Еллен Уайт наголошувала, що реформа здоров'я пов'язана з трьохангельською вісткою як рука з тілом. Саме реформа здоров'я спрямована, щоб підготувати людей до другого приходу Христа. Бог: «З любові й жалю до людства проливає світло на реформу здоров'я»⁷⁶¹. Люди мають усвідомити, що необхідно жити згідно зі встановленими Богом моральним та природним законами, інакше отримають покарання у разі свідомого порушення цих постанов⁷⁶².

Перші люди втратили Едем саме внаслідок потурання апетиту. Ця спокуса спіткала й Христа в пустелі: «витримав найлютішу спокусу сатани і задля людства переміг апетит»⁷⁶³. Цим Він дав приклад та обітницю людям, що вони «можуть через Христа перемогти апетит і завдяки утриманню в усьому знову здобути Едем»⁷⁶⁴. Служіння Івана Хрестителя було прикладом стриманості та приборкання апетиту, щоб підготувати людей до прийняття Ісуса при його першому приході. Так, Церква останнього часу має стати реформатором здоров'я перед другим приходом Христа⁷⁶⁵.

Першопочатковою дієтою для людини, яка була обрана Творцем, стала рослинна їжа. Дієта включала «злаки, фрукти, горіхи й овочі» і «задовольняла потреби людини»⁷⁶⁶. Саме до такого раціону

⁷⁵⁷ Там же С.52,55,71.

⁷⁵⁸ Там же С.73-74.

⁷⁵⁹ Там же С.76.

⁷⁶⁰ Там же С.77.

⁷⁶¹ Там же С.80.

⁷⁶² Там же С.80.

⁷⁶³ Там же С.80.

⁷⁶⁴ Там же С.81.

⁷⁶⁵ Там же С. 82-83.

⁷⁶⁶ Там же С.93.

харчування Бог бажає повернути Свій народ. І Його первісний задум полягав не в харчуванні «м'ясом мертвих тварин»⁷⁶⁷. Уникаючи жирної та вишуканої їжі, людина захистить себе від багатьох страждань⁷⁶⁸. Коли люди будуть виявляти «наполегливість у дотриманні здорового харчування, з часом визнають просту їжу апетитною»⁷⁶⁹. Ця їжа буде здаватися смачнішою, аніж вишукані, однак шкідливі делікатеси.

Еллен Уайт застерігає: «Хоч їсти задля вдоволення спотвореного апетиту – не добре, це не означає, що ми повинні байдуже ставитися до своєї їжі»⁷⁷⁰. Питання харчування, вона вважає, має найвищий пріоритет. «Ніхто не повинен переходити на збіднене харчування»⁷⁷¹. Тіло має через їжу отримувати «достатню кількість поживних речовин»⁷⁷². «У зернових, фруктах, овочах і горіхах містяться усі необхідні для нас поживні елементи»⁷⁷³. Християни повинні вчитися готувати «здорову, не занечищену м'ясом їжу»⁷⁷⁴.

При виборі продуктів харчування та приготуванні страв потрібно виявляти здоровий глузд. Важливим у цьому питанні є індивідуальний підхід, оскільки не кожний організм може однаково сприймати ту саму їжу⁷⁷⁵. При виборі продуктів необхідно, щоб вони відповідали «порі року, клімату, в якому ми живемо, і роду нашого заняття»⁷⁷⁶. Продукти, які вирощені в іншому кліматі, не завжди можуть принести користь організму. Варто знати, що «при мудрому плануванні найкорисніші для здоров'я продукти можна знайти майже в кожному краї»⁷⁷⁷. Так само їжа, яка є корисною для тих, хто займається важкою фізичною працею, не буде поживною для тих, хто має сидячу та важку розумову працю⁷⁷⁸.

Фізичні наслідки переїдання. При переїданні шлунок «стає слабким, послаблюються й інші органи травлення, і в результаті приходить хвороба»⁷⁷⁹. Таким чином слабнуть життєві сили

⁷⁶⁷ Уайт Е. Поради щодо їжі та харчування / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2009. – С.94.

⁷⁶⁸ Там же С.95-96.

⁷⁶⁹ Там же С.98.

⁷⁷⁰ Там же С.107.

⁷⁷¹ Там же С.107.

⁷⁷² Там же С.107.

⁷⁷³ Там же С.109.

⁷⁷⁴ Там же С.109.

⁷⁷⁵ Там же С.100-111.

⁷⁷⁶ Там же С.112.

⁷⁷⁷ Там же С.112.

⁷⁷⁸ Там же С.112.

⁷⁷⁹ Там же С.117.

організму. При тому значна частина сил організму витрачається на перетравлення великої кількості їжі⁷⁸⁰. «Органи травлення не слід обтяжувати ані кількістю, ані якістю їжі, засвоєння якої викликає перевтому організму»⁷⁸¹. Навіть вживання великої кількості здорової їжі за один прийом принесе людині менше користі, аніж прийняття «помірної кількості, спожитої через регулярні проміжки часу»⁷⁸².

Для кращого перетравлення та засвоєння їжі рекомендовано регулярно займатися помірними фізичними вправами. Після прийому їжі корисно зробити коротку прогулянку⁷⁸³. Для кращого процесу травлення корисним є перебування на свіжому повітрі, оскільки «повітря відсвіжує тіло, зміцнюючи й оздоровляючи його»⁷⁸⁴. При споживанні їжа не повинна бути ні холодною, ні гарячою, а саме теплою. «Велика кількість гарячої їжі й гарячого питва дуже шкодить шлунку»⁷⁸⁵. А при холодній їжі «запас життєвої енергії шлунку витрачається на те, щоб нагріти її, перш ніж може відбутися травлення»⁷⁸⁶.

Дуже важливо для забезпечення здорового процесу травлення їсти повільно, ретельно пережовуючи їжу: «Це необхідно для того, щоб слина належним чином змішалася з їжею, а травні соки змогли вступити в дію»⁷⁸⁷. Рекомендовано не вживати «надто багато різноманітних страв за один прийом; вистачить три або чотири страви»⁷⁸⁸. Бажано, щоб при кожному прийомі готувати різні страви, «аби шлунок не був змушений щоразу приймати одну і ту саму їжу»⁷⁸⁹. Коли поспіхом вживати різні види їжі, у шлунку виникає війна, через що мозок затуманюється⁷⁹⁰. Правильне харчування сприяє хорошему, спокійному настрою⁷⁹¹.

Еллен Уайт прослідкувала тривалість життя поколінь від створення світу. Люди до потопу жили по 800–900 років, однак «відтоді середня тривалість життя зменшувалася»⁷⁹². Авторка

⁷⁸⁰ Там же С.117.

⁷⁸¹ Там же С.119.

⁷⁸² Там же С.119.

⁷⁸³ Там же С.120.

⁷⁸⁴ Уайт Е. Поради щодо їжі та харчування / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2009. – С.121.

⁷⁸⁵ Там же С.124.

⁷⁸⁶ Там же С.124.

⁷⁸⁷ Там же С.125–126.

⁷⁸⁸ Там же С.129.

⁷⁸⁹ Там же С.129.

⁷⁹⁰ Там же С.130.

⁷⁹¹ Там же С.131.

⁷⁹² Там же С.136.

пов'язує це виродження насамперед із наслідками гріха, а також з тим, що люди шкідливими звичками опоганювали своє тіло, це тривало впродовж тисячоліть⁷⁹³. «Своїми лихими звичками людський рід накликав на себе різноманітні хвороби»⁷⁹⁴. Люди не живуть згідно з законами природи та принципами гігієни, не контролюють свій апетит тощо. «Багато людей страждає і чимало сходять у могилу внаслідок потурання апетиту»⁷⁹⁵.

Еллен Уайт називає переїдання «поширеним гріхом», «гріхом цього віку»⁷⁹⁶. Людина, переобтяжуючи свій шлунок, завдає своєму організму великої шкоди. «Навіть у споживанні здорової їжі може бути непомірність»⁷⁹⁷.

Місіс Уайт стверджує, що Біблія «ставить гріх обжерливості в один ряд із пияцтвом»⁷⁹⁸. Вона упевнена, що нестриманість у їжі є «потуранням тваринним нахилам»⁷⁹⁹. Такі люди «не є християнами, ким би вони не були та яким би високим не було визнання їхньої віри»⁸⁰⁰. «Надмір їжі обтяжує організм, спричиняючи хворобливий, гарячковий стан». У такому стані в організмі присутня «загальмованість роботи мозку»⁸⁰¹, і людина не має ніякого бажання виконувати будь-яку роботу, фізичну чи розумову⁸⁰².

Непомірність у харчуванні призводить до сонливості під час проведення богослужінь. Еллен Уайт радить на суботу не готувати багато різноманітних страв. Натомість страви мають бути якомога простішими, «щоб розум був ясним та енергійнішим для сприйняття духовних істин»⁸⁰³. Переїдання стає причиною «забудькуватості і втрати пам'яті»⁸⁰⁴. Люди, які схильні до переїдання, «копають собі могилу власними зубами»⁸⁰⁵.

Біблія називає нестриманість першим гріхом, який вичинили люди: «Тому від часу гріхопадіння існує нестриманість майже в усьому»⁸⁰⁶.

⁷⁹³ Там же С.139.

⁷⁹⁴ Там же С.142.

⁷⁹⁵ Там же С.143.

⁷⁹⁶ Там же С.152.

⁷⁹⁷ Там же С.152,154.

⁷⁹⁸ Там же С.155.

⁷⁹⁹ Там же С.155.

⁸⁰⁰ Там же С.155.

⁸⁰¹ Там же С.156.

⁸⁰² Там же С.156.

⁸⁰³ Уайт Е. Поради щодо їжі та харчування / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2009. – С.159-160.

⁸⁰⁴ Там же С.161.

⁸⁰⁵ Там же С.166.

⁸⁰⁶ Там же С.168.

Апетит став керувати людським розумом. З часів непослуху Єви люди, порушуючи закони здоров'я, вважали, що «наслідки не будуть настільки жахливими, як можна було очікувати»⁸⁰⁷. Гріх нестриманості в апетиті супроводжував як допотопний світ, так і мешканців Содому та Гоморри⁸⁰⁸. Ісав заради пожадання апетиту відмовився від первородства. Ізраїльтяни в пустелі, коли зажадали м'яса замість манни, внаслідок постраждали від цього. І сьогоднішній світ страждає через нестриманість в їжі⁸⁰⁹. Однак перемога Христа в першому спокушенні в пустелі є уроком для вірян, оскільки стосується «панування над апетитом і пристрастями»⁸¹⁰. «Нехай людина, котра бореться із владою апетиту, погляне на Спасителя в пустелі спокуси»⁸¹¹.

Еллен Уайт розповідає про людей, які «стверджують, що вірять в істину, котрі не курять, не вживають нюхального тютюну, чаю і кави», однак насолоджують свій апетит жирними м'ясними стравами. І ці страви мають бути приготовані «найбільш шкідливим способом»⁸¹². Також вони «через жадання хворобливого апетиту шлунок наповнюють здобними тістечками, пирогами, пудингами та іншими шкідливими десертами»⁸¹³. Такі люди пожинають плоди у вигляді хворобливого самопочуття. «Багато людей розділяють себе з Богом через потурання апетиту»⁸¹⁴. Люди з часом зрозуміють, які можливості для служіння Богові та ближнім вони втратили. Їх будуть мучити докори сумління⁸¹⁵.

Еллен Уайт наполягає на важливості стримування свого нездорового апетиту. Вона стверджує, що людина, яка прийшла до Бога, примирилася з Ним, буде намагатися очистити своє тіло і розум від різноманітних пожадливоростей. Бог бажає, щоб ми обмежували свій апетит, «аби ми насолоджувалися природним апетитом, який збереже здоров'я та продовжить життя»⁸¹⁶. «Раби апетиту не зможуть досягти досконалості християнського характеру»⁸¹⁷. Тому християнину необхідна рішучість характеру для

⁸⁰⁷ Там же С.168.

⁸⁰⁸ Там же С.169-170.

⁸⁰⁹ Там же С.171-174.

⁸¹⁰ Там же С.176.

⁸¹¹ Там же С.177.

⁸¹² Там же С.184.

⁸¹³ Там же С.184.

⁸¹⁴ Там же С.187.

⁸¹⁵ Там же С.187.

⁸¹⁶ Там же С.188.

⁸¹⁷ Там же С.192.

боротьби зі шкідливими звичками, зокрема з капризами апетиту. Божі діти «старанно піклуватимуться про свій організм, розуміючи, що повинні так чинити, аби співпрацювати з Богом»⁸¹⁸. Творець бажає, щоб вони були «здоровими, щасливими, корисними» для Його справи, «але щоб бути такими, вони повинні підкорити свою волю його волі»⁸¹⁹.

Силу спокуси потурати своєму зіпсованому апетиту, на думку Еллен Уайт, можна виміряти «тільки невимовними муками нашого Викупителя під час тривалого посту в пустелі»⁸²⁰. Вона закликає проаналізувати свій харчовий раціон: «Простежте зв'язок між причиною і наслідком. Виховуйте самовладання. Тримайте апетит під контролем розуму»⁸²¹. Місіс Уайт упевнена, що «чисте, шляхетне життя, життя перемоги над апетитом і пожадливістю» може здобути кожен, хто «з'єднає свою слабку, хитку людську волю з усемогутньою непохитною волею Бога»⁸²².

Еллен Уайт наголошує, що між прийомами їжі має бути проміжок «щонайменше п'ять годин»⁸²³. Цей інтервал потрібен для того, щоб шлунок мав «трохи спокою і відпочинку»⁸²⁴. Сніданок повинен бути «найбагатшою трапезою дня»⁸²⁵. Пізня вечеря з великою кількістю страв, навпаки, є шкідливою для організму. Звичка багато їсти у пізній час є дуже поширеною, однак шлунок вночі має відпочивати, а не напружено працювати, перетравлюючи їжу. Тому вечеря «має бути легкою, і її слід спожити за кілька годин до сну»⁸²⁶.

Місіс Уайт вважає, що «дворазове харчування краще за триразове», однак підмічає, що це не універсальне правило, воно стосується більшості випадків. Вона дає пораду: «Ніколи не обкрадайте шлунок у тому, чого вимагає здоров'я, ніколи не зловживайте ним, покладаючи на нього непосильний тягар»⁸²⁷. У виборі регулярності харчування потрібно проявляти мудрість і не робити «дворазове харчування примусовим»⁸²⁸. Краще

⁸¹⁸ Уайт Е. Поради щодо їжі та харчування / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2009. – С.195.

⁸¹⁹ Там же С.195.

⁸²⁰ Там же С.197.

⁸²¹ Там же С.199.

⁸²² Там же С.201.

⁸²³ Там же С.203.

⁸²⁴ Там же С.203.

⁸²⁵ Там же С.203.

⁸²⁶ Там же С.204.

⁸²⁷ Там же С.207.

⁸²⁸ Там же С.209.

у спокійній атмосфері викласти переваги такої регулярності, аніж бути безапеляційними⁸²⁹. Кількість прийомів їжі на день не повинна бути обов'язком членства в Церкві АСД⁸³⁰. Дотримуючись мудро обраної регулярності харчування, важливо, щоб між прийомами їжі шлунок відпочивав. Тому потрібно уникати перекусів⁸³¹.

На жаль, у втіленні принципів здорового харчування важко оминати складнощів. Еллен Уайт робила наголос на різних випадках однобокого мислення щодо цього питання. Авторка закликала не нав'язувати особистих поглядів. Нерідко люди мають лише поверховий погляд на реформу харчування, однак «займають найсуворішу позицію не лише в особистому застосуванні власних поглядів, а й у нав'язуванні їх членам своєї сім'ї та оточенню»⁸³². Не можна створити універсальний раціон харчування, який був би корисний для всіх без винятку, тому «ніхто не повинен вважати себе еталоном для всіх»⁸³³.

Місіс Уайт підкреслювала, що треба уникати убогого, неповноцінного харчування. Потрібно, щоб «кількість та якість їжі точно узгоджувалися із законами здоров'я»⁸³⁴. Вона писала, що «важливо, щоб їжа була старанно приготовлена, аби людина зі здоровим, неспотвореним апетитом могла одержувати від неї насолоду»⁸³⁵. Вона закликала до відмови від вживання м'ясних продуктів, однак при цьому зазначала, що «збіднене харчування призведе до збіднення крові»⁸³⁶. Тому людський організм для здоров'я повинен отримувати достатню кількість поживних речовин⁸³⁷. Харчове меню має бути різноманітним. Потрібно уникати великої різноманітності страв, поставлених на стіл, за один раз, однак «усі трапези не повинні складатися з одних і тих же страв без жодних змін»⁸³⁸. Необхідно враховувати особливості та потреби в їжі кожного організму індивідуально⁸³⁹. Крім того, необхідно готувати апетитну їжу. Еллен Уайт говорила, що ті, хто дотримуються реформи здоров'я, повинні уникати будь-яких крайнощів у цьому

⁸²⁹ Там же С.209.

⁸³⁰ Там же С.210.

⁸³¹ Там же С.211-216.

⁸³² Там же С.232.

⁸³³ Там же С.232.

⁸³⁴ Уайт Е. Поради щодо їжі та харчування / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2009. – С.233.

⁸³⁵ Там же С.233.

⁸³⁶ Там же С.233.

⁸³⁷ Там же С.234.

⁸³⁸ Там же С.235.

⁸³⁹ Там же С.235-236.

питанні: «Їжа має бути приготовлена таким чином, щоби бути і апетитною, і поживною»⁸⁴⁰.

Приготування здорової їжі. Місіс Уайт називала погане приготування їжі гріхом, «бо від їжі залежить благополуччя всього організму»⁸⁴¹. Вона наголошувала, що «в буханці доброго хліба міститься практична релігія»⁸⁴². Здатність готувати смачну та здорову їжу авторка вважає рівноцінним тому, хто має «десять талантів»⁸⁴³. В умінні правильного приготування їжі важливою вимогою є використання повноцінної заміни м'ясних продуктів: «Ці замітники м'яса слід добре приготувати, щоб не виникало бажання вживати м'ясо»⁸⁴⁴. Погане приготування їжі псує органи травлення, в організмі виникають запальні процеси. Наслідком є хвороба та поганій настрій: «Така їжа – гріх в очах неба»⁸⁴⁵. Навпаки, «у доброму приготуванні їжі міститься більше релігії, ніж ви вважаєте»⁸⁴⁶. Еллен Уайт стверджувала, що фрукти, зернові в достатній кількості – «це найкраща їжа для тих, хто готується до праці Божої»⁸⁴⁷. Вона стверджувала, що у фруктах, злаках, овочах і горіхах містяться всі необхідні речовини для людського організму⁸⁴⁸.

Щодо поєднання у десертах цукру з молоком, вона писала, що це «засмічує організм, подразнює органи травлення, уражає мозок»⁸⁴⁹. Вона віддавала перевагу простим десертам, наприклад звичайному пирогу, лимонному пирогу, рисовому пудингу з родзинками, чорносливом та інжиром тощо⁸⁵⁰. Еллен Уайт радила додавати в їжу невелику кількість солі, оскільки «це не лише не шкідливо, а й суттєво важливо для крові»⁸⁵¹.

Еллен Уайт застерігала від споживання великої кількості коров'ячого масла, однак закликала уникати крайнощів у цьому питанні⁸⁵². Також «молоко, яйця і масло не слід зараховувати

⁸⁴⁰ Там же С.244.

⁸⁴¹ Там же С.294.

⁸⁴² Там же С.294.

⁸⁴³ Там же С.294.

⁸⁴⁴ Там же С.301.

⁸⁴⁵ Там же С.302.

⁸⁴⁶ Там же С.302.

⁸⁴⁷ Там же С.366.

⁸⁴⁸ Там же С.367.

⁸⁴⁹ Там же С.395.

⁸⁵⁰ Там же С.399-400.

⁸⁵¹ Уайт Е. Поради щодо їжі та харчування / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2009. – С.412.

⁸⁵² Там же С.417-420.

до однієї категорії з м'ясом»⁸⁵³. Молоко Еллен Уайт називала складовою поживного та смачного харчування. Разом з тим вона застерігала від вживання молока сумнівної якості⁸⁵⁴.

Місіс Уайт називала дозвіл на вживання м'ясної їжі наслідком гріха: «Відбирати життя в будь-якого створіння – суперечило Його плану. В Едемі не мало бути смерті»⁸⁵⁵. Авторка закликала повернутися до первісного раціону харчування, який Бог дав у раю⁸⁵⁶. В останній часті, «котрі очікують приходу Господа, у кінцевому результаті покінчать із м'ясною їжею»⁸⁵⁷. Вживання м'ясної їжі стало небезпечним у наші дні⁸⁵⁸. Також через м'ясо передається немало захворювань, зокрема туберкульоз та онкологія⁸⁵⁹. У людини послаблюється гострота розуму та розвиваються низькі пристрасті⁸⁶⁰. Однак у надзвичайних обставинах вона вважала, що вживання помірної кількості м'яса є допустимим⁸⁶¹.

Щодо напоїв, то Еллен Уайт попереджувала про збудливу дію чаю та кави. «Чай – це отрута для організму. Християни не повинні його вживати»⁸⁶². Щодо кави, то ті, хто вживають, не розуміють небезпеки, оскільки «дія на організм ще гірша»⁸⁶³. Кава спочатку збуджує тонус організму, однак згодом «зумовлює виснаження та знесилення»⁸⁶⁴. У переліку шкідливих напоїв вона називала алкоголь: «Чай, кава, тютюн, а також алкогольні напої – це різні ступені на шкалі штучних збудливих засобів»⁸⁶⁵. Найкращим напоєм, який сприяє здоров'ю, вона вважала воду: «Вода – найкраща рідина для очищення тканин організму»⁸⁶⁶.

Завдяки впливу від вживання збудливих напоїв нервова система стає неврівноваженою, печінка стає нездоровою. Наслідком цього стає «знесилення не тільки розумове та фізичне, а й моральне»⁸⁶⁷.

⁸⁵³ Там же С.418.

⁸⁵⁴ Там же С.424-426.

⁸⁵⁵ Там же С.445.

⁸⁵⁶ Там же С.454.

⁸⁵⁷ Там же С.455.

⁸⁵⁸ Там же С.459.

⁸⁵⁹ Там же С.465.

⁸⁶⁰ Там же С.466-468.

⁸⁶¹ Там же С.473-474.

⁸⁶² Там же С.507-508.

⁸⁶³ Там же С.507-508.

⁸⁶⁴ Там же С.507-508.

⁸⁶⁵ Там же С.508.

⁸⁶⁶ Там же С.508.

⁸⁶⁷ Там же С.510.

У чаю і кави немає жодної харчової цінності⁸⁶⁸. Єдиним безпечним шляхом для християнина є «не торкатися, не куштувати чаю, кави, вина, тютюну, опіуму та алкогольних напоїв і не мати з ними жодної справи»⁸⁶⁹.

Інакше кажучи, у працях місіс Уайт містяться поради та рекомендації, які не лише закликають людей відмовитися від їжі, яка шкодить здоров'ю, але й від продуктів, негативний ефект від якої настає після тривалого вживання, типу чорного чаю, кави, білого цукру тощо. Однак, є речі, які Еллен Уайт називає неприйнятними для справжнього християнина – це алкогольні напої, тютюнові вироби, наркотичні засоби. Щодо можливості їхнього вживання міститься категорична заборона, однак до їжі чи напоїв, які шкодять організму з часом, викладено поради рекомендаційного характеру, разом із позначенням причин, чому необхідно відмовитися від цих продуктів.

Отже, підбиваючи підсумки даного дослідження, одразу зазначимо, що з позиції Церкви адвентистів сьомого дня спосіб, методи та зміст харчового раціону відіграють важливу роль не лише з теологічної (доктринальної) точки зору, але й з морально-християнської. Як бачимо, використовуючи для обґрунтування правомірності існування вчення про здоровий спосіб життя, адвентизм використовує широкий спектр біблійних текстів та прикладів, із яких зрозумілі причини обрання такої позиції. З іншого боку, маємо низку наукових досліджень зі сфери медицини, психології, етики, дієтології тощо, які підтверджують наявність негативних наслідків від неправильного способу харчування. Як результат, вислови Еллен Уайт щодо стриманості, поміркованості та вибірковості у харчуванні саме в сучасний період мають інакший відтінок, аніж двадцять і більше років тому, оскільки сучасні тренди та стилі у харчуванні людини передбачають повернення до дієт та раціону, що максимально корисні здоров'ю, однак є деякі її вислови щодо вживання кави, чаю, цукру тощо, які викликають у невідомої людини деякий скептицизм, який з часом може зникнути при детальному вивченні питання користі чи шкоди цих продуктів. Отже, на думку адвентистів, питання спасіння людини, з одного боку, не залежить від того, скільки вона їсть або що вона їсть, але з іншого боку, невірний підхід з позиції адвентизму ускладнює людині шлях до Бога. Тому узагальнено, що доктринальне вчення адвентистів не

⁸⁶⁸ Там же С.513.

⁸⁶⁹ Там же С.517.

робить питання їжі квитком спасіння для людини, але при цьому неодноразово наголошується, що потурання власному апетиту та нестриманості у кінцевому результаті призводить до втрати спасіння.

Отже, підсумовуючи доробки четвертого розділу, зазначмо, що низка авторів Церкви АСД досліджувала теми розвитку особистості, її інтелекту та характеру. Серед яких найбільша кількість належить авторці – Еллен Уайт. Щодо українських дослідниць низка належить науково-популярній авторці Ользі Стасюк. Як правило, вона неодноразово в медіа-просторі та своїх доробках підіймала питання взаємозв'язку інтелекту, характеру та духовності людини. Неодноразово письменниці Е. Уайт та О. Стасюк звертали увагу на небезпеку фанатизму як однієї із рис невірноваженого розуму, наводили та коментували ознаки розумової та духовної деградації особистості, які виявляються в різких відхиленнях людської поведінки від загальноприйнятих норм. Ці авторки, а також сучасні адвентисти роблять наголос на гармонійному розвитку всіх моральних, фізичних та розумових сил, особливо на правильній самооцінці як засобі формування в характері людини Божого образу. Одночасно адвентистські письменниці представляють теми сумління, пам'яті, волі та важливості розвитку особистості, акцент на збереженні інтелектуальних здібностей за рахунок здорового способу життя. Оцінено різні варіанти релігійної практики адвентистів, які проявляються у повсякденному житті, однією із яких є читання та роздуми над Святим Письмом, яке поставлено адвентистами як необхідний засіб для формування хорошої пам'яті, доброго сумління та подолання поганих звичок.

Висвітлено комплексно поняття та зміст теми «Відпочинок» у Церкві АСД, який включає фізичні та розумово-відновлюючі складові та є частиною доктринальної системи цієї конфесії адвентистів. Відпочинок в суботу, сьомий день тижня, розглядається як релігійний привілей та обов'язок кожного адвентиста. Також відпочинок є одним з восьми принципів здорового способу життя, які проголошуються Церквою АСД. Відпочинок має наступні аспекти: фізичний, розумовий, емоційний та відпочинок органів чуття. Відома адвентистська письменниця Еллен Уайт описувала принципи відпочинку, які сприяють відновленню здоров'я та застерігала від шкідливих форм проведення дозвілля.

Доведено, що Церва АСД сповідує цілісний, а не дуалістичний погляд на природу людини. Тому для цієї конфесії принципи гігієни та санітарії, які закладені у П'ятикнижжі Мойсея, набувають великого

значення. Адвентисти наголошують на використанні чистої води як однієї з складових здоров'я. Принципи одягу та зовнішнього вигляду людини закладені у Святому Письмі і ґрунтовно описані у вченні Церкви АСД. Тому тема християнського вбрання стосується не лише естетичної та захисної функції, а також має безпосереднє відношення до виявлення своєї віри у повсякденному житті.

Подібно до інших принципів здоров'я, принципи правильного харчування вбудовані в адвентистську доктринальну систему. Дбайливе ставлення до свого харчового раціону є однією з найбільш впізнаваних ознак, яка характеризує членів цієї деномінації. Адвентисти вважають, що харчування впливає не лише на фізичний, але й на розумовий стан особистості. Це певною мірою залежить від стосунків людини з Богом, а саме від її здатності сприймати істину. Церква АСД вважає, що принципи харчування книги Левит лишаються актуальними для усіх християн. Вегетаріанська дієта вважається кращою, однак не обов'язковою для всіх. Важливим є втілення принципів поміркованості та стриманості навіть того, що вважається здоровою їжею. Тому Церква АСД закликає до реформи харчування, задля кращого звершення служіння для Божої слави та для приготування до другого приходу Христа.

Досліджено питання теології харчування у вченні про здоровий спосіб життя в Церкві адвентистів сьомого дня. Представлено тлумачення біблійних текстів адвентистами сьомого дня на спосіб, методи та вміст харчового раціону. Висвітлено основні причини відмови адвентистів від вживання тварин, яких Біблія відносить до категорії нечистих. Показано на основі біблійних текстів, чому адвентисти продовжують розділяти їжу на чисту та нечисту, а також надано коментар, чому ця старозавітна постанова не втратила своєї актуальності для сучасних християн. Детально розглянуто компілятивну працю «Поради щодо їжі та харчування», сформовану із праць адвентистської письменниці Еллен Уайт, яка згадувала під різними кутами реформу здоров'я, у т. ч. й питання харчування. Визначено, що авторка у своїх працях розділяла їжу, напої та методи харчування на дві категорії: перша – це рекомендаційна, до якої входять поради, як краще; друга – це речовини, продукти та напої, які категорично заборонено вживати. До категорії не рекомендованих відносяться чорний чай, кава, білий цукор, м'ясо тощо, а до категорії заборонених – алкоголь, тютюн, наркотики, нечисті тварини.

На основі аналізу праці Еллен Уайт встановлено, що між способом харчування людини та її духовним життям існує тісний зв'язок. Саме тому порушення законів та принципів здоров'я

людини тісно пов'язано із рівнем духовності людини. Якщо людина нестримана, непомірна у вживанні їжі, не відділяє, що шкодить, а що ні – це в кінцевому випадку, на думку адвентистів, призведе до морального падіння та руйнування духовного життя людини. Теологія харчування, представлена конфесією адвентистів, з одного боку, містить ясну вказівку, що спасіння людини ніяк не залежить від того, що і скільки їсть християнин, але з іншого боку, невірний підхід, з позиції адвентизму, ускладнює шлях людини до Бога. У підсумках підкреслено, що доктринальне вчення адвентистів про здоровий спосіб життя, у т. ч. про спосіб харчування людини, не є квитком спасіння, однак наголошується, що потурання власному апетиту та нестриманості у кінцевому результаті призводить до духовного занепаду.

РОЗДІЛ 5.

КОНЦЕПТ ЦІЛІСНОСТІ ФІЗИЧНОГО І ДУХОВНОГО ЗДОРОВ'Я

5.1. Роль та місце принципів здоров'я в протестантизмі

Цікавим фактом є те, що останнім часом деякі автори з церков евангелістичного протестантизму також зацікавилися принципами реформи здоров'я та здорового способу життя. Серед них Дон Колберт – доктор медицини і популярний письменник, вивчав методи профілактики захворювань в університеті Орала Робертса. У нього більше двадцяти років лікарської практики в алузі сімейної медицини. Замість традиційних методів лікування, таких, як сильнодіючі ліки, доктор шукає індивідуальний підхід до пацієнта, намагаючись привести до гармонії тіло і дух. Методи Колберта ґрунтуються на семи стовпах здоров'я, серед яких: пиття чистої води, отримання хорошого сну і відпочинку, харчування «живою» їжею, фізичні вправи та ін. Дон Колберт – автор понад 40 книг, включаючи бестселер «7 стовпів здоров'я», проданий багатомільйонними тиражами по всьому світу.

Колберт Д. «Біблійні принципи здорового харчування». Книга має дуже цікаву та інтригуючу назву – «What Would Jesus Eat?» (Що їв Ісус?). Ця назва походить від дуже поширеного виразу серед протестантів США – «What Would Jesus Do?» (Як би вчинив Ісус?). Дон Колберт поширив ці популярні слова на специфічну тему – тему харчування. «Якщо ви серйозно задумаетесь про те, що їсте, то зіткнетеся з двома неприємними фактами:

факт №1: “Ми вибираємо більшу частину з того, що їмо, нерозсудливо, необґрунтовано і через несвідомі мотиви”;

факт №2: “Якби Ісус був на нашому місці, Він відмовився б від більшої частини нашої їжі”⁸⁷⁰.

Книга розповідає про те, що лежить в основі харчових норм Старого Завіту, яка система харчування є найбільш здоровою для створеного Богом людського організму і, якщо відрегулювати свої харчові пристрасті, можна знайти і зберегти здоров'я. Наприклад, «Ісус дбав про здоров'я людей – про це свідчать Його численні

⁸⁷⁰ Колберт Д. Библийские принципы здорового питания / Дон Колберт. – Триада: Москва, 2006. – С.2.

чудесні зцілення. Він хотів, щоб люди були досконалыми, маючи на увазі при цьому не тільки душевне й духовне, а й тілесне здоров'я. І все ж, чи проповідував Ісус здорове харчування? Я вважаю, що роповідував, причому не стільки словами, скільки справами. У Біблії містяться сотні згадок про правила здорового харчування, і Ісус у Своєму житті слідував їм... Медицина і наука підтверджують, що ми станемо здоровішими, якщо будемо їсти те, що їв Ісус. Він подає нам приклад хорошого харчування, фізичної активності та здорового способу життя»⁸⁷¹.

Автор наголошує на тому, що «продукти з високим вмістом солі, жирів і цукру, низьким вмістом клітковини і практичною відсутністю цінних поживних речовин зовсім не схожі на ті, якими харчувався Ісус»⁸⁷². Тому, якщо «ви дійсно хочете слідувати за Ісусом в усіх сферах життя, ви повинні звернути увагу і на своє харчування. Уподобнення Ісусу в харчуванні зажадає від вас рішучості змінити себе, стати тим, ким вас створив Господь, і віддати свої бажання в руки Божі. У свою чергу, Господь винагородить вас за ваші щирі дії, давши вам життєву силу, здоров'я і відчуття благополуччя»⁸⁷³.

Отже, автор підводить підсумок, що «їжа, яку їв Ісус, була заснована на законі, даному Ізраїлю Богом через Мойсея. Вона поставляла його організму речовини, необхідні для підтримки фізичного й душевного здоров'я. Ісус був абсолютно здоровий. Важливо те, що стародавні секрети здорової їжі, згідно з якими харчувався Ісус, можуть допомогти оздоровитися і нам!»⁸⁷⁴.

Колберт підкреслює те, що початковий Божий план передбачав наше хороше здоров'я. «Відповідно до початкового Божого плану людина повинна була бути вегетаріанцем». У першому розділі Біблії ми читаємо: «Ось, Я дав вам всяку траву, що розсіває насіння на всій землі, і кожне дерево, на ньому плід деревний, який розсіває насіння: вам це буде в їжу» (Бут. 1:29). Крім того, план Бога припускав, що всі тварини будуть травоядними. У книзі Буття сказано: «А всім звірам земним, і всім птахам небесним, і кожному, що плазує по землі, що душа в ньому жива, дав Я всю зелень трав'яну в їжу» (Бут. 1:30). Люди, які жили в той «вегетаріанський» час від Адама до Ноя, були довгожителлями. Адам прожив 930 років, Сет – 912, Енох – 905, Яред – 962, а Мафусаїл – 969 років; це були найдовші життя, про

⁸⁷¹ Колберт Д. Библейские принципы здорового питания / Дон Колберт. – Триада: Москва, 2006. – С.8.

⁸⁷² Там же. С.13

⁸⁷³ Там же. С.15.

⁸⁷⁴ Там же. С.26-27.

які зазначено в Біблії. Після Великого потопу тривалість життя людини різко скоротилася. Авраам прожив 175 років, Мойсей – 120, а сьогоднішня середня тривалість життя – 75 років»⁸⁷⁵.

Виходячи з власних міркувань і досліджень, автор пропонує зміст раціону, яким користувався Ісус Христос.

По-перше, Христос споживав багато їжі рослинного походження: «Цілком ймовірно, його раціон включав велику кількість цільного зерна різних видів і цільних фруктів та овочів». По-друге, Ісус їв виключно м'ясо, яке відноситься до категорії «чистого» у відповідності до вимог книги Левит. Однак, «з огляду на історичні дані, ми можемо припустити, що ці види м'яса Він їв у пропорції, характерній для того часу. На той час у раціоні людей переважала риба, відповідно, саме вона була основою м'ясного раціону Ісуса. Птахів тоді також було багато, тому вони могли займати в м'ясному раціоні Ісуса друге місце. Найменше за часів Ісуса були представлені яловичина, баранина і козлятина – їх Ісус, ймовірно, їв набагато рідше»⁸⁷⁶.

Автор заохочує читачів перед тим, як щось з'їсти, щоразу себе запитувати: «Чи став би Ісус це їсти? Частіше ставте собі це питання. Ісус не вживав в їжу технологічно перероблені продукти з високим вмістом жиру, цукру, солі та з низьким вмістом клітковини. Він харчувався фруктами і овочами, хлібом з цілісного зерна, рибою, молочними продуктами та іноді кошерним м'ясом»⁸⁷⁷.

У цій книзі автор задається таким важливим аспектом реформи здоров'я, як фізична активність. Цей принцип Колберт також розглядає крізь призму життя Ісуса. «Якщо ви зацікавилися фізичними вправами, потрібно робити те, що робив Ісус: щодня займатися. Для більшості людей краща справа – це ходьба, адже саме так Ісус підтримував Себе в хорошій фізичній формі під час Свого земного життя»⁸⁷⁸.

Починаючи з 1830-х років, у США з'явилися реформи різних сторін суспільного життя. Це був час, названий «Ера реформ», коли можна було почути подібні слова: «Не бути реформатором означає не жити по-справжньому»⁸⁷⁹. Зокрема, це стосувалося реформи медицини та здорового способу життя. Варто зазначити, що багато з реформаторів здоров'я XIX століття не асоціювали себе з певною

⁸⁷⁵ Там же. С.27.28.

⁸⁷⁶ Там же. С.33-34.

⁸⁷⁷ Там же. С.34.

⁸⁷⁸ Там же. С.181-194.

⁸⁷⁹ Maxwell M. Tell it to the world. The story of Seventh-day Adventists / Mervyn Maxwell. – Mountain View: Pacific Press, 1977. – P.209.

релігійною групою. Вони, насамперед, були лікарями за професією, які намагалися вдосконалити свої знання, вивчаючи фізіологію людського тіла та закони природи. Серед них були Вільям Алкотт, Рассел Трейл, Геррітт Смітт та інші. Вони досліджували, як завдяки втіленню цих законів у життя людина може досягнути кращого стану здоров'я. Ця реформа у сфері медицини зосередила увагу більшою мірою на профілактиці хвороб, і її методи ґрунтувалися на таких факторах, як свіже повітря, рослинна дієта, достатній сон, фізичні вправи, вода, сонячне світло^{880,881}.

Можна сказати, що на той час християнські конфесії у своїй більшості не сприймали дотримання законів здоров'я як важливого елементу християнської віри. Одним з прикладів цього є погляд на паління тютюну відомого «короля проповідників» Чарльза Сперджена: «Я хочу сказати, що не вважаю куріння непристойним, і не думаю, що повинен його соромитися, а тому буду продовжувати палити на славу Божу». Так виникла фраза: «сигара на славу Божу». Пізніше сам Сперджен пояснив цей вислів: «І якщо я відчуваю полегшення сильного болю, якщо мій втомлений мозок отримує відпочинок, якщо я отримую спокійний освіжаючий сон завдяки викуреній сигарі, – я переповнений подяки Богові й благословляю Його ім'я. Саме це я мав на увазі у своїх словах “сигара на славу Божу”»⁸⁸².

У XIX столітті погляд на шкідливість тютюну був неоднозначний: деякі лікарі приписували тютюн при лікуванні певних захворювань. Наприклад, в одному медичному довіднику за 1835 рік була інформація про корисний вплив використання тютюну в медицині. Наведемо деякі вислови з цієї книги: «Лікувальні властивості тютюну є потужним заспокійливим засобом. Настоянка тютюну успішно застосовується при водянці... дим тютюну з успіхом застосовувався у випадках спазму верхньої частини дихальної труби, а також при спазматичному ларингіті та астмі..., а використання сигари виявилось корисним для зняття ангіни»⁸⁸³.

⁸⁸⁰ Penner J. G. Public Speaking in the Health Reform Movement in the United States, 1863–1943: PhD / Jonathan Gunther Penner. – Purdue University, 1962. – P.90–95, 110.

⁸⁸¹ Shryock R. Sylvester Graham and the Popular Health Movement, 1830–1870 / Richard Shryock // The Mississippi Valley Historical Review. – Oxford: Oxford University Press, 1931. – Vol.18, No. 2. – P. 174.

⁸⁸² Даллимор А. Сперджен: биографический очерк [Електронний ресурс] / Арнольд Даллимор – Режим доступу до ресурсу: <http://www.blagovestnik.org/books/00072.htm>.

⁸⁸³ Carpenter G. Carpenter's family medicine chest dispensatory / George Carpenter. – Philadelphia: Carpenter's Chemical Warehouse, 1835. – P.164–165.

Однак можна виділити декількох реформаторів здоров'я, які були церковними служителями. Вони порушили питання реформи здоров'я, піднявши його на високий рівень. Сільвестр Грем (1794 – 1849 роки), пастор Пресвітеріанської церкви і лектор, дехто його називає батьком американського вегетаріанства⁸⁸⁴. У 1830-х роках Грем почав поширювати власні погляди щодо реформи харчування. Він не схвалював вживання певних продуктів, які шкідливо впливали на здоров'я⁸⁸⁵.

Він розробив печиво, яке отримало назву «Крекер Грема». Цей продукт складався з невивішеного пшеничного борошна тонкого помолу з додаванням пшеничних висівок, грубо помеленими пшеничними зародками та з харчовими додатками, які поліпшували смак⁸⁸⁶.

У той час серед американців було звичним споживання великої кількості м'яса. У деяких випадках за один прийом їжі вживали декілька видів м'ясних продуктів. Наприклад, одна кулінарна книга застерігала не їсти за один раз більше трьох видів м'яса. Варто зазначити, що подібна дієта була притаманною чоловікам, які фізично важко працювали. Однак її дотримувалися й ті, хто вів малорухливий спосіб життя. Від вживання такої великої кількості м'яса у цих людей розвивалася подагра та інші хвороби. У багатьох існувала проблема із залежністю від алкоголю. Сільвестр Грем усвідомив, що таке нездорове харчування призводить до фізичного виродження американської нації. Тому цей реформатор виступав за зміну в раціоні харчування, віддаючи перевагу рослинній їжі, а також наполягав на важливості фізичних вправ⁸⁸⁷.

Як лектор Грем добре запам'ятовувався своїм слухачам. В одному медичному журналі згадується його підхід до викладу матеріалу: «Смілива оригінальність мислення, якою пронизані його лекції, і повна свобода від помилок більшості авторів. Вони

⁸⁸⁴ acobbo K. Vegetarians and vegans in America today / K. Iacobbo, M. Iacobbo. – London: Praeger Publishers, 2006. – P.15.

⁸⁸⁵ Shryock R. Sylvester Graham and the Popular Health Movement, 1830-1870 / Richard Shryock // The Mississippi Valley Historical Review. – Oxford: Oxford University Press, 1931. – Vol.18, No. 2. – P. 172. Shryock R. Sylvester Graham and the Popular Health Movement, 1830-1870 / Richard Shryock // The Mississippi Valley Historical Review. – Oxford: Oxford University Press, 1931. – Vol.18, No. 2. – P. 172.

⁸⁸⁶ Lazar J. W. American neurophysiology and two nineteenth-century American Physiological Societies / J. Wayne Lazar // Journal of the History of the Neurosciences. – London: Taylor & Francis, 2006. – Vol.26, No. 2. – P. 161.

⁸⁸⁷ Shryock R. Sylvester Graham and the Popular Health Movement, 1830-1870 / Richard Shryock // The Mississippi Valley Historical Review. – Oxford: Oxford University Press, 1931. – Vol.18, No. 2. – P. 173-174.

досить безапеляційно наслідують погляди своїх попередників, висвітлюючи певну тему»⁸⁸⁸.

Наступного розглянемо Вільяма Меткалфа, пастора Біблійно-християнської церкви в місті Філадельфія. Він виступав проти вживання алкоголю та тваринної їжі. У 1809 році в цій церкві ввели правило, що «утримання від вживання всіх алкогольних напоїв є необхідним обов'язком». Це позитивно вплинуло не лише на повсякденне життя членів цієї церкви, а також на прийняття символів обряду Вечері Господньої. Під час цього обряду в чаші подавався виноградний сік, що не бродив, і, як наслідок, не оп'яняв людину. Він написав низку брошур, серед яких була брошура «Обов'язки утримання від всіх п'яних напоїв» та брошура «Утримання від плоті тварин», де показав шкідливість впливу вживання м'яса як на організм, так і на моральні якості людини, і описав у ній переваги вегетаріанського харчування. У 1851 році Вільям Меткалф став секретарем новоствореного «Американського вегетаріанського товариства». Було прийнято рішення щодо видання періодичного журналу «Американський журнал про вегетаріанство та здоров'я»⁸⁸⁹.

У контексті реформи здоров'я варто згадати відомого пресвітеріанського пастора та євангеліста Чарльза Фіннея (1792 – 1875 роки). Він у 1833 році заснував Оберлінський коледж з метою навчання майбутніх пасторів. У навчальному закладі пропагувалися принципи здорового способу життя. Так, у 1835 році було засновано «Фізіологічне товариство Оберліна»⁸⁹⁰.

Чарльз Фінней не схвалював методи лікування традиційної медицини тих часів. У 1836 році у своїй лекції він засудив майже всіх лікарів, які, замість того, щоб намагатися запобігти хворобам, лише дають таблетки⁸⁹¹. Чарльз Фінней був добре знайомий з Ісааком Дженнінгом, доктором з Нової Англії. Він дійшов висновку, що використання наркотиків у лікуванні та кровопускання є дуже шкідливими.

З цієї причини він перестав їх використовувати у своїй лікарській практиці. Натомість доктор пропонував вегетаріанське харчування,

⁸⁸⁸ The Eclectic journal of medicine – Philadelphia: Haswell, Barrington, and Haswell, 1840. – P.244.

⁸⁸⁹ Robinson D. E. The Story of our Health Message / Dores Eugene Robinson. – Nashville: Southern Publishing Association, 1965. – P.46.

⁸⁹⁰ Bulthuis K. Food for Thought, Food for Action: An historical analysis of Latter-Day Saint and Seventh-Day Adventist dietary laws / Kyle Bulthuis. – Logan, Utah: Utah State University, 2000. – P.16-17.

⁸⁹¹ Penner J. G. Public Speaking in the Health Reform Movement in the United States, 1863–1943: PhD / Jonathan Gunther Penner. – Purdue University, 1962. – P.111.

водні процедури та відмову від застосування стимуляторів у медицині. Наприклад, коли пацієнт просив принести йому певну кількість таблеток, то Дженнінгс замість цього приносив йому склянку зафарбованої води зі скибкою хліба. Також він вважав, що використання чаю і кави у харчовому раціоні людини є непотрібними і навіть гріховними вчинками. Дженнінгс не оминув увагою проблему реформування жіночого одягу, який стягував тіло і шкодив внутрішнім органам. Завдяки його впливу в Оберлінському коледжі існувала заборона на продаж чаю та кави. Студентам коледжу заборонялося пити чай і каву або їсти «сильно приправлене м'ясо, здобну випічку і всі нездорові та дорогі продукти»^{892,893}.

Однак можна стверджувати, що, крім Церкви АСД, у XIX столітті в США виникла конфесія, яка також прийняла певні принципи здорового способу життя для своїх прихильників. Мова йде про Церкву Ісуса Христа святих останніх днів, або так званих мормонів. З моменту свого виникнення мормонізм підкреслював реальність і важливість безперервного божественного одкровення. Починаючи з 1820 року, Джозеф Сміт-молодший стверджував, що його відвідували різні надприродні істоти, включаючи Бога-Отця, Ісуса Христа та інших ангелів і духів. Ангел Мороній привів Сміта до олотих листів, які в кінцевому підсумку були перекладені у вигляді Книги Мормона. Члени Церкви Христа Джозефа Сміта, заснованої в 1830 році, були об'єднані вірою в те, що книга Мормона, як ще одне свідчення про Ісуса Христа, має коріння в стародавньому світі. Але Сміт продовжував скеровувати церкву через нові одкровення⁸⁹⁴.

У цій церкві існує ще одна священна книга «Учення і Завіти», яка була опублікована в 1835 році. Саме через конкретне одкровення в розділі «Учення і Завітів» мормонізм прийшов до своїх дієтичних правил. «Учення і Завіти» впорядковують свої одкровення в пронумерованих розділах за датою, коли вони були дані.

Так, 89-й розділ «Учення і Завітів» називається «Слово Мудрості». Наведемо витримки з цього розділу: «Слово Мудрості ... послане як привітання; не як заповідь чи силування, але як одкровення, воно показує порядок і волю Бога в земному спасінні всіх святих в останні

⁸⁹² Fletcher R. S. A History of Oberlin College: From Its Foundation. Through the Civil War / Robert Samuel Fletcher. – Oberlin, Ohio: Oberlin College, 1943. – P.319.

⁸⁹³ Penner J. G. Public Speaking in the Health Reform Movement in the United States, 1863–1943: PhD / Jonathan Gunther Penner. – Purdue University, 1962. – P.111-112.

⁸⁹⁴ Свідчення пророка Джозефа Сміта [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.churchofjesuschrist.org/study/scriptures/bofm/js?lang=ukr>.

дні, дане як принцип з обіцанням, пристосоване до можливостей слабких і найслабкіших з усіх святих, які є, або яких можна назвати святими... Якщо серед вас якась людина п'є вино або міцний напій, знайте, що це не добре, і так не личить в очах вашого Батька... І ще, тютюн не для тіла, і не для черева, і не годиться для людини, але є травою для синців і всієї хворої худоби, що слід використовувати з розсудом та вмінням... І ще, гарячі напої не для тіла або черева. І ще, істинно Я кажу вам, усі корисні трави Бог призначив для будови тіла, ества та вживання людиною. Кожна трава у свою пору, і кожний фрукт у свою пору; усе це має використовуватися з розсудливістю і вдячністю. Так, м'ясо тварин і птахів повітряних Я, Господь, призначив для вживання людиною з дякуванням; проте його треба вживати помірно... І всі святі, які не забувають дотримуватися цих слів і виконувати їх, ходячи в послухові до заповідей, отримують здоров'я в череві та життєву силу в кістках»⁸⁹⁵.

Згідно з мормонським усним переказом, принципи Слова Мудрості були послані від Бога як відповідь на конкретну ситуацію, яка склалася. Там розповідається, що в будинку Джозефа Сміта зібралися однодумці, які хотіли почути від їхнього пророка слова настанови. У цей час чоловіки курили трубки і жували тютюн. Як наслідок, повітря у тій кімнаті було наповнене курявою диму, а підлога була вкрита слиною, оскільки присутні під час жування тютюну спльовували. Дружина пророка Джозефа почала скаржитись на брудну підлогу. Пророк став молитися до Бога щодо цього питання. Згідно з розповідями мормонів, йому від Бога прийшла відповідь у вигляді послання про принципи здоров'я під назвою «Слово Мудрості». Після того, як присутні почули цю вістку, двадцять споживачів тютюну з двадцяти одного присутнього «негайно кинули тютюн і трубки у вогонь». Ця подія сталася 27 лютого 1833 року⁸⁹⁶.

Деякі дослідники вказують на відповідність вказівок «Слова Мудрості» до вчення Грема та інших реформаторів охорони здоров'я того часу. В одкровенні заборонялося вживання вина та міцних напоїв; це дозволило використовувати вино в причасті, лише коли мормони робили його самі. Були висловлювання проти вживання тютюну, за винятком використання для «хворої худоби».

⁸⁹⁵ Учення і Завіти [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.churchofjesuschrist.org/study/scriptures/dc-testament/dc/89?lang=ukr>.

⁸⁹⁶ Bulthuis K. Food for Thought, Food for Action: An historical analysis of Latter-Day Saint and Seventh-Day Adventist dietary laws / Kyle Bulthuis. – Logan, Utah: Utah State University, 2000. – P.20-22.

Аналогічним чином відмовилися від використання «гарячих напоїв», під якими мормони розуміли вживання чаю та кави. «Слово Мудрості» мало позитивні рекомендації, присвячені споживанню різних злаків і фруктів, які також відповідали вченню Сільвестра Грема. Однак рекомендація харчуватися м'ясом лише в помірних кількостях йшла врозріз з ученням Грема. З цієї причини мормони відмовляються від вживання алкоголю, тютюну, чаю та кави⁸⁹⁷.

Зафіксована одна історична деталь зв'язку мормонів та Церкви адвентистів сьомого дня в питанні реформи здоров'я. У 1898 році доктор Харві Келлог мав промову в головному мормонському храмі у Солт-Лейк-Сіті, штат Юта. Аудиторія складала сім тисяч осіб. Відгук аудиторії Келлог описав у листі, адресованому Еллен Уайт: «Вони були дуже уважними, і багато людей зібралися навколо мене після моєї лекції і подякували мені за мої зауваження, сказавши: «Це вчення, яке ми любимо чути, а старий президент Вудрафф дуже щиро потиснув мені руку і зауважив, що мої слова вище всякої критики»⁸⁹⁸.

У Солт-Лейк-Сіті Келлог також звернувся до студентів університету і взяв участь у вегетаріанському обіді з провідними мормонами міста, за його словами, «без м'яса на столі». Він говорив з ними про вегетаріанство і виступав з промовою перед жінками Солт-Лейк-Сіті на тему здорового одягу. З того часу Келлог підтримував контакти з лідерами церкви мормонів стосовно здорового способу життя⁸⁹⁹. Варто зазначити, що мормони на сьогодні не пропагують вегетаріанське харчування, а в питанні вживання м'яса не мають поділу тварин на чистих та нечистих на відміну від того, як про це говорить Біблія (Лев. 11) і як роблять адвентисти сьомого дня.

Отже, питання здоров'я в протестантському світі, особливо в США, почало набирати актуальності у першій половині XIX століття. Це була ера реформ, коли низка американських вчених та священнослужителів стали наголошувати на важливості слідування законам природи задля користі для власного здоров'я. Хоча інші церковні авторитети не вбачили необхідності в зміні свого способу життя. Крім Церкви АСД, у XIX столітті однією з церков,

⁸⁹⁷ Bulthuis K. Food for Thought, Food for Action: An historical analysis of Latter-Day Saint and Seventh-Day Adventist dietary laws / Kyle Bulthuis. – Logan, Utah: Utah State University, 2000. – P.24-25, 55.

⁸⁹⁸ Kellogg J. Letter to E. G. White / John Kellogg. – New York: Ellen G. White Estate, 1898.

⁸⁹⁹ Schwarz R. John Harvey Kellogg, M.D.: Pioneering Health Reformer / Richard Schwarz. – Hagerstown, Maryland: Review and Herald, 2006. – P.86.

де певні принципи здоров'я були поставлені на конфесійному рівні, стала Церква Ісуса Христа святих останніх днів. Також є свідчення діалогу між представниками двох деномінацій щодо даної теми.

5.2. Концепт цілісності фізичного та духовного здоров'я людини

Адвентисти сьомого дня процес турботи про фізичне тіло розглядають у контексті власної духовності. З самого початку своєї історії лідери цього руху наголошували на боротьбі з різними нездоровими звичками серед суботніх адвентистів. Вони у 1850-х роках звернули увагу на слова 1 Послання до Коринтян 3:16, 17 та 6:19, де тіло вірянина називається «Божим храмом» та «храмом Святого Духа». Так, у 1855 році Джеймс Уайт сказав про вірян, які ще не залишили звичку куріння чи жування тютюну: «Чи може Святий Дух жити з такими чоловіками та жінками?»⁹⁰⁰.

У свою чергу, Джеральд Макліллан у своїй статті «Божий храм не місце для ідолів», яку він присвятив шкідливості вживання тютюну, для аргументації спирався на 2 Послання до Коринтян 6:16: «І яка згода Божого храму з ідолами? Бо ви храм Бога Живого...». У тій статті він підкреслив: «Тютюн – це ідол». Макліллан у своїй роботі шість разів наголошував: «...того покарає Бог» (1 Кор. 6:19), хто засмічує храм свого тіла, вперто не полишаючи звичку до тютюну⁹⁰¹.

У 1850-х роках використовувався текст 2 Послання до Коринтян 7:1 зі словами «очистьмо себе від усякої нечисти тіла та духу». На нього посилалися як Джеймс Уайт, так і інші автори статей. Це місце Святого Письма розглядалося одночасно як обітниця та обов'язок для адвентиста турбуватися про збереження свого організму в найкращому стані^{902,903}.

У 1856 році Джон Ендрюс звертався до споживачів тютюну із закликом залишити цю звичку, тому що вже близько другий прихід. З цією метою він використав слова з Послання до Ефесян 5:27: «...що не має плями чи вади, чи чогось такого, але щоб була свята й непорочна!» та книги Об'явлення 14:5: «...вони непорочні!». Також він наголосив цій людині: «Якби ви стояли з Агнцем на горі Сіоні (Об. 14:1), ви повинні були б очистити себе від усієї нечистоти

⁹⁰⁰ Advent Review, and Sabbath Herald. – July 24, 1855. – P. 13.

⁹⁰¹ Advent Review and Sabbath Herald. – October 9, 1856. – P. 182.

⁹⁰² Advent Review, and Sabbath Herald. – March 14, 1854. – P. 60.

⁹⁰³ Advent Review, and Sabbath Herald. – December 4, 1855. – P. 79.

плоті й духу (2 Кор. 7:1)⁹⁰⁴. Усі наведені біблійні уривки були добре відомі й іншим християнським конфесіям. Однак ранні адвентисти вже в 1850-х роках помітили в цих священних текстах основу для поєднання духовності з турботою про власне фізичне здоров'я.

Еллен Уайт описувала зв'язок між санітарною реформою та сприйняттям людиною істини. За її словами, тема цієї реформи повинна постійно перебувати «в центрі уваги суспільства», щоб люди могли досліджувати це питання. Бо якщо цю реформу здоров'я не проповідувати, то «люди з усіма їхніми гріховними, згубними для здоров'я й ослабляючими мозок звичками не зможуть зрозуміти священну істину»⁹⁰⁵. У 1866 році Джозеф Ваггонер вказав на духовні основи реформи здоров'я: «Вона розміщена на рівні великих істин трьохангельської звістки» і стала засобом, «за допомогою якого слабкі люди можуть стати сильними для перемоги» над своїми пристрастями⁹⁰⁶.

Еллен Уайт заявила, що «реформа охорони здоров'я є частиною звістки третього ангела і так само тісно пов'язана з цією звісткою, як рука з людським тілом». З іншого боку, вона зробила застереження, щоб хтось не став вважати, що цей тісний зв'язок санітарної реформи з трьохангельською звісткою не робить її метою проповіді адвентистів. Місіс Уайт підкреслила: «Це не сама звістка», і проповідникам «не треба проповідувати її замість звістки». Реформа здоров'я покликана підготувати людей до прийдешніх подій, про які сповіщає трьохангельська звістка⁹⁰⁷.

Були зроблені спроби поєднати нехтування законами здоров'я, за якими функціонує людський організм з порушенням заповідей Декалогу. Наприклад, Даніель Бурдо заявив: «Реформа охорони здоров'я прийшла до нас..., ґрунтуючись на законах нашого ества». Він вказав, що ця реформа базується на десяти заповідях. Окремо Бурдо виділив шосту заповідь: «не вбивай» (Вих. 20:13). «Шоста заповідь... регулює нашу поведінку щодо збереження життя й здоров'я». Він підкреслив, що саме за нею забороняється руйнування як власного життя, так і життя інших. Автор стверджує, що шоста заповідь закликає «використовувати всі належні й доступні засоби для поліпшення і збереження здоров'я, продовження нашого

⁹⁰⁴ Advent Review, and Sabbath Herald. – April 10, 1856. – P. 5.

⁹⁰⁵ White E. Testimonies for the Church, vol. 3 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.162.

⁹⁰⁶ Advent Review, and Sabbath Herald. – August 7, 1866. – C. 77.

⁹⁰⁷ White E. Testimonies for the Church, vol. 1 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.559.

життя й життя інших». Бурдо підкреслив, що порушення заповідей Декалогу «зробить нас хворими, якщо ми свідомо і недбало накликаємо на себе хворобу порушенням законів здоров'я»^{908,909}.

Подібне ставлення до зв'язку реформи здоров'я і шостої заповіді Декалогу висловив Джозеф Ваггонер. Він стверджував, що ця заповідь «так само дійсно забороняє завдавати шкоди нашому власному життю і життю інших». Таким чином, як і Даніель Бурдо, Ваггонер розглядав її не лише через призму завдання смерті іншим людям, а також завдання смерті собі. Він ґрунтував свої роздуми на тому, що «Бог дав життя людині..., і життя всього людства належить йому». Тому шосту заповідь можна тлумачити не лише як «не вбивай» ближнього, але і як «не вбивай» самого себе»^{910, 911}.

Згаданий вище адвентистський служитель Бурдо поєднав залежність втілення санітарної реформи та «терпіння святих» (Об. 14:12). Він вказав, що у людини не може бути вказаного терпіння, якщо вона нехтує реформою, оскільки «постійно зменшується наша життєздатність і зловживання нашою нервовою системою через нестриманість»⁹¹².

Еллен Уайт також розглядала свідоме порушення законів здоров'я як гріх проти моральних законів, які дав Бог Творець. «Бути хворим – це гріх; бо вся хвороба є результатом гріха». У випадку, коли хвороба передалася спадково, Еллен Уайт радила віднайти причину, щоб визначити, які шкідливі звички батьків призвели до цього спадкового захворювання. І якщо ця причина буде знайдена, то радить, щоб ця людина змінила свій спосіб життя і не повторювала гріховних звичок своїх батьків⁹¹³. У свою чергу, Джеймс Уайт, коментуючи біблійний вираз «гріх – це беззаконня», вважав, що, насамперед, це стосується порушення морального закону. Він підкреслював, що «порушення закону, морального або фізичного, встановленого нашим доброзичливим Творцем для управління нашими діями – це гріх»⁹¹⁴.

Також Еллен Уайт підмітила, що оскільки між порушенням природних законів організму та моральним законом існував зв'язок, то Господь «дозволив світлу реформи охорони здоров'я освітити нас» для того, щоб ми могли помічати «наш гріх у порушенні

⁹⁰⁸ Advent Review, and Sabbath Herald. – February 26, 1867. – С. 134.

⁹⁰⁹ Advent Review, and Sabbath Herald, July 11, 1865. p.41.

⁹¹⁰ The Health Reformer. – February 1, 1872. – С. 51.

⁹¹¹ Advent Review, and Sabbath Herald. – July 11, 1865. – P. 41.

⁹¹² Advent Review, and Sabbath Herald. – February 26, 1867. – P. 133 – 134.

⁹¹³ The Health Reformer. – August 1, 1866. – P.2.

⁹¹⁴ The Health Reformer. – December 1, 1872. – P. 371.

законів, встановлених Богом у нашому естві». Вона стверджувала: ті, хто свідомо відмовився приймати реформу здоров'я, будуть пожинати наслідки, зокрема духовні, свого вибору. Згідно з її словами, ті, хто не бажають тримати під контролем власний апетит, «так само не будуть стійкими, щоб керуватися принципом в інших речах»⁹¹⁵. А постійна відмова від прийняття відкритих істин поступово зрощує жорстокість та черствість серця, що приводить до втрати спасіння. «Той, хто порушує моральні зобов'язання щодо їжі та одягу, буде готовий порушити Божі вимоги стосовно вічних інтересів»⁹¹⁶.

Богослов Самуель Баккіокі, розглядаючи реформу здоров'я та зв'язок між духовністю та здоров'ям, наголошував: Церква адвентистів сьомого дня повинна вчити та проповідувати не лише задоволення духовних потреб, але й фізичних, «тобто вчити людей, як зберігати емоційне і фізичне здоров'я». «Правильне харчування, фізичні вправи й праця на свіжому повітрі повинні пропагуватися як важлива складова християнського буття». До цього має спонукати «біблійний цілісний погляд» на природу людської особистості⁹¹⁷.

У свою чергу, адвентистський дієтолог Норман В. Уокер говорив: «Для повноцінного фізичного і психічного здоров'я кожної людини життєво необхідно дотримуватися принципів здорового способу життя». Також він додав, що потрібно «чітко відрізнити гарне від поганого, корисне від шкідливого, моральне від аморального»⁹¹⁸. Наведені слова були написані пером багатьох адвентистських авторів і закликали членів Церкви адвентистів сьомого дня прийняти вістку про реформу здоров'я, яка розглядалася як поєднання з трьохангельською звісткою.

Вживання ліків і роль віри в зціленні людини. Звернемо увагу на погляд адвентистів щодо поєднання віри з використанням ліків. Еллен Уайт описує випадки, коли хворий може сподіватися на зцілення через помазання оливою та молитвою: «Наш Господь дав нам певні вказівки через ап. Якова на випадок хвороби»⁹¹⁹. Наведемо ці слова Святого Письма: «Чи хворіє хто з вас? Хай покличе

⁹¹⁵ The Health Reformer. – August 1, 1866. – P. 3.

⁹¹⁶ White E. Testimonies for the Church, vol. 3 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.63.

⁹¹⁷ Bacchiocchi S. Immortality Resurrection? / Samuele Bacchiocchi. – Berrien Springs: Biblical Perspectives, 2001. – P.28.

⁹¹⁸ Уокер Н. На многие лета / Норман Уокер. – Заокский: Источник жизни, 2005. – С.156.

⁹¹⁹ White E. Testimonies for the Church, vol. 5 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.196.

пресвітерів Церкви, і над ним хай помоляться, намастивши його оливою в Господне Ім'я, і молитва віри вздоровить недужого, і Господь його підійме, а коли він гріхи був учинив, то вони йому простяться» (Як. 5:14-15). Часто цей метод серед адвентистів використовувався, «коли людська допомога виявиться безсилою»⁹²⁰.

Місіс Уайт описала приклад, коли одна вірянка покликала служителя, щоб він прийшов і помолився за неї. «Лікарі були не в силах вилікувати її від чахотки, але після молитви вона зцілилася в ту ж мить»⁹²¹. Молитва за зцілення хворого практикується серед адвентистів сьомого дня. Однак більшість порад Еллен Уайт щодо оздоровлення стосувалися природних засобів лікування. Вона не наголошувала на використанні чудес, які були проявлені при земному житті Ісуса Христа. Причиною було те, що «сатана також може проявити свою силу в робленні чудес»⁹²². «З цієї причини Господь закликає Свій народ йти шляхом фізичного лікування, поєднуючи цю роботу з проповіддю Слова»⁹²³.

Тому вона радила не хехтувати лікарськими засобами і постійно підкреслювала, що їх використання «не означає зречення від віри». Місіс Уайт писала, що ці природні засоби можуть «пом'якшити біль і допомогти природі в її роботі з відновлення організму»⁹²⁴. Наведемо свідчення поєднання молитви за хворих та застосування ліків. За певних обставин, коли адвентисти будуть ходити в смиренні перед Богом та очистять свої серця, то «Бог почує їхні молитви за хворих людей і благословить використання Своїх цілющих засобів проти хвороб»⁹²⁵.

Концепція «чистих танечистих тварин». Особливістю Адвентистів сьомого дня порівняно з іншими християнськими конфесіями, крім дотримання суботи, є категорична відмова від включення до раціону харчування м'яса нечистих тварин. Цей погляд відображений в основних пунктах віровчення Церкви АСД: «Ми повинні

⁹²⁰ White E. Testimonies for the Church, vol. 5 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.196.

⁹²¹ Уайт Э. Избранные вести. Том второй / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2004. – С.347.

⁹²² Уайт Э. Избранные вести. Том второй / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2004. – С.54.

⁹²³ Уайт Э. Избранные вести. Том второй / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2004. – С.54.

⁹²⁴ White E. The Ministry of Healing / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1905. – P.231.

⁹²⁵ White E. Testimonies for the Church, vol. 9 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.164.

утримуватися від вживання нечистої їжі, зазначеної в Писанні»⁹²⁶. Підставою до такого рішення в цьому документі є посилання на 11-й розділ книги Левит, де дано перелік та характеристики чистих та нечистих тварин. Ця інформація дублюється в книзі Повторення Закону 14:3-21. Людина, яка вирішила приєднатися до цієї конфесії, дає обіцянку «уникати всього, що може зашкодити здоров'ю, утримуючись від нечистої їжі...»⁹²⁷. Адвентисти вважають, що закон про чистих та нечистих тварин не втратив своєї чинності після смерті Христа на Голгофі. У той час, як постанови, пов'язані з храмовими обрядами, втратили свою чинність в епоху Нового Завіту, то цей закон, на їхню думку, залишається дійсним для християн і сьогодні.

Адвентисти щодо питання харчування поділяються на тих, хто вживає рослинну їжу, уникаючи м'яса, і на тих, хто й далі його вживає. Однак і серед «м'ясоїдів» є чітке усвідомлення категоричної відмови від споживання м'яса нечистих тварин, заборонених Писанням.

Однак, варто зазначити, що таке усвідомлення виникло в історії Церкви АСД не з самого початку її заснування⁹²⁸. Відомо, що початок санітарної реформи в цій конфесії відбувся в рік заснування церковної організації, тобто в 1863 році. Тоді Еллен Уайт виступила з твердженням щодо шкідливості вживання м'яса, наголосивши на поверненні до рослинної дієти, даної ще в Едемі. Була дана конкретна вказівка на відмову від вживання м'яса свинини. Про відмову від м'яса інших нечистих тварин на той час не йшлося. Ця ідея тоді ще не була поширена серед адвентистів. Існує думка, що закон про чисте і нечисте став обов'язковим у контексті саме санітарної реформи.

Однак є свідчення, що адвентисти у ХІХ столітті, відмовляючись від вживання свинини, вважали, що закон про розділення чистих і нечистих тварин з книги Левит 11 втратив свою актуальність. До заяв Еллен Уайт про санітарну реформу деякі суботні адвентисти намагалися ввести заборону на свинину. Це відбулося у 1850 році. Джеймс Уайт написав статтю як відповідь на ці думки, що називалася «М'ясо свиней». Він навів аргументи, які використовувались для заборони свинини: тексти з книги Ісаї 65:4; 66:17. Джеймс тоді заявив: ці біблійні тексти «не мають достатніх доказів щодо

⁹²⁶ Церковное руководство АСД – Заокский: Источник жизни, 2016. – С.227.

⁹²⁷ Церковное руководство АСД – Заокский: Источник жизни, 2016. – С.51,53.

⁹²⁸ Graybill R. The Development of Adventist Thinking on Clean and Unclean Meats [Електронний ресурс] / Ron Graybill // Ellen G. White Estate. – 1981. – Режим доступу до ресурсу: <https://whiteestate.org/legacy/issues-clean-uncl-html/>.

цього питання» і «ми повинні вірити, що вони не мають прямого відношення до цього часу». Також Джеймс Уайт підкреслив, що «Новий Завіт ні прямо, ні опосередковано не вчить», що їсти свиняче м'ясо – це гріх⁹²⁹.

У 1858 році сім'я Хаскелл намагалася поставити питання заборони вживання свинини як випробувальний пункт віри. У відповіді на це Еллен Уайт стверджувала: «...якщо обов'язок церкви полягає в тому, щоб стримуватися від плоті свиней, Бог відкриє це більше ніж двом або трьом людям»⁹³⁰.

Після отримання вістки про санітарну реформу Еллен Уайт описувала причини заборони вживання свинини. Вона вважала, що багато тварин, які вирощуються для споживання, тримаються часто в жакливих умовах, від чого мають різноманітні захворювання. Ці хвороби потім з тварин переходять на людей через вживання у їжу м'яса. Стосовно свинини Еллен Уайт підкреслила, що через неї людина може захворіти на «золотуху, проказу та онкологічні захворювання». Тобто основним аргументом була саме шкідливість свинячого м'яса для здоров'я. Однак варто зазначити, що місіс Уайт також вказала, що «Бог прямо заповідав синам ізраїльському народу не їсти м'ясо свиней», тому що «це було шкідливо». За її словами, «Бог ніколи не робив так, щоб свиней можна було їсти за жодних обставин». Щодо інших тварин, згаданих в Левит 11: «Ізраїльтянам... було заборонено їх вживати, тому що вони не були кращими продуктами харчування». Однак Еллен Уайт не конкретизувала, які це саме тварини⁹³¹.

Таким чином, Еллен Уайт, насамперед, використовувала аргумент шкідливості свинини для здоров'я. У 1866 році Кенрайт написав статтю «Біблія про м'ясо», де він наводив біблійні аргументи щодо переваги вегетаріанства. Він вказав місця зі Старого Завіту, де вживання великої кількості м'яса мало негативні наслідки. За словами Кенрайта, «навіть тоді були деякі тварини, яких Бог у жодному разі не дозволив, щоб вони (євреї) їли»⁹³². У якості аргументу він навів текст книги Повторення Закону 14:8, де згадується заборона на споживання свинини. Однак цей автор далі не розвивав думку щодо закону про чисте і нечисте.

⁹²⁹ The Present Truth. – November 1, 1850. – P. 87–88.

⁹³⁰ White E. Testimonies for the Church, Vol. 1 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press Publishing Association, 1948. – P. 207.

⁹³¹ White E. Spiritual Gifts, vol. 4a / Ellen White. – Battle Creek: Seventh-day Adventist Publishing Association, 1864. – P.146.

⁹³² The Health Reformer. – December 1, 1872. – C. 371.

Наступного року Кенрайт описав вплив нездорової їжі на фізичний та розумовий стан людини. Згадуючи про устриці, він сказав, що вони при споживанні «збуджують певні види почуттів». Пояснюючи своє небажання їсти свинину, Кенрайт говорив: «Тому, що я не хочу бути схожим на свиню!»⁹³³. Біблійні аргументи в статті на користь його позиції не наводилися.

У 1870 році Гейдж відповів на запитання критиків, чому адвентисти уникають споживання свинини. Він визнав: лише спираючись на Біблію, не можна сказати, що це заборона для християн. «Якщо Писання не може залагодити питання, дозвольте розуму вплинути на нього. Досліджуйте тварину і подивіться на її брудні звички»⁹³⁴. Як бачимо, у першу чергу використовувались логічні аргументи, а не авторитет Писання. Гейдж наголошував, що майже всі медичні школи виступають «проти поїдання свинини і оголошують її плідним джерелом хвороб і смерті»⁹³⁵.

Джеймс Уайт у 1872 році також торкнувся цього питання. Він наголосив, що нечисті тварини були відомі ще від часу потопу, до «виникнення першого єврея», тому закон щодо заборони їх вживати не можна вважати чисто «юдейським». Джеймс Уайт вважав, що «заборонені речі самі по собі були нечистими і огидними для людини, щоб використовувати їх в якості їжі». Він спирався на уривки з книги Повторення Закону 14:8; книги пророка Ісаї 65:4; 66:17. Щодо останнього біблійного уривку Джеймс Уайт сказав, що «загроза засудження за гріхи, такі як вживання в їжу свиней, безумовно, стосується кінця теперішнього віку»⁹³⁶.

Таким чином, його статтю можна назвати однією з перших ґрунтовних робіт, заснованих на біблійній аргументації. Однак автор наголошував лише на свинині, не згадуючи інших тварин, заборонених у Повторенні Закону, 14-му розділі. Окрім того, варто зазначити, що пройшло більше двадцяти років від його першої статті щодо цього питання, коли його погляди на значення для християн цих текстів з пророка Ісаї кардинально змінилися.

Ця аргументація на основі Біблії не стала поширеною серед адвентистів у ті роки. Так, у 1883 році провідний адвентистський богослов Урія Сміт відкинув такий варіант підходу: «Ми вважаємо, що є краща основа, за що треба триматися [щодо заборони на свинину], ніж церемоніальний закон колишнього улаштування».

⁹³³ The Health Reformer. – April 1, 1867. – P. 135.

⁹³⁴ The Health Reformer. – February 1, 1870. – P. 150.

⁹³⁵ The Health Reformer. – February 1, 1870. – P. 151.

⁹³⁶ The Health Reformer. – January 1, 1872. – P. 18.

Ця краща основа – «фізіологічний закон здоров'я або нездоров'я того, що ми їмо і п'ємо». Він назвав цей принцип здоров'я «єдиним і вищим законом щодо того, що ми можемо використовувати або не використовувати в якості їжі»⁹³⁷. Закінчив Урія Сміт свою статтю словами: «Не кажіть, що немає достатньої причини, щоб відмовитися від свинини за межами єврейського закону про чистих і нечистих тварин»⁹³⁸.

Такі погляди на вживання м'яса та прийняття закону про чисте і нечисте серед адвентистів у XIX столітті проливають світло на деякі цікаві факти з раціону харчування серед засновників конфесії. Є документальні свідчення, що сам Урія Сміт не бачив нічого поганого в споживанні устриць. Навіть більше того, вони були одними з його улюблених страв. В одному з листів, який Сміт написав своїй дружині під час поїздки, просив її приготувати, коли він повернеться додому, крім всього іншого «миску супу з устриць»⁹³⁹. Джейн Сміт Бонінг, одна з нащадків Урії Сміта, наводила його слова: «Бог не зробив би устриць такими смачними, якщо б Він не мав на увазі, що їх можна їсти»⁹⁴⁰.

Є безперечне свідчення, що Еллен Уайт хоча б раз в житті їла устриці. У крайньому разі – збиралася їх їсти. У 1882 році вона написала листа своїй невістці Мері Келсі Уайт, де просила переслати їй деякі продукти харчування. Там, зокрема, були такі слова: «Якщо ти можеш купити ... півдюжини банок хороших устриць, будь ласка, зроби це». І вона повторила свій запит, що говорило про її сильне бажання отримати те, що вона просить: «Якщо ти можеш дістати кілька банок хороших устриць, дістань їх»⁹⁴¹.

Щодо вживання м'яса Еллен Уайт свідчила, що в складних для себе обставинах вживала невелику кількість м'яса: «Я часом опинялася в таких ситуаціях, коли змушена була споживати трохи м'яса»⁹⁴². Відомо, що з 1894 року вона вирішила повністю відмовитися від

⁹³⁷ Advent Review, and Sabbath Herald. – July 3, 1883. – С. 424.

⁹³⁸ Advent Review, and Sabbath Herald. – July 3, 1883. – С. 424.

⁹³⁹ Hammond R. J. The life and work of Uriah Smith: MA / Richard Julian Hammond. – Andrews University, 1944. – P.147-148.

⁹⁴⁰ Numbers R. Prophetess of Health: A Study of Ellen G. White / Ronald Numbers. – Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 2008. – P.231.

⁹⁴¹ White E. Letter 16 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1882. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14053.4184001>.

⁹⁴² White E. Letter 83 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1901. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14066.10326001>.

м'яса, незалежно від життєвих обставин, і трималася цієї обіцянки до кінця свого життя у 1915 році⁹⁴³.

Погляд Еллен Уайт щодо закону про чисте і нечисте в її творах також поступово розвивався. У 1864 році вона зауважила, що Бог дозволив після потопу Ною споживати м'ясо «чистих тварин, яких він взяв із собою в ковчег»⁹⁴⁴.

У 1890 році Еллен Уайт, описуючи вказівки ангела батькам Самсона перед його народженням, звернула увагу на цей закон. Вона сказала, що обов'язком батьків було те, щоб Самсон уникав «всього нечистого». Саме тут авторка чітко описала свій погляд щодо закону про чисте та нечисте й підкреслила, що «різниця між чистою та нечистою їжею» насправді не була «просто церемоніальною... постановою», як на той час вважало багато адвентистів, а «ґрунтувалася на санітарних принципах». Е. Уайт зауважила: практикування в житті цього розділення серед євреїв стало для них «джерелом дивовижної життєздатності» упродовж своєї історії цього народу⁹⁴⁵.

Тут можна помітити, що, на відміну від багатьох наведених вище думок, Еллен Уайт не вважала цей закон церемоніальним та застарілим. Вона навіть поєднала його з санітарними принципами, що було властиво лише статті Джеймса Уайта в 1872 році. Інші автори до того часу більше звертали увагу на аргументи логіки та медицини. Урія Сміт навіть дещо протиставив авторитетність цього закону і санітарних принципів щодо християн.

У 1905 році Еллен Уайт згадала закон про чисте й нечисте у позитивному ключі, вказавши не лише свинину, а й на інших тварин: «Бог заборонив свинину так само, як і м'ясо інших тварин, птахів і риб, м'ясо яких було оголошено нечистим». Вона підкреслила: «В їжу годилися тільки здорові тварини». Важливо зазначити, що Е. Уайт розповідала про закони для Ізраїля як приклад здорового харчування, але при цьому не наголошувала прямо, що закон про чисте і нечисте є безпосередньо актуальним для адвентистів.

Через певну нечіткість у заявах адвентистів щодо чистого і нечистого Літтлджон написав коротку замітку в журналі «Рев'ю» на тему устриць. Він сказав, що йому «важко визначитися

⁹⁴³ White E. Letter 76 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1895. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14060.5004001>.

⁹⁴⁴ White E. Spiritual Gifts, vol. 3 / Ellen White. – Battle Creek: Seventh-day Adventist Publishing Association, 1864. – P. 76.

⁹⁴⁵ White E. Patriarchs and Prophets / Ellen White. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1890. – P. 562.

з упевненістю, чи підходять устриці під заборону, встановлену в книзі Левит 11: 9-12». При цьому він визнав: якщо дивитися безпосередньо в текст, то «здається, що можуть» і вони підпадати під цю заборону. Однак він наголосив, що остаточним аргументом в цьому питанні має бути виявлена логічна, «природна причина» цієї заборони⁹⁴⁶. Як уже зазначалося, саме того року Урія Сміт висловив свою рішучу незгоду застосовувати закони книги Левит щодо теми чистого та нечистого.

Реформатори здоров'я того періоду згадували про устриць і описували причину, чому ці продукти є шкідливими для здоров'я. Дехто з них певний час був у співпраці з Адвентистами сьомого дня (одна із течій, яка утворилася в результаті проповідей Уільяма Міллера після 1844 року), оскільки їхні погляди на реформу здоров'я були подібними до тих, що сповідувала Церква АСД. Серед них були Джеймс Джексон та Рассел Трейл. Так, останній у своїй книзі «Нова книга з гідропатичної кулінарії» від 1853 року зробив замітку про різні види молюсків, серед яких назвав і устриць. Він стверджував, що вони погано перетравлюються в шлунку і є «поганими харчовими продуктами». Рассел Трейл мав свою рубрику в адвентистському журналі «Реформатор здоров'я» декілька років з кінця 1860-х до початку 1870-х⁹⁴⁷.

У свою чергу, праці Джеймса Джексона були добре відомі раннім адвентистам. Його стаття про критичний погляд на м'ясо як продукт харчування увійшла в 1865 році до збірки «Здоров'я, або Як жити», яку підготували Джеймс та Еллен Уайт. Ця праця була досить поширена серед членів церкви, які намагалися втілити в життя принципи реформи. У своїй статті Джексон називає устриць «падальниками» та додає, що «якби не океан, вони перетворилися б в гнильну масу, чий шкідливий видих виснажив би все життя всередині себе і на суші»⁹⁴⁸. Також адвентистський служитель Джон Лафборо заявив, що «всі молюски, у тому числі й устриці, є небажаними продуктами харчування». Він аргументував свій погляд тим, що устриці «дуже малопоживні, і вони дуже важкі для травлення»⁹⁴⁹.

⁹⁴⁶ Advent Review, and Sabbath Herald. – August 14, 1883. – P. 522.

⁹⁴⁷ Trall R. T. The New Hydropathic Cook Book: With Recipes for Cooking on Hygienic Principles / Russell Thacher Trall. – New York: Fowlers and Wells, 1857. – P. 104.

⁹⁴⁸ White J. Health, or, How to Live / J. White, E. White. – Battle Creek: Steam Press, 1865. – P. 18.

⁹⁴⁹ Loughborough J. N. Hand Book of Health / John Norton Loughborough. – Battle Creek: Seventh-day Adventist Publishing Association, 1868. – P. 191.

Відомий серед адвентистів директор санаторію Батл-Крік Джон Харві Келлог був енергійним пропагандистом вегетаріанського раціону харчування. В одній зі своїх книг він присвятив розділ устрицям. Там він дав відповідь деяким лікарям, які вважали, що вживання устриць здійснює лікувальний ефект при певних захворюваннях. Келлог, подібно до попередніх авторів, назвав цього моллюска «одним із найнижчих падальників», який у шлунку «нелегко перетравлюється». Також він додав цікаву особливість, що в устриці «може міститися смертельна отрута, відома як тіротоксікон»⁹⁵⁰.

Таким чином, можна зробити висновок, що адвентисти могли дізнатися про шкідливий вплив устриць на організм. І та «природна причина», яку хотів знати Літглджон, була в його часи відома. Інше питання, що серед адвентистів були ті, хто споживав устриці, не вважаючи це порушенням Божих постанов, оскільки ще не було чіткого розуміння щодо цієї ситуації.

Рішучу позицію щодо актуальності для адвентистів закону про чисте та нечисте дав Хаскелл, який порушував це питання в 1858 році. Цього разу, майже через півстоліття, у 1903 році він написав: «У багатьох речах Біблія викладає принципи, і ми залишаємо свої власні судження з цього питання». Однак Хаскелл показав, що в Святому Письмі є дані Богом прямі вказівки «не роби так». У вір'янина «немає іншого вибору, окрім як підкоритися». Що стосується вживання свинини, то він назвав це питанням, яке «Господь безперечно вирішив» у Біблії. Хаскелл наводить характерні особливості чистих та нечистих тварин з 11-го розділу книги Левит. Він згадав, окрім домашньої худоби, про особливі риси пташок і риб, про яких йде мова в тому самому розділі Святого Письма. Автор зауважив щодо чистих тварин: Бог «поставив на них знак або тавро», щоб людина без проблем могла їх відрізнити від нечистих. Аргументація Хаскелла була заснована, насамперед, на біблійних текстах. А фізіологічний принцип розрізнення чистих і нечистих тварин був присутній, однак був лише допоміжним. У кінці своїх роздумів він робить висновок: «Ніхто з тих, хто ... продовжує їсти м'ясо свиней, не може сподіватися на спасіння, коли прийде Спаситель». Це станеться тому, що ці люди діють «всупереч простим настановам, які були дані в Слові Божому». Їсти тих тварин, яких «Бог заборонив, дуже засмучує Його»⁹⁵¹. Таким

⁹⁵⁰ Kellogg J. H. The Household Monitor of Health / John Harvey Kellogg. – Battle Creek: Good Health Publishing Company, 1891. – P. 133-136.

⁹⁵¹ Haskell S. N. The Bible Training School / Stephen Nelson Haskell. – New York, 1903. – С. 186.

чином, завдяки впливу Хаскелла, закон про чистих і нечистих тварин став обов'язковим для адвентистів сьомого дня. Пізніше він був прописаний в основних пунктах віровчення Церкви АСД.

Погляд на вживання тютюну, кави та чаю⁹⁵². Прикладом відродження духовності та принципу повздержливості та стриманості в Північній Америці в першій половині XIX століття став рух міллеритів. Лідер цього руху, Вільям Міллер, позитивно ставився до популярних у ті часи товариств повздержливості та стриманості. Своїх прихильників, тих, хто разом з ним очікував близького другого приходу Христа, він застерігав: ті, хто вживає алкоголь, «зовсім не будуть готові» зустріти другий прихід Христа⁹⁵³.

Капітан Джозеф Бейтс був одним з лідерів міллеритського руху, великим прихильником повздержливості та реформи харчування, який після Великого розчарування в 1844 році став одним із засновників руху адвентистів сьомого дня разом з Джеймсом, Еллен Уайт та іншими колишніми міллеритами. Уже в 1821 році він прийняв рішення не пити коньяк, а через декілька років відмовився вживати вино.

Пізніше черга дійшла до повного утримання від тютюну, сидру та пива. У 1827 році Д. Бейтс прийняв хрещення і приєднався до однієї з християнських церков. Саме того дня він запропонував вірянам заснувати товариство повздержливості. За короткий проміжок часу до цього товариства приєдналося від двадцяти до тридцяти осіб. Перед виходом на пенсію в 1827 році Джозеф Бейтс під час свого останнього рейсу в якості капітана наказав команді корабля, щоб не було алкогольних напоїв на борту. Замість вільного часу, який члени команди зазвичай проводили за спиртним, він започаткував на кораблі проведення ранкових та вечірніх молитовних зібрань. Після відходу на пенсію Бейтс познайомився з принципами здорового харчування, які проводив відомий на той час реформатор здоров'я Сильвестр Грем. У результаті Бейтс продовжив особисту реформу, яка торкнулася відмови від кави та чаю, сиру, масла, м'яса, складної випічки та будь-якої жирної їжі. Він не намагався переконувати своїх знайомих суботніх адвентистів у власних поглядах на харчування. Однак його поміркований спосіб життя був

⁹⁵² Numbers R. Prophetess of Health: A Study of Ellen G. White / Ronald Numbers. – Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 2008. – P.83.

⁹⁵³ William M. Evidence from Scripture and History of the Second Coming of Christ, about the Year 1843 / Miller William. – Boston: Joshua V. Himes, 1842. – P. 247.

прикладом і нагадуванням для них щодо альтернативного, більш корисного для організму підходу до вживання їжі⁹⁵⁴.

Одні з перших суботніх адвентистів Джеймс Уайт і Джон Ендрюс ніколи в житті не вживали тютюну та алкогольні напої. Хоча, на відміну від Джозефа Бейтса, у них до початку санітарної реформи не виникало питань щодо інших аспектів раціону харчування. У раннього адвентиста Джона Лафборо, який тільки починав своє служіння в церкві у віці вісімнадцяти років, були проблеми зі здоров'ям. Він, маючи хворобу легень, за рекомендацією лікаря почав вживати тютюн, що повинно було допомогти Джону подолати легеневу кровотечу. Внаслідок того, що Лафборо прийняв цю пораду та почав її практикувати, у нього розвинулася звичка до паління сигар. Через два роки він почув проповідь про протиставлення брудної, нездорової звички куріння тютюну та святого і чистого життя в небесних оселях Нового Єрусалиму. Джон ясно усвідомлював, що ніщо нечисте не увійде до того міста. Це враження змусило його кинути в річку свою недопалену сигару і поставити крапку в історії вживання тютюну.

Семюель Роудс, суботній адвентист, попросив своїх одновірців помолитися за нього, щоб він зміг позбутися цієї згубної звички. Джозеф Ваггонер у день свого хрещення, кинувши свою люльку, зазначив, що здобув перемогу над цією шкідливою звичкою. Також існує багато інших свідчень в середовищі адвентистів сьомого дня у подоланні цієї звички та описання наступних позитивних змін в якості життя^{955,956}.

У 1848 році Еллен Уайт отримала видіння про шкідливі наслідки вживання тютюну, кави та чаю⁹⁵⁷. З цього часу серед суботніх адвентистів почала проголошуватися вістка щодо цих пунктів реформи здоров'я. Наступного року Джозеф Бейтс подорожував штатом Мен у пошуках адвентистів, які знаходилися в різних містах і не визначилися після пережитого розчарування в 1844 році. Бейтс з захопленням повідомляв: «Трубки і тютюн швидко зникають з поля зору». У ті роки здавалося, що другий прихід Христа невдовзі

⁹⁵⁴ Bates J. The Autobiography of Elder Joseph Bates / Joseph Bates. – Battle Creek: Steam Press, 1868. – P. 143, 150, 172, 204-211, 234-235) (The Health Reformer. – July 1, 1871. – C. 20-21.

⁹⁵⁵ Spalding A. W. Origin and History of Seventh-day Adventists? Vol.1 / Arthur Whitefield Spalding. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1961. – P.337.

⁹⁵⁶ Robinson D. E. The Story of our Health Message / Dores Eugene Robinson. – Nashville: Southern Publishing Association, 1965. – P.25.

⁹⁵⁷ Schwarz R. Light Bearers to the Remnant / Richard Schwarz. – Mountain View, California: Pacific Press, 1979. – P.106.

відбудеться, тому ніщо не вважалося «занадто дорогим або цінним, щоб зараз закінчити цю справу». Через декілька місяців Джеймс Уайт привіз подібні радісні новини, що у штаті Нью-Йорк відчутний прогрес у відмові від цієї згубної звички. Він написав у звіті: «Тютюн і нюхальний тютюн забираються з табору за небагатьма винятками». Однак окрім цих двох проповідників у ті роки серед суботніх адвентистів, мабуть, мало було тих, хто висловлювався проти вживання тютюну⁹⁵⁸.

Починаючи з 1855 року, серед адвентистів активізувався рух проти тютюну, були надруковані дві статті в «Рев'ю енд Геральд» про «брудну практику вживання тютюну, яка руйнує здоров'я та ганьбить Бога»^{959,960}. Незадовго до цього в Північній Америці в 1830-х роках звучало багато голосів у боротьбі проти куріння тютюну та інших шкідливих звичок, які були поширені в тогочасному суспільстві. Таким чином, вони, суботні адвентисти, приєдналися до цього антитютюнового руху. Куріння тютюнових трубок та сигар було улюбленою звичкою американців.

Однак у ті, 1830-ті роки переважала звичка жування тютюну, яка, незважаючи на те, що була неестетичною, не потребувала робити перерву в робочий час, як цього вимагає процес куріння. Навіть був такий слоган: американець, який традиційно звик працювати, «може пиляти дерево, працювати з плугом або мотикою одночасно, поки він жує “жуйку” тютюну». Також американець міг, тримаючи свою тютюнову люльку в роті з одного боку, одночасно «в разі необхідності виступати перед присяжними або проповідувати»⁹⁶¹.

У 1849 році було організовано Американське товариство проти тютюну, представники якого заявляли, що тютюн є причиною різноманітних хвороб, зокрема психічних та онкологічних захворювань. У період з 1857 по 1872 роки Джордж Траск зі штату Массачусетс друкував журнал про шкідливість тютюну⁹⁶².

Одна зі статей проти тютюну Джорджа Траска під назвою «Популярні отрути», яка була звернена до 30 тисяч християнських служителів різних конфесій у Сполучених Штатах, опублікована у

⁹⁵⁸ White E. *Spiritual Gifts*, vol. 2 / Ellen White. – Battle Creek: Seventh-day Adventist Publishing Association, 1860. – P. 119.

⁹⁵⁹ Advent Review, and Sabbath Herald. – July 24, 1855. – P. 9-10. (Advent Review, and Sabbath Herald. – August 7, 1855. – C. 17-18.

⁹⁶⁰ Advent Review, and Sabbath Herald. – July 24, 1855. – C. 13.

⁹⁶¹ Shew J. *Tobacco: Its History, Nature, and Effects on the Body and Mind* / Joel Shew. – New York: Fowler and Wells, 1850. – P.5.)

⁹⁶² Reducing Tobacco Use. A report of the Surgeon General. – Washington: U.S. Government Printing Office, 2000. – P.31.

журналі «Рев'ю» в 1855 році⁹⁶³. У ті роки в цьому адвентистському періодичному виданні час від часу розглядалася проблема вживання тютюну в різних формах членами церкви. Так, наприклад, у виданні за грудень 1855 року було описано зібрання представників громад суботніх адвентистів у штаті Вермонт, де одногосно було ухвалене рішення «відібрати руку спілкування», тобто виключити зі своїх лав тих членів, які були попереджені, але не збираються залишати цю згубну звичку⁹⁶⁴.

Але у перші місяці 1857 року на зібранні представників громад ухвалене до цього рішення про виключення з церкви через вживання тютюну було скасовано. Це сталося через тих адвентистів, які вживали тютюн і не могли позбавитися цієї звички. Тому радикальний метод позбавлення членства в церкві не став вирішенням цієї проблеми. На засіданні було прийнято рішення, що «вживання тютюну є тілесним пожаданням, яке веде війну проти душі». Тому на цих зборах одногосно вирішили, що з такими людьми «потрібно працювати в дусі лагідності та терпіння, однак наполегливо... стримуватись від цієї злої речі»⁹⁶⁵.

Деякі прихильники вживання тютюну використовували аргумент зі слів Ісуса Христа для виправдання своєї пристрасті: «...не те, що входить в уста, опоганує людину, а те, що виходить з уст, опоганує людину» (Мт. 15:11). У відповідь на це адвентистські служителі заявляли, що такий підхід є «зловживання Писанням», і той, хто має цю звичку, знечищує: по-перше – себе, по-друге – місце, де він знаходиться, по-третє – «ризикую осквернити тих, з ким він спілкується»⁹⁶⁶.

У свою чергу, Джон Ендрюс у своїй статті «Використання тютюну – це гріх проти Бога» ставив прихильникам тютюну різноманітні запитання для роздумів. Серед них були такі: «Чи може така людина безперервно молитися?», «Ви розіп'яли це пожадання? Якщо ні, то згідно з цими словами Павла (Гал. 5:24), чи належите ви Христу?»⁹⁶⁷. А Джозеф Вагонер питає: «Чи вживаєте ви тютюн із палким бажанням і сподіванням прославити ним Бога?»⁹⁶⁸.

⁹⁶³ Advent Review, and Sabbath Herald. – October 16, 1855. – P.62-63.

⁹⁶⁴ Advent Review, and Sabbath Herald. – December 4, 1855. – P.79.

⁹⁶⁵ Advent Review, and Sabbath Herald. – March 5, 1857. – С. 144.

⁹⁶⁶ Advent Review, and Sabbath Herald. – November 19, 1857. – С. 12) (Advent Review, and Sabbath Herald. – October 7, 1858. – С. 159.

⁹⁶⁷ Advent Review, and Sabbath Herald. – April 10, 1856. – С. 5.

⁹⁶⁸ Advent Review, and Sabbath Herald. – November 19, 1857. – P.13.

Адвентистський служитель Корнелл написав статтю з красномовною назвою: «Тютюнова гидота». Він порівняв поширену звичку до тютюну серед членів християнських церков як одну з ознак падіння Вавилону, «сховища усіх птахів нечистих та ненавидних» (Об. 18:2). Також він взяв приклад зі світу тварин: «Навіть свині не торкнуться його, і благородний слон розцінює пропозицію тютюну як вищий вид образи». Корнелл також помітив, що при розтині померлих курців їхній мозок був «висушений і зморщений від надмірного користування люлькою»⁹⁶⁹.

Джеймс Уайт неодноразово наголошував на раціональному використанні коштів: суботній адвентист, який вживає тютюн, міг би гроші, витрачені на тютюн, спрямувати на поширення трьохангельської вістки завдяки придбанню церковного журналу чи фінансовій підтримці служителів та місіонерів^{970, 971}.

Таким чином, протягом 1850-1860-х років серед адвентистів проводились настанови щодо позбавлення від цієї згубної звички. Є свідчення, що в 1867 році в північній частині штату Мічиган були деякі члени, які до того часу не полишили вживання тютюну, «наркотика, який вбиває тіло і душу»⁹⁷².

Як було зазначено на початку розділу, Еллен Уайт часто говорила про шкідливу дію кави та чаю на людський організм. Кількість статей щодо шкідливості цих напоїв була дещо меншою, аніж публікацій про тютюн. У статтях визнавалося твердження, що існує певна «різниця між чаєм та тютюном» щодо шкідливості впливу на здоров'я, де вплив останнього вважався сильнішим. Однак це не сприймалося причиною для виправдання⁹⁷³.

У 1863 році в «Рев'ю» один адвентист описав свій досвід: «Я давно відклав чай, каву ... і намагаюся прикрасити себе лагідним і спокійним духом»⁹⁷⁴. Для підкреслення гостроти цього питання Дуайт Кенрайт детально описав виробництво чорного та зеленого чаю в Китаї. Він розповів, що до чайного листа додають фарбник «поєднання синильної кислоти та заліза», що є отрутою. Тому він зробив висновок, що «всі наші чаї містять смертельну отруту, яку постійно приймає наш організм»⁹⁷⁵.

⁹⁶⁹ Advent Review, and Sabbath Herald. – May 20, 1858. – P.1.

⁹⁷⁰ Advent Review, and Sabbath Herald. – May 1, 1856. – P.24.

⁹⁷¹ Advent Review, and Sabbath Herald. – April 28, 1863. – С. 171.

⁹⁷² Advent Review, and Sabbath Herald. – September 10, 1867. – С. 204.

⁹⁷³ Advent Review, and Sabbath Herald. – March 17, 1863. – P.125-126.

⁹⁷⁴ Advent Review, and Sabbath Herald. – January 13, 1863. – P.55.

⁹⁷⁵ Advent Review, and Sabbath Herald. – May 12, 1863. – 187.

Так, у тому році служитель Хатчинс запитав членів церкви, які не відмовились від чаю: «Нам соромно за позицію, яку ми, народ і організатори церкви, зайняли щодо використання цієї трави?». І далі продовжив: «Якщо не соромно, то давайте жити своєю вірою з тими, хто п'є чай, а також з тими, хто п'є холодну воду»⁹⁷⁶.

Таким чином, відмова від чаю серед адвентистів відбувалася поступово з певними ускладненнями. Джозеф Кларк підійшов до цього питання креативно, з економічного боку, подібно до Джеймса Уайта. Він звернув увагу на життя християнина з точки зору розпорядження своїм часом та фінансами. За його словами, благочестива людина повинна ставитися до своїх матеріальних і нематеріальних ресурсів подібно до розумного бізнесмена. Кларк пропонував мудре використання коштів та часу, коли людина сумлінно виконує свої зобов'язання перед власною сім'єю та суспільством, а також як християнин вкладає частину своїх коштів у діло Боже. Для прикладу автор наводить випадки, коли адвентист повинен витратити кошти на підтримку місіонерів, власний час на відвідування молитовних зібрань та інших церковних зустрічей, на особисту участь у «поширенні істини». Серед усього він згадав вибір для пиття «холодної води» замість «чаю та кави». Його «гарна економіка говорить про його здоровий глузд», а «здоровий глузд швидше загострений, ніж притуплений завдяки знайомству з істиною». Таким чином, Джеймс Уайт показав, що Божа істина торкається різних сфер життя християнина⁹⁷⁷.

Однак, хоча тема шкідливості чаю та кави час від часу порушувалася серед адвентистів, це не впливало на членство в церкві. «Випробуванням на членство в Церкві АСД було утримання від алкоголю, тютюну й наркотиків»⁹⁷⁸.

Дещо більш поблажливе ставлення було до слабоалкогольних напоїв, які виготовлялися в домашніх умовах. Джон Харві Келлог описував, що в його сім'ї в дитячі роки в підвалі будинку зберігалася бочка елю – традиційного англійського виду пива. Він вироблявся завдяки процесу варіння ячмінного солоду з використанням пивних дріжджів верхового бродіння. Виправдання цього вважалося біблійним – заради «слабкого шлунку» (1 Тим. 5:23).

⁹⁷⁶ Advent Review, and Sabbath Herald. – January 13, 1863. – 56.

⁹⁷⁷ Advent Review, and Sabbath Herald. – March 8, 1860. – С. 122–123.

⁹⁷⁸ Bulthuis K. Food for Thought, Food for Action: An historical analysis of Latter-Day Saint and Seventh-Day Adventist dietary laws / Kyle Bulthuis. – Logan, Utah: Utah State University, 2000. – P.68.

У ранній період історії Церкви АСД дозволялося вживання «домашнього вина» з лікувальною метою і для обряду Вечері Господньої. Це був час, коли ще не було відомо, як зберегти від бродіння виноградний сік. При цьому був наочний приклад у 1873 році в Інституті реформи охорони здоров'я, який належав Церкві АСД, що навіть домашнє вино могло викликати алкоголізм. З часом адвентисти усвідомили, що лише повне утримання від будь-якого виду алкоголю – це єдиний безпечний шлях⁹⁷⁹.

Еллен Уайт приділяла багато часу питанню повного утримання від вживання алкогольних напоїв. Жодна інша тема з принципів реформи здоров'я не спонукала Еллен Уайт до такої палкої діяльності. Вона закликала до повної тверезості, у порівнянні з поглядом, який дозволяв помірне споживання ферментованих і дистильованих напоїв.

Еллен Уайт часто проводила публічні виступи проти виживання алкоголю. Вона яскраво описувала страшні наслідки алкогольної залежності. Її найулюбленішою темою виступів був «тверезий спосіб життя», пов'язаний з повною відмовою від спиртних напоїв. З проведенням лекцій на цю тему вона отримувала численні запрошення, на які вона радо відгукувалась. Так, у 1874 році місис Уайт приєдналася до руху повздержливості в місті Окленд, штат Каліфорнія. Там її лекції мали дуже великий вплив, оскільки вона сприяла перемозі в місцевому плебісциті з питання тверезості над промисловими компаніями з виробництва алкоголю. У тому плебісциті була здобута досить хитка перевага у двісті п'ятдесят три голоси⁹⁸⁰.

Саме в той час лікєро-горілчана промисловість скуповувала голоси політиків та впливових людей заради своїх лобістських інтересів. У 1877 році Еллен Уайт виступала у своєму рідному місті Батл-Крік перед аудиторією в п'ять тисяч осіб. Організатором цього мітингу виступали дві організації – «Спілка християнських жінок за повздержливість» і «Клуб реформ Батл-Крік»⁹⁸¹.

Найбільша у її житті кількість присутніх, перед якими вона виступала, сягала близько двадцяти тисяч осіб на табірному зібранні в місті Гроувленд, штат Массачусетс. Після цієї масштабної зустрічі представники клубу Реформ міста Хаверхілл запросили Еллен Уайт

⁹⁷⁹ Schwarz R. Light Bearers to the Remnant / Richard Schwarz. – Mountain View, California: Pacific Press, 1979. – P.106.

⁹⁸⁰ British Advent Messenger. – October 16, 1959. – P.2.

⁹⁸¹ White E. Life Sketches of Ellen G. White / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1915. – P. 220-221.

виступати з лекцією в мерії цього міста. На тій зустрічі перебувало одинадцять тисяч осіб, зокрема «сама еліта суспільства Хаверхілла». Під час виступу місіс Уайт отримувала оплески, коли підкреслювала якусь важливу думку. Крім публічних виступів, вона також писала статті у різних адвентистських періодичних виданнях⁹⁸².

У 1879 році адвентисти заснували Американську асоціацію здоров'я і повздержливості, президентом став доктор Джон Харві Келлог. Ця деномінаційна організація мала два зобов'язання: «заставу за утримання» від «алкоголю, тютюну, чаю, кави та опіуму і всіх інших наркотиків та стимуляторів» і менш вимогливу «обіцянку проти алкоголю і тютюну»^{983,984}.

Отже, основу цілісного поєднання фізичного здоров'я та духовності перші адвентисти вбачали в біблійних словах, де тіло віруючої людини називається храмом для Святого Духа. Однією із причин зацікавленості цим питанням є відкидання адвентистами традиційного дуалістичного погляду на природу людини. Натомість вони сповідують холістичний, цілісний погляд. Реформа здоров'я була в першу чергу пов'язана із трьохангельською вісткою, яка на думку адвентистів, є «рукою тіла». Разом з тим серед богословів-адвентистів є застереження від їхнього ототожнення. З перших років існування Церкви адвентисти боролися з вживанням тютюну та алкоголю своїми членами. Церква АСД стояла в перших рядах серед тих, хто почав поширювати тверезий спосіб життя у суспільстві. Адвентисти вважають, що вживання лікувальних засобів не суперечить вірі в Бога. Погляд на необхідність дотримання здорового раціону серед ранніх адвентистів розвивався поступово, через дослідження Біблії та праць Еллен Уайт.

5.3. Вісім принципів здоров'я

Трансформація сучасного українського суспільства у зв'язку з глобалізаційно-євроінтеграційними процесами, окрім позитивних деформаційних тенденцій містить ряд проблем, які не завжди схвально відображаються на духовному розвитку як окремої особистості, так і всього суспільства в цілому. Сучасні психологи,

⁹⁸² Advent Review, and Sabbath Herald. – September 7, 1876. – P. 84.

⁹⁸³ Chronology of Major Developments in Adventist Health Promotion & Wellness [Електронний ресурс] // Adventist Review. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.adventistreview.org/archive-2676>.

⁹⁸⁴ Advent Review, and Sabbath Herald. – June 12, 1879. – P. 188-189.

філософи та теологи намагаються запропонувати цілий ряд інструментів, які б змогли підвищити духовний рівень суспільства. На жаль, як зазначають досвідчені дослідники В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко та І. Загарницька, на сьогодні «ми маємо екзистенційний вакуум, який характеризується розгубленістю особистості, невизначеністю її життєвих орієнтирів та втратою сенсу життя»⁹⁸⁵.

Більше того, крім поліпшення духовного здоров'я, сучасні українці намагаються покращити фізичне здоров'я за рахунок зміни раціону харчування, систематичних занять у спортивних залах, відмови від шкідливих звичок і т. д. Відповідно, принципи здорового способу життя стають не тільки популярною життєвою складовою сучасного українця, але й претендують у недалекому майбутньому стати невід'ємною нормою суспільного життя. Актуальність теми дослідження полягає в необхідності переосмислення категорії духовності як релігійного феномену в житті людини, котрий під впливом нездорового способу життя знижується або зовсім зникає. Як було зауважено Андрієм Нагірняком, священником православної церкви, «однією з причин розповсюдження куріння, алкоголізму, наркоманії є духовна пустка в душах молоді, у них немає ніякої ціннісної орієнтації, і вони, часто орієнтуючись на дорослих, починають палити і вживати алкоголь, не розуміючи, яку шкоду наносять собі і навіть своїм майбутнім дітям»⁹⁸⁶. Як наслідок, чим більше шкідливих звичок набуває людина, тим глибшу духовну пустоту вона відчуває.

На сьогодні існує багато різних визначень щодо терміну «спосіб життя». Так, наприклад, «першою систематизацією уявлень про здоровий спосіб життя можна вважати староіндійські пам'ятки – Веди, в яких викладені основні принципи поведінки, що були передумовою здорового способу життя. ... За ведичним вченням, здоров'я – це не лише відсутність фізичних хвороб, а й щастя розуму та душі. Особистість вважається здоровою, коли всі складові організму людини збалансовано взаємодіють»⁹⁸⁷. Сучасні вітчизняні та іноземні дослідники визначають здоровий спосіб життя як «реалізацію комплексу єдиної науково обґрунтованої медико-

⁹⁸⁵ Загарницька І.І. Духовний світ студентської молоді: особливості прояву в нових соціокультурних умовах. 2005. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VKPI_fpp/2005-3-1/02_Zagarnicka.pdf

⁹⁸⁶ Карпов О.О. Характеристика стану сформованості здорового способу життя у сучасної молоді. Духовність особистості: методологія, теорія і практика, 2013. № 56. С. 80–90.

⁹⁸⁷ Буряков В.О. Поняття «здоровий спосіб життя» у стародавній філософії. Кировоградский национальный технический университет, 2010. № 34. С. 23–27.

біологічної і соціально-психологічної системи профілактичних заходів, у яких важливе значення має правильне фізичне виховання, належне поєднання праці й відпочинку, розвиток стійкості до психоемоційних перевантажень, подолання труднощів, пов'язаних зі складними екологічними умовами життя, і усунення гіпокінезії»⁹⁸⁸. Якщо досліджувати походження та значення терміну «духовність», то ще з давніх часів воно мало для людини важливе значення. Наприклад, «такі філософи як Платон, Аристотель вважали, що поняття духовність є похідним від слова – дух... Пізніше поняття духовність було віднесено до однієї з категорій етики, яка визначає моральний вимір людської життєдіяльності»⁹⁸⁹. Як бачимо, філософи вважали, що існував тісний зв'язок між духовністю і моральним способом життя людини.

Отже, як виявилось, такі поняття, як здоровий спосіб життя і духовність на сьогодні мають багато визначень, тому ми, у свою чергу, дамо власні визначення досліджуваним термінам. Здоровий спосіб життя – це гармонійний розвиток фізичного та духовного здоров'я людини за умови дотримання нею восьми основних принципів здоров'я. Духовність при цьому визначаємо як ментальну складову людської особистості, результатом вияву якої є високі моральні принципи, порядність, особистісний спокій, миролюбство, чесність і т. д. Відповідно, високі духовні плоди можуть з'явитися тільки при системно-постійному розвитку особистості в раціонально-релігійній та духовній площині.

Мабуть, кожен погодиться з тим, що нездоровий спосіб життя руйнує фізичне здоров'я людини. Яким же чином руйнування фізичної складової призводить до деградування духовної? Як зауважила відома прихильниця здорового способу життя Е. Уайт, «Розумова і моральна сила залежить від фізичного здоров'я» («Рев'ю енд Геральд», 31 жовтня 1871 р.). Або як зазначено в наступному твердженні: «Взаємозв'язок між духовністю та здоров'ям людини має не лише моральний, а й тілесний характер. Поняття «духовного здоров'я» і «духовної хвороби» не є абстрактними. При будь-якому серйозному захворюванні причини тілесної хвороби можна знайти у пороках духовного життя, і для того, щоб боротися із хворобою,

⁹⁸⁸ Вовк Л.В. До визначення поняття «культура здорового способу життя» особистості. Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, 2010. С. 123–129.

⁹⁸⁹ Грибок О.П. Формування духовності студента як один з головних напрямків діяльності викладача вищого навчального закладу. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки, 2014. С. 164–170.

потрібно стати духовно здоровим»⁹⁹⁰. Оскільки духовність (моральний стан) людини – це не абстрактне поняття, хоча б тому, що в цьому задіяний мозок людини, а усі моральні процеси відбуваються саме в мозку, тому якщо страждає мозок внаслідок нездорового способу життя, автоматично знижується духовність людини. Через це поведінка (думки, слова і вчинки) з часом все менше відповідають загальноприйнятим та біблійним критеріям. Для того щоб оцінити, яким чином виконання восьми принципів здоров'я активізує та покращує роботу мозку, а в результаті відроджує духовність (моральність) людини, було складено таблицю 1 (див. ст. 268-269), в якій міститься стислий виклад 8 принципів здоров'я і користь від їх виконання.

Звернемо увагу на дослідження здоров'я 34 000 каліфорнійських адвентистів (яке було проведено у 1970-х роках за різними аспектами фізичного здоров'я), зосередившись на дієтичних особливостях досліджуваної групи осіб. На той час багато адвентистів цікавило своїм раціоном харчування, тому їм нескладно було відповісти на питання про свої дієтичні уподобання. Існує думка, що члени однієї релігійної групи повинні мати певні спільні характеристики у звичках та пріоритетах. Щодо адвентистів визначено, що це стосується повздержливості від вживання алкоголю та тютюну. Проведене дослідження показало, що певна кількість алкоголю все-таки вживається на рівні 8,9%. Тут варто відзначити, що цей відсоток опитаних вживає спиртні напої лише в невеликих кількостях. Серед учасників зізналися, що вживають тютюн 1,8%, а 4% розповіли, що споживають у їжу свинину, що Церква АСД, посилаючись на біблійні закони, застерігає не робити. Тому можна вказати, що спільний уклад життя та дієтичних звичок серед адвентистів виражається в утриманні від алкоголю, тютюну, а також свинини та м'яса інших «нечистих» тварин.

Також Церква АСД вказує своїм членам не тільки на ті продукти, яких треба повністю уникати, а також на ті, від яких за можливості та обставин життя варто утриматись, і на ті, які вона рекомендує вживати. Ці рекомендації не мають обов'язкового характеру, і кожен адвентист тут може діяти на власний розсуд. Наприклад, санітарна реформа, яку пропагують адвентисти від початку заснування своєї церковної організації, передбачає пропозицію не вживати м'яса, а замінити його рослинними продуктами. Таким

⁹⁹⁰ Карленко Н. В. Духовне здоров'я та освіта. Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2014. С. 155-159.

Таблиця 1. Вісім принципів здоров'я і їх вплив на роботу мозку

Принцип	Загальний зміст принципу	Користь виконання принципу для мозку
Вода	«Наш організм на 70% складається з води. Кожному із нас необхідно пити 6-8 склянок води на день в залежності від пори року, від виду діяльності та фізичного стану» ⁹⁹¹ .	«Клітини мозку містять більше ніж 80% рідини, саме в водяному середовищі відбувається процес вироблення енергії, обмін речовин та ін. До того ж, завдяки внутрішньо клітинній воді наш організм позбавляється токсичних речовин і рівномірно розподіляє корисні елементи та кисень» ⁹⁹² .
Фізичні вправи	«М'язи від бездіяльності слабнуть. Необхідно кожній людині займатися легкою зарядкою, наприклад, швидка ходьба протягом 20 хвилин вранці. Неспішна прогулянка не є фізичними вправами» ⁹⁹³ .	«Кровообіг мозку може бути збільшено переважно за рахунок збільшення загального кровопостачання усього організму. Найкраще це досягається за допомогою фізичної активності. Стародавні греки обговорювали наукові та філософські питання на ходу, проходячи під кронами дерев разом з учнями, тому що вірили: фізичні вправи сприяють покращенню розумової діяльності» ⁹⁹⁴ .
Свіже повітря	«Людина не повністю використовує можливість своїх легень при звичайному диханні. Для того, щоб збільшити дихальну можливість легень, дихайте глибоко носом 2-3 рази підряд декілька разів на день. Найкраще це робити на відкритому повітрі або хоча б біля відкритого вікна в квартирі» ⁹⁹⁵ .	«Мозок та його нейрони найбільш чутливо реагують на нестачу кисню. Нервова клітина, якщо позбавити її кисню, помирає через чотири секунди. На щастя, кисень присутній у крові й тканинах, котрі зберігають контакт з киснем після того, як зупиняється дихання. Оскільки мозок людини обмежений черепною коробкою, нездатною до розширення, він не може збільшити своє кровопостачання аналогічно тому, як це роблять м'язи та інші органи, тобто за рахунок розширення кровоносних судин» ⁹⁹⁶ .
Відпочинок	«Тривалість відпочинку залежить від віку, конструкції організму і виду діяльності. Кожного дня людина повинна спати не менш ніж 7-8 годин» ⁹⁹⁷ .	«Під час сну особливо активний відділ мозку, що називається гіпоталамус. Він забезпечує автономні життєві функції: регулює частоту і наповненість серцевих скорочень у спокої і при стресах, контролює діяльність печінки й нирок, зберігає гормональний баланс» ⁹⁹⁸ .

⁹⁹¹ 8 принципів здорового способу життя. Моя здорова сім'я. 2009. URL: <http://shepetivka-sda.ucoz.ua/publ/32-1-0-208>

⁹⁹² Важність води для мозга. 2014. URL: http://es-blogy.ru/p373-vazhnost_vody_dlya_mozga.html

⁹⁹³ 8 принципів здорового способу життя. Моя здорова сім'я. 2009. URL: <http://shepetivka-sda.ucoz.ua/publ/32-1-0-208>

⁹⁹⁴ Важність води для мозга. 2014. URL: http://es-blogy.ru/p373-vazhnost_vody_dlya_mozga.html

⁹⁹⁵ 8 принципів здорового способу життя. Моя здорова сім'я. 2009. URL: <http://shepetivka-sda.ucoz.ua/publ/32-1-0-208>

⁹⁹⁶ Там же.

⁹⁹⁷ Там же.

⁹⁹⁸ Сон – це не відпочинок, а напружена робота мозку. 2003. URL: <http://rivnepost.rv.ua/showarticle.php?art=005339>

Принцип	Загальний зміст принципу	Користь виконання принципу для мозку
Сонячне проміння	«Життя неможливе без сонячного проміння. Взимку на сонці найкраще перебувати в середині дня, а влітку – вранці або ближче до вечора, уникаючи полудневої спеки» ⁹⁹⁹ .	«Загалом сонячна енергія діє на людський мозок як потужний стимулятор. Навіть короткочасне перебування на сонці покращує мозкову діяльність і загальне самопочуття» ¹⁰⁰⁰ .
Стриманість	«Стриманість – це свідома відмова від того, що шкідливо, і використання в міру того, що корисно» ¹⁰⁰¹ .	«Прояв стриманості не тільки позитивно діє на загальний фізичний стан людини, коли вона обмежує себе в переїданні некорисних продуктів, вчасно лягає спати і т. д. Але й у тому, що людина не проявляє негативні почуття до інших, розвиває позитивні якості характеру і духовно зростає. Ці моральні вправи є тренуванням людського мозку» ¹⁰⁰² .
Харчування	«Не їжте між основними прийомами їжі; їжте в один і той же час. Хай сніданок стане основним, а вечеря – найлегшою. Скоротіть вживання жирів, делікатесів, солі і цукру» ¹⁰⁰³ .	«В ідеалі людина повинна отримувати в день 75–90 г. всіх жирів: і тваринних, і рослинних. На жаль, в напівфабрикатах, копчених, фастфуді дуже багато прихованих жирів. Зайвий жир не тільки відкладається на талії, а й погіршує роботу головного мозку. Крім того, жирна їжа, особливо насичені жири тваринного походження, може стати причиною закупорки судин і блокувати приплив крові і поживних речовин до мозку» ¹⁰⁰⁴ .
Віра	«Вірити – це без сумнівів визнавати сущим те, чого не бачимо. Наприклад, не бачимо Бога, проте знаємо, що Він є, що Він сотворив світ і що ним управляє. Оце і є віра. Ісуса Христа ми не бачимо, проте знаємо, що Він ходив по землі, за нас страждав, воскрес і тепер є на небі з Богом Отцем. Оце і є віра. Вірити – значить без сумнівів визнавати істинним те, чого не можемо збагнути розумом» ¹⁰⁰⁵ .	«У результаті дослідження було виявлено, що в порівнянні з невіруючими, віряни показали значно меншу активність передньої поясної кори головного мозку. Ця ділянка зазвичай активується у разі потреби підвищеної уваги і пов'язана зі зміною поведінки. Найчастіше активація цієї ділянки відбувається через події, що викликають неспокій. Але у випадку з вірянами були відзначені такі цікаві особливості: вони робили менше помилок, але і реакція на свої помилки у них була набагато слабша» ¹⁰⁰⁶ .

⁹⁹⁹ 8 принципів здорового способу життя. Моя здорова сім'я. 2009. URL: <http://shepetivka-sda.ucoz.ua/publ/32-1-0-208>

¹⁰⁰⁰ Як нас лікує і рятує сонце. 2016. URL: <http://krasainfo.com/samopochuttya/yak-nas-likue-i-ryatue-sonce.html>

¹⁰⁰¹ 8 принципів здорового способу життя. Моя здорова сім'я. 2009. URL: <http://shepetivka-sda.ucoz.ua/publ/32-1-0-208>

¹⁰⁰² Там же.

¹⁰⁰³ Там же.

¹⁰⁰⁴ Продукти для мозку: що корисно, а що не зовсім. (2016). Все про здоровий спосіб життя. URL: <http://healthy.pp.ua/produkty-dlya-mozku-scho-korysno-a-scho-ne-zovsim/>

¹⁰⁰⁵ Віра в Бога. 2010. URL: http://www.truechristianity.info/ua/books/the_christian_life_01.php

¹⁰⁰⁶ Знайдена різниця в роботі мозку віруючих і атеїстів 2010. URL: <http://uk.mystic-news.com/religion-news/744-faith-and-brain-study.html>.

чином, дослідження показало, що 3% членів церкви є веганами, 27% є лактоовоєвегетаріанцями, а близько 20% споживають м'ясні продукти менше ніж один раз на тиждень. Решта учасників їдять м'ясо досить регулярно – більше чотирьох разів на тиждень. У середньому адвентисти віддають велику перевагу в харчовому раціоні овочам, горіхам і фруктам.

У дослідженні були прийняті такі визначення: 1) вегетаріанці – це ті, хто категорично не вживають м'ясо, рибу або птицю; 2) напіввегетаріанці їдять м'ясо, рибу або птицю рідше ніж раз у тиждень; 3) невегетаріанці споживають м'ясні продукти щонайменше раз на тиждень.

Щодо групи неіспаномовних білошкірих адвентистів були отримані такі дані: 29% були вегетаріанцями, 21,3% були напіввегетаріанцями і 49,2% були невегетаріанцями. Однак, якщо брати вибірку за віковими групами, то школярі, які відвідують Церкву АСД, на 16% рідше стають вегетаріанцями, ніж у середньому. Випускники коледжів є на 31% частіше вегетаріанцями у порівнянні з середнім показником. Адвентисти молодого працездатного віку на 18-20% частіше напіввегетаріанці, ніж у середньому. А члени церкви похилого 80-річного віку на 36% частіше відмовляються від тваринних продуктів. Дослідження показало, що представники жіночої статі частіше стають вегетаріанцями, аніж чоловіки.

Невегетаріанці у порівнянні з напіввегетаріанцями вживали набагато більше м'ясних продуктів. Серед них перевагу найчастіше віддавали яловичині. Тут треба вказати, що червоне м'ясо є не такою здоровою їжею порівняно з м'ясом курки та риби. Результати дослідження вказали на те, що невегетаріанські адвентисти не ставлять турботу про власне здоров'я одним з головних пріоритетів свого життя. З іншого боку, вегетаріанські адвентисти більше споживають овочів та фруктів, бобових та горіхів. Вони рідко їдять яйця та п'ють каву. Також вегетаріанці як ті, хто свідомо турбується про стан власного здоров'я, частіше обирають цільнозерновий хліб, аніж з білого борошна, а разом з хлібом вони вживають частіше маргарин, аніж коров'яче масло. Вегетаріанці набагато менше схильні до виживання спиртних напоїв, вони споживають частіше рослинні замітники м'ясних продуктів, наприклад, сою як альтернативне джерело білкової їжі.

Окрім цих респондентів до дослідження було залучено 1739 афроамериканців, опитаних щодо свого раціону харчування, внаслідок чого вдалося порівняти раціон чорношкірих та білошкірих адвентистів. Було визначено, що афроамериканці вживають фрукти,

овочі і горіхи рідше, ніж білі адвентисти. Черношкірі адвентисти менше схильні до вживання кави. З іншого боку, вони на 50% частіше вживають м'ясні продукти, ніж білі члени Церкви АСД, а також їдять більше рослинних заміників м'яса¹⁰⁰⁷.

Дослідження сфери фізичної активності досить важко виміряти точно. Справа в тому, що люди майже постійно виконують різні рухи, які потребують більших чи менших зусиль. Види фізичної активності є досить різноманітними, через що не просто їх об'єднати в одному дослідженні. Було складено низку питань, на основі чого отримано результати дослідження. Визначено, що адвентисти чоловічої статі займалися важкою фізичною роботою або вправами на 50% більше, ніж неадвентисти того самого віку. Також адвентисти мали значно нижчу частину серцебиття в стані спокою, ніж не члени церкви. На думку дослідників, це може свідчити про високий рівень фізичної підготовки в результаті постійних тренувань. При дослідженні фізичної активності у 1028 адвентистів-афроамериканців, які мешкають в південних штатах США, було виявлено, що 46% тренувалися три або більше разів на тиждень; 6% – від одного до двох разів на тиждень; і 26% рідше ніж один раз на тиждень¹⁰⁰⁸.

Також проводилися комплексні дослідження, в яких зосереджувалась увага на психології, раціоні харчування, соціалізації. У результаті досліджень були зроблені наступні висновки:

1. Адвентисти сьомого дня від самого початку свого заснування мають довгу історію поширення принципів здорового способу життя як серед своїх членів, так і серед багатьох сфер суспільства. Цей вплив не зосереджений в якомусь місці, а, навпаки, має міжнародний характер.
2. Адвентисти, які живуть у штаті Каліфорнія, ведуть спосіб життя, що відрізняється від усього населення цього штату. Не завжди адвентисти дотримуються тих норм здорової поведінки, які рекомендовані в цій конфесії, однак вона істотно відрізняється від принципів пересічних каліфорнійців. Серед каліфорнійських адвентистів є багато вегетаріанців, хто утримується від споживання м'ясних продуктів та надає перевагу овочам, фруктам тощо.

¹⁰⁰⁷ Fraser G. Diet, Life Expectancy, and Chronic Disease: Studies of Seventh-Day Adventists and Other Vegetarians / Gary Fraser. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – P.5-15.

¹⁰⁰⁸ Fraser G. Diet, Life Expectancy, and Chronic Disease: Studies of Seventh-Day Adventists and Other Vegetarians / Gary Fraser. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – P.15-16.

3. Чоловіки-адвентисти працездатного віку фізично активніші за інших та мають більшу психологічну та соціальну підтримку, оскільки вони залучені до церковної організації. У цій спільноті вони забезпечують свої соціальні потреби, мають міцніші сім'ї, від членів яких ці люди отримують родинну підтримку. Нерідко вони мають багато родичів і відчують турботу інших вірян цієї конфесії.
4. Адвентисти-вегетаріанці мають більшу тривалість життя, аніж адвентисти, які включають м'ясо до свого харчового раціону. Вони найчастіше мають кращу освіту. Через відсутність споживання м'яса адвентисти-вегетаріанці мають менший ризик серцево-судинних та онкологічних захворювань.
5. Загалом, адвентисти живуть довше інших людей. Особливо це стосується представників чоловічої статі. У середині 1980-х років для тих чоловіків членів церкви АСД у штаті Каліфорнія, яким виповнилося 30 років, тривалість життя складала на 7,28 років довше, а для жінок-адвентисток на 4,42 роки довше, ніж інших мешканців Каліфорнії. Окремо взята група каліфорнійських адвентистів-вегетаріанців: з цієї групи чоловіки жили на 9,5 років довше, жінки, відповідно, на 9,5 і 6,1 років довше, ніж інше населення штату. Тому дослідники роблять висновок, що каліфорнійські адвентисти-вегетаріанці – це найбільша група довгожителів, яка офіційно була досліджена в Каліфорнії.
6. Різниця в очікуваній тривалості життя чоловіків і жінок, членів Церкви АСД, є меншою, аніж у чоловіків і жінок, які не є адвентистами.
7. Чоловіки й жінки-адвентисти, зазвичай, помирають з тих же самих причин, що й інші люди. Звичайний адвентист має більшу можливість померти від інсульту і такий же шанс померти від інфаркту міокарда, однак порівняно з неадвентистами він набагато рідше помирає від онкозахворювань, хронічної обструктивної хвороби легень та діабету¹⁰⁰⁹.

Починаючи з 2002 року, проводиться дослідження здоров'я адвентистів 2 (AHS-2). У ньому взяли участь 96 тисяч представників цієї конфесії у віці від 30 до 112 років. Всі вони обрані з двох розвинених країн: США та Канади. З учасників дослідження 64% перебували в церковному членстві до 15 років. 65% – це представники жіночої статі та відповідно 35% – чоловічої. Середній вік учасників

¹⁰⁰⁹ Fraser G. Diet, Life Expectancy, and Chronic Disease: Studies of Seventh-Day Adventists and Other Vegetarians / Gary Fraser. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – P.18, 58.

на початок дослідження – 62 роки. 65% були білошкірими, які не володіли іспанською мовою, 27% були афроамериканцями. Також була невелика кількість представників інших народностей. Відносно шкідливих звичок: 1,1% повідомили, що курять, і 6,6% вживають спиртні напої.

З погляду раціону харчування учасники поділилися так:

- 8% – вегани, тобто не вживають червоного м'яса, риби, птиці, молочних продуктів та яєць;
- 28% – лактоовоовегетаріанці – ті, що їдять молоко і / або яйця, але уникають вживання червоного м'яса, риби або птиці;
- 10% – пісковегетаріанці – ті, що їдять рибу, молоко і яйця, але без червоного м'яса або птиці;
- 6% – напіввегетаріанці – ті, що їдять червоне м'ясо, птицю та рибу рідше, ніж один раз на тиждень;
- 48% – невегетаріанці – ті, що їдять червоне м'ясо, птицю, рибу молоко і яйця частіше, ніж один раз на тиждень.

Також підмічено, що вегани та вегетаріанці у порівнянні з невегетаріанцями: 1) менше дивилися телебачення; 2) мали триваліший нічний сон; 3) їли білкові продукти, які зазвичай не викликають у людини зайвої ваги: боби, бобові та горіхи¹⁰¹⁰.

Переважає більшість адвентистів сьомого дня не має схильності до куріння тютюну. Причиною цього є позиція цієї конфесії щодо здорового способу життя та проведення нею програм, які допомагають залишити цю згубну звичку. Дехто з опитаних адвентистів п'є спиртні напої, не споживає свинину та м'ясо інших «нечистих» тварин. Серед учасників дослідження невелика кількість осіб повідомили, що їдять свинину.

Одна адвентистка описала тютюновий дим як в'їдливий запах, від якого дуже важко очистити свій дім, своє помешкання. Інша адвентистка розповідала про знайомство зі спиртними напоями, яке було випадковим. Вона його описувала, як щось повністю бридке та огидне, від чого виникає хворобливий стан. Під час проведення святкових днів чи святкових подій адвентисти п'ють напої без вмісту алкоголю. Можна сказати, що повне утримання від вживання алкоголю та тютюну, а також від м'яса нечистих тварин є початковою умовою належності людини до Церкви АСД¹⁰¹¹.

¹⁰¹⁰ Juneby H. Lifestyle Medicine – a faith-based perspective / Hans Juneby. – Örebro, Sweden: Örebro University, 2012. – P.6-7.

¹⁰¹¹ Peeters M. L. Living with the End Of Times: An Analysis of American Seventh-day Adventism / Marisa Louise Peeters. – San Diego: University of California Press, 2009. – P.19-20

Щодо відмови від споживання свинини як ознаки приналежності до Церкви АСД наведемо таку цитату: «Практика призводить до того, що людина перетинає межу, яка відрізняє адвентистів від більшої частини населення»¹⁰¹².

Додаткові дослідження серед адвентистів Каліфорнії були проведені у різні роки. У 1958 році таке дослідження показало, що 27% учнів п'яти адвентистських шкіл в Південній Каліфорнії є вегетаріанцями; у 1990 році засвідчило, що 28% адвентистів надають перевагу вегетаріанській дієті. У 2000 році під час сесії Генеральної Конференції присутнім були поставлені запитання щодо їхніх дієтичних вподобань. З відповідей опитаних, більшість яких були церковними працівниками, стало відомо, що 30% з них утримувались від вживання м'яса. Можна припустити, що це відносно невисокий показник, оскільки це був захід для церковних служителів. Також помічено, що часто члени церкви не відмовляються від вживання чаю та кави. В одній початковій школі, яка належала Церкві АСД, у 1990-х роках було проведено експеримент щодо напоїв, які містять кофеїн. Він показав, що лише третина учнів намагається не пити їх.

Проведене дослідження серед іспаномовних адвентистів Каліфорнії показало, що менше 5% погодяться вживати алкогольні напої, такі як пиво та вино. Серед каліфорнійських адвентистів, які щосуботи відвідують зібрання та беруть активну участь в житті громади, показник прихильників вживання тютюну наближається до 0%¹⁰¹³.

Звернемо свою увагу на слова Елвіна Адамса, заступника директора Департаменту охорони здоров'я та стриманості при Генеральній Конференції церкви АСД у 1988 році: «Більшість людей у науковому світі знають, що адвентисти сьомого дня є одними з найздоровіших людей у світі». Далі він продовжує свою думку, говорячи, що такі дослідження проводилися в різних країнах та підтвердили цей результат. Е. Адамс підкреслює, що при дотриманні принципів здорового способу життя «знижується ризик усіх захворювань та продовжується середня тривалість життя на кілька років». Однак він зазначає, що багатьом адвентистам результати цих експериментів є невідомими, тому підкреслює, що з «цієї та інших причин особисті практики здоров'я багатьох наших членів церкви йдуть неправильним шляхом»¹⁰¹⁴.

¹⁰¹² Spectrum. – May 2, 1992. – P. 44.

¹⁰¹³ Lockhart K. Seeking a Sanctuary: Seventh-day Adventism and the American Dream / Keith Lockhart. – Bloomington, IN: Indiana University Press, 2007. – P.179-180.

¹⁰¹⁴ Там же.

Таким чином, серед членів церкви в наш час рік за роком знижується відсоток тих, хто надає перевагу вегетаріанській дієті. Він продовжує, що вживання кави, чаю та інших напоїв, які містять кофеїн, серед адвентистів «стало поширеним явищем» і визнає, що «навіть алкоголь та наркотики втручаються в наші ряди». Автор вбачає, що це, зокрема, відбувається через те, що у деяких місцях церковна адміністрація поступово послаблює акцент на здоров'ї і стриманості¹⁰¹⁵.

Щодо сприйняття реформи здоров'я в навколишньому суспільстві Еллен Уайт зазначала: «Наші погляди в цілому сильно відрізняються від поглядів цього світу – вони не популярні»¹⁰¹⁶. Це несприйняття суспільством поглядів на санітарну реформу, яку поширює Церква адвентистів сьомого дня, існує не тому, що в ньому немає логічної, раціональної основи. Еллен Уайт підкреслює, що реформа здоров'я «зазіхає на їхній апетит». Насправді, для людей, які не знають Бога, молоді із гарним самопочуттям, першочерговим є потурання своїм бажанням та апетиту, а турбота про власне здоров'я та здоровий глузд їх не цікавлять. Еллен Уайт пише, що прихильники санітарної реформи «обов'язково зустрінуть опір» у світі, бо «їх приймуть за божевільних радикалів»¹⁰¹⁷.

Однак вона описувала й випадки, коли несприйняття реформи здоров'я є дійсно виправданим, оскільки воно пропагується досить радикально, без урахування зовнішніх обставин. Так, Е. Уайт розповідала, що у 1868 році був негативний приклад з двома братами, які подавали реформу здоров'я в неправильному світлі. Вона неодноразово використовувала до цих адвентистів гострі слова – «екстремісти», бо вони за короткий час завдали такої великої шкоди, яку жодним чином не зможуть виправити в майбутньому. Еллен Уайт описувала вплив їхніх радикальних поглядів: «...своєю поведінкою вони накликають ганьбу на всю нашу віру», «своїми діями готові поховати санітарну реформу», «вселяють огиду вірянам і тим, хто не вірить, відштовхують їх від реформи замість того, щоб наближати до неї»¹⁰¹⁸.

Еллен Уайт закликала уникати крайнощів у питанні раціону харчування, не змушувала до негайної обов'язкової відмови від різноманітних продуктів харчування: «Якщо надійде час, коли

¹⁰¹⁵ Adventist Review. – June 30, 1988. – P. 9.

¹⁰¹⁶ White E. Testimonies for the Church, vol. 2 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – P.377.

¹⁰¹⁷ Там же.

¹⁰¹⁸ Там же.

споживання молока, вершків, масла та яєць уже не буде безпечною справою, Бог відкриє це». Вона говорила, що поки цей час не прийшов, «це не повинно обтяжувати нас»¹⁰¹⁹.

Стосовно харчування Еллен Уайт наполягала на нерізкому послідовному переході в зміні раціону. За її словами, харчування не повинно стати одноманітним з недостатньою кількістю поживних речовин. Навпаки, воно повинно бути різноманітним, апетитним, з врахуванням індивідуальних особливостей людського організму¹⁰²⁰.

Таким чином, на основі виконаного теоретично-порівняльного дослідження можна зробити наступні висновки. Здоровим способом життя вважається такий стан людини, коли її фізичне та духовне життя гармонійно розвивається за умови дотримання нею восьми основних принципів здоров'я. Духовність людини визначаємо як вияв високих морально-етичних плодів, які з'являються лише в результаті системно-постійного розвитку особистості в раціонально-релігійній та духовній площині. Виявлено, що духовність не є абстрактним поняттям – це стан розумової діяльності, в результаті якого людина або розвиває її за допомогою восьми принципів здоров'я, або руйнує, паралельно знищуючи власне фізичне здоров'я. Зрізи та статистичні дослідження, проведені адвентистськими та неадвентистськими організаціями серед членів церкви, неодноразово підтверджують, що застосування восьми принципів здоров'я, які є основою вчення про здоровий спосіб життя Церкви адвентистів сьомого дня, позитивно впливають на духовний, душевний та фізичний стан людини, яка інтегрує їх у повсякденне життя.

5.4. Прояв «фанатичності» як форма відхилення від реформи здоров'я Церкви

Оскільки тема здорового способу життя за останнє десятиліття стала досить популярною, а це, в першу чергу, обумовлено широкою зацікавленістю нею серед різних верств населення, то одними із тих, хто найбільше переймається цим питанням, є Церква адвентистів сьомого дня, яка з моменту свого заснування й до сьогодні активно займається розвитком та інтеграцією принципів здорового способу життя в практичне життя людей, що її оточують.

¹⁰¹⁹ White E. Counsels on Diet and Foods / Ellen White. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1938. – P.206.

¹⁰²⁰ White E. Counsels on Diet and Foods / Ellen White. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1938. – P.195-213.

В Україні Церква представлена досить «скупю», оскільки налічує близько 45 тисяч прибічників, і це число за останні роки залишається в рамках стабільності на відміну від динамічного росту в африканських країнах. Однак завдяки стрункій організаційній структурі, яка включає різноманітні відділи, у тому числі й «медико-місіонерський» (термін, який вживається для описання медичної, санаторної, профілактичної та оздоровчої діяльності Церкви), адвентисти намагаються пропагувати ідею здорового способу життя. Ідея запровадження реформи здоров'я серед самих адвентистів породила значну кількість фанатичних поглядів та крайнощів у процесі її практичного втілення. Тому за мету дослідження цього підрозділу беремо розгляд причин прояву крайнощів (фанатичності) щодо реформи здоров'я в Церкві адвентистів сьомого дня.

Загальне визнання та затвердження реформи здоров'я в Церкві адвентистів сьомого дня проходило досить складно. У більшості випадків це було пов'язано із мультинаціональним членством та невмінням тримати баланс при застосуванні принципів здорового способу життя. Піонери, засновники адвентизму Джеймс та Еллен Уайт намагалися протистояти нездоровим тенденціям, які виникали серед адвентистів у процесі впровадження реформи здоров'я. У своїх публікаціях подружжя Уайт неодноразово описувало негативні наслідки проявів фанатизму і постійно намагалось розглянути причини, які призводили до цих крайнощів.

Отже, почнемо із аналізу причин фанатизму та його прояву серед членів Церкви адвентистів сьомого дня в процесі застосування принципів реформи здоров'я. Спочатку наведемо визначення слова «фанатизм» у відповідності до академічного тлумачного словника з української мови. Слово «фанатизм» означає «безрозсудну одержимість якимись ідеями, поглядами у поєднанні з нетерпимістю до будь-яких інших ідей чи поглядів»¹⁰²¹. Зазначимо, що термін «фанатизм» є досить різноплановим і має низку спільних рис незалежно від місця його прояву. Тому, досліджуючи тему фанатизму в реформі здоров'я в Церкві АСД, звернемо увагу на прояви фанатизму, які властиві й іншим формам крайнощів. Хоча обраний нами вид фанатизму має свої особливості, які притаманні йому в контексті теми адвентизму. Нижче подано перелік причин, які спонукують окремих адвентистів займати крайні позиції

¹⁰²¹ Фанатизм. Словник української мови: в 11 томах. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://sum.in.ua/s/fanatyzm>.

та перетягувати інших на бік своїх фанатичних поглядів у питанні підтримки фізичного здоров'я, одягу, лікування тощо.

Небезпека чорно-білого мислення. Чорно-біле мислення не визнає існування навіть частинки істини в інших точках зору. Такий хід думок не бачить проміжних сфер типу «краще – гірше», а лише «все – нічого». Такий підхід може перетворити невеликий відступ у серйозну проблему. Люди з чорно-білим мисленням повністю переконані у своїй правоті. При цьому такі особи можуть з часом змінювати свій погляд на протилежний, однак і в такому випадку вони ніскільки не засумніваються у своїй правоті. Саме повне несприйняття іншої точки зору, нездатність зрозуміти позицію та мотиви іншої людини є свого роду формою екстремізму та крайнощів.

Поверхневий погляд, незнання предмету та недбалість у проведенні досліджень. Недостатнє харчування є небезпекою для людей з крайніми поглядами. У «Свідоцтвах для Церкви» міститься застереження Еллен Уайт щодо вірян, які, хоча й утримуються від нездорової їжі, але в той же час нехтують необхідністю вживати ту їжу, якої потребує їхній організм. «Дотримуючись деяких крайніх поглядів у цьому питанні, вони готують несмачну їжу. Їжу необхідно так готувати, щоб вона була смачною і поживною. В жодному разі не можна позбавляти організм того, що він потребує». Там же Еллен Уайт наводить приклад з власного раціону, говорячи, що в невеликій кількості сіль не є шкідливою, а навіть необхідна для складу крові. «Овочі потрібно готувати з невеликою кількістю молока або вершків або з чим-небудь іншим, рівноцінним до цього»¹⁰²².

Обмежені поняття деяких людей, котрі претендують на звання реформаторів у галузі здоров'я, завдали великої шкоди справі реформи харчування», – підкреслює авторитетна адвентистська авторка¹⁰²³. «Не всі, хто стверджує, що вірить у реформу харчування, є справжніми реформаторами. Для багатьох людей реформа полягає лише у відмові від певних продуктів. Вони не мають ясного розуміння принципів здоров'я, а їхні столи усе ще заставлені шкідливими делікатесами, вони аж ніяк не являють собою приклад християнської стриманості й поміркованості»¹⁰²⁴.

Також Еллен Уайт говорить про категорію людей, які, бажаючи показати правильний приклад, впадають у крайнощі. Від неспроможності роздобути бажані продукти і в той же час не бажаючи

¹⁰²² White E.G. Testimonies for the Church, 9 vols. Mountain View, 1948. Vol. 9. P. 161-162.

¹⁰²³ Уайт Е. Служіння зцілення / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2006. – Р. 244.

¹⁰²⁴ Там же. С. 240.

їх замінити жодними іншими, вони переходять на збіднений раціон, який не забезпечує організм необхідними речовинами. «У такому разі здоров'я страждає, працездатність знижується, а їхній приклад свідчить швидше проти, ніж на користь реформи харчування»¹⁰²⁵.

Часто такі особи, за словами Уайт, проявляють фанатизм не лише у тому, щоб втілити свою крайню позицію у власному житті, але й активно нав'язують свої погляди членам сім'ї та оточенню. «Наслідки їхніх помилкових реформ, які можна бачити в поганому здоров'ї цих осіб, та їхні зусилля нав'язати свої погляди іншим, викликають у багатьох неправильне уявлення щодо реформи харчування і призводять до того, що вони повністю відкидають її»¹⁰²⁶.

Відсутність вміння вникати в контекст творів Еллен Уайт. Деякі адвентисти не мають схильності до ретельного дослідження, читають Біблію та твори Е. Уайт через призму своїх уявлень. Ухопившись за одне з висловлювань, вони будують власні теорії, які призводять до крайнощів. Одним з недоліків, який іноді впливає негативно, є наявність компіляцій творів Еллен Уайт. Досвід показав, що чудові витримки, узяті з безпосереднього контексту і розміщені зовсім в іншому контексті, іноді можуть нанести шкоду та призвести до неправильного розуміння початкових думок автора цитати.

Щоб скеровувати членів церкви до правильних принципів санітарної реформи, керівництво АСД випускає різні книги зі здорового способу життя, готує цикли лекцій, семінарів та проповідей на тематику здоров'я. Всіляко намагається показати у методичних матеріалах збалансований підхід до цього питання. Друкується низка книг, у яких описуються принципи тлумачення Святого Письма і творів Е. Уайт. Особливу увагу зазвичай приділяють вивченню історичного контексту, також має значення, кому було адресовано те чи інше висловлювання. Акцентується увага на обставинах життя, культурі та побуті авторки, яка жила в ХІХ столітті.

Відсутність бачення повної картини або недалекоглядне судження. Говорячи про неможливість деякими людьми виконувати на практиці встановлені стандарти, Е. Уайт говорить про вірянина, який не має врівноваженого судження, через що припускається помилок... Головним у даній цитаті є думка, що без врівноваженого логічного мислення ми не зможемо правильно розрізнити істину. «Брат Б. не зміг підтягтися до того рівня, який сам

¹⁰²⁵ Там же. С. 240.

¹⁰²⁶ Там же. С. 241.

собі встановив, і підпорядкувати розуму своє тіло ... Братом Б. заволоділи неприборкані пристрасті, і він втратив здатність логічно міркувати»¹⁰²⁷.

Бажання вчити інших за відсутності слідування принципам реформи в особистому житті не проносить користі. «Але брат Б., хоча й підтримує щосили позицію доктора Трейла про шкідливий вплив солі, молока і цукру, висловлену доктором на сторінках “Реформатора”, у своєму особистому житті не слідує цим вченням. На його столі зазначені продукти знаходяться постійно»¹⁰²⁸. І далі Е. Уайт радить взяти за правило «ніколи не відстоювати письмово або усно ті теорії, яким ми не слідуємо на практиці в наших сім'ях», адже це є лицемірством¹⁰²⁹.

Духовна гордіня та бажання виділитись. Люди, які починають вважати себе кращими від інших чи здаються на перший погляд особливими, зазвичай не змогли досягти успіху в тих чи інших сферах. Тому починають дотримуватися окремих принципів санітарної реформи, використовуючи це як засіб виділитися із загальної маси вірян. Ця людина сприймає свій статус «вегана» чи «вегетаріанця» як те, що відокремлює її від інших «м'ясоїдів», демонструючи, що має особливий «кращий» статус і постійно цим пишається.

Бажання керувати совістю інших та диктувати свою волю. Можна стверджувати, що контроль розуму однієї людини над розумом іншої є одним із видів фанатизму. «Бог не схвалить жодної постанови, що дозволяє кому б то не було хоч найменшою мірою панувати над своїм ближнім або пригнічувати його. Як тільки людина починає встановлювати залізні правила для інших людей, вона безчестить Бога і наражає на небезпеку свою душу і душі своїх братів»¹⁰³⁰.

В одному зі своїх листів Е. Уайт виступає проти тої практики, згідно з якою одна людина підпорядковує свій розум контролю іншій. Вона називає це «диявольською наукою» і видом фанатизму. «Саме з цим видом фанатизму ми зіткнулися ... Я тоді не знала, що це таке, але була покликана нести найрішучіше свідчення проти чого-небудь подібного»¹⁰³¹. Адвентистська письменниця закликає вивчати важливі питання, «і ніхто не повинен критикувати

¹⁰²⁷ White E.G. Testimonies for the Church, 9 vols. Mountain View, 1948. Vol.2. P. 378.

¹⁰²⁸ White E.G. Testimonies for the Church, 9 vols. Mountain View, 1948. Vol.3. P. 19.

¹⁰²⁹ ам же. P. 21.

¹⁰³⁰ White E.G. Testimonies for the Church, 9 vols. Mountain View, 1948. Vol.7. P. 181.

¹⁰³¹ White E. Letter 130a [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1901. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14066.10521001>.

інших за те, що дії інших не цілком збігаються з їхніми власними. Вона висловлюється про неможливість створити такі правила у харчуванні, які б однаково підходили кожній людині, а тому «ніхто не повинен вважати себе авторитетом для інших. Не всі можуть їсти одне й те саме»¹⁰³².

Ігнорування того факту, що кожна людина мислить по-різному. Еллен Уайт наголошує на неможливості вкласти у всіх людей абсолютно однакові думки. «Я можу мислити так, інша людина – інакше відповідно до особливостей свого характеру і дуже глибоко розуміти аспект, який інші не бачать»¹⁰³³. «Окремі християни вважають своїм обов'язком домагатися того, щоб інші християни були схожими на них», – каже авторка і підкреслює, що це план людський, а не Божий. «У Церкви Божої знайдеться місце для особистостей настільки ж різноманітних, як і квіти в саду. У Його духовному саду безліч найрізноманітніших квітів»¹⁰³⁴.

Неосвячені риси характеру, на думку Е. Уайт, використовуються силами зла, щоб доводити людей до фанатизму. «Ми дізналися на власному досвіді, що, якщо сатана не може утримати душі в крижаній байдужості, він спробує втягнути їх у вогонь фанатизму. Коли Дух Господній сходить на Його народ, ворог хапається за цю можливість і починає діяти, намагаючись впливати на діло Боже через своерідні, неосвячені риси характеру різних людей, що беруть участь у цій роботі». Письменниця говорить про багатьох людей, які виконують вигадану роботу, яку Бог їм ніколи не доручав¹⁰³⁵. Люди, які не здатні прислухатися до думки інших, які керуються тільки власною мудрістю, за словами Еллен Уайт, «спотворюють принципи, висувають неправдиві стандарти, роблять експерименти, на яких немає печатки Неба»¹⁰³⁶.

Коли «права рука» стає тілом. Крайність виникає тоді, коли вістка про здоров'я розглядається як сама суть християнства. Коли ті чи інші приклади харчового раціону, які часто не є універсальними, сприймаються як беззаперечні основи віровчення. При цьому

¹⁰³² White E. Counsels on Diet and Foods / Ellen White. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1938. – P. 198.

¹⁰³³ White E. Manuscript 14 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1894. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14059.7125001>.

¹⁰³⁴ 10. White E. Letter 95 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1902. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14067.9722001>.

¹⁰³⁵ White E. Letter 34 [Електронний ресурс]. – 1889. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14056.4014001>.

¹⁰³⁶ White E. Manuscript 138 [Електронний ресурс]. – 1902. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14067.8821001>.

забувається сама суть євангельської вістки, а жертва Христа, особисті відносини з Ним стають другорядними. «Ми не робимо продукти харчування критерієм віри, а намагаємося дати знання розуму і пробудити моральну сприйнятливність людей, щоб вони усвідомлено дотримувалися принципів санітарної реформи, як про це говорить апостол Павло в Рим. 13: 8-14; 1 Кор. 9: 24- 27; 1 Тим. 3: 8-12», – підкреслювала Е. Уайт, наполягаючи на тому, що реформа здоров'я пов'язана з проповіддю звістки третього ангела, але не є самою звісткою, не повинна замінювати її собою¹⁰³⁷.

Адвентистська письменниця не схвалювала у членів церкви залежності від чужої думки та відсутності власного незалежного мислення. За її словами, не всі, хто приєднався до церкви, розуміють реформу здоров'я належним чином, прийнявши її лише тому, що вона прийнята іншими¹⁰³⁸.

Засуджуючи крайнощі, Еллен Уайт закликала християн уникати як занадто високої думки про себе (що веде до пихи), так і занадто низької (що веде до комплексу меншовартості). У цьому питанні треба знаходити золоту середину: «Ти можеш зберегти почуття власної гідності, не впадаючи в марнославство і самовпевненість; можеш зглянутися і поступатися, не жертвуючи особистою незалежністю і самоповагою»¹⁰³⁹. Вірянину не слід чіплятися до незначних дрібниць, коли в той же час він потурає справді серйозним вадам¹⁰⁴⁰.

Недостатній досвід у застосуванні реформи. Особи, схильні до крайнощів у реформі здоров'я, пізнавши цю вістку за короткий час, почувши велику кількість теоретичного матеріалу, починають на практичному рівні застосовувати незбалансований підхід. Вони через брак досвіду акцентують увагу на окремих пунктах реформи, часто не усвідомлюючи, які з них є першочерговими, а які другорядними. Джеймс Уайт наводить приклад доктора Трейла, який декілька десятків років займався теоретичним та практичним аналізом, перед тим як дійшов до певних висновків щодо принципів реформи здоров'я, яку він сповідував.

З цієї причини він краще розумів власні принципи та вмів зважено оцінити пріоритети в поступовому процесі їхнього втілення. «Доктор Трейл стояв на чолі цього руху в нашій країні (США) двадцять років, перш ніж повністю досягти своїх теперішніх переконань стосовно

¹⁰³⁷ White E.G. Testimonies for the Church, 9 vols. Mountain View, 1948. Vol.1. P. 559.

¹⁰³⁸ White E.G. Testimonies for the Church, 9 vols. Mountain View, 1948. Vol.2. P. 367.

¹⁰³⁹ White E.G. Testimonies for the Church, 9 vols. Mountain View, 1948. Vol.3. P. 506.

¹⁰⁴⁰ White J. Health, or, How to Live / J. White, E. White. – Battle Creek: Steam Press, 1865. – P. 434.

солі, цукру та молока. Хоча всі, хто користується перевагами великих принципів, які лікар так благородно захищав, повинні уважно слідувати (а не забігати наперед) переконанням власного розуму. Лікар, безумовно, подарує всім своїм друзям необхідну частину цих двадцяти років, щоб досягти того рівня, якого він нарешті досягнув»¹⁰⁴¹.

Похмурий, нерадісний погляд на християнство не повинен, на переконання Еллен Уайт, ставати ознакою адвентизму. Є люди з хворою уявою, що представляють собі релігію тираном, яка править ними залізним жезлом. Вони весь час сумують з приводу своєї зіпсованості й стогнуть з приводу передбачуваного зла. Віхніх серцях немає любові, їхні особи завжди похмурі. Невинний сміх молоді або дітей кидає їх у холод. Вони вважають будь-яке дозвілля або забави гріхом і вважають, ніби розум завжди треба налаштувати на строгий і серйозний лад. Це одна крайність¹⁰⁴².

Письменниця наводить приклад такої неврівноваженої, суворой і аскетичної санітарної реформи. «Однією з таких особистостей є сестра А. Вона не відрізняється любов'ю, милосердям і співчуттям, тобто якостями, властивими нашому Господу, і суворо засуджує все, що бачить. Вона пішла ще далі доктора Трейла. Її хворим доводилося йти від неї, тому що вона морила їх голодом. Мізерним харчуванням вона зіпсувала свою кров»¹⁰⁴³.

Люди, схильні до крайнощів у реформі, бачать в християнстві лише обмеження. Вони переносять цей похмурий погляд на збідніле, неповноцінне харчування, вважаючи, що воно є виявом глибокої духовності. Подібний погляд на християнську релігію виражався в ранні століття та Середні віки, коли люди вірили в дуалізм природи людини. Вони вважали, що спасіння потребує лише внутрішня, сокровенна частина людини, нематеріальна безсмертна душа. При цьому тіло вважалось тимчасовим, тлінним, яке легко схильне до спокусу. І його треба різними способами приборкувати. Подібні слова приводяться ще в дохристиянську епоху, в апокрифічному творі «Премудрість Соломона», який вважається авторитетним як у Католицькій, так і Православній церквах: «...бо тлінне тіло обтяжує душу, і ця земна храмина придушє турботливий розум»¹⁰⁴⁴.

¹⁰⁴¹ The Health Reformer, March 1, 1871. P. 190-192.

¹⁰⁴² White E.G. Testimonies for the Church, 9 vols. Mountain View, 1948. Vol.1. P. 565-566.

¹⁰⁴³ White E.G. Testimonies for the Church, 9 vols. Mountain View, 1948. Vol.2. P. 368.

¹⁰⁴⁴ Библия. Книга Премудрости Соломона 9:15 [Електронний ресурс] // Русская Православная Церковь – Режим доступу до ресурсу: <http://www.patriarchia.ru/bible/prem/9/>.

Прикладами такого зневажливого ставлення було суворе обмеження в харчуванні та одязі такими відомими аскетами, як Симеон Стовпник чи Макарій Єгипетський. Хоча адвентисти не вірять в безсмертя душі, однак вони не застраховані від похмурого, аскетичного ставлення до свого здоров'я.

З іншого боку, Е. Уайт у своїх працях представляє крайністю «відновлення здоров'я... через винайдення нових видів веселощів і розваг. Це привчає людину до постійного збудженого стану, і коли такий стан відсутній, особа почуває себе незатишно. Ці люди не є справжніми християнами, бо вони кидаються в іншу крайність»¹⁰⁴⁵. Ця штучно створена ейфорія та радісні почуття не є виявом християнства, тієї внутрішньої радості та сили, які виникають через особисті відносини з Христом.

Односторонній розвиток здібностей людини може приводити її до крайнощів. Е. Уайт наполягала на тому, що всі таланти важливі і взаємопов'язані, а отже, щоб уникнути крайнощів, треба розвиватися всебічно. «Таким чином, одну здатність не можна успішно використовувати, якщо не розвивати інші, щоб зберігалася чудова рівновага. Якщо ж всю увагу приділяти одному даруванню і не вправляти інші, людина почне впадати в крайнощі, оскільки не буде врівноваженою особистістю»¹⁰⁴⁶.

Невміння говорити для різних аудиторій у різних обставинах. Е. Уайт радила адвентистським місіонерам працювати над собою, щоб бути різнобічними людьми й мати широту поглядів на протипагу одній ідеї і усталеним стереотипам у методиці роботи. «Вони можуть потрапити в колю і стати нездатними побачити і відчувати, що їх слова і методи переконання в істині повинні змінюватися в залежності від рівня аудиторії, до якої вони звертаються, і від обставин, в яких відбувається дане зібрання»¹⁰⁴⁷.

Звернення надмірної уваги на дрібниці. Е. Уайт закликала адвентистів бути реформаторами, а не фанатиками. У спілкуванні з невіруючими, – радила вона, – не варто проявляти дрібязковість і сперечатися щодо дрібниць. «Але якщо ви будете поступливі в дрібницях, то інші також будуть великодушні з вами. Дрібязковість породжує дрібязковість, скупість породжує скупість. Ті, хто чинять

¹⁰⁴⁵ White E.G. Testimonies for the Church, 9 vols. Mountain View, 1948. Vol.1. P. 565-566.

¹⁰⁴⁶ White E.G. Testimonies for the Church, 9 vols. Mountain View, 1948. Vol.3. P. 33.

¹⁰⁴⁷ White E. Letter 12 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1887. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14055.4520001>.

так само, не помічають, якими дріб'язковими вони виглядають з боку, особливо для тих, хто розділяє нашу віру; і дорогоцінна справа істини страждає від цього недоліку»¹⁰⁴⁸.

Відсутність такту. Згідно зі словами Джеймса Уайта, «Е. Уайт тлумачила питання санітарної реформи глибоко й вичерпно. Її зауваження були завжди гранично ясні і переконливі, але разом з тим вкрай обережні, так що її уважно слухали всі присутні, що захоплюються манерою викладу. У питаннях реформи вона завжди уникала крайнощів і займала лише ті позиції, які, на її думку, не викликали у людей упереджень»¹⁰⁴⁹.

Про певні делікатні теми «слід говорити лише зрідка, якщо тільки взагалі це можна обговорювати публічно; про це, можливо, варто згадати лише в спеціальній публікації з конкретного питання». Йдеться також про те, що серед адвентистських проповідників не вистачає справді обізнаних і тактовних у передачі вістки про здоровий спосіб життя. «Шкода, заподіяна справі проповіді істини через непродуману поведінку тих, хто представляв її людям у невідповідний час, у невідповідному місці і в неправильному викладі, навряд чи можна оцінити». Цитуючи слова Христа з Євангелія від Івана 16:12 («Ще багато чого Я маю сказати вам, але тепер ви не можете знести»), автор публікації в «Рев'ю енд Геральд» пише: «Господь знав також і те, що народ, який очікує Його пришествя, слід знайомити з великим світлом санітарної реформи крок за кроком, щоб ми могли прийняти його і скористатися отриманими настановами у своєму практичному житті, не налаштовуючи при цьому проти себе громадську думку»¹⁰⁵⁰.

Говорити все за раз, не відчуваючи поступовості. «Якщо в бесіді з людьми, які ще не освічені в питаннях санітарної реформи, ми одразу подамо наші категоричні погляди, є небезпека, що вони розчаруються, коли побачать, як багато їм належить залишити, і втратять будь-який інтерес до спроб змінити свій спосіб життя... Якщо ми хочемо дати людям стільки часу, скільки знадобилося нам, щоб вони могли, як і ми, глибоко усвідомити суть реформи і її важливість, тоді слід проявляти багато терпіння і дозволити їм просуватися вперед крок за кроком, так, як це було і з нами, поки нарешті їхні ноги не утвердяться міцно на платформі принципів реформи. Але ми повинні

¹⁰⁴⁸ White E. Letter 14 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1887. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14055.3922001>.

¹⁰⁴⁹ Advent Review and Sabbath Herald, November 8, 1870, P. 165.

¹⁰⁵⁰ Там же. P. 165.

проявляти обережність і не рухатися вперед занадто швидко, щоб не довелося повертатися назад. Для нас краще не дійти одного кроку до призначеної мітки, ніж на крок перейти через неї. А якщо і можлива будь-яка помилка, то краще, якщо ми будемо поблажливими і дамо людям менше знань, ніж завдамо їм шкоду своїми поспішними і необдуманими діями»¹⁰⁵¹.

«Фанатики» в реформі здоров'я переконані, що їхні погляди повністю підтримує Е. Уайт. У «Рев'ю енд Геральд» наголошувалося, що Е. Уайт відчувала необхідність роз'яснювати суперечливі питання через те, як її слова тлумачать самі ж прихильники реформи. «Той факт, що всі або майже всі прихильники крайніх поглядів вважали, що Е. Уайт беззастережно схвалює їхню позицію, був причиною її постійного бажання висловлювати своє дійсне ставлення до всього цього. Члени нашої Церкви повинні своєчасно дізнаватися її думку, і вони дізнаються її»¹⁰⁵².

Як раніше, так і сьогодні прихильники крайніх поглядів посилаються на праці Еллен Уайт для виправдання своєї позиції. Для роз'яснення своєї позиції щодо якогось питання місис Уайт надавала усні чи то письмові відповіді. Сьогодні ж в Церкві АСД існує «Відділ духовно-історичної спадщини», який показує якомога більш об'єктивний та збалансований підхід щодо різних питань стосовно її творів та історії Церкви АСД. Зокрема, цей відділ займається проблемами, пов'язаними з різного роду крайніми та фанатичними проявами серед адвентистів. Цікавим моментом є те, що сучасні фанатичні прояви мають паралелі з подібними крайнощами в минулому в церкві адвентистів: «Нам нема чого боятися майбутнього, якщо тільки ми не забудемо шлях, яким вів нас Господь»¹⁰⁵³.

Дух критики та нетерпимості. Особливу увагу Еллен Уайт приділяла тому, щоб застерегти охочих виправити чуже життя, вірян, улюблена справа яких – критикувати інших. «Вони йдуть до тих, хто, на їхню думку, помиляється, вказують їм на їхні недоліки, але при цьому не намагаються спрямувати їхню увагу на справжні принципи. Такий образ дій часто не приносить бажаних результатів. І коли людям стає очевидним, що їх намагаються перевиховати, у них занадто часто пробуджується дух протиріччя, і, відповідно, ми завдаємо більше шкоди, ніж користі». Письменниця

¹⁰⁵¹ White E.G. Testimonies for the Church, 9 vols. Mountain View, 1948. Vol.3. P. 18-21.

¹⁰⁵² Advent Review and Sabbath Herald, November 8, 1870, P. 165.

¹⁰⁵³ Уайт Э. Свидетельства для проповедников / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2003. С. 31.

підкреслювала: «Той, хто береться повчати інших, виховує в собі звичку дивитися на все критично, намагаючись знайти в кожному недоліки, і незабаром така людина повністю зосередиться на вишукуванні помилок у інших людей». Е. Уайт радить не стежити за тими, хто тебе оточує, вишукуючи їхні недоліки та помилки, але виховувати у них гарні звички силою свого прикладу¹⁰⁵⁴.

Що ж буде, якщо віряни не прислухаються до закликів бути розважливими, мудрими і поміркованими у проповіді реформи здоров'я? Наслідки фанатизму, як попереджала Е. Уайт, – відкидання людьми всієї реформи. «Якщо прихильники реформи харчування впадають у крайнощі, то не дивно, що багато людей, які дивляться на них як на пропагандистів принципів здоров'я, відкидають всю реформу загалом. Часто ці крайнощі за короткий термін приносять стільки шкоди, що звільнитися від неї буде неможливо до кінця життя навіть при послідовному способі»¹⁰⁵⁵.

Адвентистська письменниця попереджала, що через такий фанатизм люди, що бачили прояви крайнощів, у майбутньому не будуть у змозі прийняти реформу. «У такому випадку досить важко буде переконати цих людей у правильності вістки про здоров'я, навіть коли вона буде подана правильно і збалансовано». Наслідки такої поведінки занадто серйозні: «Можливі випадки, коли прояв фанатизму лише за короткий час може призвести до непоправної шкоди»¹⁰⁵⁶. Але в той же час нема виправдання і деяким людям, що використовують випадки крайніх поглядів, щоб не змінювати власний спосіб життя та, зокрема, потурати власному апетиту¹⁰⁵⁷.

Нездоровий зовнішній вигляд прихильників крайнощів у харчуванні. Закликаючи до обережності при введенні чогось нового, Е. Уайт спонукала до єдності способу життя і проповідуваних принципів, адже хто проповідує про здоров'я, сам повинен виглядати здоровим, а не навпаки – більш хворим, ніж оточення. У фанатиків же «їхній зовнішній вигляд буде дискредитувати санітарну реформу, оскільки мало хто знає, яким чином можна замінити виключені з ужитку продукти харчування»¹⁰⁵⁸.

¹⁰⁵⁴ Уайт Э. Христианское воздержание и библейская гигиена / Эллиен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1996. С. 119-120.

¹⁰⁵⁵ Уайт Е. Служіння зцілення / Еллиен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2006. С. 244.

¹⁰⁵⁶ White E. Counsels on Diet and Foods / Ellen White. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1938. P. 195.

¹⁰⁵⁷ Там же. P. 210.

¹⁰⁵⁸ White E. Letter 98 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1901. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14066.8905001>.

Випадки крайнощів у реформі здоров'я серед адвентистів за життя Еллен Уайт. Після впровадження основних принципів реформи здоров'я в церкві АСД з 1863 року почався рух щодо практичного їхнього втілення. У 1865 році місіс Уайт наголосила на необхідності створення власного оздоровчого закладу. У результаті Церква адвентистів сьомого дня створила Західний інститут реформи здоров'я. Основна мета закладу полягала в оздоровленні людей безпечними методами та поширення принципів здорового способу життя. З іншого боку, розвиток реформи здоров'я не проходив без виникнення крайнощів її застосування. Починаючи з 1868 року, з'явилися перші ознаки того, що принципи реформи, які були запроваджені для покращення самопочуття людей, були доведені до крайнощів окремими членами церкви. Виникла небезпека, яка загрожувала представити зміст реформи здоров'я у викривленому світлі. Е. Уайт стало відомо про двох братів «екстремістів», які «своїми діями готові були поховати санітарну реформу»¹⁰⁵⁹. Відповідно до її слів, ці брати «відстоюють реформу, доводять справу до крайнощів і є непослідовними в своїх діях». Потім вона додає: «За кілька місяців ці екстремісти заподіюють стільки шкоди, що їм не вистачить потім усього життя, щоб виправити становище. Своєю поведінкою вони накликають ганьбу на всю нашу віру і ніколи не зможуть переконати свідків їхнього екстремізму, що санітарна реформа може принести користь»¹⁰⁶⁰.

Один зі згаданих братів заподіяв непоправну шкоду членам власної сім'ї, навіть декого з них довів до смерті через радикальні погляди на реформу харчування. Цей чоловік нав'язував своїй сім'ї неповноцінну, збіднену дієту. Свої погляди він також поширив за межі своєї сім'ї, оскільки мав довіру та вплив на інші сім'ї вірян. У результаті через збіднений раціон харчування в одній з таких сімей померла дитина, і помер би ще батько, якби не «своєчасний прихід і консультація лікаря з Інституту здоров'я»¹⁰⁶¹. Це був один із прикладів того, як на хвилі популярності поширення реформи здоров'я серед адвентистів виникали особистості, які, не маючи достатньо знань у цій сфері, видавали себе за реформаторів здорового способу життя. Ці люди брали на озброєння один або декілька принципів реформи здоров'я, однак ігнорували інші не менш важливі фактори.

¹⁰⁵⁹ White E.G. Testimonies for the Church, 9 vols. Mountain View, 1948. Vol.2. P. 377.

¹⁰⁶⁰ Там же, P. 377.

¹⁰⁶¹ White E.G. Testimonies for the Church, 9 vols. Mountain View, 1948. Vol.2. P. 386.

Ще одним прикладом, який описала Еллен Уайт, є випадок, який стався із «шляхетним джентльменом високого зросту і приємної зовнішності». Місіс Уайт відвідала його, коли той чоловік захворів. Варто відзначити, що ця людина намагалася дотримуватися певних принципів реформи здоров'я, оскільки відмовилася від вживання м'ясних продуктів. Однак він нерозумно вирішив замінити м'ясо на вживання цукру. Крім того, його дружина не вмiла готувати здорову та смачну їжу. У результаті джентльмен почав «без міри їсти цукор і важко захворів, бо організм не впорався з таким харчуванням». Еллен Уайт дала йому рекомендації, які згодом допомогли чоловіку краще себе почувати. Однак, проявивши слабкість під час оздоровлення, він з'їв страву, яка призвела до того, що він знову заслаб, а згодом помер. «Його організм розкладався буквально на очах, і він помер, ставши жертвою поганої кулінарії. Він намагався замінити погано приготовану їжу цукром і ще більш погіршив справу»¹⁰⁶².

Щодо шкідливості вживання цукру Джеймс Уайт писав: «Споживання великої кількості цукру ми вважаємо гіршим, ніж помірне вживання яловичини або баранини»¹⁰⁶³, Еллен Уайт говорила: «якщо б ми були впевнені, що тварини абсолютно здорові, я б все одно швидше рекомендувала людям їсти м'ясо, ніж вживати велику кількість молока в поєднанні з цукром. М'ясо не може завдати такої шкоди, як поєднання молока з цукром»¹⁰⁶⁴. Також згідно зі словами Джеймса Уайта: «Еллен Уайт вважає, що перехід від простих видів м'ясної їжі до надмірного використання цукру – це перехід “від поганого до гіршого”»¹⁰⁶⁵.

Заслуговують на увагу крайнощі, які виникли в результаті не лише дилетантського підходу у використанні принципів реформи здоров'я. У другій половині 1860-х років з Церквою АСД тісно співпрацював у сфері охорони здоров'я доктор Р. Т. Трейл. Він на той час був одним із видатних реформаторів охорони здоров'я. Однак Трейл поряд з цілком виваженими та правильними поглядами дотримувався певних крайніх поглядів, які публікував в адвентистському Західному інституті реформи здоров'я й церковному журналі «Реформатор здоров'я». Доктор Трейл, згідно зі словами Джеймса Уайта, «визнається всіма, як той, хто стоїть у цій

¹⁰⁶² Там же. Р. 369.

¹⁰⁶³ The Health Reformer, February 1, 1871, p.152-153.

¹⁰⁶⁴ White E.G. Testimonies for the Church, 9 vols. Mountain View, 1948. Vol.2. Р. 369 – перевірити джерело!!! Було у тексті так: [4, с. 369]

¹⁰⁶⁵ Advent Review and Sabbath Herald, November 8, 1870, P. 165.

країні в голові реформи здоров'я»¹⁰⁶⁶. Також він називається піонером у справі реформи здоров'я, як видавець, лектор та автор»¹⁰⁶⁷.

Більше того, прикладом тісних відносин доктора Трейла з Церквою АСД було запрошення церковних керівників відвідати Західний інститут реформи здоров'я. Цей візит відбувся у травні 1868 році, де доктор Трейл прочитав курс із дев'яти лекцій¹⁰⁶⁸. На лекціях була присутня чимала кількість відвідувачів, серед яких були церковні служителі. Комітет Генеральної Конференції у складі служителів Ендрюса, Лафборро та Ваггонера позитивно оцінив цей візит відомого реформатора здоров'я: «Ми вважаємо своїм обов'язком чути і збирати правду з усіх можливих джерел і вважаємо дуже втішною обставиною, що є такі люди, як доктор Трейл, які ретельно досліджували ці принципи на науковій основі, щоб ми могли ще більше довіряти своїй позиції, знаючи, що наука не може бути спрямована проти нас»¹⁰⁶⁹.

У результаті цих зустрічей доктору Трейлу було запропоновано публікувати власну рубрику в церковному журналі «Реформатор здоров'я». Існував погляд, що ця співпраця є взаємовигідною, оскільки Церква АСД користувалася послугами висококваліфікованого спеціаліста в охороні здоров'я, а доктор Трейл отримав можливість розширити сферу своєї просвітницької діяльності. Особисто доктор Трейл описував Церкву АСД: «Я виявив, що люди цієї конфесії краще інформовані і більш прогресивні в принципах реформування охорони здоров'я, ніж ті, хто беруть участь в будь-якій іншій релігійній організації, з якою у мене коли-небудь виникало бажання зустрітися або поговорити»¹⁰⁷⁰.

Однак з часом у рубриці журналу, якою завідував доктор Трейл, стали висвітлюватися особисті переконання доктора Трейла, які спочатку вважалися другорядними, і на них не звертали уваги. Причина цього пов'язана із тим, що людина, яка виконувала обов'язки редактора журналу, не була професіоналом у справі медицини. З цієї причини редактор не міг ґрунтовно проаналізувати погляди доктора Трейла. У результаті серед адвентистів почало порушуватися питання щодо негайної абсолютної відмови від вживання цукру, солі, масла, молока та яєць з акцентом на те, що відмова від цих продуктів є першочерговим кроком у реформі здоров'я.

¹⁰⁶⁶ Advent Review and Sabbath Herald, July 28, 1868. P. 96.

¹⁰⁶⁷ Advent Review and Sabbath Herald, May 26, 1868. P. 320.

¹⁰⁶⁸ The Health Reformer, July 1, 1868. P. 14.

¹⁰⁶⁹ Advent Review and Sabbath Herald, May 26, 1868. P. 320.

¹⁰⁷⁰ The Health Reformer, July 1, 1868. P. 14.

У 1870 році редактор журналу «Реформатор здоров'я» повністю підтримував ці крайні погляди доктора Трейла, саме це вплинуло на те, що «доктор почав нав'язувати своє бачення реформи здоров'я ще активніше на сторінках журналу¹⁰⁷¹. Як наслідок, багато читачів журналу серед адвентистів відмовилися отримувати цей журнал. Також серед передплатників журналу були люди із західних штатів, територія яких у багатьох місцях не оброблялася, і переважно не зайнята сільським господарством, а фруктів вирощувалося небагато. Жителі ставили питання: «Як поживають друзі реформи здоров'я з Батл-Крика? Невже вони повністю відмовилися від солі? Якщо це так, то ми не можемо в даний час прийняти реформу здоров'я. Ми не можемо добути достатньо фруктів, і в той же самий час ми повністю відмовилися від вживання м'яса, чаю, кави і тютюну, однак нам необхідно хоч щось їсти для підтримки життя»¹⁰⁷².

Через цю радикальну позицію, яка поширювалась у журналі «Реформатор здоров'я», частина членів церкви впала в зневіру і взагалі відмовилася від санітарної реформи, «побоюючись, що брати в Батл-Кріку зайняли крайню і фанатичну позицію». Зі свого боку Еллен Уайт говорила, що «пропозиція повністю відмовитися від вживання цих продуктів може бути непоганою сама по собі, якщо її подавати в правильному контексті, але ще не прийшов час, щоб усі віряни одноставно відмовилися від молока, цукру і солі»¹⁰⁷³. Тобто, Еллен Уайт наголошувала, що відмова від вживання цих продуктів не є першорядною вимогою у реформі здоров'я, а до втілення реформи потрібно підходити поступово без радикальних кроків, які можуть бути неприйнятими багатьма членами церкви.

Також подібний погляд стосується вживання у їжу масла та яєць від здорових тварин: «Усупереч всім моїм попереднім висловлюванням щодо небезпеки вживання олії, а також яєць у великій кількості, особливо для дітей, я все ж кажу, що вживання цих продуктів від здорової птиці й худоби не є порушенням принципів. Яйця містять в собі такі речовини, які є ніби ліками проти деяких отруйних елементів»¹⁰⁷⁴.

Джеймс Уайт писав: «Можна ясно побачити зв'язок, який існує між відступництвом окремих членів нашої Церкви та деяких наших громад і крайніми поглядами з питань харчування, необдуманно

¹⁰⁷¹ White E.G. Testimonies for the Church, 9 vols. Mountain View, 1948. Vol.3. P. 20.

¹⁰⁷² Там же. P. 20.

¹⁰⁷³ Там же. P. 20.

¹⁰⁷⁴ White E.G. Testimonies for the Church, 9 vols. Mountain View, 1948. Vol. 9. P. 162.

викладеними в журналі «Рев'ю», наслідки цього є досить плачевними. У той час, як одні повністю відкинули світло санітарної реформи, тому що їм неправильно представили її суть, інші – відповідальні і свідомі – стали дотримуватися крайніх поглядів, які приносять величезну шкоду здоров'ю, заплямовуючи тим самим справу реформи»¹⁰⁷⁵.

Серед тих, хто намагався слідувати радикальним принципам реформи щодо повної відмови від молока, цукру та солі, були Джеймс та Еллен Уайт. Одного разу вони зустріли кількох вірян, які займалися важкою фізичною працею. Ці брати свідчили про погіршення стану свого здоров'я. У такому випадку подружжя Уайт «порадило їм повернутися до дуже помірнього використання» вказаних продуктів для відновлення своїх сил та самопочуття¹⁰⁷⁶.

Після цих подій, пов'язаних з журналом «Реформатор здоров'я», за керівництво редакцією взявся Джеймс Уайт. Починаючи з листопада 1870 року, Джеймс Уайт випустив серію статей на тему про суть реформи здоров'я, яку проголошує Церква АСД. Він звернув особливу увагу на шкідливість крайніх поглядів у реформі здоров'я і визнав, що прояви фанатизму були присутні серед деяких членів церкви того часу¹⁰⁷⁷.

Щодо негативних наслідків фанатичних проявів, які поширювалися, Джеймс Уайт використав яскраву ілюстрацію: «Треба було б усього лише невеликого вміння і невеликих зусиль з боку сільської молоді, щоб розсіяти більше овець за один день, ніж двадцять найдосвідченіших пастухів могли б знову зібрати на наступний день. Таким чином, треба багато людей, науки і досвіду, щоб протистояти впливу і зломити упередження, висунуте одним екстремістом проти реформи»¹⁰⁷⁸.

Також Джеймс Уайт неодноразово зазначав, що політикою журналу було послідовно висвітлено принципи реформи здоров'я без підтримки будь-яких фанатичних поглядів: «Реформатор пропонує відкрити людям очі на всі їхні забобони і незнання законів життя там, де вони знаходяться. Це дозволить уникнути крайніх позицій і наблизитися до тих, хто потребує реформування, наскільки це можливо, і при цьому буде дотримуватися принципів реформи охорони здоров'я»¹⁰⁷⁹.

¹⁰⁷⁵ Advent Review and Sabbath Herald, November 8, 1870, P. 165.

¹⁰⁷⁶ The Health Reformer, February 1, 1871. P. 152-153.

¹⁰⁷⁷ The Health Reformer, March 1, 1871. P. 190.

¹⁰⁷⁸ The Health Reformer, May 1, 1871. P. 250.

¹⁰⁷⁹ The Health Reformer, March 1, 1871. P. 173.

У наступному номері журналу Д. Уайт зазначив: «Реформатор намагатиметься відмовити людей від слідування їхнім забобонам та в душі любові та доброї волі звертатись до них і закликати їх повернутися та жити. Його не влаштовує боротьба з кількома друзями на захист позицій, які весь інший світ розцінює як надзвичайно абсурдні. Він швидше буде стояти у незалежній та сміливій обороні широких принципів гігієни»¹⁰⁸⁰. Цими словами Джеймс Уайт показав, що Церква АСД не буде пропагувати радикальні принципи, а насамперед зосередиться на загальних пунктах здорового способу життя, які були нагальними для суспільства того часу та мали раціональну основу з погляду людей, які бажали змінити свій спосіб життя.

Щодо спеціального відділення журналу, яким керував доктор Трейл, то він і далі продовжив своє існування. Лише почали підкреслювати, що за зміст статей буде відповідальний сам автор. Якщо хтось із читачів не буде згодний з тією чи іншою думкою, потрібно насамперед розглядати цю позицію як погляд самого доктора Трейла, а не як загальний погляд Церкви АСД¹⁰⁸¹.

Внаслідок проведених змін редакційної політики Джеймс Уайт став редактором журналу «Реформатор здоров'я», а кількість передплатників журналу не лише перестала знижуватися, але й значно зросла з трьох тисяч до одинадцяти тисяч. Зокрема, тільки за 1872 рік на журнал підписалося шість тисяч нових читачів. Також Джеймс Уайт наголосив, що журнал «Реформатор здоров'я» відтепер стане важливою частиною служіння церкви: «Відкинувши інші праці та турботи, ми прагнемо приділити “Реформатору” нашу першу і найближчу увагу»¹⁰⁸². І задля того, щоб це друковане видання стало «найкращим журналом охорони здоров'я в цій країні... Ми будемо працювати над тим, щоб забезпечити кращих письменників і зробити найкращі підбірки з журналів охорони здоров'я та медичних праць»¹⁰⁸³.

Спіраючись на вказані приклади, можна сказати, що за життя Еллен Уайт відбувалися прояви фанатизму стосовно здорового способу життя. Траплялися випадки, коли особи з початковими знаннями про реформу здоров'я починали вважати себе справжніми реформаторами, звертаючи особливу увагу на одні принципи реформи, у той час ігноруючи інші. Своїми діями ці горе-реформатори

¹⁰⁸⁰ The Health Reformer, April 1, 1871. P. 205.

¹⁰⁸¹ Там же. P. 205.

¹⁰⁸² Там же. P. 205.

¹⁰⁸³ Там же. P. 205.

зашкодили здоров'ю не лише своїм сім'ям, а також посприяли втраті здоров'я тими родинами, які їм довірилися. Щоб протистояти цьому фанатизму, Еллен Уайт коментувала дії цих осіб як неправильні й давала рекомендації, як виправити ситуацію, що склалася.

Також траплялися випадки, коли другорядні погляди у реформі здоров'я видавалися за першочергові в офіційних друкованих виданнях Церкви АСД, що спричинило чималу хвилю невдоволення серед простих адвентистів. Вони намагалися впроваджувати у своєму житті реформу здоров'я, однак не могли сприйняти певні радикальні погляди, про які вони читали. У цьому випадку для виправлення ситуації редакційною політикою журналу призначалися особи, які мали в церковній організації значний авторитет, такі як Джеймс Уайт. Такі люди намагалися переконувати читачів, що Церква АСД дотримується поміркованих поглядів на реформу здоров'я і засуджує прояви фанатизму.

Крайнощі серед адвентистів проглядалися не лише у харчуванні, а також в одязі. Особливо це спостерігалось серед жінок-вірян. Одні адвентистки були зваблені тогочасною модою і не бажали реагувати на поради Еллен Уайт щодо реформи одягу, яка була проголошена заради покращення їхнього ж здоров'я. Інші жінки не мали звички та виховання вбиратися в охайний одяг. Ці жінки, прочитавши рекомендації Еллен Уайт, почали виправдовувати свою звичку носити «простакуватий» одяг, вважаючи, що їхній стиль свідчить про відсутність гордості й розглядали тих, хто носить охайний одяг зі смаком, як гордих та зарозумілих. Такі люди стали вважати свою неохайну манеру вдягатися як особливий вияв побожності. Щодо такого виду крайнощів Еллен Уайт говорила, що така «поведінка здійснює негативний вплив на тих, хто не вірить, бо вони вселяють огиду тим, кому могли б принести користь»¹⁰⁸⁴.

З цієї причини люди, які не вірять в Бога, вважали адвентистів людьми з дивними переконаннями, помічаючи також, що вони недбало одягаються, ще більше стають переконаними у своєму упередженні. «Якщо ми втрачаємо смак до охайного і пристойного одягу, то, насправді, залишаємо істину, бо істина ніколи не псує людину, а, навпаки, облагороджує її»¹⁰⁸⁵.

Створений у середині 1860-х років Еллен Уайт та її подругами зразок жіночого одягу мав на меті не лише ідею зручності та збереження здоров'я. Оскільки також у ті часи були інші

¹⁰⁸⁴ White E.G. Testimonies for the Church, 9 vols. Mountain View, 1948. Vol.1. P. 275.

¹⁰⁸⁵ Там же. P. 275.

реформатори одягу, які виступали проти важких довгих жіночих суконь, що сягали підлоги та корсетів, які стискали внутрішні органи. Їхній стиль одягу для жінок називався «американський костюм». Однак Еллен Уайт відкидала цей стиль з двох причин. Вона вважала «американський костюм» схожим на чоловічий одяг. Хоча він був зручним, однак, на її думку, він порушував Боже повеління, бо одяг чоловіків та жінок повинен відрізнятися й підкреслювати риси тієї чи іншої статі. «При подібному стилі одягу Божий порядок змінюється на протилежний, а Його спеціальні вказівки нехтуються. У книзі Повторення Закону 22:5 сказано: «На жінці не повинно бути чоловічого одягу, і чоловік не повинен одягатися в жіноче плаття, бо гидота для Господа, Бога твого, хто чинить це». Бог не бажає, щоб Його дочки переходили на чоловічий стиль одягу»¹⁰⁸⁶.

Ще одну причину відмови від американського костюму виказав Джеймс Уайт: «...такий одяг носили жінки “спіритуалістичних шкіл”, тому тогочасне суспільство розглядало таких жінок, які носили американський костюм, із загальною відразою і забобонами». Згідно зі словами Джеймса, «місіс Уайт... рівною мірою не хотіла ставити своїх сестер у таке становище, щоб їх вважали екстремістами і фанатиками»¹⁰⁸⁷.

До того ж Джеймс Уайт розповідав про приклад крайнощів у лікуванні водою, який використовували деякі тогочасні реформатори охорони здоров'я. Вони викладали теорії, практикували принцип так званого «героїчного лікування» водою і при проведенні процедур з гідротерапії залишали своїх пацієнтів закутаними на «всю ніч у холодному, мокрому простирадлі». Ці люди виходили вранці, тремтячи від холоду. Джеймс Уайт у цьому випадку говорив, що «холодна вода, яка застосовується належним чином протягом належного періоду часу при певних захворюваннях для деяких людей є незамінною». Однак «неправильно застосована холодна вода несе в собі смерть»¹⁰⁸⁸.

Отже, бачимо, що вияви крайнощів та фанатичних ідей у контексті застосування принципів реформи здоров'я в Церкві адвентистів сьомого дня мали місце з самого початку. Різні погляди на зміст харчового раціону, методи гідротерапії чи способу одягнення від так званих «реформаторів здоров'я» наносили шкоду їм, їхнім сім'ям та тим, хто їх оточує, а виправити наслідки негативного впливу фанатичних ідей не завжди було можливим.

¹⁰⁸⁶ Там же. Р. 460.

¹⁰⁸⁷ The Health Reformer, May 1, 1871. P. 252.

¹⁰⁸⁸ The Health Reformer, March 1, 1871. P. 190-192.

Висновки до п'ятого розділу

Існують християнські автори, які не належать до Церкви АСД, але переймаються питаннями здоров'я. Серед них можна назвати Дона Колберта. Він поширює так звані сім стовпів здоров'я: пиття чистої води, дотримання хорошого сну й відпочинку, харчування «живою» їжею, фізичні вправи тощо. Серед його відомих книг є праця «Біблійні принципи здорового харчування», яка має оригінальну назву «Що би їв Ісус?». Д. Колберт вважає, що християни заради власного здоров'я повинні дотримуватися подібної дієти, якій у своєму земному житті надавав перевагу Ісус. Автор наголошує на первісній дієті для людей, яка, згідно з книгою Буття, була рослинною.

У ХІХ столітті різні християнські проповідники, окрім адвентистів, цікавилися принципами здорового способу життя. Тут варто зазначити, що це були швидше поодинокі випадки, оскільки в тому столітті навіть лікарі рекомендували вживання тютюну при різних захворюваннях, вважаючи, що він має лікувальні властивості. Служитель пресвітеріанської церкви Сільвестр Грем був особистістю, яку назвали батьком американського вегетаріанства. Вільям Меткалф, пастор Біблійно-християнської церкви, став одним із засновників «Американського вегетаріанського товариства». Пресвітеріанський пастор та евангеліст Чарльз Фінней заснував «Фізіологічне товариство Оберліна», пропагував принципи здорового способу життя, вважав шкідливим для організму вживання чаю та кави. Також окрім адвентистів у ХІХ столітті деякі принципи здоров'я перейняли та визначили обов'язковими для себе мормони. Вони відмовилися від вживання вина та міцних алкогольних напоїв, тютюну, чаю та кави.

З перших років своєї історії адвентисти сьомого дня помічали тісний зв'язок між духовністю та дотриманням принципів здорового способу життя. Тому вже з 1850-х років багато адвентистських авторів наголошували на шкідливості вживання тютюну в будь-яких формах. Вони вважали, що потурання шкідливим звичкам не дає людині оцінити важливість прийняття біблійної істини та викуплення, звершеного заради спасіння людства. Ранні адвентисти розуміли, що свідоме нехтування законами здоров'я є прямим порушенням заповіді «не вбивай». Еллен Уайт наголошувала, що людина, яка не може контролювати власний апетит, не може бути принциповою в інших сферах свого життя. Адвентисти впевнені, що вживання ліків та різних медичних процедур не суперечить вірі в Бога, який дає зцілення.

На відміну від того, як описує поняття «здоров'я» організація ВООЗ, яке включає фізичне, душевне й соціальне благополуччя, Біблія додає до цього визначення ще один рівень – духовний. Біблійний погляд на здоров'я найповніше виражений у єврейському слові «шалом» (мир, спокій). Це слово згадується в багатьох місцях Святого Письма й описує цілісність, здоров'я, добробут, довголіття та гармонію у всіх сферах життя. Грецьким відповідником поняття «шалом» є слово «ейрене», яке використовується в контексті даного Богом внутрішнього спокою, примирення, яке досягається завдяки обіцяному Спасителю-Месії, Ісусу Христу. Більше того, Мир, дарований Богом у цьому недосконалому світі, нагадує людині про втрачений Рай і дає надію його відновлення в майбутньому. Монотеїзм зображає Бога як Творця усього сущого та наявних у світі природних законів. Ідея монотеїзму показує, що як закони моралі, так і закони природи є Божими законами. І людина, досліджуючи навколишній світ та чинні в ньому закони, може використати їх як дані Богом засоби для лікування захворювань. Хвороба часто є наслідком порушення моральних чи природних законів.

Однак Біблія показує, що людина, яка має захворювання, не завжди винна в якомусь конкретному прогріху, тому що Святе Письмо зображає теперішній світ як такий, що несе в собі печать спотворення та недосконалості, старіння. Іншими словами, досягнення ідеального здоров'я у цьому житті є неможливим. Біблійна книга Левит містить низку законів та постанов, які можна вважати санітарними, оскільки вони оберігають суспільство від різних захворювань та епідемій. Окремою настановою у Пятикнижжі Мойсея є поділ тварин, м'ясо яких можна вживати в їжу, та тварин, м'ясо яких споживати заборонено. При цьому Святе Письмо чітко вказує, що першопочаткова дієта, яка була дана Богом в Раю, – це рослинна дієта. Таким чином, Біблія говорить: Бог не вимагає, щоб людина переставала піклуватися про свої фізичні потреби, навпаки, вона мусить турбуватися про свій стан здоров'я.

Філософія здоров'я Церкви АСД ґрунтується на Біблії та творах Еллен Уайт. Адвентисти особливо уважно ставляться до питання дотримання свого фізичного стану здоров'я. Хоча сьогодні у світі є багато різноманітних оздоровчих систем, однак адвентисти розглядають тему здоров'я як свій релігійний обов'язок, як питання, що пов'язане з трьохангельською вісткою з книги Об'явлення Івана Богослова. На сьогодні жодна інша християнська конфесія не має такого цілісного підходу до питання здорового способу життя,

як адвентисти. Такому цілісному, логічному підходу адвентисти завдячують принципам раціональної медицині, представниками якої були Гіппократ та Гален.

Церква АСД розглядає спасіння як цілісне відновлення особистості, яка заражена гріхом та його наслідками через порушення фізичних та моральних законів. Спасіння як процес відновлення має тривати до другого приходу Христа, коли віряни отримають той Рай, який перші люди колись втратили. Хвороба і передчасна смерть нерідко є наслідком потурання гріховним звичкам та нехтування законами здоров'я. Адвентисти розглядають природу людини як цілісну, а не дуалістичну. На відміну від давньогрецької ідеї Платона, де тлінне тіло є темницею нематеріальної душі, яка жадає звільнення, адвентисти вважають, що спасіння тіла є важливою складовою спасіння всієї людини. А поняття душі та духу уособлюють лише вольову, розумову та емоційну сферу цілісної людської особистості.

З погляду адвентистів, дух, душа і тіло є компонентами людини, нероздільними як в житті, так і в смерті. Таким чином, смерть розглядається не як відокремлення нематеріальної душі від тіла, а просто як стан небуття. Церква АСД визнає, що в людині існує проблема гріха, яка пронизує всі аспекти її існування. Спасіння стосується не лише відновлення людини, а й відновлення світу, створення «нового неба» і «нової землі». Церква АСД визнає прогресуюче розуміння істини, яке називають «істиною для нашого часу». Адвентисти визнають важливість та необхідність щотижневого суботнього відпочинку. Різні адвентистські автори вказують на біблійні підстави важливості підтримання християнином свого фізичного стану задля більш ефективного служіння Богу.

Отже, на основі англомовних публікацій засновників-піонерів Церкви АСД доведено, що адвентисти з моменту втілення реформи здоров'я постійно стикалися із фанатичними випадками окремих вірян. Показано, що керівництво церкви (авторитетні церковні діячі АСД) усіяко намагалося привити членам церкви збалансований погляд на реформу здоров'я через друковані журнали, книги, методичні посібники, семінари, лекції тощо. Авторкою визначено, що фанатизм та крайнощі зазвичай притаманні тим адвентистам, яким не вдалося з різних причин стати повноцінною здоровою особистістю у фізичному та духовному аспектах.

ВИСНОВКИ

Монографічне дослідження містить розгляд теологічне підґрунтя практик здорового способу життя Церкви адвентистів сьомого дня. У добу тілесного фетишизму та тяжіння світової спільноти до подовження життєвого віку здоровий спосіб життя є тематикою, яка постійно фінансується державами та цікавить більшість представників різних рівнів соціуму. Тому питання профілактики, збереження здоров'я індивідуального та суспільного є пріоритетними напрямками національних здоров'язбережувальних систем. В контексті збереження здоров'я людини принципи здорового способу життя вірян Церкви адвентистів сьомого дня неодноразово привертали увагу світової наукової спільноти, особливо викликали цікавість дослідників містечко Лома Лінда (штат Каліфорнія), яке вважається єдиною блакитною зоною, що розташована на урбанізованій території, діяльність відомого нейрохірурга Бена Карсона (вперше успішно розділив сіамських близнюків), довготривалість життя адвентистів, менший відсоток захворювань на рак серед них тощо. Однак вищеназване є практичним проявом застосування системи здорового способу життя, а мета цієї роботи – окреслити та осмислити зміст теології здорового способу життя, оскільки принципи здоров'я постулюються релігійною організацією – Церквою адвентистів сьомого дня.

Історія розвитку теологічних засад медичної практики адвентистів в Сполучених Штатах Америки неможлива без розгляду розвитку медичної науки у період XIX століття, з'ясування того, яким був загальний медичний бекграунд власне адвентистських реформ здоров'я. Медицина у XIX столітті містила методи лікування, які протягом кількох віків вважалися традиційними, а саме: кровопускання, застосування сильнодіючих хімічних речовин, як-от опій, ртуть, сурма, каломель тощо. Саме у цих непростих історичних умовах виник адвентизм з його відмінними та раціонально обґрунтованими підходами, які засуджували тодішні медичні підходи та радили замість отруєння організму інші методи – гідротерапію, здорове харчування, свіже повітря, фізичні та духовні вправи.

Отже, в основу теологічного підґрунтя принципів здоров'я, які популяризує деномінація адвентистів, покладено наступне.

Святе Письмо – основа, фундамент усієї теології адвентистів, у т. ч. вчення про здоров'я. Як і кожна протестантська деномінація,

адвентисти апелюють до єдиного авторитетного джерела, фундаменту своїх 28 доктрин – Біблії, однак ЦАСД окрім загальних богословських ідей черпає та обґрунтовує із сторінок Святого Письма ще й фізіологічну складову земного буття людини. Згідно з теологією здоров'я адвентистів, щоб зберігати правильний, здоровий розумовий та духовний стан, людині необхідно турбуватися про здоров'я свого тіла, оскільки Святе Письмо також поміщає тіло у сферу релігії, називаючи його «храмом Святого Духу». Іншими словами, піклування про здоров'я тіла дорівнює догляду за Божим храмом, приведенню його в найкращий стан задля ефективного служіння. Тому будь-який аскетизм, крайнощі чи нанесення шкоди своєму здоров'ю є виявом незбалансованої теології, яка неприйнятна для Творця, що створив досконалий людський організм. Згідно з теологією здоров'я адвентистів закони, які діють у природі, відображають Божу волю, а справжнє зцілення людини залежить у тому числі й від підкорення природним законам. Творець заклав у тіло людини здатність до самовідновлення, створив захисні бар'єри для запобігання проникненню всередину організму збудників інфекцій, тому відкриття нових лікарських засобів вченими є у згоді з Божою волею. Біблія вчить про Бога як Творця світу, Який заклав у нього різні закони (Пс. 19:1-7), не тільки фізичні, а й моральні (Пс. 19:8-12). Тому, на думку адвентистів, Святе Письмо показує, що зцілення може відбутися як завдяки відновлювальній здатності самого організму, так і через безпосередню дію Бога стосовно людини, яка підкоряється Його законам. І за чудесним зціленням (проявом надприродної Божої сили), і за природними засобами uzдоровлення однаково стоїть любов і мудрість Творця. Святе Письмо є єдиним найвищим авторитетом, який, на думку адвентистів, підтверджує доктрину про здоров'я, виходячи із наступних характеристик: а) ніціатором збереження здоров'я людини є Бог; б) Святе Письмо пропонує цілісний підхід для відновлення людини: дух, душа і тіло; в) здоров'я людини – це практична складова життя, тому його збереження має природу обов'язкового характеру.

Природа людини поділена на три частини: 1) вищі моральні сили – інтелект, совість, воля; 2) нижчі моральні сили – почуття, бажання, схильності; 3) фізичні сили – фізичне тіло з його фізіологічними потребами. Тому розвиток розумових здібностей є пріоритетним в адвентизмі, нижчі моральні сили необхідно підкорювати вищим – розуму, волі, а фізичне тіло – це вмістилище вищих та нижчих моральних сил. Якщо порушується градація контролю, і до прикладу, почуття стають вищими за інтелект –

це призводить до руйнування стосунків із Богом, адже лише через здоровий розум людини є можливою побудова конструктивних стосунків із Творцем. Тому збереження фізичного тіла, гармонія та контроль нижчих моральних сил під керівництвом розуму, що постійного вдосконалюється, послух Духу Святому наближує людину до бажаного результату – відновлення в ній Божого образу.

Наступною основою теології здоров'я адвентистів є напрацювання окремих піонерів (засновників ЦАСД). Одним із ярих поборників здорового способу життя був Джозеф Бейтс, особливість його теології – це його спостереження та висновки, слідуючи яким колишній моряк дійшов висновку, що тютюн, алкоголь, наркотики, кава, міцний чай та некорисна їжа притуплюють розумові здібності людини, шкодять фізичному здоров'ю та в кінцевому підсумку руйнують у ній християнський образ. До тих же висновків прийшов легендарний експериментатор, відомий на весь світ лікар – Джон Харві Келлог. Саме він приніс світову славу щойно створеній деномінації адвентистів завдяки керівництву санаторієм Батл-Крік. Відмова від вживання м'ясних продуктів (не лише м'яса нечистих тварин), вживання корисної їжі вмотивували Келлога зробити висновок, що людина, яка недбало ставиться до свого здоров'я, є джерелом руйнування образу Божого, який намагається відновити Господь через побудову стосунків із віруючою людиною. Тому теологічне підґрунтя концепції цілісності, ідею цілісного поєднання фізичного здоров'я та духовності перші адвентисти вбачали у біблійних словах, де тіло віруючої людини називається храмом Святого Духа.

Досліджуючи генезу становлення та вкорінення теології здоров'я у Церкві адвентистів сьомого дня, ми можемо констатувати, що окремим найбільшим ідеологом, джерелом теологічного обґрунтування ідей здорового способу життя була Еллен Уайт. Вона перейняла роль реформаторки здоров'я серед адвентистів, починаючи із 1863 року. Письменниця запропонувала та опублікувала трактати, які містили обґрунтування причин санітарної реформи. Це стало підґрунтям принципів здорового способу життя, котрі до сьогодні сповідує Церква адвентистів сьомого дня. Завдяки її плідній діяльності з'явився чіткий виклад восьми принципів здоров'я, принципів одягу вірянина-адвентиста: простота, скромність, зручність та якість тощо. Однак найбільший внесок був зроблений нею в обґрунтування тісного зв'язку між фізичним, душевним та духовним здоров'ям людини. Руйнування цих зв'язків унеможливує конструктивні стосунки людини

з Творцем, оскільки втрачене через неправильний спосіб життя здоров'я штовхає людину до прояву крайнощів та призводить до неможливості бути корисним собі, рідним, суспільству та Богові.

На основі аналізу праці Еллен Уайт встановлено, що між способом харчування людини та її духовним життям існує тісний зв'язок. Саме тому порушення законів та принципів здоров'я людини тісно пов'язано із рівнем духовності людини. Якщо людина нестримана, непомірна у вживанні їжі, не розрізняє, що шкодить, а що ні – це в кінцевому випадку, на думку адвентистів, призведе до морального падіння та руйнування духовного життя людини. Теологія харчування, представлена конфесією адвентистів, з одного боку, містить ясну вказівку, що християнин не може заслужити спасіння тим, що і скільки він їсть, але з іншого боку, з позиції адвентизму невірний підхід у їжі ускладнює шлях людини до Бога. Тобто, спосіб харчування людини не є квитком спасіння, однак потурання власному апетиту та нестриманість у кінцевому результаті призводить до духовного занепаду.

Теологія здоров'я адвентистів є накопичувальною, іншими словами, вона підпорядкована принципам спадковості та прогресивності. Дослідження, проведені протягом 150-річної діяльності ЦАСД, є основою для працюючих у сфері здоров'я адвентистів. Адвентисти широко користуються також світськими напрацюваннями у сфері здоров'я, не відкидаючи корисні ідеї лише тому, що в них закладено підґрунтя іншої теології чи філософії, яка не зовсім збігається з адвентистською.

Тому система вчення про здоров'я ЦАСД на даному етапі, з одного боку, є стрункою, внутрішньо логічною будівлею, з іншого боку, дозволяє адвентистським дослідникам спиратися на різні джерела, оскільки поєднує ідеї різних фахівців: від професійних медиків-адвентистів і теологів Церкви до світських медиків і теологів інших конфесій, які одне й те ж намагаються представити під різними кутами. Таким чином раціональна медицина знаходить своє підґрунтя і в теології. Слід врахувати, що різні адвентистські дослідники іноді можуть мати деякі відмінності в рекомендаціях щодо окремих деталей здорового способу життя, наприклад, надавати перевагу дворазовому або триразовому харчуванню в день, скільки саме стаканів чистої води слід вважати щоденною нормою для дорослої людини, але і в тому, і в іншому випадку дослідники керуються загальною теологією – в даному випадку принципами поміркованості в харчуванні й корисності достатньої кількості води. Строкатість або різноманіття в певному діапазоні може

проявлятися на рівні практичного втілення принципів здоров'я адвентистами, і це свідчить про гнучкість адвентистської теології здоров'я, яка є незмінною в базових принципах, але не регламентує життя кожного вірянина з філігранною точністю у всіх аспектах, допускаючи певну свободу дій в загально визначених рамках. Усі адвентистські автори доходять єдиного висновку, а саме: згідно з повелінням Бога тіло – храм Духа Святого, за своє здоров'я необхідно піклуватися та тримати його в належному рівні. І медики, й теологи ЦАСД мають єдність у тому, що емпіричні наукові знання й вірні теологічні постулати доповнюють одне одного.

Проте, незважаючи на прийняття адвентистами корисних теологічних або наукових напрацювань від дослідників неадвентистів, праці останніх проходять ретельну перевірку при видруку їх в адвентистських видавництвах.

Перевірка відбувається за трьома рівнями: перший – це відповідність ідей (систем) здоров'я Святому Письму, а саме принципам гігієни, раціональності та порадам, які містяться в Біблії, іншими словами, так, як їх розуміють та тлумачать адвентисти. Другий рівень – це відповідність ідеям здоров'я, запропонованим Еллен Уайт, які вона представляє більш розширено, ніж вони прописані в Біблії. Наприклад, у її працях доволі деталізовано описаний зовнішній вигляд християнина або прямий вплив фізичного на духовне. І останній рівень перевірки – це професійний, інакше кажучи, чи знаходять запропоновані концепції раціональне, наукове обґрунтування у світській медичній науці.

Загалом в адвентизмі теологія здорового способу життя розвивалася дещо нестандартно: спочатку проявлялася реакція вірян на запропоновані ідеї на практиці. Адвентисти відповідали на нагальні потреби, виправляли у способі життя найголовніше, зокрема, відмовлялися від тютюнопаління, вживання алкоголю, сильнодіючих препаратів без потреби, переїдання, явно нездорового способу життя тощо. Після вирішення явних проблем, які призводили до захворювань, адвентисти поглиблювалися в тонкощі теологічних ідей. Наприклад, увечері після 18.00 краще не їсти, щоб на ранок перед читанням Святого Письма була свіжа голова, або – переїдання шкодить не лише фізичному здоров'ю, але й притуплює інтелект людини, яка стає нечутливою до голосу Духа Святого. Іншими словами, повернення до теологічних акцентів відбувалося хвилеобразно, саме в ті моменти, коли більшість спільноти системно практикувала принципи здорового способу життя. Така хвилеобразна ситуація спостерігається у всіх країнах,

де з'являвся адвентизм. Спочатку – цікавість новонавернених до усунення того, що погіршує здоров'я, а потім – заглиблення в теологічні тонкощі, навіщо це насправді потрібно. Перша стадія – це покращення фізичного здоров'я, друга стадія – удосконалення своєї фізичної сфери саме задля розвитку духовного життя.

У результаті накопичення праць зі здоров'я авторів-адвентистів вималювалася своєрідна теологія здорового способу життя, в основі якої лежить концепція цілісності духовного та фізичного на відміну від концепції дуальності, їх протиставлення. Адвентистські автори підкреслюють причинно-наслідковий зв'язок усього, що людина робить, думає чи вживає. Послідовники Церкви АСД вибудовують свій спосіб життя, керуючись скоріш прагматичними міркуваннями корисності для здоров'я тих чи інших речей, ніж гедоністичними чи естетичними мотивами. Тобто, замість того, щоб їсти й пити заради задоволення й «красивого» життя, адвентисти намагаються обирати лише те, що допоможе зберегти фізичні й духовні сили та не стане на перешкоді ефективному служінню Богу.

На відміну від дефініції терміна «здоров'я», яка запропонована Всесвітньою організацією охорони здоров'я і включає фізичне, душевне і соціальне благополуччя, адвентисти додають до цього визначення духовний рівень благополуччя. Найбільш повно погляд на здоров'я, на думку адвентистів, відображений у єврейському слові «шалом» (мир, спокій). Це слово зустрічається в багатьох місцях Біблії і описує цілісність, здоров'я, добробут, довголіття та гармонію у всіх сферах життя. Поняттю «шалом» відповідає грецьке слово «ейрене», котре вживається в контексті внутрішнього спокою, даного Богом, примирення, яке досягається завдяки обіцяному Спасителю-Месії – Ісусу Христу. Більше того, мир, який дарує Бог, у цьому недосконалому світі нагадує людині про втрачений рай і дає надію на його відновлення в майбутньому. Монотеїзм зображає Бога як Творця усього сушого, наочно Його творча сила виявляє себе в дії законів природи. Ідея монотеїзму передбачає, що моральні закони й закони природи однаково є Божими настановами. Вивчаючи навколишній світ та діючи в ньому за цими законами, людина здатна застосовувати їх як дані Богом засоби в лікуванні хвороб. Захворювання нерідко є наслідком недотримання моральних чи природних законів. Утім, як твердять адвентисти, Біблія говорить про те, що людина із хворобою не завжди винна в якомусь конкретному гріху. Адже Святе Письмо змальовує теперішній світ як такий, що несе в собі печать викривлення, недосконалості та старіння.

Крім концепції цілісності, теологія здоров'я адвентистів сьомого дня нерозривно пов'язана з теологією великої боротьби, яка обрамляє всі доктрини й практики Церкви АСД, створює для них загальний контекст. Адвентисти вважають концепцію великої боротьби центральною темою Біблії, і лише через призму цієї теми всі інші, які піднімаються у Святому Письмі, стають більш зрозумілими, набувають узгодженості та гармонії між собою. За твердженнями адвентистських богословів, велика боротьба вважається особливою рисою теології Церкви АСД, центральним організуючим принципом, світоглядом і метанаративом адвентизму, який структурує світ, є способом конструювання та усвідомлення реальності. В цьому контексті визначення концепції за змістом виглядає наступним чином: «Велика боротьба має унікальний нарративний підхід до проблеми зла, в основі якого лежать космічні політичні та ідеологічні суперечки про любов, закон і принципи правління Бога». Тому згідно з адвентистським богослов'ям саме через призму великої боротьби стають більш зрозумілими такі поняття, як Євангеліє, спасіння, праведність та важливість старозавітного служіння у земному святилищі, первосвященницьке служіння Христа в небесному святилищі, співвідношення віри й діл у справі спасіння, значення першого та другого приходу Христа. Як зазначають адвентисти, ті, хто не усвідомлює важливості цієї центральної теми Біблії, обмежені в розумінні голгофської жертви Христа, оскільки розглядають смерть Христа лише з погляду дарування Богом людині прощення гріхів. А концепція великої боротьби вказує, що значення голгофської жертви полягає не лише в прощенні, але й у відновленні Божого образу в людині завдяки благодаті. Іншими словами, метою Євангелія є відновлення того, що було зруйноване та понівечене гріхом. Оскільки здоров'я також є зруйнованим, воно є одним з аспектів, який потребує відновлення, збереження та розвитку, воно – також частина Божого образу. Таким чином, у межах концепції великої боротьби вчення про здоровий спосіб життя набуває ще більшого значення, адже битва за людину та її вічну долю відбувається й у цій сфері. Реформа здоров'я, яка також означає підкорення віруючого Божим природним та моральним законам, є органічно вписаною у велику боротьбу, оскільки напряду впливає на духовний і фізичний стан людини, отже, на її спроможність дотримуватися Божих заповідей та протистояти спокусам.

Отже, за переконанням адвентистів, що людина сіє у своє тіло, те вона й пожне у вигляді зруйнованого або, навпаки, збереженого

здоров'я. Вершиною ж теології здоров'я адвентистів є восьмий принцип – довіра до Бога.

Похідною від загальної теології здоров'я є своєрідна «теологічна драбина здоров'я», найнижчою ланкою якої є теологія харчування, адже хто не може приборкати свій апетит, не зможе приборкати й думки. «Теологічна драбина» має й інші складові.

Теологія гігієни – дотримання фізичного тіла в чистоті, оскільки в нечистотах згідно з книгою Левит Бог не проживає, недбале ж ставлення до свого тіла вважається нечистотою. Теологія зовнішнього вигляду – вбрання та аксесуари є відображенням внутрішнього стану, а підпорядкування зовнішнього вигляду внутрішнім Божим стандартам (чистота, простота, якість, скромність тощо) є проявом істинного християнського послуху настановам Святого Письма.

Теологія відпочинку передбачає щоденний повноцінний восьмигодинний сон, який є запорукою для відпочинку розуму та тіла, а людина, яка добре відпочила, зможе щоранку знаходити час для продуктивного читання Біблії та молитви. Також необхідним є щотижневий відпочинок – субота Господня, про яку говориться в четвертій заповіді Декалогу. Під час відпочинку в суботу, на думку адвентистів, не лише відновлюються фізичні сили, але й відбувається соціалізація віруючої людини, вона отримує духовне відновлення та особливе Боже благословення. У результаті вся теологія відпочинку адвентистів націлена на те, щоб людина розрахувала, збалансувала свої сили для того, щоб залишити час у земному графіку для побудови стосунків із Творцем.

Теологія розуму – це найвища ланка «теологічної драбини здоров'я» і найскладніша для практичного втілення, а розум, інтелект, у т. ч. характер людини – це залог отримання небесних реалій, всі інші принципи є допоміжними інструментами, які націлені на те, щоб саме розум людини залишався повноцінним, чистим та здоровим. В адвентизмі поняття «інтелект» синонімічно розуму, який є одним зі складових вищих моральних сил людини. Ціль розуму – бути «царем», «великим монархом» людського ества, а оскільки Святе Письмо звеличує гармонійно розвинений розум: «Набування премудрости як же це ліпше від золота, набування ж розуму добірніше від срібла!.. Розум джерело життя власникові його» (Прип. 16:15, 22), – то його збереження та розвиток є в пріоритеті кожного свідомого адвентиста.

Сума теологій харчування, відпочинку, гігієни, зовнішнього вигляду, інтелекту породила концепцію цілісності. Суть концепції

полягає в осмисленні кожним адвентистом тісного взаємозв'язку між фізичною, емоційною та духовною складовими здоров'я людини. Ігнорування однієї із складових призводить до погіршення інших, і навпаки, надання переваги одній складовій призводить до деградації інших. Тому саме сумарний, збалансований, цілісний погляд на життя постійно культивується під час адвентистських богослужінь через семінари зі здоров'я, хвилинки здоров'я, проповіді, а також через різну теологічну літературу тощо.

У доктринальній системі Церкви адвентистів сьомого дня закладені принципи дотримання здорового способу життя, оскільки турбуватися про власне здоров'я як духовну та релігійну складову спонукає розуміння, що «наші тіла є храмом Святого Духа» згідно з Біблією. Практична реалізація теології здоров'я відбувається через втілення восьми принципів здоров'я у житті вірян-адвентистів. Це такі принципи, як чисте повітря, сонячне світло, поміркованість, відпочинок, фізичні вправи, належне харчування, вживання води, довіра Богу. Кожний із цих принципів розглядається в літературі цієї конфесії як дар Бога, а не просто природний засіб, саме тому говоримо про теологічні аспекти кожного з восьми принципів здоров'я.

Негативною складовою практичної реалізації теології здоров'я є фанатизм окремих вірян. Насамперед, на основі англомовних публікацій засновників-піонерів Церкви видно, що адвентисти з моменту втілення реформи здоров'я постійно стикалися із фанатичними випадками втілення принципів здоров'я окремими вірянами. Керівництво Церкви (авторитетні церковні діячі АСД, такі як: Джон Харві Келлог, Джозеф Бейтс, Еллен та Джеймс Уайти) усіляко намагалося привити членам церкви збалансований погляд на реформу здоров'я через друковані журнали, книги, методичні посібники, семінари, лекції тощо. Стає очевидним, що фанатизм та крайнощі зазвичай притаманні тим адвентистам, яким не вдалося з різних причин стати повноцінними здоровими особистостями у фізичному та духовному аспектах.

З'ясування спільного та відмінного у вченні адвентистів та інших протестантських деномінацій щодо основ здорового способу життя підводить нас до висновку, що спільною позицією в них є збереження тіла як храму Божого від алкоголю, тютюну, наркотиків та розпутного життя. Відмінністю є акцент адвентистів на цілісному підході до збереження здоров'я, доктринальна вимога, метою якої є не просто християнський спосіб життя, а такий, від якого залежить процес освячення. Ця доктринальна вимога, окрім іншого, включає

в себе невживання м'яса нечистих тварин, дотримання принципів гігієни, викладених в книзі Левит, вживання корисних продуктів з помірністю та розумом.

У XIX столітті принципами здорового способу життя, окрім адвентистів, цікавилися й інші християнські проповідники. Однак то були скоріше поодинокі випадки, які не призводили до створення цілісної системи для обов'язкового виконання усіма вірянами конфесії.

Загалом, комплексний аналіз теології та практик здорового способу життя Церкви адвентистів сьомого дня доводить, що жодна інша християнська конфесія на сьогодні не має такого цілісного підходу до питання здорового способу життя, як ЦАСД. Цьому адвентисти завдячують у тому числі підходам раціональної медицини, давніми виразниками котрої були Гіппократ та Гален. Цілісну концепцію вчення про здоров'я в якості релігійного обов'язку практикує лише Церква адвентистів сьомого дня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A Critique of the Book Prophetess of Health – Washington, D.C.: Ellen G. White Estate, 2008. – 121 с.
2. Adeoye G. O. Water Supply, Environmental hygiene and health [Електронний ресурс] / Grace Olubukunmi Adeoye // Institute for Christian Teaching. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: https://christintheclassroom.org/vol_28/28cc_001-017.htm.
3. Advent Review and Sabbath Herald, July 28, 1868.
4. Advent Review and Sabbath Herald. – October 9, 1856.
5. Advent Review and Sabbath Herald. – September 20, 1892.
6. Advent Review, and Sabbath Herald, August 7, 1866, p. 77.
7. Advent Review, and Sabbath Herald. – April 10, 1856.
8. Advent Review, and Sabbath Herald. – April 17, 1866.
9. Advent Review, and Sabbath Herald. – April 28, 1863.
10. Advent Review, and Sabbath Herald. – August 13, 1867.
11. Advent Review, and Sabbath Herald. – August 14, 1866.
12. Advent Review, and Sabbath Herald. – August 14, 1883.
13. Advent Review, and Sabbath Herald. – August 23, 1864.
14. Advent Review, and Sabbath Herald. – August 5, 1858.
15. Advent Review, and Sabbath Herald. – August 7, 1855.
16. Advent Review, and Sabbath Herald. – August 7, 1866.
17. Advent Review, and Sabbath Herald. – December 31, 1867.
18. Advent Review, and Sabbath Herald. – December 4, 1855.
19. Advent Review, and Sabbath Herald. – February 23, 1869.
20. Advent Review, and Sabbath Herald. – February 25, 1868.
21. Advent Review, and Sabbath Herald. – February 26, 1867.
22. Advent Review, and Sabbath Herald. – January 1, 1867.
23. Advent Review, and Sabbath Herald. – January 13, 1863.
24. Advent Review, and Sabbath Herald. – January 15, 1867.
25. Advent Review, and Sabbath Herald. – January 5, 1886.
26. Advent Review, and Sabbath Herald. – July 11, 1865.
27. Advent Review, and Sabbath Herald. – July 24, 1855.
28. Advent Review, and Sabbath Herald. – July 3, 1883.
29. Advent Review, and Sabbath Herald. – June 12, 1879.
30. Advent Review, and Sabbath Herald. – March 12, 1867.
31. Advent Review, and Sabbath Herald. – March 14, 1854.
32. Advent Review, and Sabbath Herald. – March 17, 1863.
33. Advent Review, and Sabbath Herald. – March 5, 1857.
34. Advent Review, and Sabbath Herald. – March 8, 1860.

35. Advent Review, and Sabbath Herald. – May 1, 1856.
36. Advent Review, and Sabbath Herald. – May 12, 1863.
37. Advent Review, and Sabbath Herald. – May 20, 1858.
38. Advent Review, and Sabbath Herald. – May 26, 1868.
39. Advent Review, and Sabbath Herald. – November 1, 1864.
40. Advent Review, and Sabbath Herald. – November 19, 1857.
41. Advent Review, and Sabbath Herald. – November 8, 1864.
42. Advent Review, and Sabbath Herald. – November 8, 1870.
43. Advent Review, and Sabbath Herald. – November 8, 1881.
44. Advent Review, and Sabbath Herald. – October 1, 1861.
45. Advent Review, and Sabbath Herald. – October 16, 1855.
46. Advent Review, and Sabbath Herald. – October 7, 1858.
47. Advent Review, and Sabbath Herald. – October 8, 1867.
48. Advent Review, and Sabbath Herald. – September 10, 1867.
49. Advent Review, and Sabbath Herald. – September 11, 1866.
50. Advent Review, and Sabbath Herald. – September 12, 1865.
51. Advent Review, and Sabbath Herald. – September 3, 1867.
52. Advent Review, and Sabbath Herald. – September 7, 1876.
53. Adventist Review. – February 25, 1982.
54. Ashley G. Faculty Stress and Health Practices: Stress Among Higher Education Seventh-Day Adventist Faculty Who Practice NEWSTART Health Principles: PhD / Ashley George – Walden University, 2004. – 164 c.
55. Atkinson D. Life sketches of great physicians / Donald Atkinson. – New York: Vail-Ballou, 1922. – 159 c.
56. Augustinus A. The Catholic and Manichaeic Ways of Life / Aurelius Augustinus. – Washington, DC: Catholic University of America Press, 1966. – 150 c.
57. Bacchiocchi S. Immortality Resurrection? / Samuele Bacchiocchi. – Berrien Springs: Biblical Perspectives, 2001. – 307 c.
58. Balmer B. John Harvey Kellogg and the Seventh-Day Adventist Health Movement: MA / Brent Balmer. – Laramie, Wyoming: Department of American Studies, 1991. – 139 c.
59. Banta J. The Global Influence of the Seventh-Day Adventist Church on Diet [Електронний ресурс] / J. Banta, J. Lee, G. Hodgkin. – 2018. – Р.3. Режим доступу до ресурсу: <https://www.mdpi.com/2077-1444/9/9/251/htm>.
60. Barnes T. Tertullian: A Historical and Literary Study / Timothy Barnes. – London: Oxford University Press, 1971. – 339 c.
61. Bates J. Life of Joseph Bates: An Autobiography / Joseph Bates. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1927. – 224 c.
62. Bates J. The Autobiography of Elder Joseph Bates / Joseph Bates. – Battle Creek: Steam Press, 1868. – 306 c.

63. Battistone J. J. Ellen G. White's Central Theme [Електронний ресурс] / Joseph J. Battistone // Ministry Magazine. – 1975. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ministrymagazine.org/archive/1975/10/eilen-g.-whites-central-theme>.
64. Beal-Preston R. The Christian Contribution to Medicine [Електронний ресурс] / Rosie Beal-Preston. – 2000. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.cmf.org.uk/resources/publications/content/?context=article&id=827>.
65. British Advent Messenger. – October 16, 1959.
66. Buck A. H. The Growth of Medicine from the Earliest Times to About 1800 / Albert Henry Buck. – New Haven: Yale University Press, 1917. – 582 с.
67. Bulthuis K. Food for Thought, Food for Action: An historical analysis of Latter-Day Saint and Seventh-Day Adventist dietary laws: MA / Kyle Bulthuis. – Logan, Utah: Utah State University, 2000. – 139 с.
68. Canale F. From Vision to System: Finishing the Task of Adventist Theology Part III Sanctuary and Hermeneutics / Fernando Canale. // Journal of the Adventist Theological Society. – 2006. – №2. – С. 36–80.
69. Carpenter G. Carpenter's family medicine chest dispensatory / George Carpenter. – Philadelphia: Carpenter's Chemical Warehouse, 1835. – 327 с.
70. Chronology of Major Developments in Adventist Health Promotion & Wellness [Електронний ресурс] // Adventist Review. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.adventistreview.org/archive-2676>.
71. Clapham N. Seventh-day Adventists in the South Pacific 1885–1985 / Noel Clapham. – Warburton: Signs Publishing Company, 1985. – 272 с.
72. Compayre G. Abelard and the Origin and Early History of Universities / Gabriel Compayre. – New York: Charles Scribner's Sons, 1893. – 315 с.
73. Craig W. J. In the Pink of Health // Adventist Heritage. January 1991, P. 34–35.
74. Daily Bulletin of the General Conference. – 1887. – Vol.1, No.11.
75. Daily Bulletin of the General Conference. – 1891. – Vol.4, No.14.
76. Daily Bulletin of the General Conference. – 1891. – Vol.4, No.3.
77. Daily Bulletin of the General Conference. – 1899. – Vol.8, No.12.
78. Damsteegt G. Foundations of the Seventh-day Adventist Message and Mission / Gerard Damsteegt. – Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1981. – 348 с.
79. David R. The art of healing in ancient Egypt: a scientific reappraisal [Електронний ресурс] / Rosalie David // The Lancet. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(08\)61749-3/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(08)61749-3/fulltext)
80. Davidson R. M. Cosmic Metanarrative for the Coming Millennium / Richard M. Davidson. // Journal of the Adventist Theological Society. – 2000. – №11. – С. 102–119.
81. Dawson A. A. Perspectives on Healing in the New Testament: A Comparative Study of Mark, Luke and Paul / Audrey Anne Dawson. – Aberdeen, 2005. – 276 с.

82. Douglass H. E. The Great Controversy theme: What it means to Adventists. [Електронний ресурс] / Herbert E. Douglass // Ministry Magazine. – 2000. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ministrymagazine.org/archive/2000/12/the-great-controversy-theme>
83. Feeding holy bodies: A study on the social meanings of a vegetarian diet to Seventh-day Adventist church pioneers / R.Sánchez, R. Gelabert, Y. Badilla, C. Del Valle // HTS Theologies Studies / Theological Studies. – 2016. – №72. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://hts.org.za/index.php/hts/article/view/3080/6991>.
84. Ferngren G. Medicine and Health Care in Early Christianity / Gary Ferngren. – Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2009. – 246 с.
85. Ferngren G. The History of Science and Religion in the Western Tradition: An Encyclopedia / G. Ferngren, E. Larson. – New York: Garland Publishing, 2000. – 690 с.
86. Fletcher R. S. A History of Oberlin College: From Its Foundation Through the Civil War / Robert Samuel Fletcher. – Oberlin, Ohio: Oberlin College, 1943. – 502 с.
87. Gabasiane O. O. Adventist Medical Mission in Botswana: Toward an Effective and Appropriate Model: PhD / Olatse Obed Gabasiane. – Andrews University, 2014. – 241 с.
88. Glass S. H. The Great Controversy [Електронний ресурс] / Sledgehammer Hitting Glass // The Seventh-day Adventist Church. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.adventist.org/articles/the-great-controversy/>.
89. Gordon R. The Claims of Religion Upon Medical Men: Protestant Christianity and Medicine in Nineteenth-Century America / Ronald Gordon. – Fayetteville: University of Arkansas, 2014. – 170 с.
90. Graybill R. The Development of Adventist Thinking on Clean and Unclean Meats [Електронний ресурс] / Ron Graybill // Ellen G. White Estate. – 1981. – Режим доступу до ресурсу: <https://whiteestate.org/legacy/issues-clean-uncl-html/>.
91. Gutierrez H. Toward An Adventist Theology of Health (3) – On Disease [Електронний ресурс] / Hanz Gutierrez. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://conversation.spectrummagazine.org/t/toward-an-adventist-theology-of-health-3-on-disease/10267>.
92. Haffner R. Identification of Seventh-day Adventist Health Core Convictions: Alignment with Current Healthcare Practice: PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – 348 с.
93. Hammond R. J. The life and work of Uriah Smith: MA / Richard Julian Hammond. – Andrews University, 1944. – 151 с.
94. Haskell S. N. The Bible Training School / Stephen Nelson Haskell. – New York, 1903. – С. 186.
95. History of the Philadelphia Bible-Christian Church for the First Century of Its Existence – Philadelphia: J.B. Lippincott Co, 1922. – 241 с.
96. Iacobbo K. Vegetarians and vegans in America today / K. Iacobbo, M. Iacobbo. – London: Praeger Publishers, 2006. – 201 с.

97. Irenaeus. Against Heresies (Book IV, Preface) [Електронний ресурс] / Irenaeus // New Advent – Режим доступу до ресурсу: <http://www.newadvent.org/fathers/0103400.htm>.
98. Jacobs D. Health and spirituality- The development and presentation of a seminar on the role of the doctrine of health in the message and mission of the Seventh-day Adventist church: DMin / Douglas Jacobs. – Andrews University, 1993. – 305 с.
99. Jeremias J. Jerusalem in the Time of Jesus / Joachim Jeremias. – Philadelphia: Fortress Press, 1969. – 405 с.
100. John 7:23 [Електронний ресурс] // Robertson's Word Pictures of the New Testament – Режим доступу до ресурсу: <https://www.biblestudytools.com/commentaries/robertsons-word-pictures/john/john-7-23.html>.
101. Kellogg J. H. The Household Monitor of Health / John Harvey Kellogg. – Battle Creek: Good Health Publishing Company, 1891. – 421 с.
102. Kellogg J. Letter to E. G. White / John Kellogg. – New York: Ellen G. White Estate, 1898.
103. Kellogg J.H. John Harvey Kellogg letter to Ellen G. White, April 18, 1895, p. 2.
104. Kellogg J.H. John Harvey Kellogg letter to Ellen G. White, September 18, 1895, p. 4.
105. Knight G. Anticipating the Advent: A Brief History of Seventh-Day Adventists / George Knight. – Boise, Idaho: Pacific Press Publishing Association, 1993. – 128 с.
106. Kuta A. K. The Judeo-Christian Influence on Western Medicine: The Rise and Decline of Cultural Christian Ethics in the Practice of Medicine / Arnold Kuta Kuta. – Virginia Beach, 2010. – 112 с.
107. Lampkin A. A critical study of the Seventh-day Adventist health teaching tradition in light of the contemporary situation of public health and globalization: PhD / Lampkin Andy – Nashville. Tennessee, 2000. – 168 с.
108. Land G. Historical Dictionary of Seventh-day Adventists / Gary Land. – Toronto: The Scarecrow Press, 2005. – 419 с.
109. Lazar J. W. American neurophysiology and two nineteenth-century American Physiological Societies / J. Wayne Lazar // Journal of the History of the Neurosciences. – London: Taylor & Francis, 2006. – Vol.26, No. 2. – С. 154–168.
110. Letters and Manuscripts Volume 1. [Електронний ресурс] // EGW Writings – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/13961.3160001#3160010>.
111. Loughborough J. N. Hand Book of Health / John Norton Loughborough. – Battle Creek: Seventh-day Adventist Publishing Association, 1868. – 243 с.
112. Love J. The Concept of Medicine in the Early Church / J. Love // The Linacre Quarterly, Vol.75. – 2008. – P.225 – 238.
113. MacPherson A. J. The Great Controversy as a Theodicy Response to the Evidential Problem of Evil Problem of Evil : PhD / MacPherson Anthony James – Avondale College of Higher Education, Cooranbong, , 2017. – 297 с.
114. Maxwell M. Tell it to the world. The story of Seventh-day Adventists / Mervyn Maxwell. – Mountain View: Pacific Press, 1977. – 287 с.

115. Menninger K. Man Against Himself / Karl Menninger. – New York: Harcourt, Brace & Company, 1938. – 485 с.
116. Merideth A. E. Illness and Healing in the Early Christian East: PhD / Anne Elizabeth Merideth. – Princeton: Princeton University, 1999. – 214 с.
117. Miller T. The birth of the hospital in the Byzantine Empire / Timothy Miller. – London: Johns Hopkins University Press, 1997. – 288 с.
118. Mishna Seder Taharoth, Ohaloth 1:8 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.sefaria.org/Mishnah_Oholot.1.8?lang=bi&with=all&lang2=bi.
119. Numbers R. Prophetess of Health: A Study of Ellen G. White / Ronald Numbers. – Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 2008. – 456 с.
120. Origen. Contra Celsum 3.12 [Електронний ресурс] / Origen // New Advent – Режим доступу до ресурсу: <http://www.newadvent.org/fathers/04163.htm>.
121. Our Firm Foundation: A Report of the Seventh-day Adventist Bible Conference, Vol. 2 – Washington, D.C.: Review and Herald, 1952. – 767 с.
122. Palmer R. A History of the Modern World to 1815 / R. Palmer, J. Colton, L. Kramer. – Boston, 2007. – 494 с.
123. Penner J. G. Public Speaking in the Health Reform Movement in the United States, 1863–1943: PhD / Jonathan Gunther Penner. – Purdue University, 1962. – 360 с.
124. Publications of the Massachusetts Medical Society – Boston: John Wilson and Son, 1860. – 325 с.
125. Quick statistics on the Seventh-Day Adventist Church [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.adventistarchives.org/quick-statistics-on-the-seventh-day-adventist-church>.
126. Reducing Tobacco Use. A report of the Surgeon General. – Washington: U.S. Government Printing Office, 2000. – 462 с.
127. Rest Principle [Електронний ресурс] // Seventh-day Adventist Diet. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.seventhdayadventistdiet.com/rest-principle/>.
128. Robinson D. E. The Story of our Health Message / Dores Eugene Robinson. – Nashville: Southern Publishing Association, 1965. – 445 с.
129. Rodríguez Á. M. Why did God create Lucifer? [Електронний ресурс] / Ángel Manuel Rodríguez // The Biblical Research Institute SDA – Режим доступу до ресурсу: <https://adventistbiblicalresearch.org/materials/why-did-god-create-lucifer/>.
130. Schwarz R. John Harvey Kellogg, M.D.: Pioneering Health Reformer / Richard Schwarz. – Hagerstown, Maryland: Review and Herald, 2006. – 240 с.
131. Schwarz R. Light Bearers to the Remnant / Richard Schwarz. – Mountain View, California: Pacific Press, 1979. – 656 с.
132. Schwarz R. W. The Kellogg Schism: The Hidden Issues / Richard William Schwarz // Spectrum. – 1972. – Vol.4, No.4. – P. 23–39.
133. Selin H. Medicine Across Cultures History and Practice of Medicine in Non-Western Cultures / Helaine Selin. – New York: Kluwer Academic Publishers, 2003. – 416 с.

134. Shepard J. The Cambridge History of the Byzantine Empire c.500-1492 / Jonathan Shepard. – New York: Cambridge University Press, 2008. – 1207 с.
135. Shew J. Tobacco: Its History, Nature, and Effects on the Body and Mind / Joel Shew. – New York: Fowler and Wells, 1849. – 116 с.
136. Shryock R. Sylvester Graham and the Popular Health Movement, 1830-1870 / Richard Shryock // The Mississippi Valley Historical Review. – Oxford: Oxford University Press, 1931. – Vol.18, No. 2. – С. 172-183.
137. Shurtleff W. History of Seventh-day Adventist work with soyfoods, vegetarianism, meat alternatives, wheat gluten, dietary fiber and peanut butter (1863-2013): extensively annotated bibliography and sourcebook / W. Shurtleff, A. Aoyagi. – Lafayette, CA: Soyinfo Center, 2014. – 1344 с.
138. Sigerist H. Civilization and Disease / Henry Sigerist. – New York: Cornell University Press, 1945. – 255 с.
139. Siraisi N. Medieval and Early Renaissance Medicine / Nancy Siraisi. – Chicago: University of Chicago Press, 1990. – 249 с.
140. Sisson J. P. Jeremiah and the Jerusalem Conception of Peace / Jonathan Paige Sisson // Journal of Biblical Literature. – New York: Society of Biblical Literature, 1986. – Vol.105, No. 3. – С. 429-442.
141. Spalding A. W. Origin and History of Seventh-day Adventists Vol.1 / Arthur Whitefield Spalding. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1961. – 414 с.
142. St. Basil of Caesarea. Letter 189: To Eustathius the physician. [Електронний ресурс] / St. Basil of Caesarea // New Advent – Режим доступу до ресурсу: <http://www.newadvent.org/fathers/3202189.htm>.
143. Stanley S. Evil and Human Suffering in View of God's Plan of Redemption in the Great Controversy Context / Sussie Stanley. // Melanesian Journal of Theology. – 2016. – №2. – С. 149-176.
144. Starr P. The Social Transformation of American Medicine: The Rise of a Sovereign Profession and the Making of a Vast Industry / Paul Starr. – New York: Basic Books, 1982. – 514 с.
145. Subhaktha P. K. Precepts of community health and hygiene from the Holy Bible / P. K. Subhaktha, P. V. Prasad, A. Narayana. // Indian Inst Hist Med Hyderabad. – 2007. – №2. – С. 107-116.
146. Tertullian. De anima (On the Soul) 10 [Електронний ресурс] / Tertullian // New Advent – Режим доступу до ресурсу: <http://www.newadvent.org/fathers/0310.htm>.
147. Tertullian. De corona 8 [Електронний ресурс] / Tertullian // New Advent – Режим доступу до ресурсу: <http://www.newadvent.org/fathers/0304.htm>.
148. Texts of identity / Ed. by Shotter J., Gergen K.J. – London: SAGE Publications, 1989. – 244 с.
149. The Eclectic journal of medicine – Philadelphia: Haswell, Barrington, and Haswell, 1840. – 464 с.

150. The Global Influence of the Seventh-Day Adventist Church on Diet / [J. Banta, J. Lee, G. Hodgkin та ін.] // Religions. – 2018. – №9. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.mdpi.com/2077-1444/9/9/251/htm>.
151. The Health Reformer, April 1, 1871.
152. The Health Reformer, May 1, 1871.
153. The Health Reformer. – April 1, 1867.
154. The Health Reformer. – August 1, 1866.
155. The Health Reformer. – August 1, 1866.
156. The Health Reformer. – December 1, 1872.
157. The Health Reformer. – February 1, 1867.
158. The Health Reformer. – February 1, 1870.
159. The Health Reformer. – February 1, 1871.
160. The Health Reformer. – February 1, 1872.
161. The Health Reformer. – February 1, 1874.
162. The Health Reformer. – January 1, 1871.
163. The Health Reformer. – January 1, 1872.
164. The Health Reformer. – January 1, 1876.
165. The Health Reformer. – July 1, 1868.
166. The Health Reformer. – July 1, 1871.
167. The Health Reformer. – March 1, 1876.
168. The Health Reformer. – October 1, 1866.
169. The Health Reformer. – September 1, 1869.
170. The Health Reformer. – September 1, 1871.
171. The Health Reformer. – September 1, 1872.
172. The Mark of the Beast: Has the message changed? [Електронний ресурс] // Adventist Review. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.adventistreview.org/1806-36>.
173. The Present Truth. – November 1, 1850.
174. Trall R. T. The New Hydropathic Cook Book: With Recipes for Cooking on Hygienic Principles / Russell Thacher Trall. – New York: Fowlers and Wells, 1857. – 251 с.
175. Vasquez M. New Age Holistic Health: Implications for Seventh-day Adventist Faith and Practice: DMin / Manuel Vasquez. – Andrews University, 1996. – 140 с.
176. Walsh J. Old-Time Makers of Medicine / James Walsh. – New York: Fordham University Press, 1911. – 446 с.
177. We Are What We Eat [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://simplelivingglobal.com/we-are-what-we-eat/>.
178. Weeks A. Paracelsus. Speculative Theory And The Crisis Of The Early Reformation / Andrew Weeks. – New York: State University of New York Press, 1997. – 238 с.
179. Weimar Institute [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://weimar.edu/>.

180. White E. Christian Temperance and Bible Hygiene / Ellen White. – Battle Creek: Good Health Publishing Co., 1890. – 162 с.
181. White E. Conflict and Courage / Ellen White. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1970. – 371 с.
182. White E. Counsels on Diet and Foods / Ellen White. – Washington, D.C.: Review and Herald Publishing Association, 1938. – 498 с.
183. White E. Counsels on Health / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1923. – 634 с.
184. White E. Evangelism / Ellen White. – Washington, D.C.: Pacific Press Publishing Association, 1946. – 707 с.
185. White E. G. Christian Temperance and Bible Hygiene / Ellen Gould White. – Battle Creek, MI: Good Health Publishing Co., 1890. – 162 с.
186. White E. G. Counsels for the Church / Ellen Gould White. – Nampa, ID: Pacific Press Publishing Association, 1991. – 359 с.
187. White E. Letter 12 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1874. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14052.3353001>.
188. White E. Letter 12 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1887. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14055.4520001>.
189. White E. Letter 12 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1888. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14055.4049001>.
190. White E. Letter 130a [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1901. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14066.10521001>.
191. White E. Letter 14 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1887. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14055.3922001>.
192. White E. Letter 16 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1882. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14053.4184001>.
193. White E. Letter 19 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1897. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14062.6716001>.
194. White E. Letter 231 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1905. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14070.7576001>.
195. White E. Letter 26 [Електронний ресурс] / Ellen White // EGW Writtings. – 1900. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14065.10637001>.
196. White E. Letter 34 [Електронний ресурс]. – 1889. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14056.4014001>.
197. White E. Letter 4 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1884. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14054.4585001>.
198. White E. Letter 45 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1874. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14052.3698001>.
199. White E. Letter 47a [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1874. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14052.3426001>.

200. White E. Letter 5 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1861. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/13961.3071001>.
201. White E. Letter 59 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1898. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/6434.1>.
202. White E. Letter 63 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1878. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14053.3470001>.
203. White E. Letter 73a [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1896. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14052.3426001>.
204. White E. Letter 76 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1895. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14060.5004001>.
205. White E. Letter 83 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1901. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14066.10326001>.
206. White E. Letter 95 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1902. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14067.9722001>.
207. White E. Letter 98 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1901. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14066.8905001>.
208. White E. Life Sketches of Ellen G. White / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1915. – 480 с.
209. White E. Manuscript 1 [Електронний ресурс] / Ellen White // EGW Writings. – 1877. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14053.20018654#3272001>.
210. White E. Manuscript 1 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1854. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/13961.20001352>.
211. White E. Manuscript 11 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1873. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14052.3247001>.
212. White E. Manuscript 12 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1873. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14052.3672001>.
213. White E. Manuscript 138 [Електронний ресурс]. – 1902. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14067.8821001>.
214. White E. Manuscript 14 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1894. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14059.7125001>.
215. White E. Manuscript 27 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1906. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14071.7588001>.
216. White E. Manuscript 283 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1863. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/56.465>.
217. White E. Manuscript 5 [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1879. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/14053.3800001>.
218. White E. Patriarchs and Prophets / Ellen White. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1890. – 764 с.
219. White E. Spiritual Gifts, vol. 2 / Ellen White. – Battle Creek: Seventh-day Adventist Publishing Association, 1860. – 304 с.

220. White E. *Spiritual Gifts*, vol. 3 / Ellen White. – Battle Creek: Seventh-day Adventist Publishing Association, 1864. – 304 с.
221. White E. *Spiritual Gifts*, vol. 4a / Ellen White. – Battle Creek: Seventh-day Adventist Publishing Association, 1864. – 156 с.
222. White E. *Testimonies for the Church*, Vol. 1 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press Publishing Association, 1948. – 718 с.
223. White E. *Testimonies for the Church*, vol. 2 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – 712 с.
224. White E. *Testimonies for the Church*, vol. 3 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – 575 с.
225. White E. *Testimonies for the Church*, Vol. 4 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press Publishing Association, 1948. – 657 с.
226. White E. *Testimonies for the Church*, Vol. 5 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press Publishing Association, 1948. – 754 с.
227. White E. *Testimonies for the Church*, Vol. 6 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948.
228. White E. *Testimonies for the Church*, vol. 7 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – 298 с.
229. White E. *Testimonies for the Church*, vol. 9 / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – 288 с.
230. White E. *Testimony Regarding James and Ellen White* [Електронний ресурс] / Ellen White. – 1863. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/3167.2000001>.
231. White E. *The Ministry of Healing* / Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1905. – 516 с.
232. White E. *The Youth's Instructor* [Електронний ресурс] / Ellen White. – May 31, 1894. – Режим доступу до ресурсу: <https://m.egwwritings.org/en/book/469.1454>.
233. White J. *An Appeal to the Working Men and Women in the Ranks of Seventh-day Adventists* / James White. – Battle Creek: Steam Press, 1872. – 168 с.
234. White J. *Health, or, How to Live* / J. White, E. White. – Battle Creek: Steam Press, 1865. – 400 с.
235. White J. *Life Incidents in Connection With the Great Advent Movement* / James White. – Battle Creek: Steam Press, 1868. – 373 с.
236. White W. *Letter* [Електронний ресурс] / William White. – December 18, 1935. – Режим доступу до ресурсу: https://174625.selcdn.ru/ellenwhite_docs/5258/5258.pdf.
237. William M. *Evidence from Scripture and History of the Second Coming of Christ, about the Year 1843* / Miller William. – Boston: Joshua V. Himes, 1842. – 300 с.
238. Wilson B. *Dr. John Harvey Kellogg and the Religion of Biologic Living* / Brian Wilson. – Indianapolis: Indiana University Press, 2014. – 240 с.
239. Wootton D. *Bad Medicine: Doctors Doing Harm Since Hippocrates* / David Wootton. – New York: Oxford University Press, 2006. – 304 с.

240. Zackrisson E. H. Seventh-day Adventists and Original Sin: a Study of the Early Development of the Seventh-day Adventist Understanding of the Effect of Adam's Sin on His Posterity : PhD / Zackrisson Edwin Harry – Andrews University, 1984. – 470 с.
241. 8 принципів здорового способу життя [Електронний ресурс] // Моя здорова сім'я. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://shepetivka-sda.ucoz.ua/publ/32-1-0-208>.
242. Бажання [Електронний ресурс] // Словник. Портал української мови та літератури – Режим доступу до ресурсу: <https://slovnuk.ua/index.php>.
243. Баккиоки С. Бессмертие или воскресение [Електронний ресурс] / Самюэль Баккиоки – Режим доступу до ресурсу: <http://soteria.ru/sl143/>.
244. Баккиоки С. Божественный покой для беспокойного человечества / Самуэль Баккиоки. – Заокский: Источник жизни, 2005. – 352 с.
245. Баккиоки С. Вино в Библии / Самуэль Баккиоки. – Заокский: Источник жизни, 2004. – 384 с.
246. Баккиоки С. Одежда и украшение Христиан / Самуэль Баккиоки. – 191 с.
247. Балаклицький М.А. Медіатизація протестантизму в Україні 1991-2010 років: [монографія] Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2011. 379 с.
248. Библия. Книга Премудрости Соломона 9:15 [Електронний ресурс] // Русская Православная Церковь – Режим доступу до ресурсу: <http://www.patriarchia.ru/bible/prem/9/>.
249. Біблія (у перекладі Івана Огієнка) – Київ: Українське Біблійне Товариство, 2018. – 1229 с.
250. Буряков В. О. Поняття «здоровий спосіб життя» у стародавній філософії. / В. О. Буряков. // Кировоградский национальный технический университет. – 2010. – №34. – С. 23–27.
251. Важность воды для мозга [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://es-blogy.ru/p373-vazhnost_vody_dlya_mozga.html.
252. Віра в Бога. [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://www.truechristianity.info/ua/books/the_christian_life_01.php.
253. Внесок евангельських християн у медицину та здоров'я, [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://poklik.org/vnesok-yevangelskyh-hrystyuan-u-medytynu-ta-zdorovya/>.
254. Вовк Л. В. До визначення поняття «культура здорового способу життя» особистості. / Л. В. Вовк. // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2012. – №1. – С. 24–30.
255. Воля [Електронний ресурс] // Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) – Режим доступу до ресурсу: <http://sum.in.ua/s/volja>.
256. Выпускники медико-миссионерской школы адвентистов получают государственные сертификаты [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/36954-vypuskniki-mediko-missionerskoj-shkoly-adventistov-poluchat-gosudarstvennye-sertifikaty.html.

257. Грибок О. П. Формування духовності студента як один з головних напрямків діяльності викладача вищого навчального закладу. / О. П. Грибок. // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2014. – №1. – С. 164–170.
258. Даллимор А. Сперджен: биографический очерк [Електронний ресурс] / Арнольд Даллимор – Режим доступу до ресурсу: <http://www.blagovestnik.org/books/00072.htm>.
259. Девидсон Р. Пламя Ягве: Сексуальность в Библии / Р. Девидсон. – Москва: Эксмо, 2015. – 1008 с.
260. Девидсон Р. Пламя Ягве: Сексуальность в Библии. / Р. Девидсон. – Москва: Эксмо, 2015. – 1008 с.
261. Дідахе: Наука дванадцяти апостолів – Львів: Український Католицький Університет, 2002. – 44 с.
262. Долсон Л. В. Десять золотих правил здоров'я [Електронний ресурс] / Лео Ван Долсон – Режим доступу до ресурсу: <http://soteria.ru/s716/>.
263. Домасенко М. Гигиена – это наука, которая изучает влияние внешней среды на человека и вырабатывает правила личной и других гигиен [Електронний ресурс] / Марина Домасенко // KtoNaNovenkogo.ru. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://ktonanovenkogo.ru/voprosy-i-otvety/gigiena-chto-ehotakoe.html>.
264. Жукова М. Благодаря программе «Дышите свободно» над городом уменьшилось облако табачного дыма. [Електронний ресурс] / М. Жукова. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://esd.adventist.org/2013/04/16/blagodarya-programme-dyishite-svobodno-nad-gorodom-umenshilos-oblako-tabachnogo-dyima/>.
265. Загарницька І. І. Духовний світ студентської молоді: особливості прояву в нових соціокультурних умовах. [Електронний ресурс] / І. І. Загарницька. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/VKPI_fpp/2005-3-1/02_Zagarnicka.pdf.
266. Зайцев Е. Без прошлого нет будущего / Е. Зайцев. – Заокский: Источник жизни, 2013. – 384 с.
267. Заявление Церкви АСД по Вопросу о Курении и Этических Аспектах Его Профилактики [Електронний ресурс] // The General Conference of the Seventh-day Adventist Church. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <https://esd.adventist.org/2012/03/02/zayavlenie-tserkvi-asd-po-voprosu-o-kurenii-i-eticheskikh-aspektah-ego-profilaktiki/>.
268. Звернення Адвентистської церкви та МОЗ України щодо ситуації навколо коронавірусу. [Електронний ресурс] // Церква Адвентистів сьомого дня в Україні. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://adventist.ua/news/ukraine/zvernennya-adventistskoyi-cerkvi-ta-moz-ukrayini-shodo-situaciyi-navkolo-koronavirusu/>.

269. Знайдена різниця в роботі мозку віруючих і атеїстів [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://uk.mystic-news.com/religion-news/744-faith-and-brain-study.html>.
270. Інформація о коронавірусної інфекції COVID-19. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт клініки «Ангелія». – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://angelia.ua/ru/contacts/>.
271. Карленко Н. В. Духовне здоров'я та освіта. / Н. В. Карленко. // Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. – 2014. – С. 155–159.
272. Карпов О. О. Характеристика стану сформованості здорового способу життя у сучасної молоді / О. О. Карпов. // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2013. – №56. – С. 80–90.
273. Куриляк В.В. Соціальна доктрина Адвентистів сьомого дня як фактор впливу на суспільно-освітні процеси України. Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. Вип. 143 (№4) Ч.1. – 2019. – С. 76–81.
274. Куриляк В.В. Концепт слова «Шалом» у контексті законів книги Левит. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. Вип. 30. – 2020. – С. 63–69.
275. Куриляк В.В. Напрями благодійної діяльності церкви адвентистів сьомого дня. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник «Софія». Філософський факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. №2(16). – 2020. – С. 23–28.
276. Понятовський Ф.К., Куриляк В.В. Біблія, як прогресивне, динамічне боже відкриття. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник «Софія». 2017. №2 (9). – 2017. – С. 88–89.
277. Куриляк В.В. Основные задачи и содержание добрачного консультирования Церкви Адвентистов сьомого дня. *Norwegian Journal of Development of the International Science*, №38. – 2020. – С. 25–28.
278. Куриляк В.В. Історія реформи жіночого одягу в контексті вчення про здоров'я в Церкві Адвентистів сьомого дня. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. Т. 31(70), №2. – 2020. – С. 46–50.
279. Куриляк В.В. Історіософія реалізації Церквою Адвентистів сьомого дня ідеї здорового способу життя в Україні та Індії. Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія», №1(42). – 2020. – С. 239–247.
280. Куриляк В.В. Огляд медичних практик доби Середньовіччя та Ренесансу. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. Т.31(70), №2. – 2020 р. – С. 159–164.
281. Куриляк В.В., Орловський Р. Вклад Джона Мак-Артура в развитие славянских евангельских церквей. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Том 30 (69). №2. – 2019. – С. 30–35.

282. Георгінова Л.В., Куриляк В.В. Основа педагогічних ідей Яна Амоса Коменського. Вісник «Педагогічний дискурс. №21. – 2016. – С. 20-25.
283. Георгінова Л.В., Куриляк В.В. Влияние уважительного отношения учителя к учащимся в процессе формирования их интеллектуальной самостоятельности. Вісник «Педагогічний дискурс». №20. – 2016. – С. 33-37.
284. Шевчук В.А., Куриляк В.В. Імперська ідеологія щодо адвентистських локацій на Галичині та Волині. Науковий журнал «Політикус». Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського. №3. – 2017. – С. 124-126.
285. Куриляк В.В., Полумисна О.О. Моніторинг ставлення православної церкви до Адвентистів сьомого дня. Освітній дискурс: збірник наукових праць. №32(4). – 2021. – С. 88-95.
286. Куриляк В.В., Полумисна О.О. Стосунки основних протестанських конфесій в Україні (на матеріалі офіційних церковних джерел). Науковий журнал «Габітус». №23. – 2021. – С. 14-18.
287. Куриляк В.В. Здоровий спосіб життя в церкві Адвентистів сьомого дня: історія доктрини. Держава і Церква в новітній історії України: збірник наукових статей. Вип. 7 – Полтава: Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, 2019. С. 115-124.
288. Куриляк В.В. Напрями медико-санітарної роботи Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Том 1, №31. 2020. С. 37-44.
289. Куриляк В.В. Причини фанатичності у втіленні реформи здоров'я окремими вірянами церкви адвентистів сьомого дня. Практична філософія. №2(76). – 2020. – С. 129-139. (https://sites.google.com/site/practicsophy/practical_philosophy/iarhiv-1/2020-no-2)
290. Куриляк В.В., Овчар М.О. Вплив емоційного та фізичного аспектів на інтелектуальний розвиток студентів. Молодий вчений. №12(1). – 2018. – С. 183-185.
291. Куриляк В.В., Соє Л.Л. Духовний ріст людини за рахунок виконання принципів здорового способу життя. Молодий вчений. №4(1). – 2019. – С. 25-28.
292. Колберт Д. Библийские принципы здорового питания / Дон Колберт. – Триада: Москва, 2006. – 240 с.
293. Любашенко В.І. Теологія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Teolohiia>
294. Любашенко В.І. Теологія. Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Teolohiia>.
295. Мир [Електронний ресурс] // Академічний тлумачний словник (1970–1980) – Режим доступу до ресурсу: <http://sum.in.ua/s/myr>.
296. Настольная книга по теологии. Библийский комментарий Адвентистов сьомого дня. Том 12 – Заокский: Источник жизни, 2010. – 725 с.

297. Національна служба здоров'я України: коронавірус COVID-19 - групи ризику. [Електронний ресурс] // Управління охорони здоров'я Миколаївської облдержадміністрації. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <http://oblzdrav.mk.gov.ua/index.php/golovna/novini/8687-natsionalna-sluzhba-zdorov-ya-ukrajini-koronavirus-covid-19-grupi-riziku>.
298. Новый доклад ВОЗ демонстрирует неравномерные улучшения в показателях здоровья в Европе и призывает к разработке измеримых показателей благополучия в качестве маркера прогресса [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.euro.who.int/ru/media-centre/sections/press-releases/2013/03/new-who-report-reveals-unequal-improvements-in-health-in-europe-and-calls-for-measurement-of-well-being-as-marker-of-progress>.
299. Нойс Э. Коварство мистической медицины [Електронний ресурс] / Эдвин Нойс – Режим доступу до ресурсу: <http://soteria.ru/s3950/>.
300. Официальные заявления, рекомендации и другие документы Церкви адвентистов седьмого дня – Заокский: Источник жизни, 2010. – 384 с.
301. Пешкова О. Подорож «Країною здоров'я» провели для дорослих та дітей у Києві [Електронний ресурс] / О. Пешкова. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://uuc.adventist.ua/podorozh-krayinoyu-zdorov-ya/>.
302. Письмо-обращение к членам Церкви адвентистов седьмого дня об организации медико-миссионерских школ от 11 марта 2007 г. (Особистий архів В. Куриляк).
303. Позиция Церкви АСД об Иммунизации [Електронний ресурс] // The General Conference of the Seventh-day Adventist Church. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://esd.adventist.org/2015/05/28/pozitsiya-tserkvi-asd-ob-immunizatsii/>.
304. Послание псевдо-Варнавы [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://pravbiblioteka.ru/reader/?bid=67691>.
305. Почуття [Електронний ресурс] // Словник. Портал української мови та літератури – Режим доступу до ресурсу: <https://slovnuk.ua/index.php>.
306. Продукты для мозку: що корисно, а що не зовсім. [Електронний ресурс] // Все про здоровий спосіб життя. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://healthy.pp.ua/produkty-dlya-mozku-scho-korysno-a-scho-ne-zovsim/>.
307. Райт Н. Т. Иисус и победа Бога / Николас Том Райт. – Москва: Результаты поиска Веб-результат со ссылками на сайт Библейско-Богословский институт св. апостола Андрея, 2004. – 688 с.
308. Свідчення пророка Джозефа Сміта [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.churchofjesuschrist.org/study/scriptures/bofm/js?lang=ukr>.
309. Семенова Н.В., Василевская Е.С., Денисов Ю.П., Авдеев Д.Б. Здоровый образ жизни молодежи (от абитуриента медицинского вуза до специалиста). Современные проблемы науки и образования. – 2015. – №1. URL: <https://www.science-education.ru/pdf/2015/1/859.pdf>.

310. Скрипник В. «Тиждень жахів» від... міськради та райдержадміністрації [Електронний ресурс] / В. Скрипник. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: : <http://www.golos.com.ua/article/88689>.
311. Совість [Електронний ресурс] // Словник. Портал української мови та літератури – Режим доступу до ресурсу: <https://slovnuk.ua/index.php>.
312. Соловійова О. Гнат Меренков як релігійний журналіст [Електронний ресурс] / О. Соловійова. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://uuc.adventist.ua/gnat-myeryenkov/>.
313. Сон – це не відпочинок, а напружена робота мозку [Електронний ресурс]. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <http://rivnepost.rv.ua/showarticle.php?art=005339>.
314. Спектор М. «Потерянный и возвращенный Рай» Джона Мильтона. Краткое содержание в стихах с избранными отрывками из поэм [Електронний ресурс] / Май Спектор. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.litmir.me/br/?b=431064>.
315. Спокій [Електронний ресурс] // Академічний тлумачний словник (1970–1980) – Режим доступу до ресурсу: <http://sum.in.ua/s/spokij>.
316. Ставроян С. С. Партнерство церкви і суспільства у наративах української протестантської теології початку ххі століття. : дис. канд. філос. наук : 09.00.11 / Ставроян Сергій Сергійович – Київ, 2016. – 188 с.
317. Стасюк О. Дело, которое за вас никто не сделает / Ольга Стасюк. – Киев: Джерело Життя, 2006. – 320 с.
318. Схильність [Електронний ресурс] // Словник. Портал української мови та літератури – Режим доступу до ресурсу: <https://slovnuk.ua/index.php>.
319. Уайт Е. Велика боротьба / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2017. – 608 с.
320. Уайт Е. Велика боротьба / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2001. – 640 с.
321. Уайт Е. Великая борьба / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1993. – 678 с.
322. Уайт Е. Вести для молодежи / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1994. – 465 с.
323. Уайт Е. Воспитание / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1994. – 309 с.
324. Уайт Е. Воспитание детей / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2002. – 569 с.
325. Уайт Е. Деяния апостолов / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1995. – 602 с.
326. Уайт Е. Желание веков / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1993. – 835 с.
327. Уайт Е. Наглядные уроки Христа / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1995. – 421 с.
328. Уайт Е. Нагорная проповедь Христа / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2002. – 152 с.
329. Уайт Е. Наочні уроки Христа / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2005. – 304 с.

330. Уайт Е. Основы здорового питания / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1997. – 498 с.
331. Уайт Е. Патриархи и пророки / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1994. – 755 с.
332. Уайт Е. Поради щодо їжі та харчування / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2009. – 605 с.
333. Уайт Е. Путь ко Христу / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2001. – 126 с.
334. Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том второй / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1997. – 711 с.
335. Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том девятый / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1996. – 288 с.
336. Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том первый / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1997. – 712 с.
337. Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том пятый / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1996. – 754 с.
338. Уайт Е. Свидетельства для Церкви. Том третий / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1998. – 575 с.
339. Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том четвертый / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1998. – 657 с.
340. Уайт Е. Свидетельства для церкви. Том шестой / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1999. – 482 с.
341. Уайт Е. Служение Исцеления / Еллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1996. – 516 с.
342. Уайт Е. Служіння зцілення / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2006. – 410 с.
343. Уайт Э. Воздержание / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2010. – 292 с.
344. Уайт Э. Желание веков / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1993. – 835 с.
345. Уайт Э. Избранные вести. Том второй / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2004. – 408 с.
346. Уайт Э. Медицинская наука и дух пророчества / Эллен Уайт. – Киев: Джерело життя, 2008. – 192 с.
347. Уайт Э. Медицинское служение / Э. Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2010. – 335 с.
348. Уайт Э. Наглядные уроки Христа / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1995. – 421 с.
349. Уайт Э. Путь ко Христу / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2001. – 126 с.
350. Уайт Э. Разум, характер, личность / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2007. – 960 с.
351. Уайт Э. Свидетельства для проповедников / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 2003. – 535 с.
352. Уайт Э. Служение исцеления / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1996. – 516 с.

-
353. Уайт Э. Христианское воздержание и библейская гигиена / Эллен Уайт. – Заокский: Источник жизни, 1996. – 149 с.
354. Уокер Н. На многие лета / Норман Уокер. – Заокский: Источник жизни, 2005. – 160 с.
355. Учення і Завіти [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.churchofjesuschrist.org/study/scriptures/dc-testament/dc/89?lang=ukr>.
356. Фанатизм. Словник української мови: в 11 томах. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://sum.in.ua/s/fanatyzm>.
357. Фізичні вправи уповільнюють старіння мозку [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://health.unian.ua/worldnews/1165368-fizichni-vpravi-upovilnyuyut-starinna-mozku.html>.
358. Фостер В. Новый старт [Електронний ресурс] / Вернон Фостер. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: <http://soteria.ru/s726/>.
359. Характер [Електронний ресурс] // Глоссарий. Психологический словарь. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.psychologies.ru/glossary/21/harakter/>.
360. Церковное руководство – Москва: Издание ЕАД, 2016. – 255 с.
361. Церковное руководство Церкви адвентистов седьмого дня. [Електронний ресурс] // Генеральная Конференция АСД.. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://soteria.ru/s4944/15/>.
362. Шульц Я. Лекарства из Божьей аптеки / Я. Шульц, Э. Уберхубер. – Заокский: Источник жизни, 2001. – 296 с.
363. Юнак В. Когда «реформа здоровья» становится «деформой здоровья» [Електронний ресурс] / Василий Юнак. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.asd.in.ua/archives/1188321311>.
364. Юнак В. Почему адвентист, называющий себя веганом, лжет на истину? [Електронний ресурс] / Василий Юнак. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ya-adventist.ru/959>.
365. Як нас лікує і рятує сонце [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://krasainfo.com/samopochuttya/yak-nas-likue-i-ryatue-sonce.html>.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Куриляк В.В.

ТЕОЛОГІЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЦЕРКВИ

АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ

МОНОГРАФІЯ

Куриляк В.В.

Теологія здорового способу життя Церкви адвентистів сьомого дня / В.В. Куриляк. – Київ: Дух і літера, 2021. – 328 с.

Балаклицький Максим Анатолійович – науково-літературний редактор, доктор наук із соціальних комунікацій, професор кафедри журналістики Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, редактор служби новин Медіа Групи «Надія».

Маренков Гнат Анатолійович – текстовий редактор та коректор.

Куриляк Роман Іванович – графічний дизайнер, товариство з обмеженою відповідальністю «Українська Консалтингова та Медіа Група».

Підписано до друку 1.07.2021. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Loga.
Умовн. друк. арк. 20,5